

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 55

Частина 2

**Одеса
2020**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Члени редакційної колегії:

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор

Гавкалова Н.Л. – доктор економічних наук, професор

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Дзюканські Павел – доктор економічних наук, професор

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, професор

Піллелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу

Пономаренко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стеблянко І.О. – доктор економічних наук, професор

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
<https://doi.org/10.32843/bses>

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;

076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;

242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення вченої ради Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (від 27 липня 2020 року протокол № 7).

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Пляскіна А.І. МІСЦЕ ДІЛОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ У ІЄРАРХІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	7
Седікова І.О. ОСОБЛИВОСТІ СТАРТАПУ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЄКТУ.....	12
Тарасюк Г.М., Чагайда А.О., Соколовська І.О. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ.....	17
Терещенко Е.Ю., Школенко О.Б. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АВІАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ.....	25

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Грамадік Г.П., Радіулов Д.Д. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ РАЙОНІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	31
Ярьоменко С.Г., Мартинова Н.С., Козловський Р.С. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	37

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Гошовська В.В., Бойко Н.В., Наконечна С.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ФІНАНСОВОМУ МОНІТОРИНГУ.....	46
Зленко Н.В. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВІДБОРУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	53
Ключка О.В., Чуницька І.І., Ковальчук М.В. TAX FREE: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА.....	62
Крупей О.М., Семенюк В.О. АНАТОМІЯ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У ФІНАНСАХ.....	67
Полчанов А.Ю. ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ЧАСОВИХ РЯДІВ.....	73
Приймак І.І., Мацькова В.В. РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У ФОРМУВАННІ ПЕНСІЙНИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ ГРОМАДЯН УКРАЇН.....	80

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Василішин С.І. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	87
Ізмайлов Я.О., Єгорова І.Г. НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБЛІКОВОЇ ТА ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ.....	93
Кузь В.І. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ АНАЛІТИЧНОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ЗА ВИПЛАТАМИ ПРАЦІВНИКАМ.....	100
Фабіянська В.Ю. АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД.....	109

Фатенок-Ткачук А.О., Дем'янець Д.О.

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ

У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ.....122

**РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ**

Наумова М.А., Гончарук Н.С.

СИСТЕМНО-ДИНАМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ.....129

CONTENTS

SECTION 4. ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Plyaskina Alona

THE PLACE OF BUSINESS DEVELOPMENT STRATEGY
IN THE HIERARCHY OF ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGIES.....7

Sedikova Iryna

FEATURES OF A STARTUP AS AN INNOVATIVE PROJECT.....12

Tarasiuk Halyna, Chagaida Andriy, Sokolovska Iryna

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF HOTEL BUSINESS DEVELOPMENT
FOR ENSURING FINANCIAL STABILITY OF UKRAINIAN HOSPITALITY INDUSTRY.....17

Tereshchenko Eleonora, Shkolenko Oksana

RISK MANAGEMENT AT AVIATION BUSINESS ENTERPRISES.....25

SECTION 5. PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Gramatik Anna, Radulov Dmytro

PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF MECHANISMS FOR DIVERSIFYING
THE ECONOMY OF THE SOUTHWESTERN DISTRICTS OF THE ODESSA REGION.....31

Iaromenko Sergii, Martynova Natalia, Kozlovskiy Roman

TENDENCIES OF RESORT INDUSTRY DEVELOPMENT IN ODESA REGION.....37

SECTION 6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Hoshovska Valentina, Boiko Natalia, Nakonechna Svitlana

FEATURES OF AUDIT OF FOREIGN CURRENCY OPERATIONS
OF ENTERPRISES SUBJECT TO FINANCIAL MONITORING.....46

Zlenko Natalia

METHODICAL APPROACH TO THE SELECTION OF ASSESSMENT INDICATORS
OF THE BUSINESS ENTITIES ADAPTATION POTENTIAL53

Kliuchka Olha, Chunyańska Iryna, Kovalchuk Mariia

TAX FREE: WORLD EXPERIENCE AND DOMESTIC PRACTICE.....62

Krupei Oleksii, Semenyuk Vitalii

ANATOMY OF TRANSDISCIPLINARY APPROACH IN FINANCE.....67

Polchanov Andrii

FORECASTING OF TAX REVENUES OF THE CONSOLIDATED BUDGET
OF UKRAINE BASED ON TIME SERIES ANALYSIS.....73

Pryimak Iryna, Matskova Vladyslava

THE ROLE OF NON-STATE PENSION FUNDS
IN THE FORMATION OF PENSION SAVINGS OF CITIZENS OF UKRAINE.....80

SECTION 7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Vasylishyn Stanislav

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT
OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....87

Izmaylov Yaroslav, Yegorova Iryna

NATIONAL AND INTERNATIONAL FEATURES OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN THE ACCOUNTING AND TAX POLICIES OF ENTERPRISES.....93

Kuz Vasyi

PECULIARITIES OF CONSTRUCTION OF THE SYSTEM OF ANALYTICAL ACCOUNTING
OF CALCULATIONS FOR PAYMENTS TO EMPLOYEES.....100

Fabiianska Victoria

ANALYSIS OF KEY FACTORS OF INFLUENCE
ON THE QUALITY OF AUDIT SERVICES: DOMESTIC EXPERIENCE.....109

Fatenko-Tkachuk Alla, Demianets Diana

ACCOUNTING OF ENVIRONMENTAL COSTS

IN THE CONTEXT OF SOCIALLY RESPONSIBLE BUSINESS.....**122**

**SECTION 8. MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Naumova Maryna, Honcharuk Nataliia

SYSTEM-DYNAMIC MODELING OF THE MAIN INDICATORS

OF THE UKRAINIAN LABOR MARKET.....**129**

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

МІСЦЕ ДІЛОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ У ІЄРАРХІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

THE PLACE OF BUSINESS DEVELOPMENT STRATEGY IN THE HIERARCHY OF ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGIES

У статті доведено, що стратегія підприємства має кілька рівнів декомпозиції, кожному з яких відповідає стратегія певного рангу, тобто стратегія підприємства має ієрархічну будову. Встановлено, що значна кількість науковців ототожнює змістовну функціональність ділової стратегії, конкурентної, бізнес-стратегії, або стратегії бізнесу. Обґрунтовано, що одним із найбільш коректних підходів до формування стратегії розвитку є ієрархічний, який відображає рівні управління підприємства та характер взаємозв'язку із зовнішнім оточенням. Іноземні науковці вважають, що ділова стратегія розвитку «налаштовує» підприємство на організацію використання обмежених економічних ресурсів підприємства для отримання зиску шляхом задоволення вимог зовнішнього оточення, а саме покупців. Ділову стратегію розвитку розглянуто як постулат вирішення спільних завдань щодо задоволення потреб та гармонізації всіх факторів середовища підприємства. Для ділової стратегії розвитку характерні динамічність та функціональність. Виділено основні функції ділової стратегії розвитку, такі як економічна, організаційно-управлінська, соціальна.

Ключові слова: стратегія, ділова стратегія, розвиток, ієрархія, середовище.

В статье доказано, что стратегия предприятия имеет несколько уровней деком-

понирования, каждому из которых соответствует стратегия определенного ранга, то есть стратегия предприятия имеет иерархическое строение. Установлено, что значительное количество научных исследований отождествляет содержательную функциональность деловой стратегии, конкурентной, бизнес-стратегии, или стратегии бизнеса. Обосновано, что одним из наиболее корректных подходов к формированию стратегий развития является иерархический, отражающий уровни управления предприятием и характер взаимосвязи с внешним окружением. Зарубежные ученые считают, что деловая стратегия развития «настраивает» предприятие на организацию использования ограниченных экономических ресурсов предприятия для получения выгоды путем удовлетворения требований внешнего окружения, а именно покупателей. Деловая стратегия развития рассмотрена как постулат решения общих заданий по удовлетворению потребностей и гармонизации всех факторов среды предприятия. Для деловой стратегии развития характерны динамичность и функциональность. Выделены основные функции деловой стратегии развития, такие как экономическая, организационно-управленческая, социальная.

Ключевые слова: стратегия, деловая стратегия, развитие, иерархия, среда.

УДК 330.34; 65.016

<https://doi.org/10.32843/bses.55-20>

Пляскіна А.І.

к.е.н., доцент кафедри
зовнішньоекономічної діяльності
Херсонський національний
технічний університет

Plyaskina Alona

Kherson National Technical University

It is proved that the strategy of the enterprise has several levels of decomposition, each of which corresponds to the strategy of a certain rank, i.e. the strategy of the enterprise has a hierarchical structure. The variety of strategies, its hierarchy complicates the classification of strategies. It has been found that a significant number of scholars identify the substantive functionality of a business strategy, competitive or strategy of business. It is substantiated that one of the most correct approaches to the formation of development strategies is hierarchical, which reflects the levels of management of the enterprise and the nature of the relationship with the external environment. Foreign scientists believe that the business development strategy "adjusts" the company to organize the use of limited economic resources of the enterprise to make a profit by meeting the requirements of the external environment: customers. Having analyzed many scientific papers, the diversity of approaches of Ukrainian scientists to the category of "enterprise development", the author considers it appropriate to systematize this category in the form of an essential characteristic. The direction of defining the essence of "business development strategy" of the enterprise in the form of management plan or rules of relations between internal and external environments of the enterprise involves considering the strategy as a specific management ideology, because the strategy in this case is seen as an ideology of unity. Thus, the business development strategy should be perceived as a postulate of solving common problems to meet the needs and harmonize all factors of the enterprise environment. The essence of the enterprise development strategy is specified. Modern economic conditions are dynamic and uncertain. One of the main factors that can improve position of enterprise at the market is a properly grounded development strategy. Such a strategy should be based on intensive development. Dynamics and functionality are inherent in a business development strategy. Thus, we have every reason to distinguish such basic functions of business development strategy as economic, organizational, managerial, and social.

Key words: strategy, business development strategy, development, hierarchy, environment.

Постановка проблеми. Розвиток підприємства значною мірою залежить від того, на основі якої стратегії він буде реалізовуватись. Стратегія розвитку підприємства включає не лише перелік запланованих дій та способів їх досягнення, але й виникнення потенціальних негативних ситуацій для своєчасного адаптування до нових умов. Саме ділова стратегія розвитку допома-

гає підприємству досягати своїх цілей в умовах активної конкуренції. Таким чином, важливо більш ґрунтовно дослідити природу ділової стратегії розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ділової стратегії розвитку підприємства присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як І. Ансофф [1], Е. Бельтюков [2],

Я. Бжуска [3], С. Большенко [4], С. Василица [5], Д. Горелов [4], Дж. Дейлі [6], Л. Завідна [7], Ю. Калиніченко [8], О. Кравченко [9], Б. Карлофф [10], Л. Мельник [11], Л. Некрасов [2], К. Омайє [12], К. Редченко [13], М. Саєнко [14], А. Томпсон [15], І. Тюха [16]. Відзначаючи важливість та цінність досліджень цих науковців, зазначаємо, що ділова стратегія розвитку підприємства корелює з раціонально організованою активністю та орієнтацією на ділові інтереси, вимагає подальшого вдосконалення та конкретизації в контексті систематизації рівнів управління підприємства та характеру взаємозв'язку із зовнішнім оточенням.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення підходів щодо місця ділової стратегії розвитку, а саме його ієрархічності, яка відображає рівні управління підприємства та характер взаємозв'язку із зовнішнім оточенням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приклади використання стратегічного підходу до управління діловими організаціями почали простежуватися ще у 20–30-х рр. ХХ ст. З 1926 р. під стратегією малося на увазі управління ресурсами, коли спеціалістами Бостонської консалтингової групи (BCG) було встановлено, що за кожного подвоєння виробництва витрати на одиницю продукції знижуються на 20% [13]. Стратегія підприємства має кілька рівнів декомпонування, кожному з яких відповідає стратегія певного рангу, тобто стратегія підприємства має ієрархічну будову.

Ієрархія стратегій означає ранжування, взаємозв'язок і підпорядкованість різних стратегій, які становлять стратегію підприємства [14]. Б. Карлофф, розкриваючи зміст ієрархічної структури (будови стратегій), трактує його так: на більш високому рівні управління вважається стратегією (тобто засобом для досягнення якихось цілей), на нижчих рівнях воно вважається набором цілей або завдань [10].

Різноманітність стратегій, її ієрархічність ускладнюють класифікацію стратегій. Наприклад, класифікація стратегій підприємства відповідно до рівня прийняття рішень має такий вигляд: корпоративна, ділова, функціональна, оперативна (остання може бути включена у функціональну) [4] (рис. 1). Причому деякі вчені [7; 8; 9; 11; 14; 16] ототожнюють змістовну функціональність ділової стратегії, конкурентної, бізнес-стратегії, або стратегії бізнесу.

У мультибізнесовому підприємстві (багатопрофільному, диверсифікованому, що виробляє різнотипну продукцію) застосовують чотирирівневу стратегію, до якої входять:

- корпоративна (загальна) стратегія, що одночасно є портфельною;
- конкурентні (ділові, бізнесові) стратегії;
- функціональні стратегії;
- операційні стратегії.

В однобізнесовому підприємстві (вузькопрофільному, що виробляє однотипну продукцію) застосовують трьохрівневу стратегію, до якої входять:

- корпоративна стратегія, що одночасно є конкурентною (діловою, бізнесовою);
- функціональні стратегії;
- операційні стратегії [14].

Найвищий рівень в ієрархії має корпоративна (портфельна) стратегія, адже вона визначає загальний напрям діяльності підприємства, яким може бути зростання, стабілізація або скорочення.

До другого рівня відносять конкурентні (ділові, бізнесові, конкурентні) стратегії, які підпорядковані корпоративній і визначають шляхи досягнення вибраного нею напрямку в кожній стратегічній одиниці бізнесу, а також є план завоювання сильних довгострокових конкурентних позицій (переваг).

Конкретизують і доводять корпоративну й конкурентні стратегії до функціональних служб господарства функціональні стратегії, які посідають третє місце в ієрархії. Функціональні стратегії розробляють для кожного функціонального напрямку, зокрема для виробництва, фінансів, маркетингу, інновацій, управління персоналом. Функціональні стратегії конкретизують, доводять корпоративну й конкурентні стратегії до функціональних служб господарства. Одночасно функціональні підрозділи помітно впливають на формування корпоративної і конкурентних стратегій.

До найнижчого (четвертого) рівня відносять операційні стратегії, іншими словами, стратегії для структурних підрозділів підприємства. Це найнижчий рівень стратегії підприємства, з яким пов'язані стратегії, що займають вищий рівень за ієрархією, такі як корпоративна, конкурентні, функціональні.

Існує тісний взаємозв'язок між усіма рівнями, адже кожен з вищих рівнів утворює стратегічне середовище для нижчого рівня й обмежує його у чомусь, навпаки, кожен нижчий рівень помітно впливає на формування вищого рівня [7; 8; 14; 16].

Погоджуємося з О. Кравченко [9] в тому, що одним із найбільш коректних підходів до формування стратегій розвитку є ієрархічний, який відображає рівні управління підприємства та характер взаємозв'язку із зовнішнім оточенням. Процес формування стратегії розвитку підприємства розглядається з цих позицій як послідовна операціоналізація на загальну, ділову (бізнес-стратегію) та портфель функціональних субстратегій. З цих позицій формування стратегії розвитку підприємства визначено як системний процес, який дає змогу на засадах стратегічного мислення проаналізувати умови, в яких працює галузь (підгалузь); визначити місію, цілі й завдання підприємства; розробити головні напрями та заходи збалансованості його розвитку в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища за максимального використання всіх наявних ресурсів підприємства.

Рис. 1. Місце ділової стратегії розвитку в ієрархії стратегій розвитку підприємства

Джерело: розроблено та вдосконалено автором на основі джерел [7; 8; 9; 10; 11; 14; 16]

Іноземні науковці вважають, що ділова стратегія розвитку «налаштовує» підприємство на організацію використання обмежених економічних ресурсів підприємства для отримання зиску шляхом задоволення вимог зовнішнього оточення, а саме покупців. Так, Джон Л. Дейлі [6] наголошує на тому, що ділова стратегія – це позиціонування підприємства стосовно його постачальників, споживачів, базисної компетенції, застосовуваних технологій, географічних зон та інших факторів, що впливають на ефективність розподілу ресурсів підприємства й обслуговування його споживачів.

І. Ансоф [1], використовуючи концепцію стратегічного менеджменту, зазначає, що стратегія – це один з декількох наборів правил прийняття рішення щодо поведінки підприємства, і виділяє такі чотири групи правил: правила встановлення відносин підприємства із зовнішнім середовищем; правила встановлення відносин і процесів всередині підприємства; правила ведення щоденних справ; засоби вимірювання результатів сьогоденної і майбутньої діяльності підприємства. Він описує стратегію як сукупність правил для прийняття рішень задля забезпечення стійкого зростання й розвитку підприємства, виокремлюючи дві групи правил. Перша група – це правила взаємовідносин підприємства із зовнішнім середовищем (стратегія бізнесу). Друга група – це правила встановлення

рівноваги між власними внутрішніми змінними (організаційна концепція).

К. Омайє [12] ототожнює ділову стратегію з діями, що спрямовані безпосередньо на підсилення позицій компанії. На його думку, сенс ділової стратегії полягає у створенні реальної конкурентної переваги. Якщо немає конкурентів, то немає потреби у стратегії, оскільки єдина мета стратегічного планування полягає в тому, щоби дати змогу компанії домогтися найбільш ефективним чином стійкої переваги над конкурентами.

Л. Мельник [11] вважає, що ділова стратегія – це бізнес-стратегія стратегічних господарських центрів.

На думку Я. Бжускої [3], створення та застосування ділових стратегій на підприємствах полягає у досягненні поставлених цілей шляхом координації, оптимального розподілу та планування всіх компонентів комунікативного процесу. Ділова стратегія – це план управління окремою сферою діяльності компанії. Якщо компанія займається одним видом бізнесу (взькопрофільна компанія), то в цьому разі корпоративна й ділова стратегії збігаються. Ці стратегії відрізняються тільки в диверсифікованій компанії. Ділова стратегія спрямована на встановлення й зміцнення довгострокової конкурентоспроможної позиції компанії на ринку. Розроблення ділової стратегії пов'язана найбільшою мірою з розробленням конкурентних підходів, які

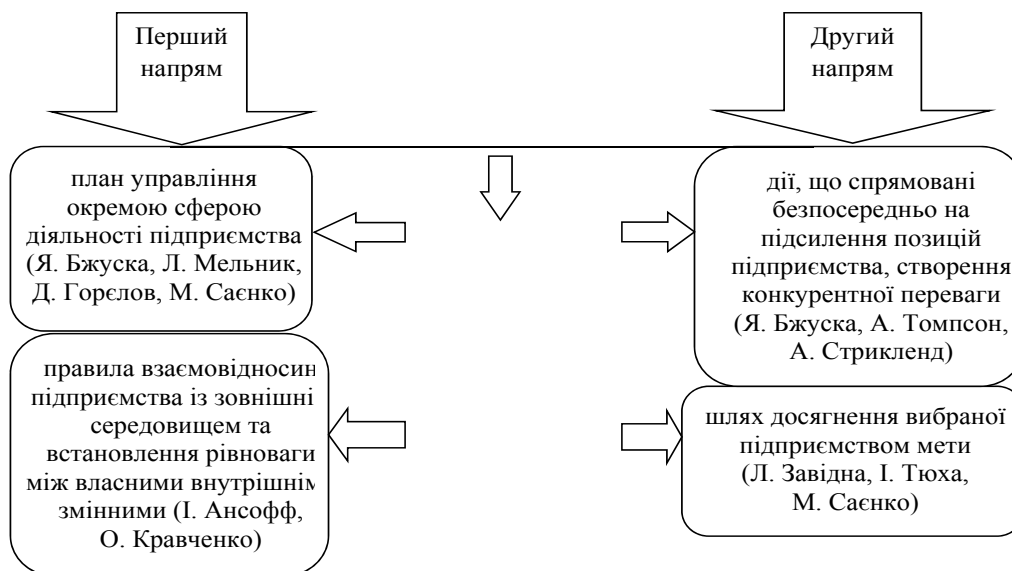

Рис. 2. Основні напрями визначення сутності поняття «ділова стратегія розвитку підприємства»

Джерело: розроблено автором на основі джерел [1; 3; 4; 7; 9; 11; 14; 15; 16]

нейтралізували б конкурентні заходи суперників.

Як зазначають Є. Бельтюков та Л. Некрасов Л., ділова стратегія розвитку відповідає на питання про те, як підприємству поводитись у вибраній стратегічній галузі, щоб її шлях до досягнення своїх цілей в умовах конкуренції пролягав за оптимальним маршрутом [2]. Узагальнення більшості наукових підходів науковців до розуміння сутності поняття «ділова стратегія розвитку підприємства» наведено на рис. 2.

Напрямок визначення сутності ділової стратегії розвитку підприємства у вигляді плану управління або правил взаємовідносин внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства (рис. 2) передбачає розгляд стратегії як специфічної ідеології управління, оскільки стратегія у цьому разі розглядається як ідеологія єднання, прагнення до синтезу. Таким чином, ділову стратегію розвитку слід сприймати як постулат вирішення спільних завдань щодо задоволення потреб та гармонізації всіх факторів середовища підприємства.

Для ділової стратегії розвитку властивими є динамічність та функціональність. Отже, маємо всі підстави для виділення таких основних функцій ділової стратегії розвитку, як економічна, організаційно-управлінська, соціальна.

Другий напрям визначення сутності ділової стратегії розвитку підприємства складається із запланованих дій, шляху (активна стратегія), а також необхідних корективів у разі неочікуваних обставин (незаплановані стратегічні рішення). Отже, стратегію краще за все розглядати як комбінацію із запланованих дій і швидких рішень щодо адаптації нових викликів зовнішнього оточення підприємства та нової диспозиції в конкурентній боротьбі.

Висновки з проведеного дослідження. Проведено дослідження змістовної функціональності та місце ділової стратегії розвитку в ієрархічній структурі стратегії розвитку підприємства відповідно до рівня прийняття рішень у мультибізнесовому підприємстві та однобізнесовому.

Визначено, що значна кількість учених ототожнює функціональність ділової стратегії, конкурентної, бізнес-стратегії, або стратегії бізнесу. Це пов'язано перш за все з тим, що ділова стратегія розвитку – це системний процес взаємовідносин підприємства із зовнішнім середовищем та встановлення рівноваги між власними внутрішніми змінними (ресурсами).

Обґрунтовано, що ділову стратегію розвитку слід сприймати як аксіому вирішення спільних завдань стосовно задоволення потреб зовнішнього оточення та гармонізації всіх факторів середовища підприємства або як комбінацію із запланованих дій і гнучких рішень щодо адаптації нових викликів зовнішнього оточення підприємства та сучасної диспозиції в конкурентній боротьбі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф І. Стратегическое управление. Москва : Прогресс, 1989. 519 с.
2. Бельтюков Е., Некрасов Л. Выбор стратегии развития предприятия : учебное пособие. Одесса : ОНПУ, 2002. 280 с.
3. Бжуска Я. Інноваційні моделі бізнесу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2012. № 628. С. 29–35.
4. Горєлов Д., Большенко С. Стратегія підприємства : навчально-методичний посібник. Харків : вид-во ХНАДУ, 2010. 133 с.

5. Василюга С. Поняття стратегії розвитку підприємства. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 121–125.

6. Дейли Дж.Л. Эффективное ценообразование – основа конкурентного преимущества / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2004. 304 с.

7. Завідна Л. Готельний бізнес: стратегії розвитку : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2017. 600 с.

8. Калиніченко Ю. Стратегічний розвиток підприємства: теоретичні та практичні аспекти. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 4 (29). С. 106–115.

9. Кравченко О. Поняття стратегії в стратегічному управлінні. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2007. № 1 (22). С. 267–272.

10. Карлофф Б. Деловая стратегия. Москва : Экономика, 1991. 239 с.

11. Мельник Л. Маркетингова стратегія підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. Т. 1. С. 213–216.

12. Омае К. Мышление стратега. Искусство бизнеса по-японски. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 215 с.

13. Редченко К. Стратегічний аналіз у бізнесі : навчальний посібник. 2-ге вид. Львів : Новий світ – 2000, 2003. 272 с.

14. Саєнко М. Стратегія підприємства : підручник. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 390 с.

15. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник. для вузов / под ред. Л. Зайцева, М. Соколовой. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.

16. Тюха І. Стратегія розвитку у системі стратегій підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2013. № 3 (19). С. 33–37.

17. Plyaskina A. The concept of the essence “enterprise development” taking into account the impact of the external environment. *Вісник ХНТУ: Управління та адміністрування*. 2020. № 2 (73). С. 87–92.

4. Ghorjelov D., Boljshenko S. (2010). Strateghija pidpryjemstva [Strategy of the enterprise]. Kharkiv: KhNADU. 133 p. (in Ukrainian).

5. Vasylygha S. (2020). Ponjattja strateghiji rozvytku pidpryjemstva [The concept of enterprise development strategy]. *Ekonomika ta derzhava*. № 1, pp. 121–125 (in Ukrainian).

6. Dejly Dzh.L. (2004). Effektyvnoe cenoobrazovanye – osnova konkurentnogho preymushhestva [Effective pricing is the foundation of competitive advantage]. Moskva: Vyljams. 304 p. (in Russian).

7. Zavidna L. (2017). Ghoteljnyj biznes: strateghiji rozvytku [Hotel business: development strategies]. Kyjiv: Kyjiv. nac. toreh.-ekon. un-t. 600 p. (in Ukrainian).

8. Kalynichenko Ju. (2010). Strateghichnyj rozvytok pidpryjemstva: teoretychni ta praktychni aspekty [Strategic development of the enterprise: theoretical and practical aspects]. *Ghalyckyj ekonomichnyj visnyk*. № 4 (29), pp. 106–115 (in Ukrainian).

9. Kravchenko O. (2007). Ponjattja strateghiji v strateghichnomu upravlinni [The concept of strategy in strategic management.]. *Visnyk Sumsjkogho nacionaljnogho aghrarnogho universytetu*. № 1 (22), pp. 267–272 (in Ukrainian).

10. Karloff B. (1991). Delovaja strateghyja [Business strategy]. Moskva: Ekonomyka, 1991. 239 p. (in Russian).

11. Meljnyk L. (2009). Marketynghova strateghija pidpryjemstva [Marketing strategy of the enterprise]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu*. № 3. Т. 1, pp. 213–216 (in Ukrainian).

12. Omae K. (2007). Myshlenye strategha. Yskusstvo byznesa po-japonsky [Thinking strategist. The art of business in Japanese]. Moskva: Aljpyna Byznes Buks. 215 p. (in Russian).

13. Redchenko K. (2003). Strateghichnyj analiz u biznesi [Strategic analysis in business]. Ljviv: Novyj svit – 2000. 272 p. (in Ukrainian).

14. Sajenko M. (2006). Strateghija pidpryjemstva [Enterprise strategy]. Ternopilj: *Ekonomichna dumka*. 390 p. (in Ukrainian).

15. Tompson A.A., Stryklend A.Dzh. (1998). Strateghicheskyj menedzhment. Yskusstvo razrobotky y realizacyy strateghyi [Strategic management. The art of strategy design and implementation]. Moskva: Banky y byrzh, JuNYTY. 576 p. (in Russian).

16. Tjukha I. (2013). Strateghija rozvytku u systemi strateghij pidpryjemstva [Development strategy in the system of enterprise strategies]. *Ekonomika kharchovoji promyslovosti*. № 3 (19), pp. 33–37 (in Ukrainian).

17. Plyaskina A. (2020). The concept of the essence “enterprise development” taking into account the impact of the external environment. *Visnyk KhNTU: Upravlinnja ta administruvannja*. № 2 (73), pp. 87–92 (in English).

REFERENCES:

1. Ansoff Y. (1981). Strateghicheskoe upravlenye [Strategic management]. Moskva: Proghress. 519 p. (in Russian).

2. Beljtjukov E., Nekrasov L. (2002). Vybor strateghyi razvytyja predpryjatya [Choosing an enterprise development strategy]. Odessa: ONPU. 280 p. (in Russian).

3. Bzhuska Ja. (2012). Innovacijni modeli biznesu [Innovation models of business]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu “Ljvivsjka politehnika”*. № 628, pp. 29–35 (in Ukrainian).

ОСОБЛИВОСТІ СТАРТАПУ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЄКТУ

FEATURES OF A STARTUP AS AN INNOVATIVE PROJECT

У статті визначено особливості стартапу як інноваційного проєкту, що дає змогу визначити ефективну концепцію управління. Проведено аналіз концепцій управління стартап-проєктом, виділено їх особливості, переваги та недоліки. Визначено проблеми управління стартапами під час виходу на ринок, ключові принципи «бережливого стартапу». Проведений порівняльний аналіз розглянутих концепцій дав змогу зробити висновок, що найбільш ефективною в рамках управління стартап-проєктом є концепція Lean, яка передбачає оптимальне використання ресурсів. Доведено, що, використовуючи цю концепцію, компанії мають можливість проєктувати продукти чи послуги, які відповідають очікуванню та потребам клієнтів, без необхідності великого обсягу передстартового фінансування або витратних продуктивних запусків. Встановлено, що перші тести й модернізація продукту відбуваються на етапі його розроблення. Запропоновано в рамках цієї концепції розглядати можливості розвитку (вдосконалення) продукту на основі застосування інновацій різного типу.

Ключові слова: бізнес-проєкт, стартап, підприємницька діяльність, ринок, «бережливий стартап», концепції.

В статті определены особенности стартапа как инновационного проекта, что

позволяет определить эффективную концепцию управления. Проведен анализ концепций управления стартап-проектом, выделены их особенности, преимущества и недостатки. Определены проблемы управления стартапами при выходе на рынок, ключевые принципы «бережливого стартапа». Проведенный сравнительный анализ рассмотренных концепций позволил сделать вывод, что наиболее эффективной в рамках управления стартап-проектом является концепция Lean, предусматривающая оптимальное использование ресурсов. Установлено, что первые тесты модернизации продукта происходят на этапе его разработки. Доказано, что, используя эту концепцию, компании имеют возможность проектировать продукты или услуги, соответствующие ожиданиям и потребностям клиентов, без необходимости большого объема предстартового финансирования или расходных продуктивных запусков. Установлено, что первые тесты и модернизация продукта происходят на этапе его разработки. Предложено в рамках этой концепции рассматривать возможности развития (усовершенствования) продукта на основе применения инноваций различного типа.

Ключевые слова: бизнес-проект, стартап, предпринимательская деятельность, рынок, «бережливый стартап», концепции.

УДК 33.005.31

<https://doi.org/10.32843/bses.55-21>

Седікова І.О.

д.е.н., професор
Одеська національна академія
харчових технологій

Sedikova Iryna

Odessa National Academy
of Food Technologies

A distinctive feature of innovative business development is the gradual transition to modern international forms of business. A certain methodology and management concept is necessary for startup executors to achieve the set results and implement the idea. The purpose of this study is to analyze the theoretical foundations of a startup to attract venture capital based on the study of foreign experience and identify features of the concepts of startup management as an innovative project. It has been proven that the creation of an innovative economy driven by the rapid expansion of startups has never been so relevant. The purpose of the study is to determine the features of a startup as an innovative project. To analyze the concepts and models of implementation of new business projects. A business plan in a market economy is a working tool used in many areas of business. A well-designed business plan promotes the growth of the enterprise, helps to effectively plan their activities. The definition of a new concept of "startup", which is used as a common name for a radically new project, is analyzed. The concept of "lean startup" is considered, the advantages and disadvantages, problems of implementation are defined. A comparative analysis of Lean Canvas models and the basic Canvas model is performed and their differences are determined. The model of "lean startup" involves the rational use of resources. The first tests and modernization of the product take place at the stage of its development, it is necessary to work not only within a certain model, it is necessary to consider possibilities of product development from different parties and to be ready for innovations of different types. In order for the modernization of the product/service to meet the demands of consumers, it is necessary to maintain feedback from the audience, be sure to follow the wishes of customers. Lean Startup is committed to monitoring trends and provides for the development of the final version of the product/service in conjunction with the consumer audience. This saves significant funds and other resources when starting a new startup.

Key words: business project, startup, business, market, "lean startup", concepts.

Постановка проблеми. Негативні кризові явища, інфляція, безробіття впливають на економічний стан України. Задля підвищення інноваційно-інвестиційного потенціалу країни на сучасному етапі першочерговим є створення нових робочих місць, конкурентоспроможних підприємств та інноваційних бізнес-проєктів. Основою для реалізації цього є державна підтримка суб'єктів підприємницької діяльності для створення нових стартапів. Створення сприятливого середовища для ведення бізнесу та розвитку малого й середнього підприємництва є одним із середньострокових напрямів реформування, зазначених у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам створення, функціонування стартапів

та вирішенню цього питання присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема роботи С. Бланка [18], Д. Довгополого [19], П. Грема [20], Е. Піса [21], Н. Ситник [22].

Постановка завдання. Відмінною рисою інноваційного розвитку підприємництва є поступовий перехід до сучасних міжнародних форм ведення бізнесу. Нині конкурентоспроможність підприємства пов'язана з інноваційним підходом до вирішення бізнес-завдань. Певна методологія та концепція управління необхідна виконавцям стартапу для досягнення поставлених цілей. Отже, метою статті є аналіз теоретичних основ створення стартапу та визначення особливостей концепцій управління стартапом як інноваційного проєкту для залучення вен-

чурних інвестицій на основі вивчення зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Start Up (стартап) є новим поняттям для вітчизняної практики, яке використовується як спільна назва для кардинально нового проєкту. У США (1930 р.) два студенти Стенфордського університету У. Х'юлетт та Д. Паккард заснували підприємство, яке назвали "Start Up" (нині це всесвітньо відома компанія "Hewlett-Packard") [11].

С. Бланк та Б. Дорфом дають таке визначення стартапу: «компанія, створена для пошуку відтворюваної і масштабованої бізнес-моделі» [18]. Д. Довгополий у роботі «Про інноваційний бізнес» характеризує стартап «як новостворену компанію, основою функціонування якої є нові інновації, які тільки з'явилися» [19]. П. Грем вважає, що «стартап – це проєкт з високим темпом зростання (до 5–7% за тиждень» [20]. На думку Е. Піса, стартап – це організація, яка пропонує новий продукт чи послугу в умовах невизначеності та ризику [21], а Н. Ситник вважає стартапом новий механізм впровадження інноваційних технологій з низьким порогом виходу на ринок [22].

В роботі «Інвестиції у стартапи» Д. Наривочкін виділяє особливості стартапів, які поділяє на групи. По-перше, «стартап – це підприємницький проєкт, який оцінюється вище своєї поточної вартості. Оцінювання ґрунтується на фінансових прогнозах майбутніх грошових потоків, яким, як правило, надзвичайно складно дати об'єктивну оцінку внаслідок високого ступеня ризику та невизначеності галузі високих технологій» [13]. По-друге, «стартап передбачає наявність компетенцій, достатніх для вирішення різних завдань, (технічних, операційних, маркетингових, екологічних тощо» [13]. За визначенням, яке наведено у джерелі [12], «стартап – це нещодавно створена компанія, що формує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, володіє обмеженою кількістю ресурсів і планує виходити на ринок».

За даними рейтингу "Startup Ranking" (2018 р.), за кількістю розроблених та впроваджених стартапів Україна посіла 42 місце (зі 137 країн), маючи 205 стартапів, випередивши Литву та Естонію. Перше місце в рейтингу посідає США (45 000 стартапів), друге – Індія (5 200), третє – Великобританія (4 702).

Кожен стартап, варто розглядати як проєкт, який має певні етапи розвитку. Розподіл на етапи є умовним і залежить від мети, спрямованості стартапу, сфери його діяльності та інших критеріїв, які впливають на швидкість розвитку, кількість та рівень інвестицій. Якщо розглядати стартап не як нове підприємство, а як об'єкт інноваційної діяльності, то можна виділити такі етапи діяльності: новація → інноваційний проєкт → інноваційний об'єкт.

На етапі «новація → інноваційний проєкт» генеруються інноваційні, креативні бізнес-ідеї та залучаються інноваційні інвестори. Комерційні бізнес-ідеї виникають, як правило, в результаті цілеспрямованого пошуку. Як вихідна інформація використовуються зміни у законодавстві, думки споживачів та продавців, продукція, що пропонується на наявних ринках.

Етап «інноваційний проєкт → інноваційний об'єкт» – це головний етап менеджменту стартапу (інноваційний інжиніринг). Ініціаторами стартапів виступають інноваційні інвестори (науковці, винахідники, креативні підприємці), муніципальні та центральні структури влади, фінансові інвестори, проєктні менеджери. На одному з етапів в цій послідовності підприємство, ймовірно, зіштовхнеться з невдачею. Як свідчить дослідження, проведене Шихару Гошем з Гарвардської школи бізнесу, 75% усіх стартапів зазнають невдачі.

Надалі розглянемо концепції управління стартапами, які допомагають знизити ризики під час реалізації стартапів.

Projects In Controlled Environments (PRINCE2) – це концепція, яка ґрунтується на структурованому методі управління та розроблена на основі вдало реалізованих проєктів. Вона містить весь набір інструментів з планування, організації, контролю стартапів протягом усього життєвого циклу проєкту. Головною перевагою цієї концепції є розподіл усього процесу на етапи задля раціонального використання ресурсів, що є головним фактором успішної реалізації стартапів, оскільки на початковому етапі ресурси обмежені.

Scrum-концепція орієнтована на ІТ-проєкти. Ця концепція вирішує такі проблеми, як відсутність злагодженої роботи у команді, невиконання планів, дублювання рішень, завдань у підрозділах. На перше місце в цьому аспекті висуваються орієнтація на клієнта, взаємодія з користувачем під час планування та виконання проєкту. Характерними рисами цієї концепції є швидке реагування на зміни вимог та швидка адаптація до них.

Концепція Kanban дає змогу виконувати одночасно декілька завдань шляхом встановлення пріоритету їх виконання за проєктом. Kanban реалізує принцип «точно в строк», забезпечує оптимальний розподіл навантаження між усіма розробниками проєкту.

Більш детально зупинимось на концепції Lean Startup. ««Бережливий стартап» (англ. "Lean Startup") – це концепція створення компаній, розробки та виведення на ринок нових продуктів чи послуг, яка ґрунтується на науковому підході до менеджменту стартапів, навчання, проведенні експериментів, ітеративному випуску продуктів задля скорочення циклу розробки та отримання корисного зворотного зв'язку від клієнтів» [14].

Використовуючи цю концепцію, компанії мають можливість проєктувати продукти чи послуги, які відповідають очікуванню та потребам клієнтів, без необхідності великого обсягу передстартового фінансування або витратних продуктових запусків. Концепція Lean передбачає бережливе, раціональне витрачання коштів та ресурсів, використовуючи наукові підходи до впровадження нових продуктів, послуг, ідей. Отже, спочатку формується основна гіпотеза, проводяться її тестування та оцінювання результату згідно зі статистикою, і, якщо ідея має успіх, вона впроваджується.

Надалі визначимо ключові принципи «бережливого стартапу».

1. Узагальнення гіпотез підприємців у вигляді канви бізнес-моделі, схематичне зображення того, як компанія створює цінність для себе та своїх клієнтів.

2. Клієнтоорієнтований підхід. Визначаються потреби клієнтів та їх реакція на гіпотезу. Ця гіпотеза має відповідати вимогам “minimum viable product” (MVP), тобто ідея стартапу (гіпотеза) має пропонувати мінімально життєздатний продукт, що, як правило, перебуває на перетині ідеї продукту, про який мріє сам стартапер, і нового продукту, який потрібен клієнтам, готовим за нього платити. Щоби правильно визначити місце гіпотези, встановлюють канал зворотного зв'язку. Залежно від отриманого відгуку вносяться корективи і/або запускається черговий цикл, здійснюється корегування зі зміною курсу розвитку стартапу.

3. Використання методики гнучкої розробки продукту. Це процес, за якого стартапи створюють мінімальні життєздатні продукти, які вони потім тестують [15; 16; 17].

В кінці кожної ітерації готовий продукт або проходить тест (гіпотеза підтверджується), або не

проходить (зворотна реакція свідчить про те, що продукт у його нинішньому вигляді купувати не готові). Якщо продукт не відповідає вимогам клієнтоорієнтованого підходу, цикл починається заново: ідея переходить у гіпотезу, яка перевіряється за критеріями MVP і підтверджується (або знову не підтверджується) експериментом. Щоби прискорити процес оцінювання перспективності нового бізнесу, розробляють шаблон за моделлю Lean Canvas, тобто один з найбільш наочних візуальних інструментів, що дає змогу після заповнення таблиці оцінити «вузькі» місця будь-якого бізнес-проєкту. Lean Canvas і базова модель Canvas розроблення стартапів схожі, але між ними є такі відмінності.

1) Мета. Модель Lean Canvas, крім витрат та грошових потоків, описує шляхи вирішення проблеми, а базова модель Canvas – інфраструктуру.

2) Конкурентні переваги. В Lean Canvas увага фокусується на «нечесній перевазі», що дає змогу завоювати ринок, а в базовій моделі Canvas акцент робиться на кількісні та якісні характеристики ціннісної пропозиції.

3) Споживачі. У Canvas акцентується увага на споживчому сегменті, каналах збуту та взаємовідносинах з клієнтами, а в Lean акцент менший, оскільки стартап ще не має реального продукту, який можна тестувати за всіма складовими частинами. З огляду на це для впровадження нового проєкту пропонується заповнити шаблон (матрицю) (рис. 1).

У цьому шаблоні коротко формулюються 1–3 проблеми, які планується вирішити.

«Споживчий сегмент» заповнюється споживачами продукту/послуги, які поділяються на дрібні сегменти. Якщо цільових груп декілька, то для кожної групи створюється окремий шаблон.

Переваги		Рішення		Проблема		Шаблон Бізнес-модель+ Проект _____ Версія _____
Ключові партнери	Ключові види діяльності	Ціннісна пропозиція	Взаємовід носини з клієнтами	Канали збуту	Споживчі сегменти	
	Ключові ресурси					Гіпотези
Структура витрат			Грошові надходження			Метрики

Рис. 1. Шаблон (матриця) впровадження нового проєкту

Джерело: розроблено автором

Ціннісна пропозиція – це пропозиція, що відрізняє новий бізнес від інших аналогічних. Формулюється перевага (бізнес-ідея), яка пояснить, чому купувати продукт потрібно саме в рамках нового проекту. До формулювання бізнес-ідеї залучають різних людей зі свіжими поглядами, влаштовують «мозкові штурми».

Рішення. Приймаються прості рішення, які характеризують мінімально життєздатний продукт.

Ключові дії (партнери, види діяльності, ресурси). Описуються дії користувачів, які впливають на отримання доходу.

Канали збуту. Перераховуються платні й безкоштовні способи залучення покупців.

Структура витрат. Передбачаються не тільки постійні, але й тимчасові витрати.

Грошові потоки. Виписуються формати потоків, такі як реклама, передплата, тобто описується, як бізнес буде заробляти.

Слід зауважити, що ідея «бережливого стартапу» має певні недоліки: модель заохочує створення окремих функцій, а не повноцінний продукт. Формат роботи негативно впливає на мотивацію команди. Науковці вважають, що тестування великого потоку інновацій в обмеженому часі та прискореному темпі деморалізує команду. Незважаючи на ці недоліки, методика підтвердила свою життєздатність та ефективність.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений порівняльний аналіз розглянутих концепцій дав змогу зробити висновок, що найбільш ефективною в рамках управління стартап-проектом є концепція Lean, яка передбачає оптимальне використання ресурсів. Встановлено, що перші тести й модернізація продукту відбуваються на етапі його розроблення. В рамках цієї концепції розглядаються можливості розвитку (удосконалення) продукту на основі застосування інновацій різного типу; підтримується зворотний зв'язок з клієнтами, який враховує зміни у побажаннях. Lean Startup зобов'язує спостерігати за тенденціями й передбачає розроблення остаточної версії продукту/послуги спільно зі споживчою аудиторією. Це дає змогу заощадити значні ресурси та кошти під час реалізації нового стартапу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барроу К., Барроу П., Браун Р. Бізнес-план : практичний посібник. Київ : Знання, 2012. 285 с.
2. Васильців Т., Качмарик Я., Блонська В. Бізнес-планування : навчальний посібник / за ред. Р. Лупак. Київ : Знання, 2017. 207 с.
3. Осовська Г., Осовський О. Основи менеджменту : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2016. 664 с.
4. Покропивний С. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2014. 379 с.

5. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проекту. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2019. Т. 19. Вип. 4. С. 434–438.

6. Черняк. В. Бизнес-планирование : учебник. Москва : КНОРУС, 2015. 536 с.

7. Чичун В., Паламарчук В. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності. *Соціум. Наука. Культура*. 2010. Т. 21. Вип. 18. С. 58–63.

8. Шифрин М. Стратегический менеджмент : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 730 с.

9. Шудра В., Белічко А. Як підготувати успішний бізнес-план : навчальний посібник. Київ : VOCA, 2014. 108 с.

10. Ястремська О. Стратегічне управління інвестиційною діяльністю підприємства : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2016. 191 с.

11. Startuphouse : веб-сайт. Одеса, 2020. URL: <http://startup-house.ru/stati-pro-startapy/link/etapy-razvitiya-startapov> (дата звернення: 14.07.2020).

12. Стартап. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Стартап> (дата звернення: 14.07.2020).

13. Наривончик Д. Инвестиции в стартапы – как это работает? Money Never Sleep. URL: http://money-never-sleep.ru/startup_investment (дата звернення: 14.07.2020).

14. The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses. *Crown Publishing*. 2015. Vol. 10. No. 4. P. 100–103.

15. NYTimes.com : web-site. URL: <https://nytimes.com> (viewed on: 15.07.2020).

16. Readwrite.com : web-site. URL: <https://readwrite.com> (viewed on: 15.07.2020).

17. Андрессен М. Не каждому стартапу следует следовать методу «Бережливый стартап» : веб-сайт. URL: <https://towave.ru> (дата звернення: 15.07.2020).

18. Бланк С., Дорф Б. Стартап. Настольная книга основателя. Москва : Альпина, 2013. 132 с.

19. Довгополий Д. Про інноваційний бізнес. URL: <http://innovations.com.ua/ua/articles/finance/19043> (дата звернення: 14.07.2020).

20. Грем П. Що змінилося у світі стартапів. *Startup investing trends*. URL: <http://www.paulgraham.com/invtrend.html> (дата звернення: 17.07.2020).

21. Піс Е. Бізнес з нуля. Метод Lean Startup для швидкого тестування ідей і вибору бізнес-моделі. Москва : Альпіна Паблішер, 2012. 234 с.

22. Ситник Н. Економічні науки інтернет-конференції. Екосистема стартапів України: сучасний стан розвитку. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/fullarticle/2298> (дата звернення: 17.07.2020).

REFERENCES:

1. Barrou K., Barrou P., Braun R. (2012). Business plan: praktichniy posibnik [Business plan: a practical guide]. *Kiyiv: Znannya*. 285 p. (in Ukrainian).
2. Vasil'tsiv T., Kachmarik Y., Blons'ka V. (2017). Biznes-planuvannya : navchal'niy posibnik [Business plan: a textbook]. *Kiyiv: Znannya*, 207 p. (in Ukrainian).
3. Osovs'ka H., Osovs'kiy O. (2016). Osnovi menedzhmentu: navchal'niy posibnik [Fundamentals

of management: a textbook]. *Kiyiv: Kondor*, 664 p. (in Ukrainian).

4. Pokropivnyi S. (2014). *Biznes-plan: tekhnolohiya rozrobki ta obr'untuvannya : navchal'niy posibnik* [Business plan: technology development and justification: a textbook]. *Kiyiv: KNEU*, 379 p. (in Ukrainian).

5. Smakovs'ka Yu. (2019). Kriteriyi ekspertnoyi otsinki biznes-planu pidpriyemnits'koho proektu [Criteria for expert evaluation of the business plan of the business project]. *Formuvannya rinkovoyi ekonomiki v Ukrayini (Formation of a market economy in Ukraine)*, no. 4, pp. 434–438. (in Ukrainian).

6. Chernyak. V. (2015). *Biznes-planirovanie: uchebnyk* [Business planning: a textbook]. *Moskva : KNORUS*, 536 p. (in Russian).

7. Chichun V., Palamarchuk V. (2010). *Biznes-planuvannya yak faktor uspishnoyi pidpriyemnits'koyi diyal'nosti* [Business planning as a factor of successful business activity]. *Sotsium. Nauka. Kul'tura (Society. Science. Culture)*, no. 18, pp. 58–63 (in Ukrainian).

8. Shifrin M. (2010). *Stratehicheskiy menedzhment : uchebnyk* [Strategic management: a textbook]. *SPb: Piter*, 730 p. (in Russian).

9. Shudra V., Belichko A. (2014). *Yak pidhotuvati uspishniy biznes-plan: navch. posib. [How to prepare a successful business plan: textbook. way]*. *Kiyiv: VOCA*, 108 p. (in Ukrainian).

10. Yastrems'ka O. (2016). *Stratehichne upravlinnya investitsiynoyu diyal'nistyu pidpriyemstva: navch. Posibnik* [Strategic management of investment activity of the enterprise: textbook way]. *KhNEU*, 191 p. (in Ukrainian).

11. Startuphouse. Available at: <http://startup-house.ru/stati-pro-startapy/link/etapy-razvitiya-startapov> (accessed 14 July 2020).

12. Startup. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Startup> (accessed 14 July 2020).

13. Narivonchik D. (2016). *Investitsii v startapy – kak eto rabotaet?* [Investing in startups – how it works?]. *Money Never Sleep*. Available at: http://money-never-sleep.ru/startup_investment (accessed 14 July 2020).

14. *The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses* (2015). *Crown Publishing*, no. 4, pp. 100–103 (in English).

15. NYTimes.com. Available at: <https://nytimes.com> (accessed 15 July 2020).

16. Readwrite.com. Available at: <https://readwrite.com> (accessed 17 July 2020).

17. Mark Andressen: *Ne kazhdomu startapu sleduet sledovat' metodu "Berezhlivyy startup"* [Not every startup should follow the Lean Startup method]. Available at: <https://towave.ru> (accessed 17 July 2020).

18. Blank S. (2013). *Startup. Nastol'naya kny'ga osno-vatelya* [Startup. Founder's desk book]. *Moskva : Al'pyna*, 132 p. (in Russian).

19. Dovgopolyj D. *Pro innovacijnyj biznes* [About innovative business] Available at: <http://innovations.com.ua/ua/articles/finance/19043> (accessed 14 July 2020).

20. Grem P. *Shho zminy'losya u sviti startapiv / Startup investing trends* [What has changed in the world of startups]. Available at: <http://www.paulgraham.com/invtrend.html> (accessed 17 July 2020).

21. Ris E. (2012). *Biznes z nulya. Metod Lean Startup dlya shvydkoho testuvannya idey i vyboru biznes-modeli* [Business from scratch. Lean Startup method for quick testing of ideas and selection of business model]. *M. Al'pyna Pablysher*, 234 p.

22. Sy'tnyk N. *Ekosy'stema startapiv Ukrayiny': suchasnyj stan rozvy'tku. Ekonomichni naukovi internet-konferenciyi* [Ecosystem of startups of Ukraine: current state of development]. Available at: <http://www.economy-confer.com.ua/fullarticle/2298> (accessed 17 July 2020) (in Ukrainian).

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF HOTEL BUSINESS DEVELOPMENT FOR ENSURING FINANCIAL STABILITY OF UKRAINIAN HOSPITALITY INDUSTRY

УДК 640.41

<https://doi.org/10.32843/bses.55-22>

Тарасюк Г.М.

д.е.н., професор,
декан факультету
бізнесу та сфери обслуговування
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Чагайда А.О.

к.т.н., доцент,
доцент кафедри
туризму та готельно-ресторанної справи
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Соколовська І.О.

к.т.н., доцент кафедри
економіки, підприємництва
та природничих наук
Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського

Tarasiuk Halyna

Zhytomyr Politechnik State University

Chagaida Andriy

Zhytomyr Politechnik State University

Sokolovska Iryna

V.I. Vernadsky Taurida National University

В умовах пандемії через карантинні заходи гострою стає проблема фінансового стану закладів індустрії гостинності, яка вважалася одним із провідних напрямів діяльності у XXI сторіччі. Закриття кордонів може стати шансом для розвитку внутрішнього туризму в Україні. Попередньо проведене анкетування респондентів різних вікових груп визначило розуміння сучасних потреб українських споживачів послуг у сфері гостинності, а саме їх очікувань до засобів розміщення та визначення перспективних напрямів розвитку готельного бізнесу в Україні. Проблемою для внутрішнього туризму є те, що значна кількість цікавих українських туристичних об'єктів розташована у місцевостях, до яких відсутні пристойні дороги, а популярні місця відпочинку малодоступні для людей з обмеженими можливостями. У статті розглянуто систему першочергових антикризових заходів для виходу галузі з кризи, спричиненою пандемією. Доведено, що перспективними можуть стати глемпінги, які можуть поєднувати комфорт та повагу до довкілля, а також агроготелі, що не тільки надаватимуть послуги розміщення, але й навчати догляду за господарством та приготуванню місцевих страв.

Ключові слова: готельний бізнес, криза, індустрія гостинності, глемпінги, агроготелі.

В условиях пандемии из-за карантинных мер острой становится проблема финансового

состояния учреждений индустрии гостеприимства, которая считалась одним из ведущих направлений деятельности в XXI веке. Закрытие границ может стать шансом для развития внутреннего туризма в Украине. Предварительно проведенное анкетирование респондентов различных возрастных групп определило понимание современных потребностей украинских потребителей услуг в сфере гостеприимства, а именно их ожиданий к средствам размещения и определения перспективных направлений развития гостиничного бизнеса в Украине. Проблемой для туризма является то, что значительное количество интересных украинских туристических объектов расположено в местностях, к которым отсутствуют приличные дороги, а популярные места отдыха малодоступны для людей с ограниченными возможностями. В статье рассмотрена система первоочередных антикризисных мер для выхода отрасли из кризиса, вызванного пандемией. Доказано, что перспективными могут стать глемпинги, которые могут сочетать комфорт и уважение к окружающей среде, а также агрогостиницы, которые будут не только предоставлять услуги размещения, но и научат уходу за хозяйством и приготовлению местных блюд.

Ключевые слова: гостиничный бизнес, кризис, индустрия гостеприимства, глемпинги, агрогостиницы.

The hospitality industry, due to its dynamic development and profitability, was considered one of the leading activities in the XXI century. However, in the conditions of a pandemic, due to quarantine measures, the problem of the financial condition of the hospitality industry becomes acute. Due to closed borders and the lack of international flights, virtually no international tourism can be a chance for the development of domestic tourism in Ukraine. These are new opportunities for the gradual resumption of domestic hospitality. A previous survey of respondents of different age groups determined the understanding of the current needs of Ukrainian consumers of services in the field of hospitality, namely their expectations for accommodation and identification of promising areas of hotel business development in Ukraine. Further development of the hospitality industry is almost impossible without the use of modern technologies to attract customers. An important role in the modern hospitality industry belongs to hotel chains that adhere to high standards of service, but most respondents prefer self-service when choosing accommodation. The problem for domestic tourism is that a significant number of interesting Ukrainian tourist sites is located in areas that do not have decent roads, and popular resorts are inaccessible to people with disabilities. A modern hotel is not only impeccable service, but also an atmosphere of coziness and home peace. Modern travelers focus more on the comfort of the rooms, but on creating conditions conducive to active recreation. The specialization of accommodation facilities that meet the concept of a healthy lifestyle, especially the combination of proper nutrition and moderate exercise, increases the number of not only conscious young people in the hotel, but also the oldest guests. The authors proved that one of the options for the development of unusual accommodation could be glamping, which can combine comfort and respect for the environment; minimize the negative impact of tourists on the environment. Another promising area of specialization of hotels may be agro-hotels, which will provide not only accommodation services, but also teach care for the economy and cooking local dishes. The article considers the system of priority anti-crisis measures to overcome the crisis caused, first of all by the coronavirus pandemic in the world.

Key words: hotel business, crisis, hospitality industry, glamping, agro-hotels.

Постановка проблеми. Індустрія гостинності завдяки динамічному розвитку й прибутковості вважається одним із провідних напрямів діяльності у XXI сторіччі. У звіті Всесвітньої туристичної організації за 2019 рік визнається, що попередній рік характеризувався безперервним ростом міжнародного туризму, що продовжує випереджати зростання світової економіки [1, с. 11–15]. Все

більша кількість подорожуючих висловлює незадоволення одноманітністю стандартних готелів і під час вибору засобів розміщення фокусує увагу на нематеріальних складових частинах сфери обслуговування. В Україні є історичний, культурний та рекреаційний потенціал для подальшого розвитку сфери гостинності, що дає змогу збільшити туристичний потік та створити нові робочі місця.

Нинішній стан українського ринку готельних послуг не відповідає повною мірою викликам сьогодення й не встигає за зростаючим рівнем вимогливості сучасного клієнта, який чекає від закладів розміщення задоволення широкого спектру запитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значну увагу вивченню питання світового ринку готельних послуг та маркетингу у сфері готельного та ресторанного бізнесу приділили Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз, Дж.Р. Уокер, К.К. Андерсон, Е. Мартин, Н. Терджен. Серед вітчизняних науковців вивченню індустрії гостинності присвятили роботи Х.Й. Роглев, М.Г. Бойко, М.П. Мальська, І.Г. Пандяк, у яких розглянуто питання еволюції сфери гостинності, простежено історію управління готелями та досліджено системи обслуговування в засобах розміщення [2, с. 36–39; 3, с. 78–90].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз світових тенденцій та визначення перспективних напрямів розвитку готельного бізнесу в Україні для підвищення ефективності та конкурентоспроможності закладів гостинності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ключова категорія «гостинність» – це одне з основних понять розвитку людського суспільства, закладених у рисах культури будь-якого народу. Незалежно від концепції походження категорії «гостинність» генетично та еволюційно незмінним залишається змістовне значення, поєднане в триєдине: людина – господар, гість (подорожуючий); стосунки між людьми – до допомога, послуга, матеріальні продукти, товари; місця, де відбуваються ці стосунки, – будинок для прийому гостей (подорожуючих), у якому вони можуть отримати прихисток та їжу. Економічна форма цієї категорії – індустрія гостинності – це складна, сформована зі значної кількості різних організацій готельних і ресторанних підприємств, зорієнтованих на задоволення основних потреб людини у розміщенні, харчуванні та супутніх послугах [4, с. 81–85]. Тлумачний словник Д. Уебстера дає визначення індустрії гостинності як сфери підприємництва, що складається з видів обслуговування, які ґрунтуються на принципах гостинності й характеризуються щедрістю та дружелью по відношенню до гостей [5, с. 9–18].

У 2018 році загальний внесок сектору туризму у світову економіку досяг 8,8 трлн. дол. США, що становить 10,4% світового ВВП. У загальних цифрах найбільші економічні показники від сфери туризму й подорожей за 2018 рік з величезним відривом мають дві країни, що посідають, відповідно, перше й друге місця, а саме США (1,5951 млрд. дол. США) і Китай (1 509,4 млрд. дол. США) [6, с. 10–11]. Україна посідає лише 95 місце щодо внеску туристичної галузі до світового ВВП. Варто зазначити, що, згідно з даними Державної служби статистики України, постійно зростає кількість туристів, яких обслуговують оператори та турагенти (табл. 1) [7].

Таблиця 1

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами

Рік	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	Зокрема		
		візні (іноземні) туристи	візні туристи	внутрішні туристи
2015	2 019 576	15 159	1 647 390	357 027
2016	2 549 606	35 071	2 060 974	453 561
2017	2 806 426	39 605	2 289 854	476 967
2018	4 557 447	75 945	4 024 703	456 799

Джерело: розробка автора

Більшість іноземних туристів віддає перевагу лише кільком містам в Україні, що вказує на недостатню кількість інформації про туристичні об'єкти. Розширення географії авіасполучень та зручні авіарейси ставлять Київ поза конкуренцією у залученні нових іноземних подорожуючих.

Якщо кількість українських виїзних туристів за останні роки значно збільшилась, то дані щодо внутрішніх туристів вказують на зворотну тенденцію. Також спостерігається зменшення кількості місць у колективних засобах розміщування (табл. 2) [8]. Статистичні дані свідчать про те, що більшість місць розміщування для тимчасового проживання припадає на хостели, будинки відпочинку та пансіонати, бази відпочинку, туристські бази, гірські притулки, кемпінги та стоянки для житлових автофургонів і причепів, а також гуртожитки. Загальна кількість місць у готелях та аналогічних засобах розміщування на всю державу складає лише 135 327 (71 132 номери).

Таблиця 2

Кількість колективних засобів розміщування

Рік	Кількість колективних засобів розміщування, од.	Кількість місць у колективних засобах розміщування, тис. од.	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, тис.	
			усього	зокрема, іноземці
2015	4 341	402,6	5 779,9	665,8
2016	4 256	375,6	6 544,8	863,7
2017	4 115	359,0	6 661,2	824,5
2018	4 719	300,0	7 006,2	917,9

Джерело: розробка автора

Реалізація якісних послуг є запорукою конкурентоспроможності засобу розміщення та можлива лише за наявності належної матеріально-технічної бази. Одним із показників якості готелю є присвоєння йому певної категорії залежно від

заявленого рівня сервісу. Із 2 777 готелів та аналогічних засобів розміщування України станом на 2019 рік лише 588 класифіковані з присудженням відповідної кількості зірок, що порівняно з кількістю готелів аналогічного рівня у найближчих країнах Євросоюзу демонструє значне відставання (табл. 3).

Загалом у Європі нараховується понад 600 000 засобів розміщування, третина з яких відмічена зірками. Європейський зірковий лідер – це Італія, що має 32 803 зіркових готелі та єдиний європейський 7-зірковий готель “Hotel Seven Stars Galleria” в Мілані (у цьому готелі лише сім номерів люкс із цінами від 1 500 до 15 000 євро). Хорватія швидко наздоганяє Італію, оскільки кількість готелів, що оцінюються зірками, з 2015 року до 2019 року зросла в країні вдвічі, а саме з 13 834 до 29 282 [9]. Незважаючи на те, що в Україні представлені готелі всіх найкращих всесвітніх готельних мереж, головною перевагою яких є надання споживачам максимального комфорту однакового рівня незалежно від країни перебування, вони розташовані здебільшого у столиці, тому наша країна посідає одне з останніх місць у списку європейських країн за кількістю готелів, хоча ціни в них вище за середньоєвропейські [10].

Таблиця 3

Кількість класифікованих готелів у країнах за матеріалами дослідження компанії “BoldData”

Країна	Кількість класифікованих готелів					Разом
	5*	4*	3*	2*	1*	
Болгарія	114	515	1 695	1 126	378	3 828
Польща	99	542	1 430	525	80	2 676
Румунія	105	777	2 443	609	30	3 964
Словаччина	21	302	854	357	139	1 673
Угорщина	45	595	907	870	345	2 762
Україна	46	186	303	41	12	588

Джерело: розробка автора

Сучасний готель – це не лише бездоганне обслуговування, але й атмосфера затишку та домашнього спокою. У 2017 році компанія “Intercontinental Hotels Group” (IHG) на Всесвітньому економічному форумі (WEF) у швейцарському Давосі представила звіт «Безкомпромісний споживач: парадокси епохи зростаючої персоналізації», що акцентує увагу на високій вимогливості сучасного клієнта, який чекає від готельних брендів задоволення широкого спектру певною мірою суперечливих запитів, та на небажанні клієнтів йти на будь-які компроміси [11]. Фахівці “IHG” роблять акцент на тому, що для успішного ведення бізнесу необхідно підтримувати постійний контакт з клієнтами шляхом прямого спілкування: бренди мають слухати клієнтів, щоб зрозуміти їхні потреби та отримати більш значущий досвід у розумінні їх

парадоксів та бажань. Е. Мартин та К.К. Андерсон з Центру досліджень готельного господарства Корнельського університету зазначають, що технології змінили динаміку взаємодії з гостями в індустрії гостинності, а ключовими елементами цих зміни є зменшення можливостей для безпосереднього спілкування з гостями та можливі непорозуміння в результаті збою у системі надання послуг. Під час зустрічей віч-на-віч здатність співробітників ефективно керувати емоційними компонентами взаємодії з клієнтами може стати вагомим внеском у задоволення гостя результатом [12, с. 3–13]. На думку К.К. Андерсона, індустрія гостинності зараз має розпочати новий розділ, адже гості шукають більш насичені індивідуальні стосунки та безперешкодне спілкування зі своїми постачальниками гостинності й готові ділитися великою кількістю власних даних, яких більше, ніж будь-коли раніше.

Для більш повного розуміння сучасних потреб українських споживачів послуг у сфері гостинності, а саме їх очікувань від засобів розміщення та визначення перспективних напрямів розвитку готельного бізнесу в Україні, авторами проведено анкетування респондентів різних вікових груп. Найбільш широко представлена вікова група від 18 до 29 років (48,1%), друге місце посідає група від 30 до 39 років (29,2%), далі йде група від 40 до 49 років (15,4%), а останньою є вікова група понад 50 років (7,3%).

Попередній аналіз статистичних даних свідчить про зростання закордонних подорожей за майже стабільної кількості внутрішніх туристів, при цьому абсолютна більшість респондентів вибирає для відпочинку міста Західної України або Карпати. Кількість подорожуючих, що раз на рік здійснюють туристичну подорож, складає 31% (рис. 1), при цьому більшість віддає перевагу виїзному туризму до Туреччини та Іспанії. Під час відпочинку в Україні, який є пріоритетним для більш ніж 50% респондентів, найбільші нарікання викликають застаріла інфраструктура та жахливий стан багатьох туристичних пам'яток.

Пріоритетами під час планування та здійснення подорожей потенційні споживачі вже давно вважають приватність, індивідуальність та унікальність, тому лише 8% респондентів очікують від відпочинку знайомств з новими людьми, а побачити неперевершені краєвиди та потрапити в інше культурне середовище мріють 28% і 32% відповідно (рис. 2).

Проблемою для внутрішнього туризму є те, що значна кількість цікавих українських туристичних об'єктів розташована у місцевостях, до яких відсутні пристойні дороги, а популярні місця відпочинку малодоступні для людей з обмеженими можливостями. Ці фактори значною мірою впливають на вибір країни для проведення відпустки, адже більшість туристів віддає перевагу можливості

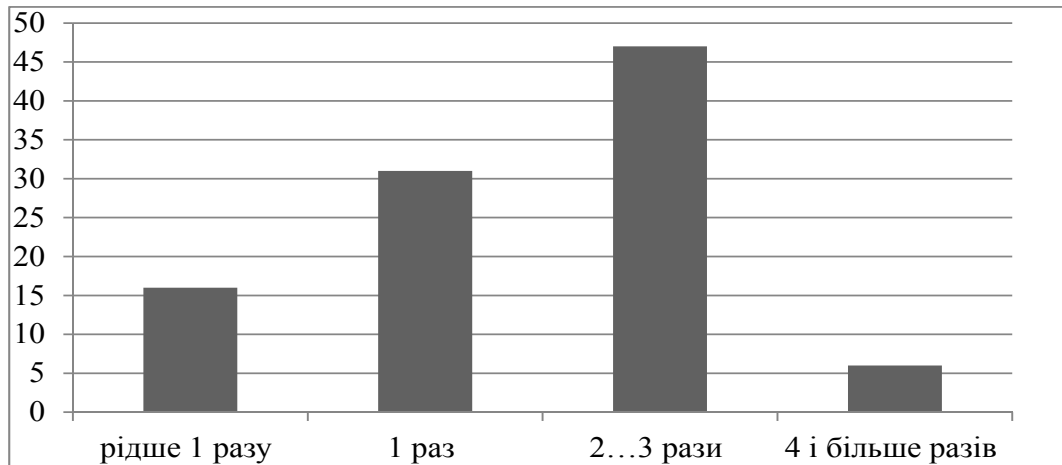

Рис. 1. Частота здійснення респондентами туристичних подорожей протягом року

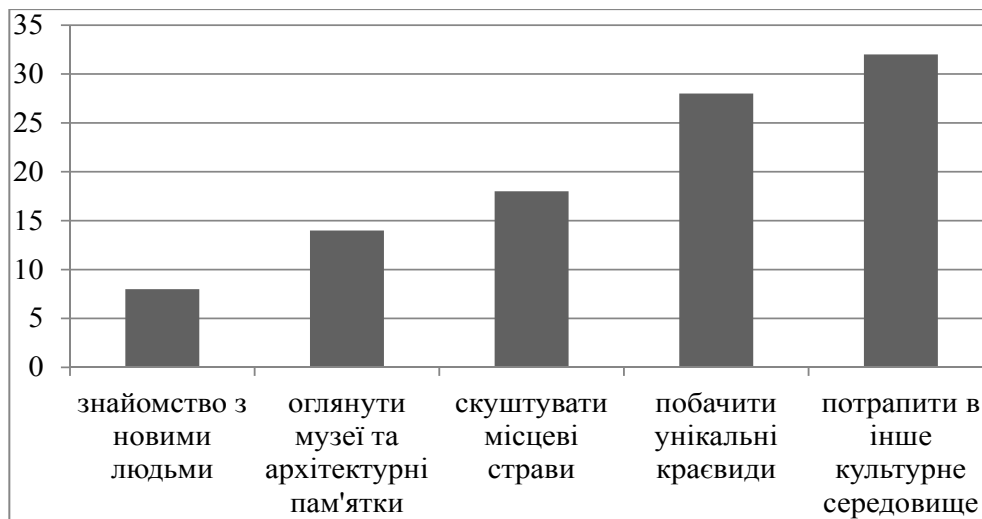

Рис. 2. Очікування респондентів від відпочинку

отримання нового досвіду (34%) та відпочинку на природі або на пляжі подалі від міста (23%). Випробування своїх можливостей в екстремальних умовах більшою мірою відповідає спортивному туризму та активному відпочинку, ніж подоланню побутових негараздів та відсутності інфраструктури (рис. 3).

Подальший розвиток індустрії гостинності вже практично неможливий без використання сучасних технологій із залучення клієнтів [13, с. 71–73]. Спеціалізовані сайти пропонують великий вибір засобів розміщення з можливістю попереднього бронювання та відгуками споживачів щодо задоволення отриманими послугами. Водночас більшість респондентів не використовує безпосередньо сайти готелів для отримання інформації про рівень послуг (рис. 4) та бронювання місць для відпочинку, а у своєму остаточному виборі керується відгуками у соціальних мережах (24%) та рекомендаціями друзів і знайомих (38%).

За даними опитування (рис. 5), фактично 57% респондентів хочуть отримати нові враження від

відпочинку та вибирають абсолютно новий об'єкт розміщення або шукають якісь незвичні варіанти. Перспективними є будівництво незвичайних та екстравагантних готелів, розміщення подорожуючих в екзотичних будівлях, щоб викликати бажання на власному досвіді пережити незвичайні відчуття. Одним із варіантів розвитку незвичайних засобів розміщення є глемпінги, які можуть поєднувати комфорт та повагу до довкілля, мінімізувати негативний вплив туристів на природу. Іншим перспективним напрямом спеціалізації готелів можуть стати агроготелі, що не тільки надаватимуть послуги розміщення, але й навчать догляду за господарством та приготуванню місцевих страв.

Важливу роль у сучасній індустрії гостинності відіграють готельні ланцюги [14, с. 138–152], які дотримуються високих стандартів обслуговування, але більшість респондентів, вибираючи засоби розміщення, віддає перевагу самообслуговуванню (рис. 6). Під час вибору засобу розміщення вартість проживання є визначальною для

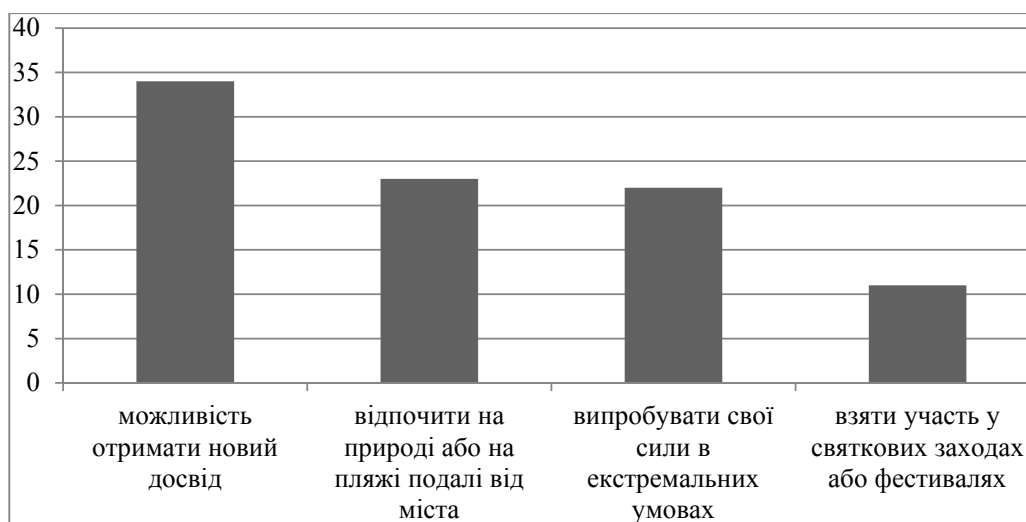

Рис. 3. Переваги, що віддають респонденти певному типу відпочинку

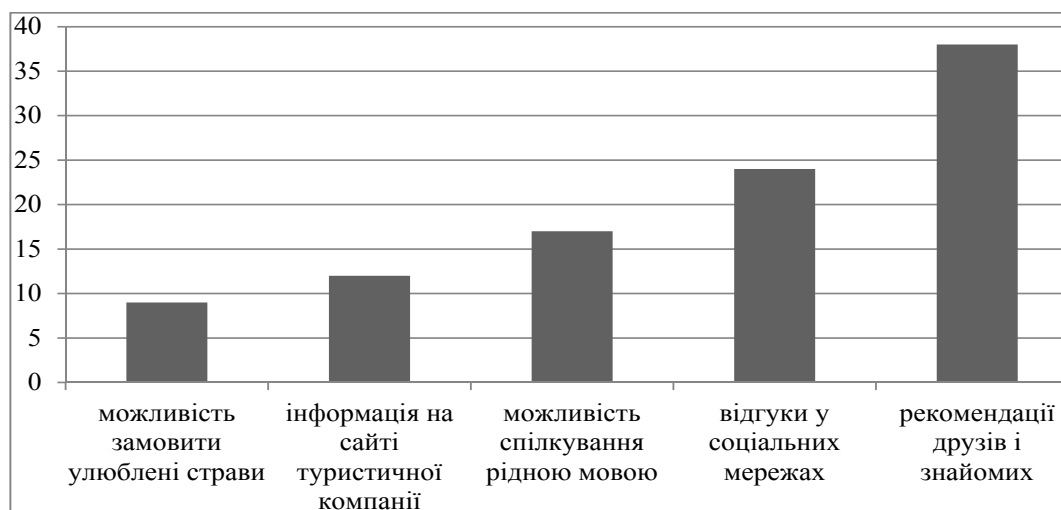

Рис. 4. Основні фактори впливу на клієнтів під час вибору місця розміщення

абсолютної більшості респондентів, а 76% із них не готові сплачувати більше за розкішний готель (рис. 7). Мандрівники не хочуть сплачувати більше там, де вони можуть отримати достатній для них рівень сервісу за менші гроші. Рівень якісного обслуговування залежить від ступеня збігу уявлень відвідувача про реальне й бажане обслуговування [15, с. 327–332]. Все більше на цей збіг уявлень впливає застосування технічних та соціальних новацій, а домінування технологій вже відіграє ключову роль під час відпочинку.

Сучасні мандрівники більше фокусують свою увагу не на комфорті в номерах, а на створенні умов, що сприяють активному відпочинку. Спеціалізація закладів розміщення на послугах, що відповідають концепції здорового способу життя, особливо на поєднанні правильного харчування та помірних фізичних навантажень, збільшує в готелі кількість не тільки свідомої молоді, але й найстарших гостей.

Водночас в умовах, коли карантинні заходи ще продовжуються, а галузі потрібно хоча б три роки для виходу на рівень докризового передкарантинного стану, експерти, досліджуючи цю проблему, вважають, що актуальною сьогодні є підтримка галузі з боку держави. Експертка з питань туризму, членкиня Всеукраїнської федерації роботодавців у сфері туризму України Тетяна Тимошенко, зазначає, «що спільнота гостинності з порозумінням ставиться до фінансово-економічного та епідеміологічного стану в Україні, тому пропонує свою допомогу державі у вигляді та за умови вжиття таких антикризових заходів: спрямувати кошти з державного бюджету, виділені на розвиток туризму, у сумі 240 млн. грн., переспрямувавши 60% на антикризові заходи та підтримку галузі, а 40% – на виконання стратегічних і тактичних завдань туризму у 2020 році; надати статус медичного закладу засобам розміщення та забезпечити підприємства за рахунок держави у достатній кількості».

кості тестами, засобами індивідуального проти-вірусного і бактерицидного захисту; провести за рахунок держави масові кваліфікаційні навчання персоналу в галузі туризму із санітарних вимог та протидії епідемії; надати ставку 7% ПДВ всім закладам, які надають медичні послуги; 0% ПДВ на оплату послуг пенсіонерам, які користуються готелями, що надають медичні послуги; звільнити підприємства від сплати ПДВ під час ввезення обладнання для боротьби з коронавірусом та комплектуючих для нових і модернізації наявних об'єктів інфраструктури з умовою заборони відчуження таких товарів протягом двох років після розміщення; надати право на прискорену амортизацію вартості такого обладнання до складу витрат з податку на прибуток; забезпечити податкову пільгу (компенсація ПДФО) для усіх, хто подорожує Україною, та користувачів санаторно-курортних послуг; тимчасово ввести податкові канікули (ЄСВ і ЄП) для компаній, які утримують співробітників та вчасно виплачують заробітну плату; 0% ЄСВ для ФОП <...> Державному агентству розви-

тку туризму України розробити за участю експертів та затвердити на загальнонаціональному рівні перелік рекомендацій та інструкцій із санітарних заходів та застосування антивірусних засобів для галузі туризму, зокрема для закладів розміщення, громадського харчування, транспорту та інфраструктури, громадських і торгівельних закладів, житлових будинків; розробити технологічні карти поведінки туристів і працівників у кризових ситуаціях» [16]. Така система антикризових заходів, може, на нашу думку, посприяти відновленню діяльності галузі гостинності, зокрема її фінансової складової частини.

Висновки з проведеного дослідження. Нові виклики, пов'язані з пандемією коронавірусу у світі, спричинили кризу в розвитку галузі гостинності, водночас з'явилися нові можливості для відновлення її діяльності. Останнім часом спостерігається вибухове зростання використання інформаційних технологій в готельному бізнесі, розширення спектру додаткових послуг та підвищення вимог до якості обслуговування. Розвиток українського ринку

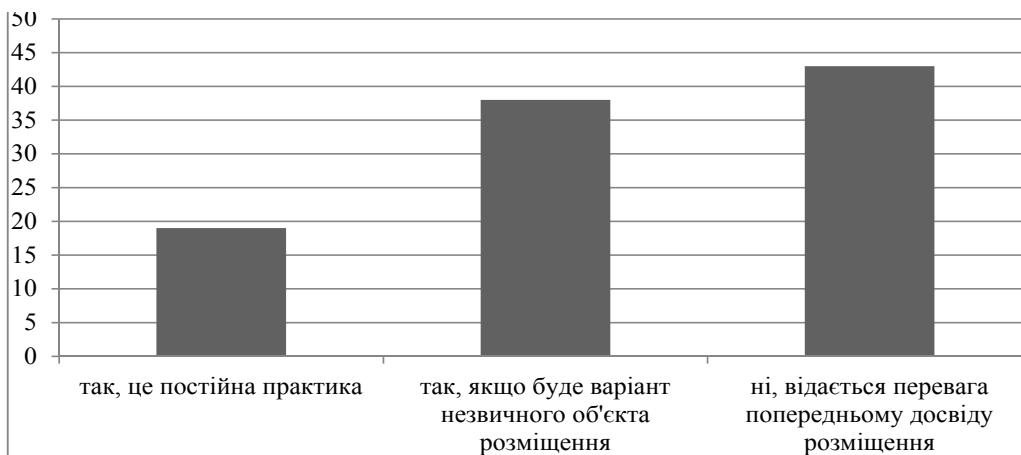

Рис. 5. Готовність подорожуючих до вибору абсолютно нового об'єкта розміщення

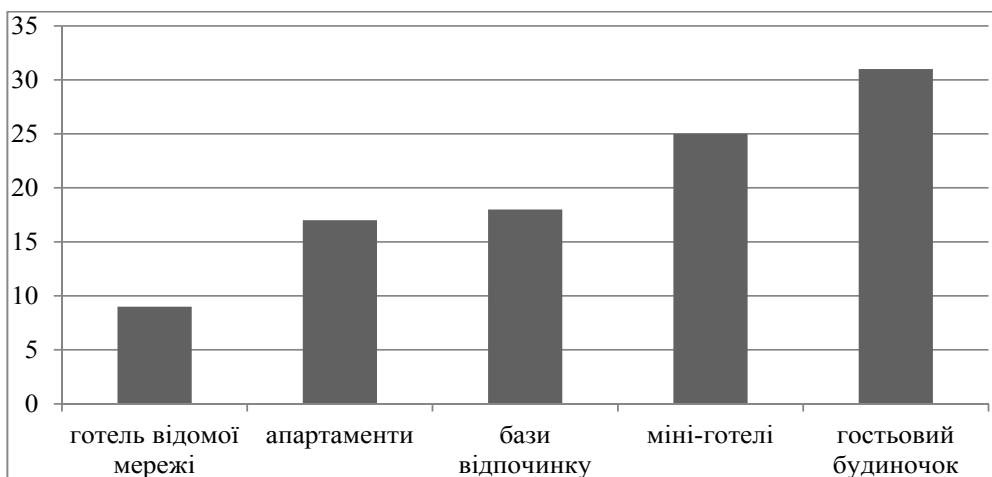

Рис. 6. Віддання переваги певному типу об'єктів розміщення під час подорожей

Рис. 7. Готовність клієнтів до збільшення витрат на більш розкішний засіб розміщення

готельних послуг, особливо орієнтованих на людей, яких турбують питання екології та здорового способу життя, дасть змогу збільшити невиробничий сектор українського ринку, стимулювати економічне зростання за рахунок покращення інвестиційної привабливості країни та створення робочих місць у нових сферах галузі гостинності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. International Tourism Highlights, 2019 Edition. URL: https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284_421152 (дата звернення: 13.03.2020).
2. Бойко М.Г., Охріменко А.Г., Расулова А.М. Концептуальні основи розвитку корпорацій у туристичному та готельно-ресторанному бізнесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 13 (2). С. 35–39.
3. Мальська М.П., Пандяк І.Г. Готельний бізнес: теорія та практика. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
4. Пандяк І.Г. Місце та особливості сфери гостинності в туристичній індустрії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2017. № 2. С. 81–86.
5. Елканова Д.И. и др. Основы индустрии гостеприимства : учебное пособие. Москва : Дашков и Ко, 2016. 304 с.
6. Tourism WTTC Global Economic Impact Trends 2019. URL: <http://ambassade-ethiopie.fr/onewebmedia/Tourism-WTTC-Global-Economic-Impact-Trends-2019.pdf> (дата звернення: 21.03.2020).
7. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm (дата звернення: 13.03.2020).
8. Колективні засоби розміщування. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/tur/zr_u.html (дата звернення: 18.03.2020).
9. Star struck: half of the world's star rated hotels located in Europe. URL: [https://bolddata.nl/en/half-](https://bolddata.nl/en/half-the-worlds-star-rated-hotels-europe)

[the-worlds-star-rated-hotels-europe](https://bolddata.nl/en/half-the-worlds-star-rated-hotels-europe) (дата звернення: 18.03.2020).

10. Олійник О.В., Мостенська Т.Л., Тарасюк Г.М., Чагайда А.О. Перспективи розвитку готелів у стилі глемпінг в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4 (90). С. 38–46.

11. The Uncompromising Customer: Addressing the Paradoxes of the Age of I. URL: https://www.ihgplc.com/media/ihg/files/pdf/trends-report/2017_trends_report.pdf?la=en&hash=0048F454CF3818CA9D4EECD97861644 (дата звернення: 19.03.2020).

12. Martyn E., Anderson C.K. Customer satisfaction through service excellence: The importance of focused training. *Cornell Hospitality Report*. 2018. № 18 (9). P. 1–14. URL: <https://scholarship.sha.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1264&context=chrpubs> (дата звернення: 19.03.2020).

13. Туризм після карантину: як пандемія вплинула на галузь і змінила її. URL: <https://dyvys.info/2020/05/14/turyzm-pislya-karantynu-yak-pandemiya-vplynula-na-galuz-i-zminyly-yiyi> (дата звернення: 20.05.2020).

14. Kotle P., Bowen J., Makens J. Marketing for hospitality and tourism. Boston : Pearson ; Prentice Hall, 2010. 683 p.

15. Роглев Х.Й. Основы готельного менеджменту : підручник. Київ : Кондор, 2009. 408 с.

16. Уокер Дж.Р. Введение в гостеприимство. Москва : Юнити-Дана, 2012. 735 с.

REFERENCES:

1. International Tourism Highlights, (2019), Edition, URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (accessed 13 March 2020) (in Eng.).
2. Boiko M.H., Okhrimenko A.H., Rasulova A.M. (2015) Kontseptualni osnovy rozvytku korporatsii u turystychnomu ta hotelno-restorannomu biznesi. [Conceptual basis of corporation in touristic, hotel and restaurant business] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky*. Vyp. 13 (2), pp. 35–39 (in Ukraine).
3. Malska M.P., Pandiak I.H. (2009) Hotelnyi biznes: teoriia ta praktyka. [Hotel business: theory and practics] *Tsentr uchbovoi literatury*, 472 p. (in Ukraine).

4. Pandjak I.G. (2017). Misce ta osoblyvosti sfery gostynnosti v turystychnij industrii [The place and features of the hospitality industry in the tourism industry] *Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Gnatjuka*, pp. 81–86 (in Ukraine).
5. Elkanova D.Y. (2016), *Osnovy yndustryi gostepryymstva [Hospitality Industry Basics]* 304 p. (in Russ.).
6. Tourism-WTTC-Global-Economic-Impact-Trends (2019), URL: <http://ambassade-ethiopie.fr/oneweb-media/Tourism-WTTC-Global-Economic-Impact-Trends-2019.pdf> (accessed 13 March 2020) (in Eng.).
7. The number of tourists served by tour operators and travel agents, by type of tourism (2017). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm (accessed 13 March 2020) (in Ukraine).
8. Collective means of accommodation (2012). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/tur/zr_u.html (accessed 18 March 2020).
9. Starstruck: half of the world's star-rated hotels located in Europe (2016). URL: <https://bolddata.nl/en/half-the-worlds-star-rated-hotels-europe> (accessed 18 March 2020) (in Eng.).
10. Oliinik O.V., Mostens'ka T.L., Tarasyuk G.M., Chagaida A.O. (2019) *Perspektyvy rozvytku goteliv u styli glamping v Ukraïni [Prospects for the development of glamping hotels in Ukraine]* *Economics, Management and Administration*. № 4 (90), pp. 38–46 (in Ukraine).
11. The Uncompromising Customer: Addressing the Paradoxes of the Age of I (2013). URL: https://www.ihgplc.com/-/media/ihg/files/pdf/trends-report/2017_trends_report.pdf?la=en&hash=0048F454CF3818CA9D4EECD97861644 (accessed 19 March 2020) (in Eng.).
12. Martyn E., Anderson C.K. (2018), Customer satisfaction through service excellence: The importance of focused training. *Cornell Hospitality Report*, 18 (9), 1–14. URL: <https://scholarship.sha.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1264&context=chrpubs> (accessed 19 March 2020) (in Eng.).
13. Tourism after quarantine: how the pandemic affected the industry and changed it (2016). URL: <https://dyvys.info/2020/05/14/turyzm-pislya-karantynu-yak-pandemiya-vplynula-na-galuz-i-zminyly-yiyi> (accessed 20 May 2020) (in Ukraine).
14. Kotler P., Bowen J., Makens J. (2010) *Marketing for hospitality and tourism*. Boston : Pearson ; Prentice Hall. 683 p.
15. Rohliev Kh.I. (2009) *Osnovy hotelnoho menedzhmentu : pidruchnyk. [Hotel management basics]* Kondor. 408 p. (in Ukraine).
16. Uoker Dzh.R. (2012) *Vvedenye v hostepryymstvo [Introduction in hospitality]*. Yunyty-Dana. 735 p. (in Russ.).

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АВІАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ RISK MANAGEMENT AT AVIATION BUSINESS ENTERPRISES

УДК: 330.131.7: 656.7

<https://doi.org/10.32843/bses.55-23>

Терещенко Е.Ю.

к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва Національний авіаційний університет

Школенко О.Б.

к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва Національний авіаційний університет

Tereshchenko Eleonora

National Aviation University

Shkolenko Oksana

National Aviation University

У статті досліджено та проаналізовано систему управління бізнес-ризиками в діяльності авіакомпанії. Враховано вплив ризиків, що дасть змогу вчасно реагувати на виникнення ризикових ситуацій та приймати відповідні управлінські рішення щодо їх запобігання. Особливу увагу автори приділяють зовнішнім та внутрішнім факторам, що впливають безпосередньо на ефективність роботи авіакомпанії і які є головним результатом отриманих збитків від зниження авіаперевезень. У результаті дослідження спостерігаємо, що в авіакомпанії діє ефективна комплексна система управління ризиками, яка дає змогу оперативно виявляти ризики, оцінювати їх істотність, своєчасно реагувати на них. На думку авторів, одним з попереджувальних методів виявлення ризиків є цільове управління, яке фактично є шляхом до досягнення ефективної діяльності компанії в майбутньому, тобто це ефективна модель стратегічного розвитку компанії, яка передбачає адаптацію до зовнішніх умов ринку й трансформації прийнятих рішень в авіаційній галузі.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, зони ризику, оцінка ризику, ризик-менеджмент, авіабізнес.

В статье исследована и проанализирована система управления бизнес-рисками в

деятельности авиакомпании. Учено влияние рисков, что позволит своевременно реагировать на возникновение рисков ситуации и принимать соответствующие управленческие решения по их предотвращению. Особое внимание авторы уделяют внешним и внутренним факторам, которые влияют непосредственно на эффективность работы авиакомпании и которые являются главным результатом полученных убытков от снижения авиоперевозок. В результате исследования наблюдаем, что в авиакомпании действует эффективная комплексная система управления рисками, которая позволяет оперативно выявлять риски, оценивать их существенность, своевременно реагировать на них. По мнению авторов, одним из предупредительных методов выявления рисков является целевое управление, которое фактически является путем к достижению эффективной деятельности компании в будущем, то есть это эффективная модель стратегического развития компании, которая предусматривает адаптацию к внешним условиям рынка и трансформации принятых решений в авиационной отрасли.

Ключевые слова: риск, управление рисками, зоны риска, оценка риска, риск-менеджмент, авиабизнес.

The article is researched and analyzed business risk management system in the airline. The impact of risks is taken into account, which will allow respond in a timely manner to the emergence of risky situations and make appropriate management decisions to prevent them. Analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of many scientists, concepts such as "risk", "risk management" and "risk areas" were considered. The authors pay special attention to external and internal factors directly affecting the efficiency of the airline and which are the main result of losses from the reduction of air traffic. As a result of the study we observe that the airline has an effective integrated risk management system which allows you to quickly identify risks, assess their significance, respond to them in a timely manner, seeking to minimize negative impacts or eliminate risks. The company has adopted a probabilistic approach to risk assessment, according to which the assessment of the impact of risks on the result is carried out using mathematical models. According to the authors, one of the preventive methods of risk detection there is a target management, which in essence represents the way to achieve effective business in the future. That is, it is an effective model of strategic development of the company, which involves adaptation to external market conditions and transformation of decisions in the aviation industry. The authors in further research plan to improve the risk management system for the studied airline. It should be noted that the activities of any airline are subject to strict regulation by the state and international organizations, including in the field of risk management. This external regulation can have a significant impact for the implementation of the selected general strategy and implementation of the target program. A positive effect can be achieved only if target orientation of the airline in its direction coincides with the interests of the state and the world community. Financial success of the aviation business inextricably linked to risks catastrophic therefore, a system of "risk management" or "Risk Management" is an urgent need for "Ukraine International Airlines". The authors plan in further research to improve the risk management system for the studied airline.

Key words: risk, risk management, risk zones, risk assessment, risk management, aviation business.

Постановка проблеми. Сьогодні більшість вітчизняних авіакомпаній стикається з проблемою впливу ризиків на ефективність ведення авіабізнесу. Основними причинами прояву впливу ризиків є неврахування основних факторів впливу ризиків на ефективність авіакомпанії, неможливість передбачення та врахування ризикових ситуацій на фінансовий кінцевий результат діяльності авіакомпанії, недостатність досвіду ефективного управління авіакомпанією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні теоретичні аспекти управління ризиками детально досліджували такі науковці, як Т. Борисова [1], В. Вітлінський, Л. Колбова [2], А. Курилова, Т. Полтева [3], В. Лук'янова, Т. Головач [4], О. Князева [9], О. Шишкіна, С. Журман [10], Д. Штефанич, В. Паляниця [11].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження системи управління бізнес-ризиками в діяльності авіакомпанії, аналіз впливу чинників зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища на рівень ризиків, визначення основних детермінантів нейтралізації негативного впливу ризиків на ефективність функціонування бізнес-структур в авіаційній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша країна, як і будь-яка інша держава, є відповідальною за забезпечення належної безпеки польотів повітряних суден у своєму повітряному просторі незалежно від будь-яких обставин. Досягнення необхідного високого рівня авіаційної безпеки та якості послуг із забезпечення організації повітряного руху забезпечується і контролюється органами державного управління й керування на

основі законодавчої і нормативної бази сертифікації та ліцензування.

«Укртрансдогляд» здійснює функції щодо контролю (нагляду) у сфері цивільної авіації, використання повітряного простору України, аеронавігаційного обслуговування користувачів повітряного простору України, авіаційно-космічного пошуку та рятування, морського (включаючи морські порти), внутрішнього водного, залізничного транспорту, автомобільного й міського наземного електричного транспорту (крім питань безпеки дорожнього руху), промислового транспорту й дорожнього господарства, а також забезпечення транспортної безпеки [10].

Сертифікація об'єктів цивільної авіації проводиться за прийнятими формами. Вибір форми сертифікації здійснює Уповноважений Орган по сертифікації з урахуванням процедури сертифікації конкретного об'єкта, встановленої нормативними документами. Під час сертифікації перевіряються характеристики (показники) об'єктів цивільної авіації, використовуються методи випробувань та/або оцінювання відповідності, що дають змогу провести ідентифікацію й підтвердити відповідність об'єктів чинним вимогам [3].

Під час сертифікації висуваються суворі вимоги до всіх контрольованих характеристиками діяльності організацій з технічного обслуговування. До основних характеристик належать організація виробництва і структура управління; документальне та інформаційне забезпечення технічного обслуговування; забезпеченість кваліфікованим інженерно-технічним персоналом; забезпеченість виробничою базою й засобами технічного обслуговування; процеси технічного обслуговування; матеріально-технічне та фінансове забезпечення; система контролю якості.

Організація ТО (Організація з технічного обслуговування) повинна мати структуру виробництва й управління, яка повинна вирішувати такі завдання, як планування діяльності організації, освоєння нових видів робіт і вишукування ринку збуту своїх послуг, визначення перспектив розвитку; планування відходу повітряних суден на технічне обслуговування й ремонт, а також управління цими процесами; оцінювання технічного стану авіаційної техніки, призначення обсягу робіт із технічного обслуговування з урахуванням напрацювання й результатів оцінювання технічного стану, вдосконалення регламентів, технологій і методів технічного обслуговування; організація виконання робіт та управління процесами технічного обслуговування відповідно до вимог нормативної та експлуатаційно-технічної документації; кадрове забезпечення очікуваних обсягів робіт з технічного обслуговування, зокрема необхідною кількістю фахівців за категоріями, спеціальностями та кваліфікаціями (з урахуванням наявності фінансо-

вих ресурсів для їх підготовки і змісту, соціально-побутових та інших умов); забезпечення процесів технічного обслуговування засобами обслуговування, запасними частинами, матеріалами, різними видами енергії; забезпечення високої якості технічного обслуговування та ефективності його контролю.

Крім сертифікації, задля забезпечення безпеки польотів та авіаційної безпеки, дотримання встановлених екологічних норм під час експлуатації повітряних суден, забезпечення нормального функціонування ринку авіаційних перевезень, робіт і послуг, захисту інтересів споживачів цих послуг проводиться процедура ліцензування діяльності авіакомпаній.

Ліцензуванню в авіакомпаніях підлягають такі види діяльності:

- здійснення й забезпечення повітряних перевезень (внутрішніх і міжнародних) пасажирів, багажу, вантажів і пошти на комерційній основі;
- обслуговування повітряного руху, а також обслуговування повітряних суден, пасажирів, багажу, вантажів і пошти на аеродромах і в аеропортах;
- проведення авіаційних робіт для забезпечення потреб громадян та юридичних осіб, зокрема виконуваних в повітряному просторі іноземних держав, і діяльність із забезпечення авіаційних робіт.

Незважаючи на те, що ліцензування має схожі цілі з процедурою сертифікації, в реальній дійсності ліцензування – це хоч і необхідний та ефективний, проте досить простий, невивагливий механізм контролю сфери авіації.

До управління ризиками ліцензування не має прямого відношення, у зв'язку з чим не зупиняємося на його докладному розгляді.

Аналіз сучасної економічної літератури свідчить про відсутність єдиного визначення категорії «ризик», втім, більшість науковців схиляється до визначення ризику як ймовірності виникнення негативного наслідку конкретної діяльності.

Засновником ризикології як окремого напрямку досліджень вважають німецького математика Й. Тетенса, адже саме він вперше запропонував математичне вимірювання ризику. Математик вважав, що за міру ризику потрібно приймати половину величини стандартного відхилення, яке вважав обсягом очікуваного збитку страхового закладу [2].

Управління ризиком – це специфічна сфера менеджменту, що передбачає використання різноманітних підходів, процесів, заходів, які покликані забезпечити максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків підприємства, їхню оцінку, а також формування, реалізацію та контроль заходів щодо оптимізації рівня ризиків для досягнення цілей підприємства [1, с. 116].

Політику управління ризиками формують такі основні складові частини, як стратегія, межі ризику й навики його оцінювання [4, с. 177–178]. Д. Штефаніч виділяє основні зони ризику, які залежно від величини втрат можуть бути 4 типів [11, с. 107]: безризикова; зона допустимого ризику; зона критичного ризику; зона катастрофічного ризику.

Ми переконалися в недосконалому наявному державному регулюванні у сфері управління ризиками у вітчизняних авіакомпаніях. Очевидно, що цей дисбаланс був викликаний самими проблемами, переважно страхом наслідків авіаційних подій та практично столітнім досвідом вивчення причин найсерйозніших подій і способів запобігання їм.

Ринок пасажирських авіаперевезень в Україні належить до монополістичної конкуренції. Так, станом на 2018 р. авіаперевезеннями пасажирів в Україні займалась 21 вітчизняна компанія, згідно з інформацією Міністерства інфраструктури України. У 2017 р. таких компаній було 18. З огляду на таку кількість зареєстрованих вітчизняних компаній регулярні польоти між Україною та країнами світу відповідно до затвердженого розкладу руху здійснювали лише 12 вітчизняних авіакомпаній до 45 країн світу [8, с.10].

Також слід відзначити, що у такому секторі ринку пасажирських авіаперевезень, як міжнародні польоти на нерегулярній основі, також спостерігалось суттєве зростання пасажирських перевезень (на 15,8%). За період із січня по червень 2019 р. 14 українських авіакомпаній перевезли 2 324,9 тис. пасажирів. При цьому майже 97% таких перевезень припадає на авіакомпанії «Азур Ейр Україна», «Роза вітрів», «Скайап», «Міжнародні авіалінії України» та «Буковина» [5].

«Міжнародні авіалінії України» (МАУ) – це найбільша авіакомпанія України [6]. Українською та англійською мовами назва компанії звучить як «Міжнародні авіалінії України» та «Ukraine International Airlines» відповідно.

Порт приписки – це київський аеропорт «Бориспіль». Нині більшість акцій компанії «UIA» належить західним, зокрема, німецьким, холдингам, які входять в групу «Lufthansa». Нагадаємо, що «Люфтганза» – це найбільша європейська авіакомпанія, яка посідає 5 місце у світі щодо пасажирообігу. На наш погляд, від цього пасажирів «МАУ» тільки виграють.

Основним напрямом та діяльністю «Міжнародних авіаліній України» є регулярні рейси в країни Західної Європи, СНД, Азії та Близького Сходу.

Рік від року компанія прогресує, маршрутна мережа й флот розширюються. Щотижня «МАУ» виконує понад 700 внутрішніх і міжнародних рейсів в більш ніж 60 пунктів призначення. Після припинення польотів «Air Ukraine» та банкрутства «Аеросвіту» авіакомпанію можна сміливо назвати національним авіаперевізником України [6].

Проведемо аналіз основних економічних показників ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» за 2016–2018 рр. (табл. 1).

Аналіз показників щодо реалізації авіапослуг ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» показав, що в динаміці відбулося погіршення діяльності підприємства, адже протягом 2017–2018 рр. авіакомпанія отримала збиток чистого прибутку.

В ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» постійно збільшуються інші операційні витрати, зокрема у 2018 р. порівняно з 2016 р. відбулося збільшення на 369,68%. Отже, треба від-

Таблиця 1

Результати від реалізації авіапослуг ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» за 2016–2018 рр.

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Зміни в абсолютних величинах 2018 р. від		Темпи зростання (зниження) 2018 р., %	
				2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	17 829 440	22 102 836	27 124 684	9 295 244	5 021 848	52,13	22,72
Собівартість реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	15 948 805	20 193 063	27 039 678	11 090 873	6 846 615	69,54	33,91
Валовий прибуток, тис. грн.	1 880 634	1 909 773	85 006	-1 795 628	-1 824 767	-95,48	-95,55
Інші операційні доходи	414 058	14 890	431 684	17 626	416 794	4,26	2 799,15
Адміністративні витрати	248 864	276 263	293 133	44 269	16 870	17,79	6,11
Витрати на збут	1 946 868	2 409 991	2 087 846	140 978	-322 145	7,24	-13,37
Інші операційні витрати	67 754	99 780	318 228	250 474	218 448	369,68	218,93
Фінансові витрати	110 997	93 159	176 081	65 084	82 922	58,64	89,01
Чистий прибуток/збиток	387 885	-304 508	-2 696 132	-3 084 017	-2 391 624	x	x

Джерело: складено авторами на підставі документації ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»»

значити збільшення фінансових витрат на 58,64% у 2016 р. та на 89,01% у 2017 р.

На діяльність ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» впливає досить багато зовнішніх та внутрішніх факторів, що є головним результатом отриманого збитку. У зв'язку з тим, що пасажир є основним джерелом доходу як для авіакомпаній, так і для аеропортів, кожна зі сторін повинна прагнути впливати на залежні від неї фактори, сприяючи збільшенню обсягу авіаперевезень, а також за можливості усуваючи або стримуючи явища, що знижують зростання авіаперевезень. Розглянемо перш за все фактори, які впливають на обсяг авіаперевезень на ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» (табл. 2).

Отже, авіаційна галузь має досить багато чинників та напрямів ризику, тому можна відзначити, що ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» спрацювало у збиток у 2018 р. При цьому треба все ж таки виділити основні операційні та фінансові ризики, взаємодію факторів, які їх спричиняють.

Для управління ризиками на ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» існує Положення з управління ризиками.

На ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»» діє ефективна комплексна система

управління ризиками, що дає змогу оперативно виявляти ризики, оцінювати їх істотність, своєчасно реагувати на них, домагаючись мінімізації негативного впливу або виключення ризиків.

У компанії прийнятий ймовірнісний підхід до оцінювання ризиків, відповідно до якого оцінювання впливу ризиків на результат проводиться з використанням математичних моделей [7].

Управління ризиками здійснюється на всіх рівнях управління, а також за всіма функціональними та проектними напрямками. Функції управління ризиками розподілені між Радою директорів, Правлінням, Комітетом з аудиту, підрозділами з управління ризиками та іншими підрозділами ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»».

На графіку зображено ризики, які найбільше впливають на діяльність ПрАТ «МАУ» згідно зі внутрішнім звітуванням підрозділами авіакомпанії за 2018–2019 рр. (рис. 1). На думку авторів, одним з попереджувальних методів, які можуть виявитися ефективними у сформованій ситуації на ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»», є цільове управління, яке фактично є шляхом до досягнення ефективного певного стану в майбутньому.

Цільове управління – це процес управління, який об'єднує вироблення мети, розроблення

Таблиця 2

**Фактори, що впливають на обсяг авіаперевезень
ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»»**

Фактори	Стимулюючі зріст	Стримуючі зростання
Залежать від загальноекономічних умов у країні	<ul style="list-style-type: none"> – Зростання виробництва, ВВП; – розвиток зовнішньоторговельних відносин; – зростання особистого доходу; – ріст населення; – пом'якшення валютних обмежень; – лібералізація ринку. 	<ul style="list-style-type: none"> – Спад виробництва, ВВП; – падіння обсягів експорту/імпорту; – девальвація національної валюти; – зростання вартості подорожей; – високі митні платежі на ввезення нових – повітряних суден.
Залежать від діяльності авіакомпанії	<ul style="list-style-type: none"> – Модернізація парку повітряних суден; зростання паливної ефективності повітряних суден; – зниження собівартості; – поліпшення в технології; – розвиненість маршрутної мережі; – висока частота польотів на основних напрямках; – розвинена мережа представництв/торгових агентів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Зростання експлуатаційних витрат; – низька економічна ефективність наявного парку повітряних суден; – складності в оновленні парку повітряних суден; – складності в залученні капіталу, висока ставка банківського відсотка, великі лізингові платежі; – нерозвиненість мережі авіаліній.
Залежать від діяльності аеропортів	<ul style="list-style-type: none"> – Наявність мережі аеропортів у країні, регіоні; – державна підтримка аеропортового бізнесу; розвиток неавіаційних послуг в аеропортах (готелі, ресторани, магазини тощо); – гарне транспортне сполучення між аеропортом і прилеглими містами; – велика кількість обслуговуваних аеропортом авіакомпаній; – можливість приймати й обслуговувати повітряні судна різних типів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність, недостатня кількість аеропортів у країні, регіоні; – нерозвиненість інфраструктури аеропортів (кількість злітно-посадочних смуг та їх характеристики, застаріла техніка, відсутність нових сучасних терміналів тощо); – неможливість приймати та обслуговувати далекомагістральні літаки нового покоління; – наявність авіакомпанії-монополіста; – переважаність аеропортів; – нерозвиненість неавіаційних послуг.

Джерело: складено авторами на підставі джерела [9]

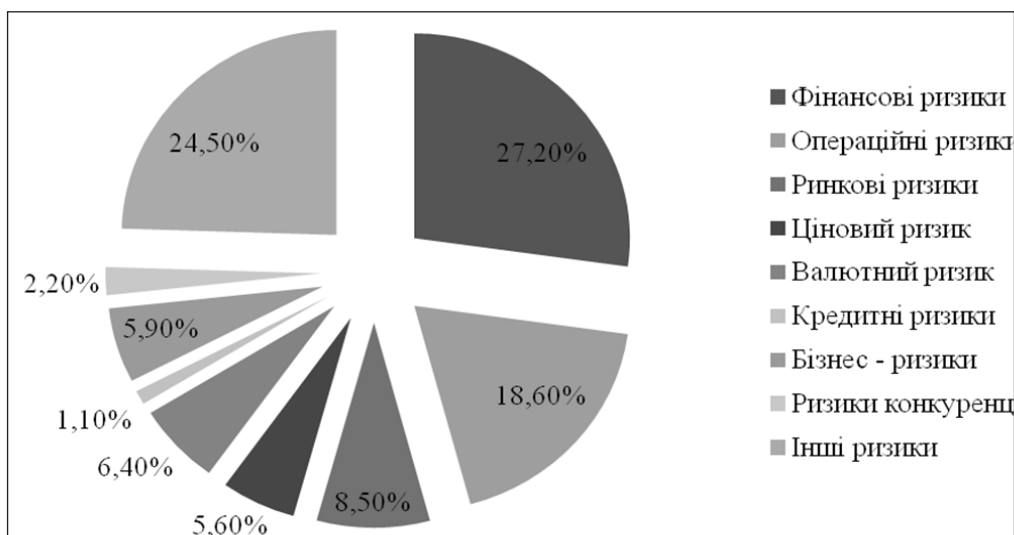

Рис. 1. Вплив ризиків на діяльність ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»»

Джерело: складено авторами на основі корпоративного звіту підрозділів з управління ризиками авіакомпанії

цільових програм і реалістичних планів їх виконання, систематичний контроль над результатами роботи та вжиття коригуючих заходів для своєчасного досягнення поставленої мети.

Цільове управління – це не механічне слідування спочатку розробленій стратегії, яка має обов'язково передбачати можливість адаптації до зовнішніх умов ринку й трансформації прийнятих рішень в авіаційній галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Слід зазначити, що діяльність будь-якої авіакомпанії схильна до жорсткого регулювання з боку держави й міжнародних організацій, зокрема у сфері управління ризиками. Це зовнішнє регулювання може зробити істотний вплив на реалізацію вибраної генеральної стратегії та виконання цільової програми. Позитивний ефект може бути досягнутий тільки тоді, коли цільова орієнтація авіакомпанії за своєю спрямованістю збігається з інтересами держави та світової спільноти.

Конкурентоспроможність і успішність діяльності авіакомпанії невідривно пов'язана з ризиками, що мають катастрофічний характер, тому система «управління ризиками», або «ризик-менеджмент», є нагальною потребою для ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України»».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борисова Т. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 7. С. 116–121.
2. Вітлінський В., Колобова Л. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем економічного ризику. *Фінанси України*. 1999. № 1. С. 130–132.
3. Курилова А., Полтева Т. Влияние рисков российских авиакомпаний на их финансово-хозяйственную деятельность. *Карельский научный журнал*. 2017. Т. 6. № 4 (21). С. 228–232.

4. Лук'янова В., Головач Т. Економічний ризик : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 462 с.

5. Підсумки діяльності авіаційної галузі України // Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html> (дата звернення: 15.05.2020).

6. Самолеты, отзывы, подробная информация об авиакомпании // МАУ. URL: <https://samolety.org/mau> (дата звернення: 28.07.2020).

7. «Аэрофлот». Российские авиалинии. URL: <http://annualreport2013.aeroflot.ru/ru/risk-management/risk-management> (дата звернення: 27.06.2020).

8. Управління конкуренцією авіакомпаній на ринку авіаційних перевезень України. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/5546/aviakonkurenciya.pdf> (дата звернення: 05.08.2020).

9. Князева О. та ін. Фінансово-економічні ризики : навчальний посібник. Єкатеринбург : вид-во Урал. ун-ту, 2015. 112 с.

10. Шишкіна О., Журман С. Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 155–163.

11. Штефаніч Д., Паляниця В. Управління підприємницьким ризиком. Тернопіль : Економічна думка, 1999. 224 с.

REFERENCES:

1. Borysova T. (2005). Teoretychni aspekty upravlinnia ryzykom na pidpriemstvi. [Theoretical aspects of the management of risk workers at the enterprise]. *Current economic problems*, no. 7, pp. 116–121.
2. Vitlinskyi V. & Kolobova L. (1999). Persha Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z problem ekonomichnoho ryzyku. [The first All-Ukrainian scientific-practical conference on economic risk]. *Finance of Ukraine*, no. 1, pp. 130–132.
3. Kurylova A. & Polteva T. (2017). Vlyyanye ryskov rossyyskykh avyakompanyu na ykh fynansovo-khozyaystvennyuyu deyatel'nost'. [Impact of risks of Russian airlines on their financial and economic activities]. *Karelian scientific journal*, vol. 6, no. 4 (21), pp. 228–232.

4. Lukianova V. & Holovach T. (2007). Ekonomichnyi ryzyk [Economic Rizik]. Kyiv : VC "Academy" (in Ukrainian).

5. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy: Pidsumky diialnosti aviatsiinoi haluzi Ukrainy. [Official site Ministry of Infrastructure of Ukraine: Results of the aviation industry of Ukraine]. mtu.gov.ua. Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html> (accessed 15 May 2020).

6. MAU. Samolety, otzvyvy, podrobnaya ynformatsyya ob avyakompany. [UIA. Aircraft, reviews, detailed information about the airline]. samolety.org. Retrieved from: <https://samolety.org/mau> (accessed 28 July 2020).

7. "Aeroflot". Rosyyskye avyalyny. [Aeroflot. Russian airlines]. aeroflot.ru. Retrieved from: <http://annualreport2013.aeroflot.ru/ru/risk-management/risk-management> (accessed 27 June 2020) [in Russian].

8. "Upravlinnia konkurentsiiu aviakompanii na rynku aviatsiinykh perevezen Ukrainy" [Management of the

competition of air companies on the market of air transportation of Ukraine]. pdaa.edu.ua. Retrieved from: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/5546/aviakonkurenciya.pdf> (accessed 05 August 2020).

9. Kniazieva O., Yuzvovich L., Luhovtsov R. & Fomenko V. (2015). *Finansovo-ekonomichni ryzyky. [Financial and economic risks]*. Yekaterynburh : vyd-vo Ural. un-tu [in Russian].

10. Shyshkina O. & Zhurman S. (2018). Systematyzatsiia naukovykh pidkhodiv do rozuminnia pryrody ryzyku. [Systematization of scientific approaches to the rationalization of nature.]. *Problems and perspectives of economy and management*. No. 3 (15), pp. 155–163.

11. Shtefanych D. & Palianytsia V. (1999). Upravlinnia pidpriemnytskym ryzykom [Entrepreneurial risk management]. Ternopil : Economic Thought [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ РАЙОНІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

PRECONDITIONS FOR THE FORMATION OF MECHANISMS FOR DIVERSIFYING THE ECONOMY OF THE SOUTHWESTERN DISTRICTS OF THE ODESSA REGION

УДК 332.1

<https://doi.org/10.32843/bses.55-24>

Грамадік Г.П.

здобувач відділу
міжрегіонального економічного розвитку
Українського Причорномор'я
Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України

Радулов Д.Д.

к.е.н., директор
Департаменту економічної політики
та стратегічного планування

Gramatik Anna

Institute of Market Problems
and Economic-Ecological Researches
of National Academy
of Sciences of Ukraine

Radulov Dmytro

Department of Economic Policy
and Strategic Planning

У статті узагальнено аспекти формування механізмів диверсифікації економіки південно-західних районів Одеської області. Розглянуто теоретико-концептуальні засади щодо прискорення темпів соціально-економічного розвитку півдня Одеської області та підвищення конкурентоспроможності сільських периферійних громад її південно-західної частини шляхом диверсифікації місцевої економіки, впровадження нових підходів у сільськогосподарську діяльність, підвищення туристичної привабливості та раціонального використання природних ресурсів, збереження природної та культурної спадщини Українського Причорномор'я. Представлено основні проєкти, які відповідають пріоритетним напрямкам трансформації системи господарювання районів і мають бути реалізовані або вже почали реалізовуватись за цими програмними напрямами. Підкреслено необхідність подальшого дослідження економічних параметрів розвитку з урахуванням появи нових чинників впливу у змінюваних умовах навколишнього середовища, процеси якого перебувають у стані постійного руху й турбулентності.

Ключові слова: диверсифікація економіки, Причорноморський регіон, сталий розвиток, конкурентоспроможність, економічний потенціал, кластер, кластерний ефект.

В статье обобщены аспекты формирования механизмов диверсификации экономики

юго-западных районов Одесской области. Рассмотрены теоретико-концептуальные основы касательно ускорения темпов социально-экономического развития юга Одесской области и повышения конкурентоспособности сельских периферийных общин ее юго-западной части путем диверсификации местной экономики, внедрения новых подходов в сельскохозяйственную деятельность, повышения туристической привлекательности и рационального использования природных ресурсов, сохранения природного и культурного наследия Украинского Причерноморья. Представлены основные проекты, которые соответствуют приоритетным направлениям трансформации системы хозяйствования районов и должны быть реализованы или уже начали реализовываться по этим программным направлениям. Подчеркнута необходимость дальнейшего исследования экономических параметров развития с учетом появления новых факторов влияния в меняющихся условиях окружающей среды, процессы которой находятся в состоянии постоянного движения и турбулентности.

Ключевые слова: диверсификация экономики, Причерноморский регион, устойчивое развитие, конкурентоспособность, экономический потенциал, кластер, кластерный эффект.

The scientific article summarizes aspects of the formation of mechanisms for diversification of the economy of the south-western regions of Odessa region. Theoretical and conceptual principles for accelerating the pace of socio-economic development of the south of Odessa region and increasing the competitiveness of rural peripheral communities in its south-western part by diversifying the local economy, introducing new approaches to agricultural activities, improving tourist attractiveness and sustainable use of natural resources and cultural heritage of Black Sea region. The article considers the formation of the conceptual foundations of sustainable development. The interpretation of the essence of sustainable development of the territory is given. Strategic directions of diversification of the economy of the south-western districts of Odessa region are formulated in accordance with the existing preconditions and possibilities of effective restructuring, taking into account the requirement to change the specialization in accordance with climate transformations. The article presents the main projects that correspond to the priority areas of transformation of the district management system and should be implemented or have already begun to be implemented in these program areas. The model of innovative development of rural areas, which is based on the combination of economic, social, environmental and other interests to strengthen economic potential and achieve higher rates of sustainable development of the region. The formation of a cluster model of production organization is considered, which contributes to the solution of a number of economic problems of the region, diversification of production of products and services, increase of their competitiveness. It is important to form a model of efficient and environmentally acceptable nature management in the steppe zone, as well as the search and use of domestic competitive advantages, attracting investment, budget funds, and international technical assistance. The need for further research of economic parameters of development taking into account the emergence of new factors of influence in changing environmental conditions, the processes of which are in a state of constant motion and turbulence, is emphasized.

Key words: economic diversification, Black Sea region, sustainable development, competitiveness, economic potential, cluster, cluster effect.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання більшість регіонів України має значні труднощі, пов'язані із забезпеченням і підтримкою темпів соціально-економічного розвитку території. Брак стратегічних інвестиційних проєктів щодо

розвитку території обумовлює необхідність розроблення та реалізації нових підходів до регіонального розвитку. Динамічний і збалансований розвиток економіки будь-якого регіону в умовах економічної стабілізації тісно пов'язаний з питаннями розвитку й

розміщення продуктивних сил, тому важливими та актуальними стають питання збалансованого розвитку регіонів та країни загалом.

У статті розглянуто питання соціально-економічного розвитку регіонів Українського Причорномор'я з позицій ефективного використання конкурентних переваг і можливостей цієї території з огляду на її економічні, геополітичні, транзитні та інші особливості. Запропоновано заходи формування політики підвищення добробуту в регіоні на основі заходів підтримки й механізмів, які спрямовані на інвестиційно-інноваційний розвиток регіонального промислового, транспортного, сільськогосподарського, рекреаційного комплексів, підвищення рівня капіталізації та ефективності використання транскордонного потенціалу економіки Українського Причорномор'я.

Стаття виконувалась у рамках НДР «Розробка економіко-екологічного механізму реалізації Модельної цільової програми диверсифікації господарської діяльності периферійних районів півдня Одеської області з урахуванням зміни клімату» за ініціативи Департаменту економічної політики та стратегічного планування Одеської обласної державної адміністрації за участю Центру регіональних досліджень та Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам вивчення стратегії розвитку країни присвячені дослідження таких сучасних учених, як А.Г. Гранберг, Н.Л. Добрецов, А.І. Колесникова, А.М. Лавров, Б.М. Штульберг, Л.І. Якобсон. Останніми роками розвитку Українського Причорномор'я було присвячено досить велику кількість публікацій таких учених, як Б.В. Буркинський, В.І. Захарченко, О.І. Лайко, В.М. Осипов, І.В. Студенніков. У роботах цих авторів відображено основні методологічні аспекти побудови економічної політики розвитку регіонів, а також виділено послідовність побудови взаємодії різних елементів таких великих соціально-економічних систем, як регіони країни.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення аспектів формування механізмів диверсифікації економіки південно-західних районів Одеської області; поглиблення теоретико-концептуальних засад щодо прискорення темпів соціально-економічного розвитку півдня Одеської області та підвищення конкурентоспроможності сільських периферійних громад її південно-західної частини шляхом диверсифікації місцевої економіки, впровадження нових підходів у сільськогосподарську діяльність, підвищення туристичної привабливості та раціонального використання природних ресурсів, збереження природної та культурної спадщини.

Головним завданням дослідження є всебічне відображення проблем розвитку господарського комплексу Українського Причорномор'я та надання системного бачення щодо можливостей активізації соціально-економічного розвитку регі-

ону на основі використання внутрішніх ресурсів та реалізації передумов для розкриття значущого потенціалу території загалом та з конкретизацією прикладних рекомендацій і механізмів в розрізі стратегічно значущих видів економічної діяльності та сфер господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сталий розвиток регіону – це розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Концепцію сталого розвитку можна інтерпретувати по-різному, але фактично це підхід, який функціонує для збалансування різних конкурентних потреб, а саме екологічних, соціальних та економічних. Слід зазначити особливу важливість проблем сталого розвитку на базовому рівні місцевого самоврядування в сучасних умовах господарювання, що зумовлюється недостатністю ресурсного забезпечення. Потрібне формування нової парадигми регіонального розвитку, яка має бути комплексно пов'язана з регіональною політикою, що враховує минулий досвід і відповідає сучасним реаліям [1].

Одними з найбільш вразливих в Одеській області є території трьох степових районів півдня області, а саме Саратський, Арцизький, Тарутинський. Їх вразливість обумовлена географічним розташуванням та природно-кліматичними умовами. Головними природними особливостями цієї території є сухо-степові ландшафти, відсутність великих водних об'єктів та річкових систем, а також запасів прісної води.

Стратегічні напрями диверсифікації економіки південно-західних районів Одеської області формуються відповідно до наявних передумов і можливостей здійснення ефективної перебудови з урахуванням вимоги щодо зміни спеціалізації відповідно до кліматичних трансформацій. Так, основними секторами економіки, які є значущими для цих районів (забезпечують більше 90% валового продукту, створюваного на території, що досліджується) і такими, в рамках яких можливі суттєві та ефективні диверсифікаційні зміни на основі використання конкурентних переваг, є такі:

- сільське господарство, рибальство, лісництво, полювання;
- промислове виробництво (зокрема, переробка продуктів сільського господарства та вторинної сировини);
- діяльність у сфері розвитку інфраструктури, транспорту, провадження торгівлі;
- рекреаційна та туристична діяльність;
- діяльність у сфері інформаційних технологій та освіти.

Основними проєктами, які відповідають зазначеним пріоритетним напрямкам трансформації системи господарювання районів в умовах зміни клімату й мають бути реалізовані або вже почали реалізовуватись за цими програмними напрямами, є такі [2]:

1. Створення природно-етнографічного парку «Тарутинський степ» з туристичною інфраструктурою. Ідея створення природно-етнографічного парку полягає у збереженні, відновленні цінних степових ділянок та раціональному використанні природних ресурсів та історико-культурної спадщини Тарутинського степу в інтересах сталого розвитку місцевих громад півдня Одеської області.

Природно-етнографічний парк «Тарутинський степ» розташований на території Веселодолинської сільської ради Тарутинського району Одеської області й включає два основних компоненти:

- природний (ландшафтний заказник місцевого значення);
- етно-туристичний (центр етнографічного, сільського зеленого туризму й сімейного відпочинку «Фрумушика-Нова»).

Головною метою створення парку є популяризація ідеї збереження степових екосистем і розумного використання їх ресурсів, надання відвідувачам можливості спілкування з природою, ознайомлення з історичною та багатонаціональною культурою Бессарабії, створення сприятливих умов для відновлення унікальної екосистеми Тарутинського степу за всього його різноманіття.

Загальна площа ландшафтного заказника складає 5 200 га. Парк розташований на території колишнього військового полігону і з часу його створення у 1946 році жодного разу не розорювався, а деякі ділянки цілинного степу не оброблялися протягом сотень років. Саме це дало змогу зберегти природні багатства степу, його флору і фауну.

Створення природно-етнографічного парку «Тарутинський степ» покликане підвищити туристичну привабливість півдня Одеської області та підвищити рівень життя місцевого населення шляхом створення додаткових джерел прибутку і нових робочих місць.

2. Формування й функціонування кластеру «Фрумушика-Нова» [3]. Цей проєкт бере свій початок ще у 2006 році, коли почалося його будівництво на місці молдовських сіл Фрумушика-Нова і Рошия, виселених навесні 1946 року у зв'язку з утворенням військового полігону. Фрумушика-Нова розташовується на території Веселодолинської сільської ради Тарутинського району Одеської області.

Нині отримують розвиток такі структурні підрозділи, які входять до складу кластеру:

- комплекс «Вівчарство»;
- кооператив «Лаванда»;
- виноградно-виробниче об'єднання;
- кооперація «Рекреація і туризм».

Метою проєкту з вирощування вівцець каракульської породи було відродження вівчарства як засобу вирішення економічних та соціальних проблем зайнятості населення в сільській місцевості; забезпечення населення екологічно чистими продуктами тваринництва; вирішення завдань продовольчої програми в умовах світової продовольчої

кризи. Головними завданнями проєкту є організація вівчарського комплексу європейського рівня, тобто створення замкнутого циклу виробництва продукції за принципом кластеру; збільшення ефективності використання пасовищних земель, земель запасу: збільшення поголів'я та нарощування чисельності вівцець каракульської породи; популяризація ідеї повернення до екологічно чистої продукції тваринництва серед широких верств населення.

Через зміну клімату з'явилась можливість вирощування рослин лаванди, шавлії, жасмину, базилику, анісу тощо. Планується створення науково-дослідного центру, до складу якого увійдуть представники провідних вищих навчальних закладів Одеси. Окремо розвиватимуться нові види промислової та сільськогосподарської діяльності. Наприклад, на місці вирощування лаванди буде організована її переробка, а в період цвітіння – екскурсії на лавандові поля.

Виноградарство та виноробство тісно пов'язані між собою. Динамічний розвиток виноробства зараз стає неможливим без удосконалення виноградарства. Виноробство розглядається як ефективна форма організації винного туризму. Винний туризм є відображенням загальносвітового тренду розвитку культурного туризму, зокрема таких його проявів, як винний та гастрономічний туризм. Одеська область – це український лідер з вирощування винограду, що володіє значним потенціалом розвитку винного туризму. Цьому сприяють еколого-кліматичні умови регіону. На цій території розташовується багато підприємств і фермерських господарств, які вирощують виноград і виробляють вино, тому існує ціла низка передумов для формування спеціалізованих винних кластерів, зокрема природно-кліматичні, що сприяють вирощуванню в цій місцевості виноградників; культурно-пізнавальні, тобто музеї виноробства, льохи, приватні колекції. У зв'язку з цим дослідження процесів кластеризації виноградно-виробничої галузі регіону задля розвитку винного туризму стає дуже актуальним. Винні тури формують нову пропозицію на ринку послуг регіону і стають генератором синергетичного ефекту функціонування кластеру.

Південні райони Одеської області укріплюють свої позиції щодо виноградарства та виноробства з наукової, технічної, технологічної та організаційної точок зору, зокрема, шляхом створення профільних асоціацій для захисту, впровадження й супроводу географічних найменувань, тому навесні 2019 року була зареєстрована Асоціація виноградарів і виробників вина під назвою «Тарутине-теруар».

Теруарний продукт – це продукт, виготовлений із сировини певної місцевості в контрольованих умовах зі своєю специфікою та унікальними якостями й характеристиками.

Сутність проєкту полягає в тому, щоби за підтримки європартнерів закріпити за виробниками вин Тарутинського регіону географічне зазначення.

Мета асоціації полягає в тому, щоби підвищити якість вироблених вин в Тарутинському районі, а також вивести місцеву винну продукцію на європейський і світовий ринки.

Проведені численні дослідження свідчать про те, що Одеський регіон володіє природно-кліматичними, соціально-економічними, культурно-історичними туристськими ресурсами. На їх основі можна створити унікальну туристську індустрію, що відповідає сучасним вимогам, сформувати конкурентоспроможні туристські продукти та успішно розвивати внутрішній туризм, тому важливими є створення нових туристичних послуг і маршрутів, залучення більшої кількості туристів задля відвідування об'єктів етнографічного туризму, територій заповідних зон та диких куточків природи, об'єктів рекреації та зеленого туризму.

Модель інноваційного розвитку сільських територій південно-західних районів Одеської області базується на основі:

- об'єднання економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів для зміцнення економічного потенціалу й досягнення більш високих показників сталого розвитку регіону;

- представництва й захисту законних прав та інтересів, створення правових, організаційних, економічних, технічних умов для стабільного розвитку південно-західних районів Одеської області;

- створення полюсів і точок економічного зростання на основі стратегічних пріоритетів та інвестиційної привабливості;

- впровадження принципів сталого розвитку територій і громад південних областей України;

- формування моделі ефективного та екологічно прийняттого природокористування у степовій зоні; пошуку та використання внутрішніх конкурентних переваг, залучення інвестицій, бюджетних коштів, міжнародної технічної допомоги;

- сприяння розвитку підприємницьких структур і створення нових інноваційних утворень на проєктній території;

- створення умов для збільшення частки індивідуальної підприємницької діяльності;

- пошуку нових робочих місць та джерел доходів за рахунок розвитку туризму, природно-заповідної справи, ремесел та виробництва органічної продукції.

Кластерна модель організації виробництва та просування на ринку товарів і послуг сприяє вирішенню низки економічних проблем регіону, диверсифікації виробництва продукції та послуг, підвищенню їх конкурентоспроможності.

Важливими складовими частинами економічної системи регіону є успішне функціонування територіально-рекреаційної системи та формування на

її основі рекреаційно-туристичного кластеру, що дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну спадщину й значно посилити вплив сфери рекреації і туризму на економічний розвиток регіону.

Для того щоб оцінити синергетичний ефект функціонування кластеру, необхідно розрахувати інтегральний кластерний ефект у розрізі визначених у роботі кластерних ефектів (економічного, екологічного, соціального ефектів та ефекту вражень), а також у розрізі галузей кластеру (аграрної, екологічної та рекреаційної).

Оцінки визначаються на базі експертних оцінок. Експертами є учасники кластеру, а саме власники підприємств, науковці, представники влади.

Методичний підхід до оцінювання інтегрального кластерного ефекту, що пропонується, складається з таких етапів:

1. Проведення експертної оцінки. Експерти оцінюють вагомість кожного з визначених ефектів для кожної галузі кластеру за шкалою від 1 до 10 балів. Результати заносять у таблицю (табл. 1).

Таблиця 1
Експертна оцінка вагомості кластерних ефектів

Галузі кластеру \ Ефекти	Економічний	Екологічний	Соціальний	Ефект вражень
Аграрна	*1	*	*	*
Екологічна	*	*	*	*
Рекреаційна	*	*	*	*

¹ експертні оцінки: мінімум – 1, максимум – 10

Експерти також визначають кластерні ефекти для кожної з галузей агро-еколого-рекреаційного кластеру за шкалою від 0 до 10 балів, результати заносять у таблицю (табл. 2).

2. На основі експертних оцінок визначається середнє значення за кожним з оцінюваних параметрів як середнє арифметичне.

3. Нормування показників. Нормування значень вагомості кластерних ефектів α_{ij} здійснюється за формулою (1):

$$\alpha_{ij} = f_{ij} / \sum_{i=1}^n f_{ij}, \quad (1)$$

де f_{ij} – оцінка вагомості i -х кластерних ефектів за j -ю галуззю кластеру, отримана експертним методом; $i = 1 \dots n$, де n – кількість кластерних ефектів; j – галузі кластеру.

Нормування експертної оцінки i -го кластерного ефекту для j -ї галузі кластеру q_{ij} розраховується за формулою (2):

$$q_{ij} = P_{ij} / P_{10}, \quad (2)$$

де P_{ij} – оцінка i -го кластерного ефекту для j -ї галузі кластеру, отримана експертним методом; P_{10} – максимальна (еталонна) величина кластерних ефектів для галузей кластеру.

4. Розрахунок кластерного ефекту для кожної з галузей кластеру за формулою (3):

$$I_j = \sum_{i=1}^n q_{ij} * a_{ij}, \quad (3)$$

де q_{ij} – нормована експертна оцінка i -го кластерного ефекту для j -ї галузі кластеру; a_{ij} – нормоване значення вагомості i -го кластерного ефекту для j -ї галузі кластеру; j – галузі кластеру.

5. Розрахунок інтегрального кластерного ефекту за формулою (4):

$$I = \sum_{j=1}^n I_j. \quad (4)$$

Інтегральний кластерний ефект для агро-еколого-туристичного кластеру «Фрумушика-Нова» було здійснено на основі експертних оцінок учасників кластеру та за вищенаведеним методичним підходом. Результати розрахунків наведено в табл. 3.

Таблиця 2

Експертна оцінка кластерних ефектів для кожної з галузей агро-еколого-рекреаційного кластеру (оцінка: мінімум – 0, максимум – 10)

Галузі кластеру \ Ефекти	Економічний	Екологічний	Соціальний	Ефект вражень
Аграрна	*1	*	*	*
Екологічна	*	*	*	*
Рекреаційна	*	*	*	*

* експертні оцінки: мінімум – 0, максимум – 10

Таблиця 3

Розрахунок кластерного ефекту агро-еколого-рекреаційного кластеру «Фрумушика-Нова»

Галузі кластеру \ Ефекти	Економічний	Екологічний	Соціальний	Ефект вражень	Σ
Аграрна	0,23	0,11	0,12	0,02	0,48
Екологічна	0,09	0,28	0,13	0,12	0,62
Рекреаційна	0,15	0,13	0,23	0,23	0,74
Інтегральний кластерний ефект	0,47	0,52	0,48	0,37	1,84

Джерело: розраховано автором

Отже, розрахунки показали, що інтегральний кластерний ефект для агро-еколого-рекреацій-

ного кластеру «Фрумушика-Нова» становить 1,84. Перевищення цього показника одиниці свідчить про наявність синергетичного ефекту від функціонування кластеру. Аналіз у розрізі окремих галузей кластеру виявив, що найвищий інтегральний кластерний ефект отримано за рекреаційною галуззю, а в розрізі кластерних ефектів виявлено, що екологічний ефект є найбільшим.

3) Розроблення експериментальної платформи з переробки вторинної сировини виноробства. Інтеграція України у світовий економічний простір супроводжується жорсткою конкуренцією на ринку вина, що обумовлює необхідність підвищення якості виноробної продукції та зниження її собівартості.

Істотним резервом зниження собівартості вина є підвищення врожайності винограду й ефективне його використання шляхом впровадження безвідходних технологій, що розглядається як стратегічний напрям раціонального використання обмежених природних ресурсів та охорони навколишнього середовища. Під час переробки винограду на виноматеріали утворюються 15–20% вторинної сировини, раціональна переробка якої дає можливість отримувати продукти, які мають значну цінність для низки галузей народного господарства. Такими є етиловий спирт, винна кислота, енотанін, виноградна олія, біоконцентрати вітамінів групи В, вітамін D, корми, абразивні матеріали тощо.

Нині в Україні немає великих спеціалізованих підприємств з переробки вторинної сировини виноробства, тому задля вирішення наявних проблем, пов'язаних з переробкою вторинної сировини виноробства, необхідно об'єднати виноробні підприємства на основі кластерної ідеології. Передумовами формування кластеру з переробки вторинної сировини виноробства є значні обсяги вторинної сировини виноробства; незначні масштаби вітчизняних підприємств з його переробки; необхідність вирішення проблеми імпортозаміщення низки продуктів переробки винограду; висока рентабельність виробництва.

Програмою проєкту передбачена низка науково-освітньо-організаційних заходів із залучення широкої аудиторії до вирішення проблеми комплексної переробки вторинної сировини виноробства.

Задля створення спеціалізованих підприємств в Україні, що здійснюють переробку вторинної сировини виноробства, необхідно об'єднати потенціал наукових закладів, виноробних підприємств, державних, суспільних структур на основі кластерної ідеології, яка дасть змогу отримати додатковий прибуток від реалізації виробничих продуктів.

В рамках проєкту планується реалізація п'яти етапів.

1. Створення сприятливого інституційного середовища для функціонування кластеру з переробки вторинної сировини виноробства, яке буде складатися з інститутів державної регуляторної

політики, інфраструктурних інститутів, інститутів соціального капіталу.

2. Законодавчі та програмні ініціативи зі створення сприятливих умов для функціонування кластеру з переробки вторинної сировини виноробства і збалансованого співробітництва між зацікавленими сторонами, а саме виробниками вина (власниками вторинної сировини виноробства), виробниками інноваційної продукції зі вторинної сировини виноробства, споживачами інноваційної продукції зі вторинної сировини виноробства.

3. Концепція та організаційно-економічний механізм технологічної платформи для інноваційного кластеру з переробки вторинної сировини виноробства.

4. Створення об'єктів інфраструктури, науково-дослідних лабораторій.

5. Обмін досвідом між учасниками проекту.

Головним завданням міжнародно-регіонального співробітництва України є формування сучасної моделі відкритої економіки з акцентом на виробництві продукції з високою часткою в ціні доданої вартості, налагодженні із сусідніми країнами науково-технологічного співробітництва, перш за все завдяки встановленню з ними широких виробничо-коопераційних зв'язків.

Висновки з проведеного дослідження.

Рівень соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, які спричиняють безпосередній вплив на його якісні та кількісні параметри. Отже, для забезпечення розширеного відтворення й досягнення ефекту економічного зростання Українського Причорномор'я потрібно переглянути стратегічні інтереси подальшого економічного розвитку регіону, скласти відповідні програми покращення соціально-економічного стану за рахунок вдосконалення інституціонального забезпечення.

Потреба у диверсифікації господарської діяльності південно-західних районів Одеської області викликана передумовами соціально-економічного характеру, інтенсивним зростанням безробіття у сільській місцевості та зосередженням значної частини економічно активного населення в особистих селянських господарствах. Кластерна модель організації виробництва та просування на ринку товарів і послуг сприятиме вирішенню

низки економічних проблем регіону, диверсифікації виробництва продукції та послуг, підвищенню їх конкурентоспроможності.

Диверсифікація господарської діяльності дасть змогу мінімізувати ризики від непередбачених тенденцій на ринку та несприятливих явищ погоднокліматичного характеру, сприятиме оптимізації галузевої структури та нівелюванню сезонності сільськогосподарського виробництва. Це не лише гарантує регулярність отримання доходів та підвищення прибутковості діяльності товаровиробників, але й сприятиме реалізації загальнодержавних пріоритетів із забезпечення продовольчої безпеки країни, підвищення зайнятості населення та вирішення соціальних і матеріальних потреб сільського населення Українського Причорномор'я та країни загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буркинський Б.В. та ін. Соціально-економічний розвиток Українського Причорномор'я: виклики і можливості : монографія. Одеса : НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень ; ІПРЕЕД НАНУ, 2016. 808 с.
2. Osipov V., Gramatik A., Palariev A. Clustering in the context of inclusive development of regions. РЕГІОН-2019 – стратегія оптимального розвитку : міжнародна науково-практична конференція. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2019. № 27. С. 5–12.
3. Захарченко В.І., Осипов В.М., Паларієв О.А. Кластерна форма територіально-виробничої організації : монографія. Рига : Baltija Publishing, 2019. 400 с.

REFERENCES:

1. Socio-economic development of the Ukrainian Black Sea coast: challenges and opportunities: monograph [Burkinsky B.V. etc.] ; NAS of Ukraine, Inst. market and econ.-ecol. research. Odessa: IPREED NASU, 2016. 808 p.
2. Osipov V., Gramatik A., Palariev A. Clustering in the context of inclusive development of regions. International scientific-practical conference "REGION-2019 – strategy of optimal development". Kharkiv. KhNU them. V.N. Karazina, № 27. 2019, pp. 5–12.
3. Zakharchenko V.I., Osipov V.M., Palariev O.A. Cluster form of territorial production organization: monograph. Riga : Baltija Publishing, 2019. 400 p.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

TENDENCIES OF RESORT INDUSTRY DEVELOPMENT IN ODESSA REGION

УДК 338.48

<https://doi.org/10.32843/bSES.55-25>

Ярьоменко С.Г.

к.г.н., доцент,
доцент кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний
економічний університет

Мартінова Н.С.

к.п.н., доцент кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний
економічний університет

Козловський Р.С.

викладач кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний
економічний університет

**Iaromenko Sergii, Martynova Natalia,
Kozlovskiy Roman**

Odesa National Economic University

У статті розглянуто основні аспекти санаторно-курортного господарства Одеського регіону, тенденції розвитку, особливості діяльності спеціалізованих закладів розміщування. Основна концентрація спеціалізованих закладів лікувального напрямку розміщена у приморській частині Одеської області. Загальний тренд санаторно-курортного комплексу пов'язаний зі скороченням мережі закладів, що пов'язано з економічними труднощами, залученням необхідних ресурсів для операційної діяльності підприємств, падінням якості надання послуг. Найбільша частка доходів підприємств санаторно-курортного господарства пов'язана з реалізацією путівок. Спостерігається скорочення медичного персоналу, що пов'язане також із закриттям частини закладів санаторно-курортної сфери. Запропоновано активізацію державної та регіональної підтримки цієї сфери, програм із залучення інвесторів, державно-приватного партнерства.

Ключові слова: санаторно-курортне господарство, спеціалізовані засоби розміщування, Одеська область, бальнеологічні ресурси, курорт.

В статье рассмотрены основные аспекты санаторно-курортного хозяйства Одесского региона, тенденции развития, особенности деятельности специализированных учреждений размещения. Основная концентрация специализированных учреждений лечебного направления размещения в приморской части Одесской области. Общий тренд санаторно-курортного комплекса связан с сокращением сети учреждений, что связано с экономическими трудностями, привлечением необходимых ресурсов для операционной деятельности предприятий, падением качества предоставления услуг. Наибольшая доля доходов предприятий санаторно-курортного хозяйства связана с реализацией путевок. Наблюдается сокращение медицинского персонала, что связано также с закрытием части учреждений санаторно-курортной сферы. Предложена активизация государственной и региональной поддержки этой сферы, программ по привлечению инвесторов, государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: санаторно-курортное хозяйство, специализированные средства размещения, Одесская область, бальнеологические ресурсы, курорт.

The main aspects of the health and medical economy of the Odessa region, development trends, and features of the activity of specialized accommodation establishments are considered in this article. The main concentration of specialized accommodation establishments is located in the coastal part of Odessa region. During the period 2011–2017, the number of establishments decreased by 40% (spa hotels and holiday centers with treatment), and holiday centers decreased by 85%. The general trend of the health and medical complex is associated with the reduction of the network of institutions, which is associated with economic difficulties, the attraction of the necessary resources for the operational activities of enterprises, the decline in the quality of services. There was a decrease in the number of foreign consumers of health services. Their number decreased by 20 thousand people or 45% (2017 to 2011). Loss of consumers of health and medical sphere leads to a deterioration of their infrastructure, lagging behind in its development of health tourism markets in Europe. The number of Ukrainian citizens decreased by only 5%, but most of them was in holiday centers, the number of which also decreased the most. The largest share of income of spa hotel enterprises is related to the sale of vouchers, which are mainly sent by regional departments of the Ministry of Social Policy of Ukraine. The share of revenues from the provision of services for the sale of rooms for commercial consumers, additional services that may be for outsiders has decreased. There is a reduction in medical staff, which is also associated with the closure of establishments. It is necessary to improve the register of natural resources, estimating of infrastructure, involvement of specialists in product promotion of the health and medical sphere, support and continuous training of medical staff, entry into markets of potential consumers abroad, and development of effective programs of regional development of health and medical sphere of Odessa region, attracting private capital, promoting public-private cooperation in health tourism.

Key words: health and medical economy, specialized accommodation establishments, Odessa region, bальнеологические ресурсы, resort.

Постановка проблеми. Розвиток лікувально-оздоровчого туризму та санаторно-курортного господарства Одеського регіону має тривалий період. Із середини XIX століття узбережжя навколо Одеси, лиманів є курортними місцевостями, а створення курорту Куяльник сприяло активному розвитку санаторно-курортної сфери. Трансформація санаторно-курортного господарства, що має «елітарний» етап до розпаду Російської імперії, радянський період формування державної структури управління, фінансування та розподілу путівок до підприємств санаторно-курортного господарства впливають на діяльність закладів навіть після розпаду СРСР, переходу на ринкові відносини. Перехід на ринкові механізми, скорочення фінансової підтримки закладів, криза санаторно-курортної сфери негативно вплинули на діяльність

підприємств, супутньої інфраструктури, потреби споживачів, їх мотиваційні аспекти відпочинку у закладах санаторно-курортної сфери.

Подальші структурі зміни щодо запобігання негативним тенденціям у санаторно-курортній сфері потребують детального дослідження у фокусі економічних та фінансових проблем закладів, можливостей модернізації матеріально-технічної бази, планування розвитку курортів та курортних місцевостей, пошуку можливостей для виходу на регіональні ринки Європейського туристичного ринку, залучення крупних операторів у сфері лікувального туризму, активного розвитку державно-приватного партнерства та залучення інвестицій за одночасної державної підтримки для зниження ризиків політичного, економічного, правового характеру для інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання теоретизації санаторно-курортного комплексу розглядається в роботах низки українських учених. Н.І. Ведмідь розроблює підходи до типізації закладів санаторно-курортної сфери [1], параметри розвитку закладів за економічними, соціальними та медичними показниками [2], критерії сегментації ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг (географічні, демографічні, соціально-економічні, психографічні, поведінкові) [3], а також пропонує методику сегментації споживачів послуг санаторно-курортного комплексу, що включає критерії сегментування ринку та психографічні типи споживачів (наслідувачі, кар'єристи, гедоністи тощо) [4].

Ключовою розробкою Н.І. Ведмідь є концепція сервісного управління санаторно-курортними підприємствами, метою якої є задоволення потреб споживачів та інтересів персоналу підприємств, налагодження ефективної сервісної діяльності, досягнення економічних та соціальних результатів [4; 5].

Питання вивчення трудових ресурсів, вплив на якість надання послуг санаторно-курортними підприємствами розглядається у роботах Н.В. Нечевої [6; 7].

Тенденції розвитку санаторно-курортної галузі розглядаються у роботах Н.О. Коваленко [8; 9], фінансово-економічних показників галузі – у роботі Г.П. Костенко [10].

Регіональний аспект розвитку санаторно-курортної галузі Одеської області розглядається у роботі Р.В. Кремень, Е.М. Каражия [11], де аналізуються питання проблеми розвитку санаторно-курортного комплексу, серед яких слід назвати застарілу матеріально-технічну базу, недоліки державного регулювання сегменту санаторно-курортного відпочинку та оздоровчого туризму.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз тенденцій розвитку санаторно-курортного комплексу Одеської області, особливості діяльності санаторно-курортних та оздоровчих закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одеський регіон має значний природно-рекреаційний потенціал для розвитку санаторно-курортного

комплексу, лікувально-оздоровчого туризму, лікувально-оздоровчої та спортивної рекреації.

Важливою природно-рекреаційною складовою частиною залишаються комфортні кліматичні умови з тривалістю сонячного сяйва від 2 120 годин на півночі області до 2 339 годин на півдні, у теплий період року – близько 1 678 годин на Чорноморському узбережжі [12].

Санаторно-курортний комплекс регіону складається з трьох курортно-рекреаційних районів, а саме Одеського, Білгород-Дністровського та Татарбунарського. Головними природно-рекреаційними ресурсами цих районів є пляжні у комплексі з комфортними кліматичними умовами у період літньої рекреації, а також розміщення на узбережжі Чорного моря (табл. 1).

Мережа закладів санаторно-курортної сфери Одеського регіону має загальну тенденцію до скорочення їх кількості (рис. 1). Так, порівняно з 1990 роком кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням скоротилась майже на 40% (43 заклади у 1990 році, 27 закладів у 2017 році), санаторіїв-профілакторіїв – майже на 85% (19 закладів у 1990 році, 3 заклади у 2017 році), будинків та пансіонатів відпочинку – на 60% (15 закладів у 1990 році, 6 – у 2017 році) [23].

Такі зміни відбулись, на думку В.В. Гуменюка, через скорочення державного фінансування закладів санаторно-курортної сфери в умовах конкурентного ринкового середовища, зниження фінансового потенціалу профспілкових організацій в оздоровленні працівників, приватизаційних процесів, проблем самофінансування відтворення ресурсно-майнового потенціалу підприємств, диференціації добробуту різних верств населення та вікових груп, уповільнення соціальних гарантій держави щодо оздоровлення відповідно до наявних потреб споживачів [14].

Н.О. Коваленко зазначає, що причинами скорочення мережі закладів санаторно-курортної сфери також є неефективне управління, фінансування за залишковим принципом, перехід із державного до відомчого управління [9].

Таблиця 1

Пляжні ресурси Одеської області

Курортні райони, адміністративні одиниці	Загальна довжина берега, км	Довжина пляжів, км			Береги іншого призначення, км
		придатні для рекреації	вибірково придатні	непридатні	
Лиманський район	52	30	4	15	3
Одеса	44	35	–	–	9
Овідіопольський район	28	18	3	5	2
Білгород-Дністровський район	46	36	3	5	2
Татарбунарський район	118	56	11	49	2
Кілійський район	106	–	–	50	56
Разом по області	394	175	21	124	74

Джерело: [8]

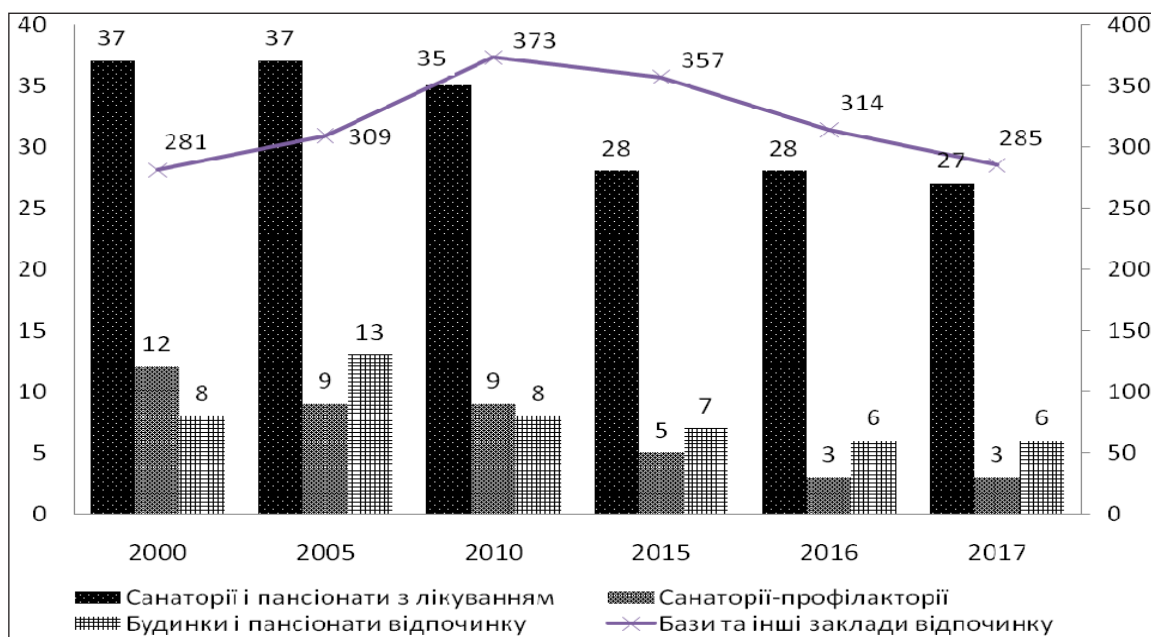

Рис. 1. Кількість закладів розміщення санаторно-курортного комплексу Одеської області

За 2011–2017 роки знизилась показники кількості розміщених осіб у закладах санаторно-курортного господарства на 8,8 тис. осіб, а також середнє заповнення місць (95,61% у 2017 році по відношенню до 2011 року).

Аналіз показників за закладами розміщення щодо порівняння 2011 та 2017 років виявив скорочення кількості обслугованих осіб закладами санаторно-курортного господарства області, за винятком баз та інших закладів відпочинку, де відбулося зростання на 114%. Найбільш негативні процеси спостерігаються з обслуговування іноземних громадян. Абсолютне скорочення характерне для санаторіїв-профілакторіїв та будинків і пансіонатів відпочинку, що склало 17% та 5% у 2017 році від показника 2011 року (табл. 2).

Такі негативні показники зниження кількості споживачів, зокрема іноземців, пов'язані з високою ціною послуг, а також втратою конкурентних переваг відносно інших ринків лікувально-оздоровчого туризму (Румунія, Чехія, Угорщина, Болгарія). Більшість іноземних споживачів послуг санаторно-курортного господарства прибували з Молдови, Білорусі, Росії. Питання залучення споживачів, передусім з країн ЄС, пов'язане з правовою сферою та регуляторними аспектами. У країнах ЄС введено в дію низку законодавчих актів, пов'язаних із транскордонною мобільністю у сфері оздоровлення (Постанова ЄС «883/2004 про координацію дій щодо введення до національного законодавства системи соціального захисту; Директива 2011/24EU «Про застосування прав пацієнтів у транскордонній охороні здоров'я») [25; 26]. Ця Директива дає змогу споживачам однієї з країн ЄС отримувати послуги лікувального туризму завдяки

гармонізації законодавчих питань, обслуговуванню, безпеці та якості надання послуг у будь-якій країні ЄС.

Наприклад, у Румунії для подолання негативних тенденцій у санаторно-курортній сфері розроблено план розвитку лікувально-оздоровчого туризму, що передбачає гармонізацію нормативної бази, покращення лікувальної бази та підвищення кваліфікації персоналу, кластерний підхід до розвитку курортів за активної маркетингової підтримки [24; 27].

Основною складовою частиною доходів підприємств санаторно-курортного господарства залишається реалізація путівок, частка яких зросла у 2017 році, склавши 83,85% від усіх наданих послуг (у 2011 році – 80,76%) (табл. 3).

Серед закладів санаторно-курортної сфери найбільший обсяг доходів мають санаторії та пансіонати з лікуванням (у 2011 році вони становили 65,6% усіх доходів, у 2017 році – 71,5%), найбільший обсяг доходів від продажу номерів – бази та інші заклади відпочинку (у 2011 році вони становили 57,3%, у 2017 році – 68,2%) [15; 21]. Доходи від реалізації путівок за закладами розподілені таким чином: у 2011 році на санаторії та пансіонати з лікуванням припадали 72,4%, бази та інші заклади відпочинку – 18,04%, санаторії-профілакторії – 7,49%, будинки та пансіонати відпочинку – 2,02%. У 2017 році частка доходів від реалізації путівок зросла щодо санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, склавши 80,8%, скоротилась щодо баз та інших закладів відпочинку, склавши 10,9%, щодо санаторіїв-профілакторіїв вона становила 7,7%, щодо будинків та пансіонатів відпочинку – 0,5%.

Таблиця 2

Показники кількості обслуговуваних приїжджих закладами санаторно-курортного господарства Одеської області у 2011 та 2017 роках [15; 21]

Спеціалізовані заклади розміщення	Кількість обслугованих громадян України, осіб				Кількість обслуговуваних іноземних громадян, осіб			
	2011 рік	2017 рік	Відхилення		2011 рік	2017 рік	Відхилення	
			абсолютне	Відносне, %			абсолютне	Відносне, %
Санаторії і пансіонати з лікуванням	82 913	74 900	-8 013	90,34	16 391	8 809	-7 582	53,74
Санаторії-профілакторії	16 297	8 379	-7 918	51,41	1 993	348	-1 645	17,46
Будинки й пансіонати відпочинку	15 020	5 711	-9 309	38,02	4 955	249	-4 706	5,02
Бази та інші заклади відпочинку	109 905	125 575	15 670	114,26	21 206	15 098	-6 108	71,19
Всього	224 135	214 565	-9 570	95,73	44 545	24 504	-20 041	55,0

Таблиця 3

Розподіл доходів спеціалізованих засобів розміщення в Одеській області у 2011 та 2017 роках, млн. грн. [15; 21]

Спеціалізовані засоби розміщення	Доходи від наданих послуг, тис. грн.		Зокрема					
			доходи від продажу номерів		доходи від реалізації путівок		доходи від надання додаткових послуг	
	2011 рік	2017 рік	2011 рік	2017 рік	2011 рік	2017 рік	2011 рік	2017 рік
Санаторії і пансіонати з лікуванням	193,72	334,35	4,24	4,22	172,64	316,8	16,8	13,32
Санаторії-профілакторії	26,67	40,77	4,01	2,4	17,86	30,18	4,79	8,12
Будинки й пансіонати відпочинку	11,34	13,15	5,9	8,6	4,8	2,18	0,58	2,28
Бази та інші заклади відпочинку	79,15	163,1	19,09	33,6	43,01	42,73	1,2	2,75
Всього	295,1	467,3	33,2	48,9	238,36	391,9	23,48	26,49
Частка від доходів від наданих послуг, %	100,00	100,0	11,28	10,5	80,76	83,85	7,95	5,67

Розподіл доходів від надання додаткових послуг у 2011 та 2017 роках характеризується зниженням частки доходів за різними типами закладів: санаторії-профілакторії мали у 2011 році 71,7%, у 2017 році показник скоротився до 50,3%; зростання частки доходів серед санаторіїв-профілакторіїв у 2011 році склало 20,4%, а у 2017 році – 30,7%; будинків та пансіонатів відпочинку – 2,5% у 2011 році, 8,6% у 2017 році, баз та інших закладів відпочинку – з 5,3% у 2011 році до 10,4% у 2017 році.

Середня місткість закладів санаторно-курортної сфери складає 196,3 місць (ліжок) за середньої тривалості перебування 15 днів (у готелях та аналогічних закладах розміщення – 2,6 дні) [21].

Середня вартість перебування у закладах санаторно-курортної сфери складала у 2017 році 317,9 грн. (у готелях та аналогічних засобах розмі-

щення – 990,6 грн.), що пов'язане з більшою тривалістю перебування [21].

Важливим аспектом діяльності спеціалізованих засобів розміщення є лікування та оздоровлення з використанням не тільки кліматичних умов, але й бальнеологічних ресурсів, відповідної бальнеотехніки для використання лікувальних грязей та мінеральної води, що розміщена в Одеському регіоні. В межах території Одеської області розташовано кілька провінцій з мінеральними водами: азотні різного іонного складу (термальні), хлоридні, натрієві і кальцієво-натрієві розташовані в центральній частині області, на півночі – сульфатні різного катіонного складу та гідрокарбонатно-сульфатно-хлоридні натрієві, у південній частині – метанові та азотно-метанові (гідрокарбонатно-хлоридні натрієві, кальцієві та магнієво-кальцієві) (табл. 4).

Таблиця 4

Родовища лікувальних мінеральних вод в Одеській області [12]

Найменування та розташування родовища	Експлуатаційні запаси мінеральних вод, м ³ /добу	Видобуток, м ³ /добу	Призначення
Лікувальні води без специфічних компонентів та властивостей			
Одеське-2, м. Одеса	2 272,0	396,0	Лікувальні питні
Куяльницьке, 13 км на північ від Одеси	834,0	31,0	Лікувальні питні
	551,0	139,3	Бальнеологічні
Сергіївське, 18 км на південь від Білгорода-Дністровського	354,0	н. в.	Лікувальні питні
Бромні лікувальні води			
Одеське-1	173,0	н. в.	Бальнеологічні
Сергіївське	375,0	н. в.	Бальнеологічні
Кароліно-Бугазьке	1 800,0	н. в.	Бальнеологічні

Таблиця 5

Лікувальні грязі Одеського регіону [12]

Назва водного об'єкта	Площа грязьових покладів, км ²	Середня потужність шару грязі, м	Максимальна потужність шару грязі, м	Балансові запаси грязі, м ³
Тилігульський лиман	48,1	0,48	0,8	11 200 000
Куяльницький лиман	53	0,45	1,0	15 300 000
Хаджибейський лиман	76,8	0,37	0,7	11 000 000
Будацький лиман	19,37	0,52	1,1	4 190 000
Бурнас оз.	–	0,1	0,6	3 200 000
Алібей оз.	–	0,1	0,6	16 900 000
Шагани оз.	–	0,1	1,2	14 600 000

Цей тип мінеральних вод об'єднують у групу мінеральних вод без специфічних компонентів та властивостей. Метанові та азотно-метанові хлоридно-гідрокарбонатні натрієві води з мінералізацією 3,0 г/дм³ поширені в районі курортів Сергіївка, Затока та Приморське. Розташовані вони на глибині 200–300 м у вапнякових породах.

На території Одеської області поширені мулові сульфідні лікувальні грязі приморського підтипу, які використовуються для лікувальних цілей у вигляді ванн, аплікацій тощо. Родовища лікувальних грязей переважно приурочено до лиманів та озер Дунай-Дністровської групи (табл. 5).

Обслуговування та проведення лікувальних процедур забезпечуються кваліфікованим персоналом, зокрема лікарями, середнім медичним персоналом. В Одеському регіоні за останній період спостерігається на фоні скорочення кількості закладів санаторно-курортного господарства скорочення середньооблікової кількості медичного персоналу (дані з персоналу у статистичному звіті Держстату України відсутні) (табл. 6).

За 2010–2016 роки середньооблікова кількість лікарів скоротилась на 77,52% (100 осіб у середньому), середнього медичного персоналу – на 75,17 (290 осіб).

Окремим напрямом є розміщення та оздоровлення дітей у спеціалізованих закладах санаторно-курортного господарства. За 2000–2018 роки

спостерігався період відносного зростання у 2000–2004 роках, проте загалом характерний тренд до скорочення кількості закладів та дітей, що обслуговувались у закладах санаторно-курортної сфери (табл. 7) [23].

Таблиця 7

Динаміка кількості спеціалізованих засобів розміщення для дітей в Одеській області [23]

Період	Кількість закладів		Кількість дітей	
	одиниць	% до 2000 року	осіб	% до 2000 року
2000	42	100,00	24 457	100,00
2002	51	121,43	35 537	145,30
2004	49	116,67	37 632	153,87
2006	47	111,90	32 610	133,34
2008	46	109,52	33 004	134,95
2011	35	83,33	21 363	87,35
2013	52	123,81	37 431	153,05
2014	44	104,76	30 983	126,68
2015	22	52,38	13 854	56,65
2016	25	59,52	19 997	81,76
2017	21	50,00	16 621	67,96
2018	15	35,71	16 784	68,63

Якщо у 2000 році заклади оздоровлення склали 42 одиниці за загальної кількості 406, то у 2018 році – лише 15 закладів, що складає лише

Середньооблікова кількість працівників спеціалізованих засобів розміщування в Одеському регіоні, 2010–2016 роки, осіб [15–20; 22]

Показник	Роки							Відхилення, 2016 року до 2010 року	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	абсолютне	відносне, %
Середньооблікова кількість лікарів	445	410	392	416	391	332	345	-100	77,52
Середньооблікова кількість середнього медичного персоналу	1 168	1 014	1 070	1 050	930	917	878	-290	75,17
Середньооблікова кількість позаштатних працівників*	н/д	594	483	490	436	401	514	-80	86,53
Середньооблікова кількість штатних працівників	8 129	6 744	6 851	6 569	4 287	5 515	5 456	-2 673	67,11

* показники відхилення розраховані відносно 2011 року

35% від показника 2000 року. Кількість розміщених дітей у спеціалізованих закладах складала у 2000 році 24,45 тис., у 2018 році – лише 16,78 тис. осіб, що становить 68% від показника 2000 року (табл. 7).

Серед адміністративних одиниць області найбільша кількість спеціалізованих закладів знаходиться в Одесі (4 заклади), Білгороді-Дністровському (7 закладів), по 1 засобу розміщення є у Березівському, Кілійському, Овідіопольському, Татарбунарському районах [28].

Загалом показники діяльності закладів санаторно-курортного господарства свідчать про негативну тенденцію. Концепція розвитку санаторно-курортної галузі України, схвалена у 2003 році, кардинально не змінила ситуацію. Такі проблеми, як недосконалі механізми комплексного розвитку курортних територій, зношеність основних фондів, відсутність інвестицій, низький рівень управління та неефективного маркетингу, низький рівень якості обслуговування, залишаються актуальними [29].

Прийнята Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року передбачає системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення [32].

Обидві стратегії відзначають необхідність модернізації матеріально-технічної бази, створення умов для залучення інвестицій на основі державно-приватного партнерства.

Втрата чинності Постанови КМУ «Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних» № 1576 спричиняє низку проблем, зокрема питань забудови курортів, створення округів санітарної охорони лікувальних ресурсів [30; 31].

Регіональна програма розвитку туризму й курортів Одеської області передбачає розвиток точковий, а саме розвиток курортів Сергіївка,

Куяльник, а також вжиття заходів з інвентаризації, паспортизації та створення електронного реєстру природних лікувальних ресурсів [33]. У програмі відсутнє загальне бачення розвитку санаторно-курортного господарства, що потребує визначення ключових напрямів з огляду на національні програми розвитку туризму й курортів.

Висновки з проведеного дослідження. Негативні тенденції у сфері санаторно-курортного господарства накопичувались впродовж тривалого періоду. Розпад СРСР, перехід на ринкові підходи в роботі підприємств, перебування в конкурентному середовищі на регіональному ринку України не вплинули кардинально на зміни у фінансовому забезпеченні, підтримці щодо модернізації закладів санаторно-курортної сфери. Хронічне недофінансування, втрата споживачів послуг призводять до погіршення матеріально-технічної бази, відставання у розвитку лікувально-оздоровчого туризму регіональних ринків у Європі. Відірваність від маркетингових інструментів просування продукту санаторно-курортного господарства поглиблює, з одного боку, економічні проблеми в операційній діяльності закладів, з іншого боку, втрату потенційних комерційних споживачів, що можуть бути залучені через мережу підприємств туристичної сфери та забезпечувати підприємства доходами. Розвиток санаторно-курортної сфери неодмінно має бути пов'язаний із заходами законотворчого характеру, системою фінансування підприємств, створенням умов для залучення інвестицій. Тривалі негативні тенденції лише будуть призводити до скорочення кількості закладів, втрати кваліфікованих кадрів, погіршення матеріально-технічної бази. Необхідно вдосконалити реєстр лікувальних ресурсів, оцінку матеріально-технічної бази, залучення фахівців щодо просування продукту санаторно-курортної сфери, підтримку та постійне навчання медичного персоналу, вихід на ринки потенційних споживачів за кордоном, а також розроблення дієвої програми регіонального розви-

тку санаторно-курортної сфери Одеської області, залучення приватного капіталу, сприяння державно-приватному співробітництву у галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ведмідь Н.І. Методологічні основи типізації суб'єктів санаторно-курортної діяльності. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 6. С. 72–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2012_6_9 (дата звернення: 28.07.2020).
2. Ведмідь Н.І. Санаторно-курортні та оздоровчі підприємства : галузевий аспект. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 3. С. 32–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_3_4 (дата звернення: 27.07.2020).
3. Ведмідь Н.І. Критерії сегментації ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг. *Економіка та держава*. 2013. № 6. С. 46–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_6_15 (дата звернення: 01.08.2020).
4. Ведмідь Н.І. Методика побудови базових сегментів споживачів санаторно-курортних та оздоровчих послуг з урахуванням сервісної компоненти. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2013. Вип. 5. С. 49–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ek_2013_5_9 (дата звернення: 26.07.2020).
5. Мазаракі А.А., Ведмідь Н.І. Сервісна концепція управління підприємствами санаторно-курортної сфери. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 5. С. 5–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_5_2 (дата звернення: 26.07.2020).
6. Нечева Н.В. Економічна сутність управління трудовими ресурсами підприємств санаторно-курортного комплексу. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2014. Т. 22. Вип. 8 (2). С. 136–140. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8\(2\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8(2)_23) (дата звернення: 26.07.2020).
7. Нечева Н.В. Концептуальні розробки ефективного механізму управління трудовими ресурсами підприємств санаторно-курортного комплексу. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1 (2). С. 39–43. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2015_1\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2015_1(2)_9) (дата звернення: 26.07.2020).
8. Коваленко Н.О. Прогнозування розвитку санаторно-курортної діяльності в Україні. *Схід*. 2015. № 8. С. 25–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2015_8_6 (дата звернення: 26.07.2020).
9. Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. *Економіка харчової промисловості*. 2015. Т. 7. Вип. 4. С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2015_7_4_4 (дата звернення: 29.07.2020).
10. Костенко Г.П. Фінансове прогнозування розвитку санаторно-курортних закладів з урахуванням чинника сезонності. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 201–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2014_1_26 (дата звернення: 29.07.2020).
11. Кремень Р.В., Каражия Е.М. Проблеми розвитку санаторно-курортного та оздоровчого туризму в Одеській області. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 5. С. 78–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2015_5_9 (дата звернення: 29.07.2020).
12. Герасименко В.Г. та ін. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
13. Топчієв О.Г., Кондратюк І.І., Полоса О.І. та ін. Одеський регіон: природа, населення, господарство : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2003. 184 с.
14. Гуменюк В.В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери : монографія. Київ : КНТЕУ, 2016. 372 с.
15. Колективні засоби розміщування в Україні у 2011 році : статистичний бюлетень / відп. за вип. І.В. Калачова. Київ : Державна служба статистики, 2012. 190 с.
16. Туристична діяльність в Україні у 2012 році : статистичний бюлетень / відп. за вип. І.В. Калачова. Київ : Державна служба статистики, 2013. 272 с.
17. Туристична діяльність в Україні у 2013 році : статистичний бюлетень / Відповідальна за випуск І.В. Калачова. Київ : Державна служба статистики, 2014. 272 с.
18. Колективні засоби розміщування у 2014 році : статистичний бюлетень / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики, 2015. 200 с.
19. Колективні засоби розміщування у 2015 році : статистичний бюлетень / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики, 2016. 200 с.
20. Колективні засоби розміщування у 2016 році : статистичний бюлетень / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики, 2017. 200 с.
21. Колективні засоби розміщування у 2017 році : статистичний бюлетень / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики, 2018. 142 с.
22. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні : статистичний бюлетень / відп. за вип. І.В. Калачова. Київ : Державна служба статистики, 2011. 91 с.
23. Туризм: статінформація. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://od.ukrstat.gov.ua/pv> (дата звернення: 30.07.2020).
24. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / за заг. ред. В.Г. Герасименка, О.Л. Михайлюк. Київ : ФОРМ Гуляєва В.М., 2019. 332 с.
25. Footman K. et al. Cross-border health care in Europe. *European Observatory on Health Systems and Policies*. Copenhagen, 2014, WHO. 47 p.
26. On the application of patients' rights in cross-border healthcare : Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the EU*. L 88/45-65.
27. Master plan pentru dezvoltarea turismului balnear. Ministerul turismului. URL: <http://turism.gov.ro/web/wp-content/uploads/2018/11/MASTER-PLAN-PENTRU-DEZVOLTAREA-TURISMULUI-BALNEAR.pdf> (дата звернення: 29.07.2020).
28. Статистичний щорічник Одеської області у 2018 році / за ред. О.В. Федотової. Одеса : Головне управління статистики в Одеській області, 2019. 396 с.

29. Про схвалення Концепції розвитку санаторно-курортної галузі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 року № 231-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2003-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

30. Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1996 року № 1576 (нечинний). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

31. Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2026-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 03.08.2020).

32. Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів до 2026 року : Розпорядження КМУ від 16 березня 2017 року № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/249826501> (дата звернення: 03.08.2020).

33. Про затвердження Програми розвитку туризму і курортів в Одеській області на 2017–2020 роки : Рішення Одеської обласної ради від 23 грудня 2016 року № 285-VIII. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5ef115d7a8233.pdf> (дата звернення: 03.08.2020).

REFERENCES:

1. Vedmid N.I. (2012) Metodolohichni osnovy typizatsii subiektiv sanatorno-kurortnoi diialnosti [Methodological bases of typification of subjects of sanatorium-resort activity]. *Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics*, no. 6, pp. 72–83. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2012_6_9 (accessed 28 July 2020).

2. Vedmid N.I. (2013) Sanatorno-kurortni ta ozdorovchi pidpriemstva: haluzevyi aspect [Sanatorium and health enterprises: industry aspect]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, no. 3, pp. 32–42. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_3_4 (accessed 27 July 2020).

3. Vedmid N.I. (2013) Kryterii sehmentatsii rynku sanatorno-kurortnykh ta ozdorovchykh posluh [Criteria for market segmentation of spa and health services]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 6, pp. 46–49. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_6_15 (accessed 01 August 2020).

4. Vedmid N.I. (2013) Metodyka pobudovy bazovykh sehmentiv spozhyvachiv sanatorno-kurortnykh ta ozdorovchykh posluh z urakhuvanniam servisnoi komponenty [Methods of building basic segments of consumers of sanatorium and health services, taking into account the service component]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu: Ekonomika*, vol. 5, pp. 49–57. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ek_2013_5_9 (accessed: 26 July 2020).

5. Mazaraki A.A., Vedmid N.I. (2013) Servisna kontseptsiiia upravlinnia pidpriemstvamy sanatorno-kurortnoi sfery [Service concept of management of enterprises of the sanatorium-resort sphere]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, no. 5, pp. 5–18. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_5_2 (accessed: 26 July 2020).

6. Niecheva N.V. (2014) Ekonomichna sutnist upravlinnia trudovymy resursamy pidpriemstv sanatorno-kurortnoho kompleksu [The economic essence of labor management of enterprises of the resort complex]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu: Ekonomika*, vol. 22, no. 8 (2), pp. 136–140. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8\(2\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2014_22_8(2)_23) (accessed: 26 July 2020).

7. Niecheva N.V. (2015) Kontseptualni rozrobky efektyvnoho mekhanizmu upravlinnia trudovymy resursamy pidpriemstv sanatorno-kurortnoho kompleksu [Conceptual development of an effective mechanism for managing the labor resources of enterprises of the resort complex]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, no. 1 (2), pp. 39–43. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirp_2015_1\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirp_2015_1(2)_9) (accessed: 26 July 2020).

8. Kovalenko N.O. (2015) Prohnozuvannia rozvytku sanatorno-kurortnoi diialnosti v Ukraini [Forecasting the development of sanatorium and resort activities in Ukraine]. *Skhid*, no. 8, pp. 25–29. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2015_8_6 (accessed: 26 July 2020).

9. Kovalenko N.O. (2015) Analiz rynku sanatorno-kurortnykh posluh Ukrainy [Analysis of the market of sanatorium services of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 7, no. 4, pp. 21–27. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2015_7_4_4 (accessed: 29 July 2020).

10. Kostenko H.P. (2014) Finansove prohnozuvannia rozvytku sanatorno-kurortnykh zakladiv z urakhuvanniam chynnyka sezonnosti [Financial forecasting of the development of sanatoriums and resorts, taking into account the factor of seasonality]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 1, pp. 201–209. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2014_1_26 (accessed: 29 July 2020).

11. Kremen R.V., Karazhyia E.M. (2015) Problemy rozvytku sanatorno-kurortnoho ta ozdorovchoho turyzmu v Odeskii oblasti [Problems of development of sanatorium and health tourism in Odessa region]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 5, pp. 78–90. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2015_5_9 (accessed: 29 July 2020).

12. Herasymenko V.H. et al. (2016) *Otsinka turystychno-rekreatsiinoho potentsialu rehionu* [Estimation of tourist and recreational potential of the region]. Odesa, ONEU (in Ukrainian).

13. Topchiiev O.H., Kondratiuk I.I., Polosa O.I. et al. (2003) *Odeskyyi rehion: pryroda, naseleattia, hospodarstvo* [Odessa region: nature, population, economy] Odesa, Astroprint (in Ukrainian).

14. Humeniuk V.V. (2016) *Derzhavne rehuliuвання kurortno-rekreatsiinoi sfery* [State regulation of resort and recreational sphere]. Kyiv, KNTEU (in Ukrainian).

15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2012) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini u 2011 rotsi* [Collective tourism establishments in Ukraine in 2011], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.

16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2013) *Turystychna diialnist v Ukraini u 2012 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2012], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.

17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2014) *Turystychna diialnist v Ukraini u 2013 rotsi* [Tourist activity in Ukraine in 2013], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.
18. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2015) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia u 2014 rotsi* [Collective tourism establishments in 2014], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.
19. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2016) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia u 2015 rotsi* [Collective tourism establishments in 2015], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.
20. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia u 2016 rotsi* [Collective tourism establishments in 2016], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.
21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia u 2017 rotsi* [Collective tourism establishments in 2017], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.
22. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2011) *Sanatorno-kurortne likuvannia, orhanizovanyi vidpochynok ta turyzm v Ukraini* [Sanatorium treatment, organized rest and tourism in Ukraine], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahenstvo.
23. Turyzm: Statinformatsiia. *Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti* [Tourism: Statistics. Main Department of Statistics in Odessa region]. Available at: <http://od.ukrstat.gov.ua/nv> (accessed: 30 July 2020).
24. Herasymenko V.H., Mykhailiuk O.L. (2019) Derzhavne rehuliuвання sfery turyzmu Ukrainy v konteksti protsesiv yevrointehratsii [State regulation of tourism in Ukraine in the context of European integration processes], Kyiv, FOP Huliaieva V.M. (in Ukrainian).
25. Footman K. et al. (2014) Cross-border health care in Europe. *European Observatory on Health Systems and Policies*. Copenhagen: WHO.
26. On the application of patients rights in cross-border healthcare : Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the EU*. L 88/45-65.
27. Master plan pentru dezvoltarea turismului balnear. *Ministerul turismului*. Available at: <http://turism.gov.ro/web/wp-content/uploads/2018/11/MASTER-PLAN-PENTRU-DEZVOLTAREA-TURISMULUI-BALNEAR.pdf> (accessed: 29 July 2020).
28. Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti (2019) *Statystychnyi shchorichnyk Odeskoi oblasti v 2018 rotsi* [Statistical Yearbook of Odessa region in 2018], Odesa.
29. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku sanatorno-kurortnoi haluzi : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.04.2003 no. 231-r* [On approval of the Concept of development of the resort industry: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 23.04.2003 №231-r]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2003-%D1%80#Text> (accessed: 03 August 2020).
30. *Pro zatverdzhennia pereliku naselenykh punktiv, vidnesenykh do kurortnykh. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.12.1996 roku no. 1576 (nechynnyi)* [About the statement of the list of the settlements carried to resort. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 28, 1996 №1576 (invalid)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-96-%D0%BF#Text> (accessed: 03 August 2020).
31. *Pro kurorty: Zakon Ukrainy vid 05.10.2000 no. 2026-III* [About resorts: Law of Ukraine of 05.10.2000 262026-III]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (accessed: 03 August 2020).
32. *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu i kurortiv do 2026 roku: Rozporiadzhennia KМУ vid 16.03.2017 roku no. 168-r*. [On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts until 2026: Order of the Cabinet of Ministers of 16.03.2017 № 168-r] Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501> (accessed: 03 August 2020).
33. *Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku turyzmu i kurortiv v Odeskii oblasti na 2017-2020 roky : Rishennia Odeskoi oblasnoi rady vid 23.12.2016 roku № 285-VII*. [On approval of the Program for the development of tourism and resorts in the Odessa region for 2017–2020: Decision of the Odessa regional council of 23.12.2016 № 285-VIII] Available at: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5ef115d7a8233.pdf> (accessed: 03 August 2020).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ФІНАНСОВОМУ МОНІТОРИНГУ

FEATURES OF AUDIT OF FOREIGN CURRENCY OPERATIONS OF ENTERPRISES SUBJECT TO FINANCIAL MONITORING

УДК 657.6: 351.822

<https://doi.org/10.32843/bses.55-26>**Гошовська В.В.**к.е.н., доцент кафедри
фінансів, обліку і аудиту
Національний транспортний
університет**Бойко Н.В.**старший викладач кафедри
фінансів, обліку і аудиту
Національний транспортний
університет**Наконечна С.А.**старший викладач кафедри
фінансів, обліку і аудиту
Національний транспортний
університет**Hoshovska Valentina**

National Transport University

Boiko Natalia

National Transport University

Nakonechna Svitlana

National Transport University

У статті розглянуто особливості аудиту валютних операцій підприємств у контексті поточного та ретроспективного підходів до фінансового моніторингу. Аудит валютних операцій підприємства передбачає виконання аудиторських процедур для отримання аудиторських доказів щодо сум і розкриття у фінансовій звітності валютних операцій, а також їх відповідності вимогам фінансового моніторингу. Визначено такі змістовні етапи аудиту валютних операцій підприємств, що підлягають фінансовому моніторингу: 1) ознайомлення з особливостями діяльності підприємства та присутністю валютних операцій; 2) планування аудиту валютних операцій підприємств; 3) перевірка та підтвердження правильності обліку валютних операцій; 4) підведення підсумків аудиту (складання аудиторського звіту та розроблення сукупності рекомендацій для клієнта з питань обліку валютних операцій та дотримання законодавства з фінансового моніторингу, якщо результати перевірки вимагають цього).

Ключові слова: аудит, аудиторська перевірка, валютні операції, облік валютних операцій, фінансовий моніторинг.

В статье рассмотрены особенности аудита валютных операций предприятий в контексте текущего и ретроспективного подходов к финансовому мониторингу. Аудит валютных операций предприятия предусматривает выполнение процедур для получения аудиторских доказательств по суммам и раскрытию в финансовой отчетности валютных операций, а также их соответствия требованиям финансового мониторинга. Определены такие содержательные этапы аудита валютных операций предприятий, подлежащих финансовому мониторингу: 1) ознакомление с особенностями деятельности предприятия и присутствием валютных операций; 2) планирование аудита валютных операций предприятий; 3) проверка и подтверждение правильности учета валютных операций; 4) подведение итогов аудита (составление аудиторского отчета и разработка совокупности рекомендаций для клиента по вопросам учета валютных операций и соблюдения законодательства по финансовому мониторингу, если результаты проверки этого требуют).

Ключевые слова: аудит, аудиторская проверка, валютные операции, учет валютных операций, финансовый мониторинг.

Financial monitoring is a set of measures taken by the subjects of financial monitoring in the field of prevention and counteraction, including state financial monitoring and primary financial monitoring. Financial monitoring in Ukraine is aimed at protecting the rights and legitimate interests of citizens, society and the state, ensuring national security by defining a legal mechanism to prevent and combat money laundering, terrorist financing and financing the proliferation of weapons of mass destruction. The purpose of the article is to study the features of the audit of currency transactions of enterprises in the context of current and retrospective approaches to financial monitoring. The essence and features of currency transactions are investigated. Laws and regulations on auditing, currency transactions of enterprises and financial monitoring are summarized. An audit of currency transactions involves performing audit procedures to obtain audit evidence about the amounts and disclosures in the financial statements of currency transactions and compliance to the requirements of financial monitoring. The audit of currency transactions of enterprises subject to financial monitoring can be divided into several substantive stages: 1) acquaintance with the activities of the enterprise, the presence of currency transactions in the study period; 2) planning the audit of currency transactions of enterprises subject to financial monitoring; 3) checking and confirming the correctness of accounting for currency transactions; 4) summarizing the results of the audit, which involves the preparation of an audit report and the development of a set of recommendations for the client on accounting for currency transactions and compliance with legislation on financial monitoring, if the results of the audit require it. The obtained results indicate the urgent need to revise the content of the audit of currency transactions of enterprises, taking into account the need to take into account the conditions of financial monitoring. Author's suggestions for improving the audit of currency transactions, including transactions subject to financial monitoring, are presented.

Key words: audit, currency transactions, accounting of currency transactions, financial monitoring.

Постановка проблеми. Відповідно до Міжнародних Стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, яка ратифікована Україною 17 листопада 2010 р., кожна країна має забезпечити спроможність здійснювати пошук, відстеження, визначення, блокування, арешту й конфіскації майна законного або незаконного походження для фінансування тероризму або доходів, одержаних в результаті цього злочину.

Відповідно до чинного законодавства, фінансовий моніторинг (фінмоніторинг) – це сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [1]. Таким чином, фінансовий моніторинг в Україні на сучасному етапі його розвитку та розвитку суспільства спрямований виключно на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства й держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобі-

гання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню поширення зброї масового знищення.

До квітня 2020 р. порядок фінмоніторингу регламентував Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [2], проте у 2020 р. було прийнято новий законодавчий акт [1], а систему фінмоніторингу реформовано, зокрема реформовано особливості аудиторської діяльності та проведення аудиторських перевірок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблемам обліку і аудиту валютних операцій підприємств присвячені наукові праці українських учених, таких як М. Вінічук, І. Волкова, В. Гринь, С. Галещук, В. Гордополов, Т. Демчук, М. Карпушенко, О. Лубенченко, О. Михасик [3–10]. Водночас питання фінансового моніторингу щодо валютних операцій підприємств є недостатньо розкритими в науковій літературі.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей аудиту валютних операцій підприємств у контексті поточного та ретроспективного підходів до здійснення фінансового моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аудит валютних операцій підприємства передбачає виконання аудиторських процедур для отримання аудиторських доказів щодо сум і розкриття у фінансовій звітності валютних операцій, а також їх відповідності вимогам фінансового моніторингу. Аудит буде включати також оцінювання відповідності використаної підприємством облікової політики, прийнятність облікових оцінок, зроблених управлінським персоналом, та загального подання фінансової звітності.

Методичні основи аудиту валютних операцій підприємства передбачають визначення валютних операцій, тобто операцій, що відповідають ознакам, згідно зі статтею 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII (рис. 1), особливостей їх здійснення підприємствами та особливостей фінансового моніторингу.

Проведення аудиту валютних операцій підприємств, що підлягають фінансовому моніторингу, умовно можна поділити на такі змістовні етапи:

- 1) ознайомлення з діяльністю підприємства, особливостями його діяльності та присутністю валютних операцій у досліджуваному періоді;
- 2) планування аудиту валютних операцій підприємств, що підлягають фінансовому моніторингу;
- 3) перевірка та підтвердження правильності обліку валютних операцій;
- 4) підведення підсумків аудиту, яке передбачає складання аудиторського звіту, та розро-

блення сукупності рекомендацій для клієнта з питань обліку валютних операцій та дотримання законодавства з фінансового моніторингу, якщо результати перевірки вимагають цього.

Для реалізації першого етапу, як вважають М. Скрипник та А. Якименко, аудитор має ретельно ознайомитись із суб'єктом перевірки та основними аспектами його діяльності. Для цього аудитор повинен здійснити планування своєї діяльності та провести такі аудиторські процедури:

- встановити юридичну та фактичну адресу підприємства, дату державної реєстрації та постановки на облік в органах ДФС та державних цільових фондах, форму власності, організаційно-правову форму, наявність представництв, філій, дочірніх підприємств;

- встановити види діяльності, якими може займатися підприємство згідно зі статутними документами та кодами КВЕД (довідка зі статистики), наявність виданих патентів, ліцензій, дозволів;

- встановити, чи здійснює підприємство свою діяльність у сфері зовнішньоекономічної діяльності, види експортно-імпорتنих операцій;

- вивчити дані про результати попередніх документальних перевірок та прийняті за ними рішення;

- проаналізувати фінансову, статистичну та податкову звітність, оцінити систему бухгалтерського та податкового обліку [12, с. 291].

Другим етапом є планування аудиту валютних операцій підприємств, що підлягають фінансовому моніторингу. На цьому етапі мають бути розроблені та погоджені із замовником план та програма аудиторської перевірки.

При цьому джерелами інформації для планування аудиту валютних операцій можуть бути:

- законодавчі та нормативні акти з питань аудиторської діяльності, валютних операцій підприємств та фінансового моніторингу (табл. 1);

- наказ про облікову політику щодо валютних операцій та розрахунків;

- дані аналітичного обліку валютних операцій та розрахунків;

- договори, акти виконаних робіт, рахунки-фактури, інша первинна документація щодо зовнішньоторговельних операцій;

- фінансова звітність;

- дані про результати фінансового моніторингу, проведеного комерційними банками та іншими суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Третім етапом є перевірка та підтвердження правильності валютних операцій, зокрема операцій, що підлягають фінансовому моніторингу. Це передбачає такі напрями роботи:

- перевірка відповідності валютних операцій нормам чинного законодавства щодо строків розрахунків; пункт 21 Постанови НБУ від 2 січня 2019 р. № 5 визначає 365 календарних днів як гра-

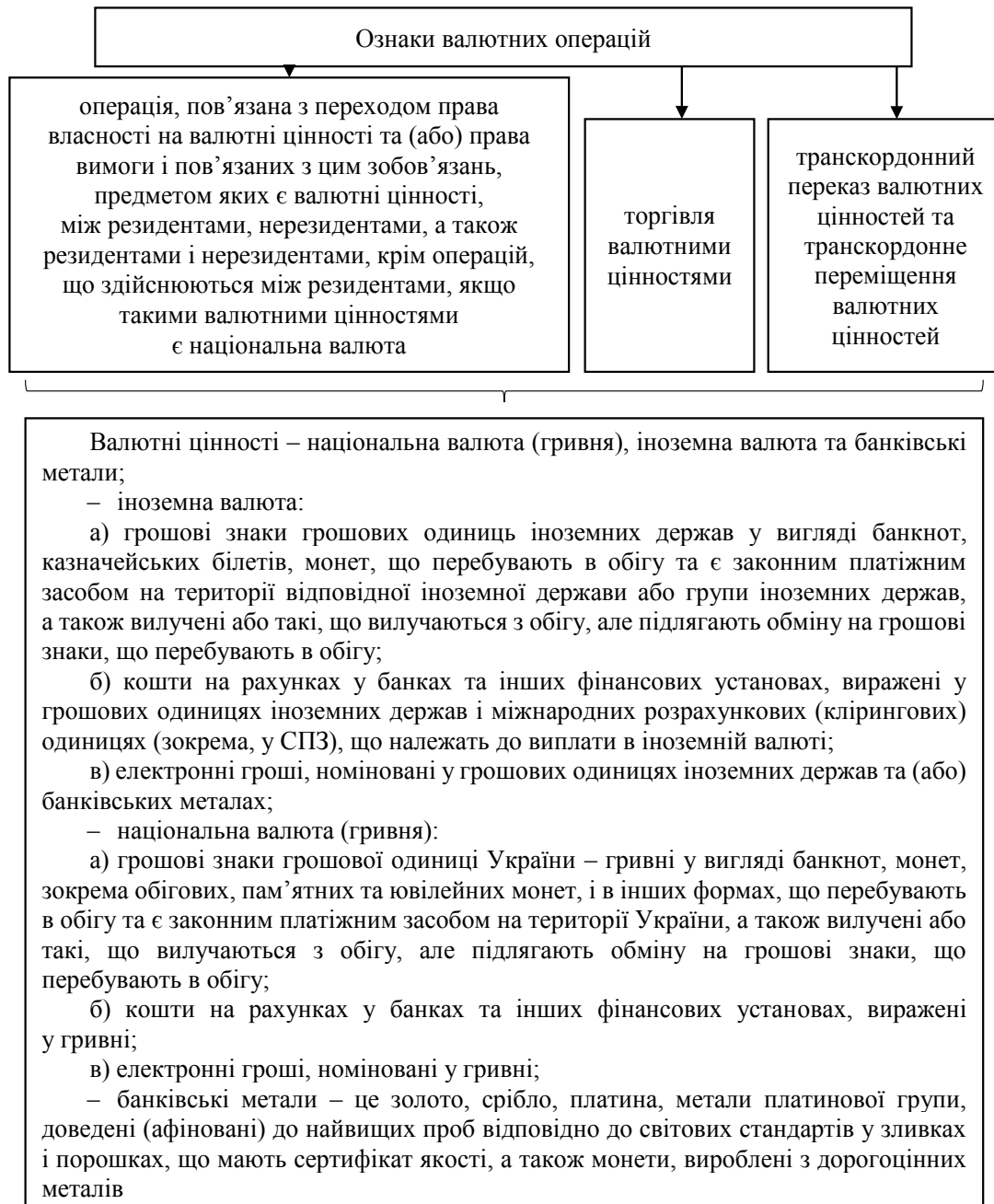

Рис. 1. Ознаки валютних операцій згідно зі статтею 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII

Джерело: побудовано авторами на основі Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII [11]

ничний строк розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів; граничні строки розрахунків не поширюються на суму, меншу від 150 тис. грн. (до 28 квітня 2020 р.) та 400 тис. грн. (від 28 квітня 2020 р.), що відповідає вимогам фінансового моніторингу;

- перевірка дотримання вимог купівлі іноземної валюти виключно через комерційний банк, а здійснення розрахунків – лише через банківські рахунки;

- дослідження первинних документів, якими здійснювалося підтвердження для банку мети придбання іноземної валюти; виняток складають

150 тис. грн. (до 28 квітня 2020 р.) та 400 тис. грн. (від 28 квітня 2020 р.), що відповідає вимогам фінансового моніторингу;

- перевірка наявності розрахунків іноземною валютою на території України;

- перевірка дотримання графіку документообігу щодо валютних операцій;

- перевірка дотримання встановленого ліміту щодо переказів на поточні рахунки юридичних осіб-нерезидентів за кордоном або їх рахунки в Україні у розмірі 2 млн. євро на рік (від 7 лютого 2019 р.);

Таблиця 1

Регламентація нормативно-правовими документами аудиту валютних операцій

Напрямок	Склад нормативно-правової бази
Нормативно-правова база з питань аудиторської діяльності	Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII; Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг.
Нормативно-правова база з питань валютних операцій підприємств	Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473 -VIII; Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті» від 2 січня 2019 р. № 5; Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів» від 2 січня 2019 р. № 7; Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції» від 2 січня 2019 р. № 8; П(с)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» від 10 серпня 2000 р. № 193.
Нормативно-правова база з питань фінансового моніторингу	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. № 361-IX; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації фінансового моніторингу» від 5 серпня 2015 р. № 552; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про віднесення держав до переліку офшорних зон» від 23 лютого 2011 р. № 143-р; Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення» від 29 січня 2016 р. № 24; Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку надання інформації щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій» від 23 грудня 2015 р. № 1168; Наказ Державної служби фінансового моніторингу України «Щодо переліку країн (територій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму» від 1 жовтня 2012 р. № 139.

– перевірка відповідності валютних операцій пороговим фінансовим операціям, що визначені у статті 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. № 361-IX [1] чи статті 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [2] (табл. 2).

Відповідно до змін у фінансовому моніторингу, що набули чинності у квітні 2020 р., аудиторська перевірка, по-перше, передбачає встановлення дотримання вимог здійснення валютних операцій з юридичними особами, що мають відповідну реєстрацію чи місцезнаходження в державі, що віднесена до такого переліку офшорних зон:

- 1) Британські залежні території: острови Гернси, Джерсі, Мен, Олдерні;
- 2) Центральна Америка: Беліз, Панама;
- 3) Європа: Андорра, Гібралтар, Монако;
- 4) Карибський регіон: Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські Острови, Барбадос, Бермудські Острови, Британські Віргінські Острови, Віргінські Острови (США), Гренада, Кайманові Острови, Монтсеррат, Нідерландські Антильські Острови, Пуерто-Ріко, Сент-Вінсент і Гренадіни,

Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Співдружність Домініки, Теркс і Кайкос, Тринідад і Тобаго;

5) Африка: Ліберія, Намібія, Сейшельські Острови;

6) Тихоокеанський регіон: Вануату, Гуам, Маршальські Острови, Науру, Ніуе, Палау, Острови Кука, Американське Самоа, Самоа, Фіджі;

7) Південна Азія: Мальдівська Республіка [13].

Другий обов'язковий напрям аудиторської перевірки валютних операцій – це встановлення дотримання вимог здійснення валютних операцій зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій, якщо хоча б одна зі сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Наказом Державної служби фінансового моніторингу України від 1 жовтня 2012 р. № 139 до таких держав віднесено Іран та Корейську Народну Демократичну Республіку [14].

Третій обов'язковий напрям аудиторської перевірки валютних операцій – це встановлення дотримання вимог здійснення валютних операцій

Фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу

Ознаки фінансових операцій	Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [2]	Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX [1]
Гранична сума фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, зокрема електронне (віртуальне) казино).	150 тис. грн. (30 тис. грн.)	400 тис. грн. (30 тис. грн.)
Переказ коштів на анонімний рахунок за кордон і надходження коштів з анонімного рахунка з-за кордону.	Так	Ні
Зарахування або переказ коштів, якщо хоча б одна зі сторін - учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що віднесена КМУ до переліку офшорних зон, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі, зареєстрованій у зазначеній державі.	Так	Так
Купівля-продаж за готівку чеків, дорожніх чеків.	Так	Ні
Зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій, якщо хоча б одна зі сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, або однією зі сторін - учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому у зазначеній державі (території).	Так	Так
Фінансові операції з готівкою.	Так	Так
Здійснення розрахунку за фінансову операцію у готівковій формі.	Так	Ні
Зарахування коштів на поточний рахунок юридичної особи/ФОП чи списання коштів з поточного рахунку юридичної особи/ФОП, період діяльності якої не перевищує 3 місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання коштів з поточного рахунку юридичної особи/ФОП, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття.	Так	Ні
Переказ коштів за кордон за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), крім переказів коштів за договорами (контрактами), які передбачають фактичне постачання товарів на митну територію України.	Так	Ні
Обмін банкнот на банкноти іншого номіналу.	Так	Ні
Здійснення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, які не депоновані в депозитарних установах.	Так	Ні
Здійснення операцій з векселями (крім фінансових казначейських векселів), ордерними цінними паперами.	Так	Ні
Перерахування або отримання коштів неприбутковою організацією.	Так	Ні
Здійснення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена.	Так	Ні
Одержання страхового чи перестрахового платежу, крім сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.	Так	Ні
Проведення страхової чи перестрахової виплати або страхового чи перестрахового відшкодування або виплати викупної суми, крім зарахування чи списання коштів на/з рахунки (рахунків) державних позабюджетних фондів.	Так	Ні
Виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення особою в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри.	Так	Ні
Надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в один і той самий день два рази і більше за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює граничній сумі чи перевищує її.	Так	Ні
Фінансові операції осіб, щодо яких встановлено високий ризик.	Так	Ні
Фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами.	Ні	Так

з політично значущими особами, членами їх сім'ї та/або особами, пов'язаними з політично значущими особами.

Висновки з проведеного дослідження. Отримані результати свідчать про актуальну потребу в перегляді змісту аудиту валютних операцій підприємств з урахуванням необхідності врахування умов фінансового моніторингу. Аудит валютних операцій підприємства передбачає виконання аудиторських процедур для отримання аудиторських доказів щодо сум і розкриття у фінансовій звітності валютних операцій, а також їх відповідності вимогам фінансового моніторингу. Проведення аудиту валютних операцій підприємств, що підлягають фінансовому моніторингу, умовно можна поділити на такі змістовні етапи: 1) ознайомлення з діяльністю підприємства, особливостями його діяльності та присутністю валютних операцій у досліджуваному періоді; 2) планування аудиту валютних операцій підприємств, що підлягають фінансовому моніторингу; 3) перевірка та підтвердження правильності обліку валютних операцій; 4) підведення підсумків аудиту, яке передбачає складання аудиторського звіту та розроблення сукупності рекомендацій для клієнта з питань обліку валютних операцій та дотримання законодавства з фінансового моніторингу, якщо результати перевірки вимагають цього.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831> (дата звернення: 05.07.2020).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 05.07.2020).
3. Вінічук М. Облік валютних операцій у контексті зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Схід*. 2016. № 6. С. 16–19.
4. Волкова І., Демчук Т. Організаційно-методичні основи обліку та аналізу валютних операцій на підприємствах : монографія. Луцьк : ВІЕМ, 2010. 203 с.
5. Галещук С. Облік і аналіз операцій в іноземній валюті : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 ; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2015. 20 с.
6. Гордополов В. Організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку валютних операцій в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 71–77.
7. Гринь В., Комарова К. Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку та контролю валютних операцій. *Інтернаука*. 2017. № 17 (2). С. 21–24.

8. Карпушенко М. Облік операцій в іноземній валюті у зовнішньоекономічній діяльності : навчальний посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. Бекетова, 2018. 186 с.

9. Лубенченко О. Удосконалення організації та методики перевірки аудитором валютно-фінансових і розрахункових операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2015. № 5. С. 112–120.

10. Михасик О. Особливості методики проведення аудиту розрахунків у іноземній валюті. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 4. С. 129–133.

11. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 05.07.2020).

12. Скрипник М., Якименко А. Особливості проведення фінансового аудиту операцій з нарахування та сплати ПДВ. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (1). С. 290–294.

13. Про віднесення держав до переліку офшорних зон : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 143-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.07.2020).

14. Щодо переліку країн (територій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму : Наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 1 жовтня 2012 р. № 139 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0139827-12#Text> (дата звернення: 05.07.2020).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy, Verkhovna Rada Ukrainy, vid 06.12.2019 № 361-IX, "Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia". (2020, May 04). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831> (accessed 05 July 2020).
2. Zakon Ukrainy, Verkhovna Rada Ukrainy, vid 14.10.2014 № 1702-VII, "Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia". (2020, September 12). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (accessed 05 July 2020).
3. Vinichuk M. (2016) Oblik valiutnykh operatsii u konteksti zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv [An account of currency operations is in context foreign economic activity of enterprises]. *Skhid*, no. 6, pp. 16–19.
4. Volkova I., Demchuk T. (2010) Orhanizatsiino-metodychni osnovy obliku ta analizu valiutnykh operatsii na pidpriemstvakh [Organizational and methodological bases of accounting and analysis of foreign exchange transactions at enterprises]. Luts'k : VIEM (in Ukrainian).

5. Haleshchuk S. (2015) *Oblik i analiz operatsii v inozemnii valiuti* [Accounting and analysis of foreign currency transactions] (PhD Thesis), Ternopil: Ternopil National Economic University.
6. Hordopolov V. (2018) *Orhanizatsiino-metodychni polozhennia bukhhalterskoho obliku valiutnykh operatsii v systemi upravlinnia zovnishnoekonomichnoi diialnistiu* [Organizational and methodological provisions of accounting accounts for exchange operations in the context of foreign economic activity management]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 5, pp. 71–77.
7. Hryn V., Komarova K. (2017) *Shliakhy vdoskonalennia bukhhalterskoho obliku ta kontroliu valiutnykh operatsii* [Ways of improvement accounting and the control of currency transactions]. *Internauka*, no. 17 (2), pp. 21–24.
8. Karpushenko M. (2018) *Oblik operatsii v inozemnii valiuti u zovnishnoekonomichnii diialnosti* [Accounting for foreign currency transactions in foreign economic activity]. Kharkiv : KhNUMH (in Ukrainian).
9. Lubenchenko O. (2015) *Udoskonalennia orhanizatsii ta metodyky perevirky audytorom valiutno-finansovykh i rozrakhunkovykh operatsii u sferi zovnishnoekonomichnoi diialnosti* [Perfection of organization checks and methods auditor monetary and settlement transactions of foreign trade]. *State and Regions. Series: Social Communications*, no. 5, pp. 112–120.
10. Mykhasyk O. (2012) *Osoblyvosti metodyky provedennia audytu rozrakhunkiv u inozemnii valiuti* [Features of the methodology for auditing settlements in foreign currency]. *Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 4, pp. 129–133.
11. Zakon Ukrainy, Verkhovna Rada Ukrainy, vid 21.06.2018 № 2473-VIII, “Pro valiutu i valiutni operatsii”. (2020, January 14). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (accessed 05 July 2020).
12. Skrypnyk M., Yakymenko A. (2019) *Osoblyvosti provedennia finansovoho audytu operatsii z narakhuvannia ta splaty PDV* [Features of realization of financial audit operations on taxation and payment of VAT]. *Young Scientist*, no. 2 (1), pp. 290–294.
13. Rozporiadzhennia, Kabinet Ministriv Ukrainy, vid 23.02.2011 № 143-r “Pro vidnesennia derzhav do pereliku ofshornykh zon” (2020, May 14). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80#Text> (accessed 05 July 2020).
14. Nakaz, Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy, vid 01.10.2012 № 139 “Shchodo pereliku krain (terytorii), shcho ne vykonuiut chy nenalezhnym chynom vykonuiut rekomendatsii mizhnarodnykh, mizhuriadovykh orhanizatsii, shcho zdiisniuiut diialnist u sferi borotby z lehalizatsiieiu (vidmyvanniam) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, abo finansuvanniam teroryzmu” (2012, October 01). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0139827-12#Text> (accessed 05 July 2020).

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВІДБОРУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

METHODICAL APPROACH TO THE SELECTION OF ASSESSMENT INDICATORS OF THE BUSINESS ENTITIES ADAPTATION POTENTIAL

У статті запропоновано методичний підхід до відбору показників оцінки адаптаційного потенціалу (АП) суб'єктів підприємництва (СП). АП – це сукупність наявних адаптаційних можливостей СП, які він здатен реалізувати в процесі адаптації для досягнення її цілей. Адаптаційні можливості СП мають під собою внутрішні сили, здатності, ресурси СП, які можуть бути використані в процесі адаптації. Оцінка АП – це процес, під час якого з використанням різноманітних методів та способів визначаються адаптаційні можливості, сильні та слабкі сторони й інші характеристики СП щодо адаптації до умов зовнішнього середовища, а також міра здатності СП до пристосування загалом. Актуальність досліджуваної теми обумовлена наявністю глобальної економічної кризи, яку на рівні окремого СП подолати неможливо, тому виникає потреба пошуку шляхів пристосування (адаптації) до кризових умов функціонування. Ефективність адаптації загалом великою мірою залежить від якості оцінки АП, першим кроком до проведення якої є відбір таких показників оцінки, які якнайповніше можуть охарактеризувати дійсний стан СП в контексті їх адаптації.

Ключові слова: адаптація суб'єктів підприємництва, адаптаційний потенціал, оцінка адаптаційного потенціалу, принципи відбору показників адаптаційного потенціалу, кореляційний аналіз, факторний аналіз.

В статье предложен методический подход к отбору показателей оценки адаптацион-

ного потенциала (АП) субъектов предпринимательства (СП). АП – это совокупность имеющихся адаптационных возможностей СП, которые он способен реализовать в процессе адаптации для достижения ее целей. Адаптационные возможности СП имеют под собой внутренние силы, способности, ресурсы СП, которые могут быть использованы в процессе адаптации. Оценка АП – это процесс, в ходе которого с использованием различных методов и способов определяются адаптационные возможности, сильные и слабые стороны и другие характеристики СП относительно адаптации к условиям внешней среды, а также степень способности СП к приспособлению в целом. Актуальность исследуемой темы обусловлена наличием глобальной экономической кризиса, который на уровне отдельного СП преодолеть невозможно, поэтому возникает потребность в поиске путей приспособления (адаптации) к кризисным условиям функционирования. Эффективность адаптации в целом в большой степени зависит от качества оценки АП, первым шагом к проведению которой является отбор таких показателей оценки, которые наиболее полно могут охарактеризовать действительное положение СП в контексте их адаптации.

Ключевые слова: адаптация субъектов предпринимательства, адаптационный потенциал, оценка адаптационного потенциала, принципы отбора показателей адаптационного потенциала, корреляционный анализ, факторный анализ.

УДК 336.64

<https://doi.org/10.32843/bses.55-27>

Зленко Н.В.

аспірант кафедри фінансів
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Zlenko Natalia

Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

The article is an overview of a methodical approach to the selection of indicators for assessing the adaptive potential (AP) of business entities (BE). In the most general sense, the adaptation of the BE can mean any changes that occur in the BE in order to adapt to changing environmental conditions. However, in this case, the adaptation of the BE risks to be inconsistent and unplanned, and therefore inefficient, because in fact there is no process of adaptation – instead there are only isolated episodic cases of adaptation, which do not have a clear ultimate goal. Therefore, it is suggested to define such cases of adaptation as separate adaptation measures due to the objective requirements of the environment. Actually, the process of adaptation should be characterized by the presence of the following stages: assessment of the actual situation of the BE in the context of adaptation; on the basis of analytical conclusions from the conducted assessment development of the purposes, tasks, performance of which will afford achievement of desirable position of BE concerning its adaptation to crisis conditions of functioning; development of measures, programs, strategies etc. to achieve the goals and objectives. Thus, the adaptation of the BE is a continuous process of transforming the internal environment of the BE in accordance with changing external conditions, the effectiveness of which is expressed in improving the efficiency of the BE and depends on the quality of assessment of the current state, clear goal setting and relevance of management measures. AP is a set of available adaptive capabilities of the BE, which it is able to implement in the process of adaptation to achieve its goals. The adaptive capabilities of the BE are the internal forces, abilities, resources of the BE, which can be used in the process of adaptation. In turn, the assessment of AP is a process in which, using various methods and techniques, adaptive capabilities, strengths and weaknesses and other characteristics of the BE to adapt to environmental conditions, as well as the measure of the BE to adapt in general. The relevance of the research topic is due to the global economic crisis, which at the level of a separate BE cannot be overcome, so there is a need to find ways to adapt to the crisis conditions. The effectiveness of adaptation in general largely depends on the quality of the assessment of AP, the first step to which is the selection of such evaluation indicators that can best describe the actual state of the BE in the context of their adaptation.

Key words: adaptation of business entities, adaptation potential, assessment of adaptation potential, principles of adaptation potential indicators selection, correlation analysis, factor analysis.

Постановка проблеми. Проблема оцінки АП є надзвичайно актуальною в умовах постійної дії глобальних кризових явищ. Однак методичний підхід до оцінки АП в контексті антикризового управління (АУ) висвітлювався в науковій літературі вкрай фрагментарно, тому для оцінки АП необхідно віднайти принципово новий методичний підхід, який доцільно розробляти поетапно,

адже зміст кожного наступного етапу залежить від результатів розроблення попереднього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та методичних основ адаптації, АП та його оцінки займалися В.А. Гросул, О.А. Круглова, О.Д. Рачкован [12, с. 213–222], Н.В. Коваленко, Н.М. Гонтова [10, с. 194], П.М. Куліков [3, с. 56, 58], Д.В. Най-

пак [7, с. 114–115], А.М. Турило, К.В. Богачевська [1, с. 31], однак методичний підхід до відбору показників оцінки АП суб'єктів підприємництва розроблено неповністю або вкрай індивідуально для окремого СП, отже, постає необхідність розроблення нового, більш загального підходу.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення методичного підходу до відбору показників оцінки АП суб'єктів підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наведений у статті методичний підхід до відбору показників оцінки АП суб'єктів підприємництва відрізняється від наявних більш загальним характером, тобто може використовуватись не лише для окремого СП, але й для групи СП (в контексті дослідження – СП галузі машинобудування). Отже, в рамках дослідження набір показників доцільно зробити спільним для досліджуваних суб'єктів з огляду на їх відносну однорідність: по-перше,

всі СП належать до галузі машинобудування, по-друге, вони мають у середньому спільні проблеми у своїй діяльності, по-третє, на них впливають спільні кризові явища національної економіки за один і той самий період. У дослідженні було задіяно 20 СП галузі машинобудування (табл. 1).

Адаптацію СП визначено як одне з ключових завдань АУ, отже, подальша оцінка АП базуватиметься на попередньо розрахованих показниках оцінки кризового стану СП (табл. 2).

Отже, показники оцінки АП буде вибрано з вищезазначеного переліку показників оцінки кризового стану за такими принципами:

- принцип пріоритетності фінансового аспекту (обмежує спектр параметрів оцінки АП фінансовими показниками);
- принцип значимості (ці показники мають бути впливовими для діяльності конкретних СП, адже вони мають відображати найбільш значимі

Таблиця 1

Умовні позначення суб'єктів підприємництва

ВАТ «Турбоатом»	Б
ПАТ «Одеський машинобудівний завод «Червона гвардія»»	В
ПАТ «Харківський ордена «Знак пошани» машинобудівний завод «Червоний Жовтень»»	Г
ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»»	Д
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	Е
ПАТ «Верхньодніпровський машинобудівний завод»	З
ПАТ «Гребінківський машинобудівний завод»	К
ПАТ «Кременчуцький завод дорожніх машин»	Л
ПАТ «Полтавський машинобудівний завод»	М
ПАТ «Коростенський машинобудівний завод»	Н
ПАТ «Бердичівський машинобудівний завод «Прогрес»»	О
ПАТ «Коростенський завод хімічного машинобудування»	П
ПАТ «Новоград-Волинський завод сільгоспмашин»	Р
ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	С
ПрАТ «Спецбудмаш»	Т
ПАТ «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш»»	У
ПАТ «Бериславський машинобудівний завод»	Ф
ПАТ «Смілянський машинобудівний завод»	Х

Таблиця 2

Первинна вибірка оцінкових показників та їх скорочення

Кз ВОК	Коефіцієнт забезпеченості ВОК	Оз	Оборотність запасів, оборотів
Кп	Коефіцієнт покриття	Оа	Оборотність активів, оборотів
Кшл	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Дз/Кз	Відношення дебіторської заборгованості до кредиторської
Кал	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	ВК/ПК	Відношення власних коштів до позикових
Кззв ВОК	Коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат ВОК	ОКз	Оборотність кредиторської заборгованості
Кфа	Коефіцієнт фінансової автономії	Крв	Коефіцієнт рентабельності витрат
Км ВК	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Крд	Коефіцієнт рентабельності діяльності
Кк ПК	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	Кра	Коефіцієнт рентабельності активів
К п/в	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	Кр ВК	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу
Одз	Оборотність дебіторської заборгованості		

напрями адаптації, від визначення яких залежить успішність АУ загалом);

– принцип проблемності (показники мають відображати ключові проблеми СП, «вузькі місця», які з'явилися через наявну кризу, отже, слід концентрувати увагу на показниках із негативною динамікою, таких, які дійсно потребують корегування);

– принцип досяжності та маневреності (передбачається досяжність цільових значень показників, що здебільшого залежить від маневреності управлінських дій та виражається у відносній швидкості, легкості та великій кількості способів отримання бажаних значень).

Отже, узгоджуються мікро- та макроекономічні аспекти діяльності СП, адже через корегування фінансового стану на мікрорівні відбувається пристосування його до кризових умов макросередовища.

Вихідну вибірку показників репрезентують фінансові показники, отже, виконується перший принцип, а саме принцип пріоритетності фінансового аспекту.

Для виокремлення первинної групи показників оцінки АП пропонується провести факторний аналіз показників кризового стану (виконання другого

принципу, а саме принципу значимості). Для цього перш за все необхідно перевірити досліджувану вибірку на наявність високих значень кореляцій між показниками та видалити змінні, між якими існує тісний кореляційний зв'язок, тобто вони певним чином дублюють одна одну.

Вихідну вибірку даних, у якій присутні всі 19 показників, представлено на рис. 1. На рис. 2 наведено стандартизовану вибірку вихідних даних.

Незаповнені клітинки на рис. 1, 2 розташовані на місці показників, розрахунок яких не має економічного сенсу через від'ємне значення власного капіталу у відповідних суб'єктів підприємництва.

Як видно з рис. 3, на якому наведено результати кореляційного аналізу, чимало досліджуваних показників мають високу щільність зв'язку. Окрім таких показників, як, наприклад, коефіцієнт фінансової автономії та коефіцієнт концентрації позикового капіталу, між якими, як уже відзначалось, присутній зворотній функціональний зв'язок, є інші показники з щільністю зв'язку понад 0,9 (що за шкалою Чеддока визначається як дуже висока), а також показники з щільністю зв'язку від 0,7 до 0,9 (висока), тому з подальшого аналізу виключено по одному з кожної пари таких показників.

	1 Кз ВОК	2 Кп	3 Кшп	4 Кап	5 Кзав ВОК	6 Кфа	7 Км ВК	8 Кк ПК	9 К п/в	10 Одз	11 Оз	12 Оа	13 ДЗ/КЗ	14 ВК/ПК	15 ОКЗ	16 Крв	17 Крд	18 Кра	19 Кр ВК
Б	0,6162644	0,3282	1,0221	-0,07	0,66325	1,02687	0,054484	-1,0269	0,2390232	-0,7606	-1,585	-1,296	-0,2953	0,863378	-0,4756	2,88849	1,66696	0,71829	0,33788
В	-0,477388	-1,037	-0,855	-0,671	-0,5685	-1,2203		1,22025	0,1781405	-0,9433	-1,12	-1,256	0,22516	-0,81322	-0,4556	-0,8035	-2,3145	-1,7613	
Г	0,8577201	1,9939	1,0485	0,9323	0,74587	1,07093	1,15057	-1,0709	0,2385322	-0,2494	-1,438	-0,575	-0,1929	1,046085	-0,1794	-0,0712	0,05129	-0,2558	-0,3899
Д	-0,150713	-0,986	-0,458	-0,821	-0,5986	-1,044		1,04401	0,1620606	-0,9331	0,4138	-0,755	-0,3892	-0,78635	-0,5658	-1,4137	-0,8719	-1,1414	
Е	-2,267001	-0,468	-0,643	0,231	-1,7139	-1,1101		1,1101	0,1700392	0,55185	1,042	-0,855	-0,6452	-0,7971	-0,4489	-0,2543	1,55155	1,24962	
З	0,6943824	0,4213	0,9957	1,4333	0,73085	0,56423	1,246718	-0,5642	0,2454061	-0,0386	0,1038	2,192	3,74911	-0,07702	3,79178	1,63749	0,74372	2,22373	1,84533
К	0,5026382	-0,334	-0,696	-0,671	0,47548	0,63032	0,073713	-0,6303	0,2444241	-0,6315	1,6049	0,6081	-0,21	-0,01254	-0,382	-0,6814	-0,0064	-0,1673	-0,2859
Л	0,7796021	0,9696	1,1543	2,6355	0,75714	0,85063	1,1698	-0,8506	0,2411099	0,06752	0,2425	1,3299	-0,2527	0,342127	-0,0847	-0,1017	0,57061	1,24962	0,85769
М	-0,321152	-1,068	-1,198	-0,721	-0,1554	0,23377	-1,86847	-0,2338	0,2549804	0,81638	0,3241	-0,134	-0,611	-0,3672	-0,3638	-0,0712	-0,0641	-0,3444	-0,4418
Н	0,2611825	-0,748	-0,934	-0,821	0,29522	-0,1408	-1,13775	0,14075	0,2816165	-0,436	-0,394	0,147	-0,5428	-0,55528	-0,4928	-0,8645	-0,5257	-1,1414	-2,3651
О	0,3321989	-0,541	-0,273	-0,671	0,34404	-0,1408	-0,54163	0,14075	0,2810028	-0,767	-0,753	-0,294	-0,3124	-0,54991	-0,4833	0,02034	-0,0064	-0,2558	-0,3379
П	-0,583912	-1,193	-1,33	-0,771	-0,3282	-0,6034		0,6034	-4,002389	0,93905	0,0956	-0,134	-0,6281	-0,695	-0,3715	-0,2238	0,1667	-0,0787	
Р	0,8364152	1,549	1,1014	1,4834	0,74963	1,31327	0,285239	-1,3133	0,2365683	1,21381	1,1317	0,3475	-0,3636	2,787171	0,20198	-0,7425	0,10899	0,00984	-0,2339
С	-2,508456	-0,851	-0,537	-0,671	-2,9908	-1,7931		1,79305	0,1998668	-0,8756	-0,761	-1,457	-0,0223	-0,88308	-0,4556	0,23393	-2,026	-1,3185	
Т	0,3250972	0,6903	0,8371	-0,37	0,34029	-0,4051	-1,13775	0,40512	0,3660667	-0,6174	-0,035	0,6883	0,72859	-0,64664	0,07009	-0,6509	-0,0064	-0,1673	0,70175
У	0,7156873	1,5283	1,8944	0,1308	0,70832	0,96078	0,496764	-0,9608	0,2397597	-0,7005	-0,753	-0,555	0,26783	0,605439	-0,2243	0,14239	0,51291	0,36406	0,07797
Ф	-0,456083	-0,262	-0,802	-0,671	-0,1967	-1,3304		1,33041	0,1858736	0,50073	-0,116	1,0091	-0,0649	-0,82934	0,39122	-0,0102	0,10899	0,0984	
Х	0,8435168	0,0075	-0,326	0,0807	0,74212	1,13703	0,20832	-1,137	0,2379185	2,8636	1,9965	0,9891	-0,4404	1,368508	0,52789	0,96622	0,3398	0,71829	0,23392

Рис. 1. Вихідні дані для проведення кореляційного аналізу

	1 Кз ВОК	2 Кп	3 Кшп	4 Кап	5 Кзав ВОК	6 Кфа	7 Км ВК	8 Кк ПК	9 К п/в	10 Одз	11 Оз	12 Оа	13 ДЗ/КЗ	14 ВК/ПК	15 ОКЗ	16 Крв	17 Крд	18 Кра	19 Кр ВК
Б	0,37	1,9	1,01	0,15	0,79	0,74	0,2	0,26	0,35	3,1	0,81	0,4	0,56	2,9	1,73	1,25	0,3	0,12	0,16
В	-1,17	0,58	0,3	0,03	-2,49	-0,28		1,28	-4,61	1,67	1,38	0,42	1,17	-0,22	1,94	0,04	-0,39	-0,16	
Г	0,71	3,51	1,02	0,35	1,01	0,76	0,77	0,24	0,31	7,1	0,99	0,76	0,68	3,24	4,83	0,28	0,02	0,01	0,02
Д	-0,71	0,63	0,45	0	-2,57	-0,2		1,2	-5,92	1,75	3,26	0,67	0,45	-0,17	0,79	-0,16	-0,14	-0,09	
Е	-3,69	1,13	0,38	0,21	-5,54	-0,23		1,23	-5,27	13,37	4,03	0,62	0,15	-0,19	2,01	0,22	0,28	0,18	
З	0,48	1,99	1	0,45	0,97	0,53	0,82	0,47	0,87	8,75	2,88	2,14	5,3	1,15	46,38	0,84	0,14	0,29	0,45
К	0,21	1,26	0,36	0,03	0,29	0,56	0,21	0,44	0,79	4,11	4,72	1,35	0,66	1,27	2,71	0,08	0,01	0,02	0,04
Л	0,6	2,52	1,06	0,69	1,04	0,66	0,78	0,34	0,52	9,58	3,05	1,71	0,61	1,93	5,82	0,27	0,11	0,18	0,26
М	-0,95	0,55	0,17	0,02	-1,39	0,38	-0,8	0,62	1,65	15,44	3,15	0,98	0,19	0,61	2,9	0,28	0	0	0,01
Н	-0,13	0,86	0,27	0	-0,19	0,21	-0,42	0,79	3,82	5,64	2,27	1,12	0,27	0,26	1,55	0,02	-0,08	-0,09	-0,36
О	-0,03	1,06	0,52	0,03	-0,06	0,21	-0,11	0,79	3,77	3,05	1,83	0,9	0,54	0,27	1,65	0,31	0,01	0,01	0,03
П	-1,32	0,43	0,12	0,01	-1,85	0		1	-345,19	16,4	2,87	0,98	0,17	0	2,82	0,23	0,04	0,03	
Р	0,68	3,08	1,02	0,46	1,02	0,87	0,32	0,13	0,15	18,55	4,14	1,22	0,48	6,48	8,82	0,06	0,03	0,04	0,05
С	-4,03	0,76	0,42	0,03	-8,94	-0,54		1,54	-2,84	2,2	1,82	0,32	0,88	-0,35	1,94	0,38	-0,34	-0,11	
Т	-0,04	2,25	0,94	0,09	-0,07	0,09	-0,42	0,91	10,7	4,22	2,71	1,39	1,76	0,09	7,44	0,09	0,01	0,02	0,23
У	0,51	3,06	1,34	0,19	0,91	0,71	0,43	0,29	0,41	3,57	1,83	0,77	1,22	2,42	4,36	0,35	0,1	0,08	0,11
Ф	-1,14	1,33	0,32	0,03	-1,5	-0,33		1,33	-3,98	12,97	2,61	1,55	0,83	-0,25	10,8	0,3	0,03	0,05	
Х	0,69	1,59	0,5	0,18	1	0,79	0,28	0,21	0,26	31,46	5,2	1,54	0,39	3,84	12,23	0,62	0,07	0,12	0,14

Рис. 2. Стандартизовані дані для проведення кореляційного аналізу

Correlations (Spreadsheet6)											
Marked correlations are significant at $p < .05000$											
N=12 (Casewise deletion of missing data)											
Variable	Means	Std.Dev.	Кз ВОК	Кп	Кшл	Кап	Кзав ВОК	Кфа	Км ВК	Кк ПК	К п/в
Кз ВОК	0.536963	0.344941	1.000000	0.753222	0.683150	0.653475	0.989990	0.71724	0.885025	-0.71724	-0.428733
Кп	0.399748	0.981636	0.753222	1.000000	0.887331	0.660038	0.744819	0.58762	0.694963	-0.58762	-0.198113
Кшл	0.385487	1.007278	0.683150	0.887331	1.000000	0.646575	0.731375	0.46872	0.675709	-0.46872	-0.126405
Кап	0.281088	1.102914	0.653475	0.660038	0.646575	1.000000	0.685755	0.56127	0.779722	-0.56127	-0.401111
Кзав ВОК	0.533065	0.282794	0.989990	0.744819	0.731375	0.685755	1.000000	0.72408	0.908969	-0.72408	-0.455240
Кфа	0.591768	0.575036	0.717236	0.587617	0.468719	0.561273	0.724077	1.00000	0.692818	-1.00000	-0.830408
Км ВК	0.000000	1.000000	0.885025	0.694963	0.675709	0.779722	0.908969	0.69282	1.00000	-0.69282	-0.574475
Кк ПК	-0.591768	0.575036	-0.717236	-0.587617	-0.468719	-0.561273	-0.724077	-1.00000	-0.692818	1.00000	0.830408
К п/в	0.258867	0.037329	-0.428733	-0.198113	-0.126405	-0.401111	-0.455240	-0.83041	-0.574475	0.83041	1.000000
Одз	0.063363	1.086595	0.173507	-0.044100	-0.220525	0.197636	0.129033	0.42584	0.028390	-0.42584	-0.316744
Оз	0.037165	1.122919	0.056698	-0.237039	-0.378418	0.051718	0.005777	0.15897	-0.044917	-0.15897	-0.111664
Оа	0.287364	0.952028	0.181701	-0.055930	-0.025974	0.455818	0.192532	-0.07929	0.295027	0.07929	0.073629
ДЗ/КЗ	0.127040	1.198056	0.184431	0.145874	0.352584	0.312809	0.258131	-0.09005	0.391698	0.09005	0.081854
ВК/ПК	0.400342	1.009545	0.667139	0.611277	0.428441	0.491297	0.638916	0.86651	0.476021	-0.86651	-0.574973
ОКЗ	0.158814	1.185899	0.268607	0.109986	0.247109	0.422289	0.328875	0.09228	0.448177	-0.09228	-0.113345
Крв	0.205958	1.115070	0.235237	-0.002174	0.274510	0.115134	0.329709	0.34898	0.314223	-0.34898	-0.352483
Крд	0.282100	0.554008	0.397480	0.264249	0.554107	0.341473	0.498689	0.49915	0.464296	-0.49915	-0.378323
Кра	0.245988	0.881793	0.484254	0.270059	0.509280	0.655603	0.573753	0.41099	0.677431	-0.41099	-0.356838
Кр ВК	0.000000	1.000000	0.363085	0.343075	0.559100	0.545607	0.431375	0.24450	0.524959	-0.24450	-0.049274

Correlations (Spreadsheet6)										
Marked correlations are significant at $p < .05000$										
N=12 (Casewise deletion of missing data)										
Variable	Одз	Оз	Оа	ДЗ/КЗ	ВК/ПК	ОКЗ	Крв	Крд	Кра	Кр ВК
Кз ВОК	0.173507	0.056698	0.181701	0.184431	0.667139	0.268607	0.235237	0.397480	0.484254	0.363085
Кп	-0.044100	-0.237039	-0.055930	0.145874	0.611277	0.109986	-0.002174	0.264249	0.270059	0.343075
Кшл	-0.220525	-0.378418	-0.025974	0.352584	0.428441	0.247109	0.274510	0.554107	0.509280	0.559100
Кап	0.197636	0.051718	0.455818	0.312809	0.491297	0.422289	0.115134	0.341473	0.655603	0.545607
Кзав ВОК	0.129033	0.005777	0.192532	0.258131	0.638916	0.328875	0.329709	0.498689	0.573753	0.431375
Кфа	0.425841	0.158970	-0.079287	-0.090055	0.866510	0.092283	0.348980	0.499155	0.410987	0.244501
Км ВК	0.028390	-0.044917	0.295027	0.391698	0.476021	0.448177	0.314223	0.464296	0.677431	0.524959
Кк ПК	-0.425841	-0.158970	0.079287	0.090055	-0.866510	-0.092283	-0.348980	-0.499155	-0.410987	-0.244501
К п/в	-0.316744	-0.111664	0.073629	0.081854	-0.574973	-0.113345	-0.352483	-0.378323	-0.356838	-0.049274
Одз	1.000000	0.684570	0.334129	-0.154701	0.534796	0.178790	0.037185	-0.082972	0.167415	0.069873
Оз	0.684570	1.000000	0.608937	-0.039672	0.238210	0.176805	-0.305624	-0.296556	0.100311	0.091288
Оа	0.334129	0.608937	1.000000	0.613301	-0.108987	0.726450	-0.113677	-0.131004	0.557944	0.496381
ДЗ/КЗ	-0.154701	-0.039672	0.613301	1.000000	-0.200470	0.932669	0.344969	0.271629	0.695669	0.676137
ВК/ПК	0.534796	0.238210	-0.108987	-0.200470	1.000000	0.007578	0.123768	0.272767	0.170445	0.086604
ОКЗ	0.178790	0.176805	0.726450	0.932669	0.007578	1.000000	0.374603	0.249877	0.758470	0.654697
Крв	0.037185	-0.305624	-0.113677	0.344969	0.123768	0.374603	1.000000	0.892059	0.644123	0.501909
Крд	-0.082972	-0.296556	-0.131004	0.271629	0.272767	0.249877	0.892059	1.000000	0.702715	0.618680
Кра	0.167415	0.100311	0.557944	0.695669	0.170445	0.758470	0.644123	0.702715	1.000000	0.884605
Кр ВК	0.069873	0.091288	0.496381	0.676137	0.086604	0.654697	0.501909	0.618680	0.884605	1.000000

Рис. 3. Результати кореляційного аналізу

На рис. 4 представлено показники, які братимуть участь у подальшому аналізі, тобто змінні, які залишились після виключення одного з кожної пари показників із високою або дуже високою щільністю зв'язку.

Результати факторного аналізу для отриманого в результаті проведення кореляційного аналізу набору показників представлено на рис. 5.

Факторні навантаження – це значення коефіцієнтів кореляції кожної зі змінних з кожним з виявлених факторів. Отже, як можна визначити з рис. 5, впливовими ($\geq 0,7$) змінними для першого фактору є коефіцієнт фінансової автономії та коефіцієнт рентабельності діяльності, для другого – оборотність запасів, для третього – відношення дебіторської заборгованості до кредиторської. На перший фактор припадає 36,69% всієї дисперсії, на другий – 23,29%, на третій – 15,53%, отже, виявлені фактори пояснюють 75,51% загальної дисперсії.

Таким чином, визначення ступеня впливу кожної зі змінних у ході факторного аналізу дає змогу

виявити найбільш значимі показники оцінки кризового стану суб'єктів підприємництва (принцип значимості). Однак на цьому етапі виключати показники з нижчою за 0,7 значимістю зарано, адже перед остаточним відбором показників оцінки АП необхідно дослідити всі зазначені на рис. 5 показники щодо відповідності третьому та четвертому принципам (принципам проблемності і досяжності та маневреності).

У третьому принципі означено, що необхідно визначити показники, які відображають ключові проблеми СП, які з'явилися через наявну кризу, а саме показники з негативною динамікою. Для цього доцільно провести аналіз динаміки визначених у результаті факторного аналізу показників (рис. 6–13).

Як видно з рис. 6, близько половини СП не досягають нормативного значення Кп, що вказує на недостатність оборотних коштів для покриття короткострокових зобов'язань, отже, ліквідність і платоспроможність таких СП порушено.

Correlations (Spreadsheet6)										
Marked correlations are significant at $p < ,05000$										
N=18 (Casewise deletion of missing data)										
Variable	Means	Std.Dev.	Кп	Кфа	Одз	Оз	Оа	ДЗ/КЗ	Крв	Крд
Кп	0,000000	1,000000	1,000000	0,699779	0,054167	-0,109755	0,258097	0,219634	0,198731	0,409715
Кфа	0,000000	1,000000	0,699779	1,000000	0,307449	0,154864	0,363801	0,092515	0,375986	0,538341
Одз	0,000000	1,000000	0,054167	0,307449	1,000000	0,656442	0,417279	-0,172165	0,127584	0,323720
Оз	0,000000	1,000000	-0,109755	0,154864	0,656442	1,000000	0,498268	-0,097143	-0,250940	0,205257
Оа	0,000000	1,000000	0,258097	0,363801	0,417279	0,498268	1,000000	0,514503	0,079777	0,323012
ДЗ/КЗ	0,000000	1,000000	0,219634	0,092515	-0,172165	-0,097143	0,514503	1,000000	0,356038	0,068459
Крв	0,000000	1,000000	0,198731	0,375986	0,127584	-0,250940	0,079777	0,356038	1,000000	0,526152
Крд	0,000000	1,000000	0,409715	0,538341	0,323720	0,205257	0,323012	0,068459	0,526152	1,000000

Рис. 4. Результати кореляційного аналізу після виключення одного з кожної пари показників із щільністю зв'язку понад 0,7

Factor Loadings (Unrotated) (Spreadsheet6)			
Extraction: Principal components			
(Marked loadings are $>,700000$)			
Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Кп	-0,627493	0,404583	-0,180323
Кфа	-0,802930	0,173742	-0,299026
Одз	-0,558225	-0,648873	-0,172511
Оз	-0,394757	-0,844586	0,104423
Оа	-0,695426	-0,272038	0,571226
ДЗ/КЗ	-0,344543	0,410863	0,810496
Крв	-0,503941	0,529492	-0,082300
Крд	-0,756831	0,109717	-0,299532
Expl. Var	2,934970	1,863449	1,242292
Prp. Totl	0,366871	0,232931	0,155287

Рис. 5. Факторні навантаження

Кфа свідчить про рівень фінансової стійкості та незалежності суб'єктів підприємництва від зовнішніх кредиторів, однак, як можемо побачити з діаграми (рис. 7), у 12 з 20 суб'єктів підприємництва значення цього коефіцієнта є значно нижчим від нормативного. Найгіршу динаміку демонструють суб'єкти підприємництва В, Д, Е, Ж, П, С, Ф, адже за деякі періоди їх Кфа приймали навіть від'ємне

значення. Такі значення досліджуваного коефіцієнта не несуть аналітичної інформації окрім того, що власний капітал таких підприємств є від'ємним, отже, вони є потенційними банкрутами з огляду на відсутність коштів для погашення зобов'язань. Із зазначених СП суб'єкти Ж та А на кінець досліджуваного періоду припинили свою діяльність.

Щодо коефіцієнтів ділової активності, а саме Одз, Оз та Оа (рис. 8, 9, 10), то для них не існує чітко визначених меж норми, отже, їх аналіз проводиться шляхом дослідження динаміки розрахованих показників та порівняння отриманих значень із середньогалузевими.

Зосереджуючи увагу на значеннях Одз на початок та кінець досліджуваного періоду, маємо відзначити, що більш ніж у половини досліджуваних СП ці значення зросли. Незважаючи на деяке зниження Одз у багатьох СП в середині періоду (2014 р.), у наступні роки зберігається здебільшого позитивна тенденція. Порівнюючи значення Оз на початок та кінець періоду 2011–2017 рр., можемо зауважити, що у більшості суб'єктів цей показник знизився, що може пояснюватись певними проблемами з реалізацією продукції. Такої ж тенденції дотримується Оа.

Середні показники ділової активності за всіма досліджуваними СП за період представлено в табл. 3.

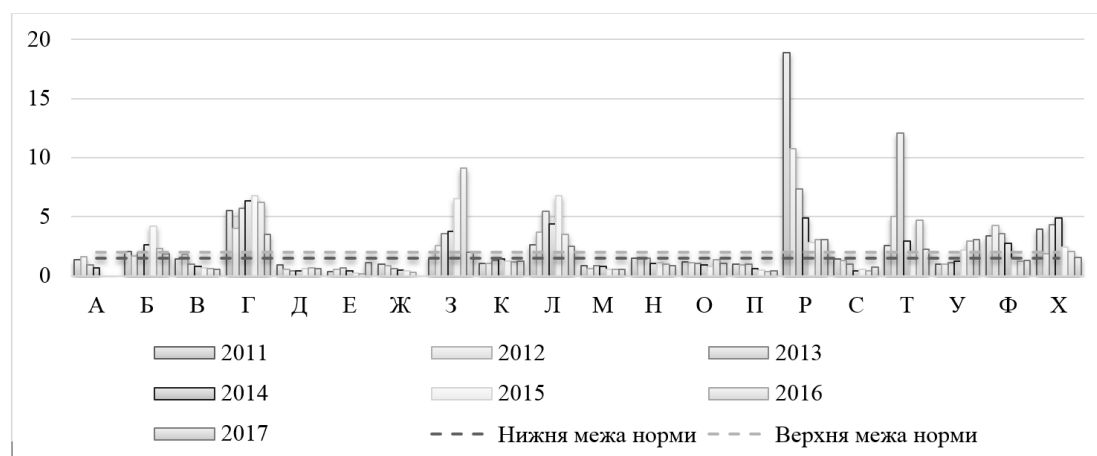

Рис. 6. Динаміка коефіцієнта покриття машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр. (нормативне значення становить від 1,5 до 2)

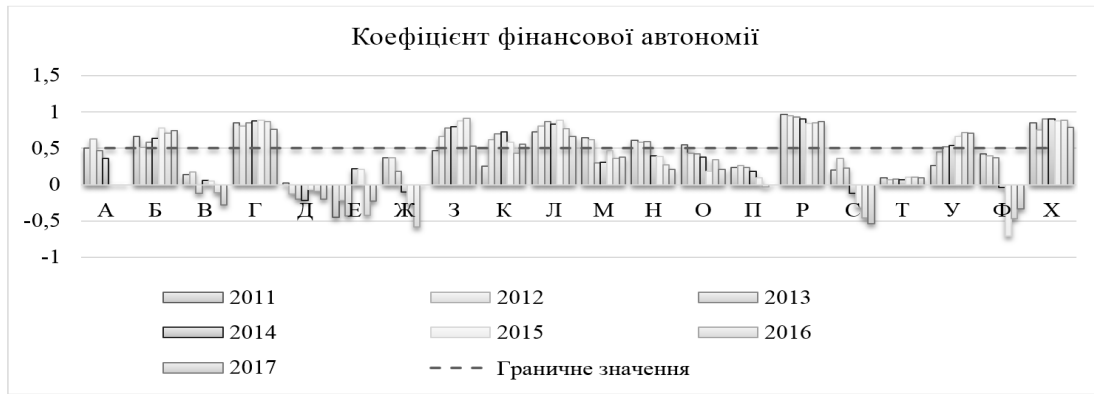

Рис. 7. Динаміка коефіцієнта фінансової автономії машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр. (нормативне значення > 0,5)

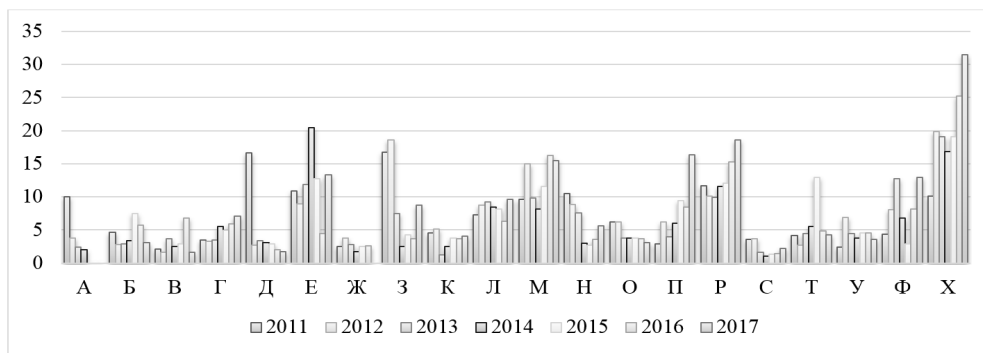

Рис. 8. Динаміка оборотності дебіторської заборгованості машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр.

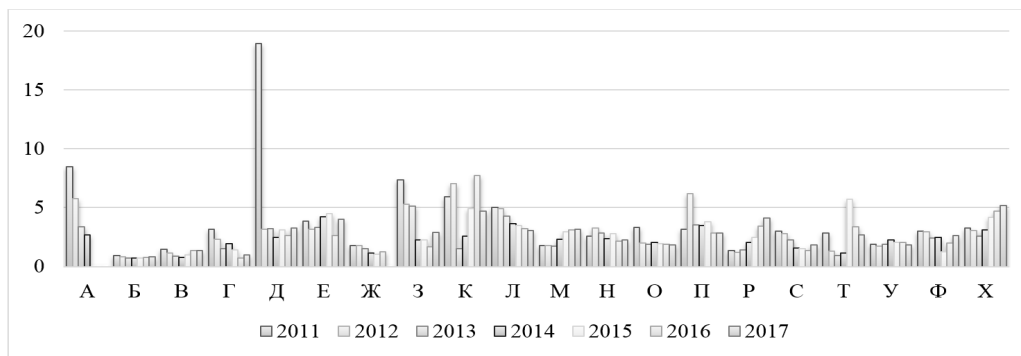

Рис. 9. Динаміка оборотності запасів машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр.

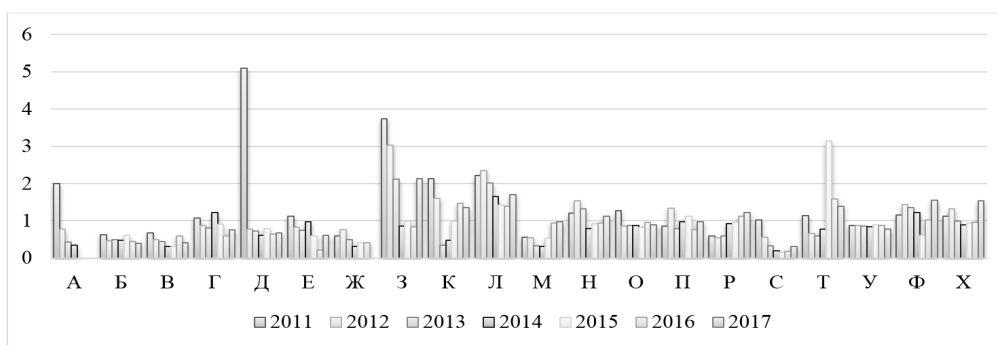

Рис. 10. Динаміка оборотності активів машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр.

Рис. 11. Динаміка відношення дебіторської заборгованості до кредиторської машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр.

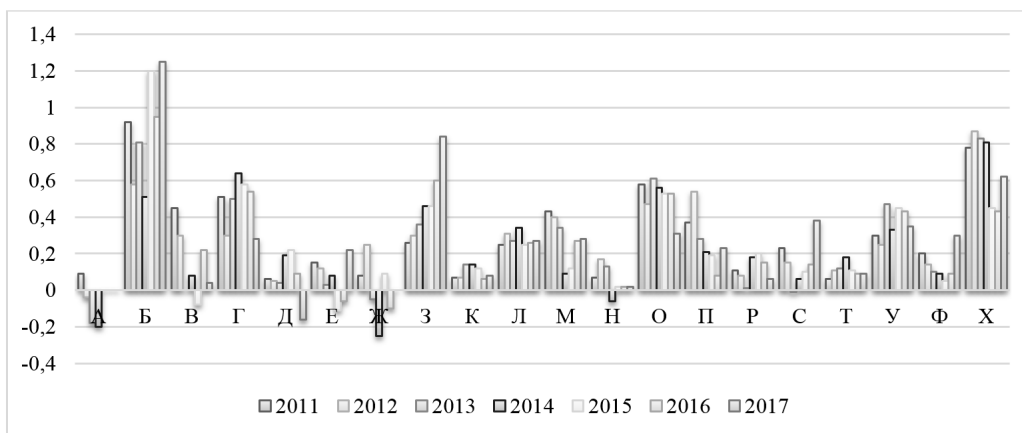

Рис. 12. Динаміка коефіцієнта рентабельності витрат машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр.

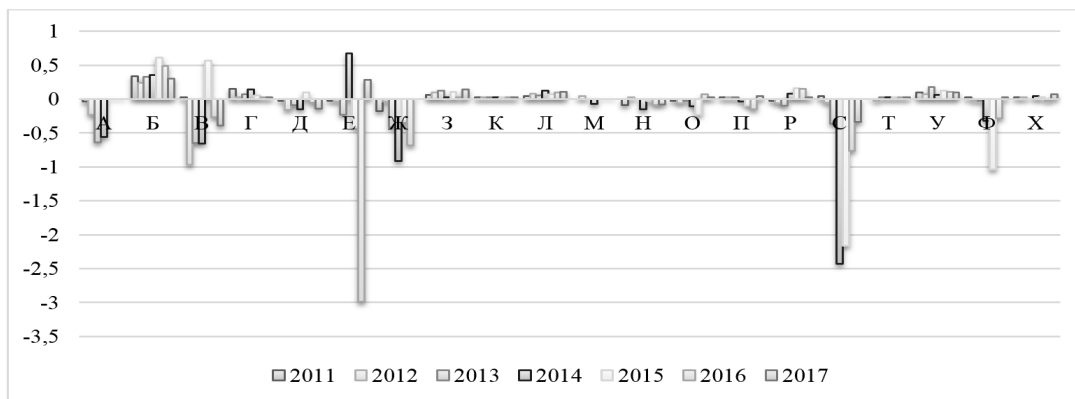

Рис. 13. Динаміка коефіцієнта рентабельності діяльності машинобудівних суб'єктів підприємництва України у 2011–2017 рр.

Порівнюючи значення Оз СП за 2017 рік із середньогалузевим (8,1465), можемо побачити, що у 12 СП ці значення не досягають середньогалузевих. Щодо Оз у 2017 р., то середньогалузевого значення (2,4775) не досягають 8 СП. Середньогалузевих значень Оа (0,942) не досягає половина СП. Окрім того, слід відзначити значне зниження середньогалузевих показників Оз та Оа:

якщо у 2011 р. середня Оз дорівнювала 4,1615, то у 2017 р. кількість оборотів запасів у середньому знизилась майже в 2 рази та дорівнювала 2,4775. Також у 2011 р. активи в середньому за досліджуваною вибіркою СП проходили за рік майже півтора обороти (1,453), однак у 2017 р. цей показник становив 0,942, отже, за рік не відбувається повний цикл виробництва та обігу. Позитивним є

зростання середньогалузевої Одз із 7,234 у 2011 р. до 8,1465 у 2017 р.

Таблиця 3
Середні показники ділової активності СП за 2011–2017 рр.

Рік	Одз	Оз	Оа
2011	7,234	4,1615	1,453
2012	7,353	3,0855	1,081
2013	6,2965	2,3435	0,8345
2014	5,9305	2,26	0,7535
2015	6,5105	2,5605	0,861
2016	6,644	2,4485	0,798
2017	8,1465	2,4775	0,942

Показник відношення ДЗ до КЗ у збалансованому стані дорівнює значенню близько 1. Це свідчить про те, що СП здатен кредитувати покупців за рахунок постачальників. Проте, як видно з рис. 11, значення показника більшості СП значно нижчі за одиницю. Причини такого дисбалансу різняться залежно від конкретного СП (зокрема, присутність великих сум прострочених короткострокових зобов'язань, наявність зайвих запасів, що покриваються короткостроковими зобов'язаннями зверх норми). Ці фактори також можуть спричинити низький Кп.

Аналізуючи Крв (рис. 12), можемо відзначити, що у 6 СП за досліджуваний період він приймав від'ємне значення. Загалом у близько половини СП значення показника на кінець досліджуваного періоду нижчі, ніж на початок.

Крд (рис. 13) приймав від'ємні значення більше, ніж у половини СП. Найвищі значення показника властиві суб'єкту Б.

Таким чином, усі досліджувані показники тією чи іншою мірою мають негативну динаміку, адже не у всіх СП та не за весь визначений період, однак більше половини досліджуваних СП мають серйозні порушення ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності.

Отже, всі показники відповідають принципу «проблемності». Наступним кроком є їх дослідження на відповідність принципу досяжності та маневреності. Досягнення цільових значень показників має бути можливим на мікроекономічному рівні, отже, залежати більшим чином від внутрішніх дій (управлінських рішень тощо) СП, а не від зовнішніх неконтрольованих впливів, а також відбуватись шляхом грамотного фінансового менеджменту. Отже, ключовим аспектом у відборі таких показників є маневреність, багатоваріантність управлінських дій щодо досягнення їх цільових значень, тому доцільно зосередити увагу на показниках, які відображають:

– стан оборотних активів, що пов'язано з великою кількістю елементів їх внутрішнього матеріально-речового та фінансового складу, що

потребують індивідуалізації управління; високою динамікою трансформації їх видів [1, с. 301], ліквідністю, отже, можливості фінансового менеджменту з управління ними мають бути ширшими, ніж, наприклад, під час управління необоротними активами;

– достатність власного капіталу з огляду на його багатоаспектність, широкий спектр методів та способів управління;

– оптимальність обсягу короткострокових зобов'язань (тоді як на довгостроковий період (більше 1 року) позикові кошти залучаються, як правило, для розширення обсягу власних основних засобів та формування недостатнього обсягу інвестиційних ресурсів, на короткостроковий період кошти залучаються для всіх інших цілей їх використання [1, с. 527]; з огляду на це основну увагу у дослідженні має бути приділено короткостроковим зобов'язанням, адже в умовах кризи першочерговими завданнями найчастіше є фінансування поточних потреб та грамотний розподіл запозичених коштів, а не розширення обсягу власних основних засобів та формування недостатнього обсягу інвестиційних ресурсів; управління короткостроковими зобов'язаннями також відповідає принципу досяжності та маневреності, адже пошук і відбір кредиторів та розподіл запозичених коштів залежать здебільшого від менеджменту СП та мають під собою багатоваріантність управлінських рішень);

– ефективність щодо роботи структурних підрозділів за центрами витрат завдяки великій кількості методів, заходів, прийомів, що дають змогу управляти витратами, оптимізувати та мінімізувати їх величину.

Виділені групи показників відображають стан платоспроможності, рентабельності, фінансової стійкості та ділової активності СП, окрім того, корелюють із ключовими проблемами СП, визначеними раніше, такими як низький або від'ємний власний капітал, висока собівартість виробництва, недосконала структура активів.

Спираючись на вищезначене та принципи відбору показників для оцінки АП, на цьому етапі можемо визначити їх остаточний склад. Із показників, які залишились актуальними для дослідження після проведення кореляційного аналізу, пропонується виключити показник Оа та Крд. Вони неповністю відповідають останньому принципу, а саме принципу досяжності та маневреності. Активи є багатокomпонентним та надто об'ємним об'єктом аналізу, отже, управління їх оборотністю ускладнюється відмінністю динаміки та характеристик окремих елементів, тому більш відповідним об'єктом для аналізу у контексті дослідження є оборотні активи, стан яких відображає Кп, Одз та Оз, ДЗ/КЗ. Також відношення чистого прибутку до чистого доходу у Крд відображає результат,

який міг бути досягнутий з безлічі причин. Він не зазначає, в чому саме криється проблема, а лише характеризує, чи є господарська діяльність СП ефективною й наскільки. Отже, якщо взяти в аналіз лише цей показник рентабельності, він, по-перше, не вказуватиме на конкретну проблему діяльності, по-друге, важко піддається корегуванню незалежно від аналізу інших показників рентабельності, тому доцільно взяти до аналізу показник Крв, який характеризує якість управління витратами, розкриває необхідність зниження собівартості тощо. Також в аналізі братиме участь Кфа, який характеризує достатність власного капіталу, а доцільність його участі в аналізі обґрунтовано вище.

Таким чином, виокремлено шість оцінкових показників, які найбільш змістовно характеризують АП СП, а саме Кфа, Кп, Одз, Оз, ДЗ/КЗ та Рв.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблено методичний підхід до відбору показників оцінки адаптаційного потенціалу суб'єктів підприємництва. Визначено принципи відбору, за якими з використанням методів коефіцієнтного аналізу, кореляційного та факторного аналізу, аналізу показників у динаміці, порівняльного аналізу, методу логічного узагальнення та аналізу літературних джерел виділено такі показники оцінки АП, як Кфа, Кп, Одз, Оз, ДЗ/КЗ та Рв.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента : в 2 т. Киев : Ника-Центр, 1999. Т. 1. 592 с.
2. Гросул В.А., Круглова О.А., Рачкован О.Д. Комплексне оцінювання адаптаційного потенціалу в системі адаптивного управління підприємств торгівлі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 1. С. 213–222.
3. Коваленко Н.В., Гонтова Н.М. Взаємозв'язок між механізмами забезпечення стійкості та адаптації в контексті інноваційного розвитку підприємств. *Економічний аналіз*. 2013. № 12. Ч. 3. С. 193–196.
4. Куліков П.М. Теоретичні основи адаптації підприємства до мінливості оточуючого середовища. *Бізнес-Інформ*. 2010. Т. 1. № 5. С. 56–58.

5. Найпак Д.В. Аналіз методів та моделей оцінювання рівня адаптації підприємства до організаційних змін в умовах стратегічного розвитку. *Економіка розвитку*. 2014. № 3 (71). С. 112–117.

6. Турило А.М., Богачевська К.В. Теоретико-методичні засади визначення сутності економічної категорії «адаптаційний потенціал підприємства». *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 2 (152). С. 26–32.

REFERENCES:

1. Blank I.A. (1999) *Osnovy finansovogo menedzhmenta : v 2 t.* [Fundamentals of financial management : in 2 vol.] Kiev : Nika-Tsentr. Vol. 1. 592 p.
2. Hrosul V.A., Kruhlova O.A., Rachkovan O.D. (2017) *Kompleksne otsiniuvannia adaptatsiinoho potentsialu v systemi adaptivnoho upravlinnia pidpriemstv torhivli* [Complex assessment of adaptation potential in the system of adaptive management of trade enterprises]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 1. pp. 213–222.
3. Kovalenko N.V., Hontova N.M. (2013) *Vzaiemozviazok mizh mekhanizmy zabezpechennia stiikosti ta adaptatsii v konteksti innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv* [The relationship between mechanisms of ensuring sustainability and adaptation in the context of enterprise innovation]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 12, p. 3, pp. 193–196.
4. Kulikov P.M. (2010) *Teoretychni osnovy adaptatsii pidpriemstva do minlyvosti otocuiuchoho sere-dovyshcha* [Theoretical bases of enterprise adaptation to environmental variability]. *Biznes-Inform*, vol. 1, no. 5, pp. 56–58.
5. Naipak D.V. (2014) *Analiz metodiv ta modelei otsiniuvannia rivnia adaptatsii pidpriemstva do orhanizatsiinykh zmin v umovakh stratehichnoho rozvytku* [Analysis of methods and models of the adaptation level estimation of the enterprise to organizational changes in conditions of strategic development]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (71), pp. 112–117.
6. Turylo A.M., Bohachevska K.V. (2014) *Teoretyko-metodychni zasady vyznachennia sutnosti ekonomichnoi katehorii "adaptatsiinyi potentsial pidpriemstva"* [Theoretical and methodological foundations of determining the essence of the economic category "Adaptation potential of the enterprise"]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (152), pp. 26–32.

TAX FREE: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

TAX FREE: WORLD EXPERIENCE AND DOMESTIC PRACTICE

УДК 339

<https://doi.org/10.32843/bses.55-28>**Ключка О.В.**

к.е.н., доцент

Університет державної
фіскальної служби України**Чуницька І.І.**

д.е.н., доцент

Університет державної
фіскальної служби України**Ковальчук М.В.**

бізнес-тренер з продажів

АТ «Правекс Банк»

Kliuchka OlhaUniversity of the State Fiscal Service
of Ukraine**Chunytzka Iryna**University of the State Fiscal Service
of Ukraine**Kovalchuk Mariia**

JSC Pravex Bank

У статті досліджено особливості організації послуги Tax Free та проаналізовано методи повернення податку на додану вартість (ПДВ) під час здійснення покупок за кордоном. Визначено переваги та недоліки відшкодування податку на додану вартість, а також напрями вдосконалення цієї послуги. Здійснено аналіз особливостей повернення податку на додану вартість, термінів повернення коштів за Tax Free та особливостей застосування цієї послуги на прикладі таких країн, як Австрія, Великобританія, Італія, Іспанія, Німеччина, Польща, Словенія, Угорщина, Словаччина, Франція, Чехія. Досліджено особливості діяльності компанії "Global Blue" – єдиної компанії, що має пункти отримання відшкодуваного ПДВ в Україні. Окреслено діяльність АТ «Правекс Банк» в межах партнерства з "Global Blue" щодо отримання відшкодування податку на додану вартість. Визначено основні причини відмов АТ «Правекс Банк» у відшкодуванні податку на додану вартість за послугою Tax Free в розрізі критеріїв.

Ключові слова: послуга, товар, повернення податку на додану вартість, Tax Free, ПДВ.

В статье исследованы особенности организации услуги Tax Free и проанализированы

методы возврата налога на добавленную стоимость (НДС) при совершении покупок за рубежом. Определены преимущества и недостатки возмещения налога на добавленную стоимость, а также направления совершенствования этой услуги. Осуществлен анализ особенностей возврата налога на добавленную стоимость, сроков возврата средств по Tax Free и особенностей применения этой услуги на примере таких стран, как Австрия, Великобритания, Италия, Испания, Германия, Польша, Словения, Венгрия, Словакия, Франция, Чехия. Исследованы особенности деятельности компании "Global Blue" – единственной компании, имеющей пункты получения возмещенного НДС в Украине. Определена деятельность АО «Правекс Банк» в рамках партнерства с "Global Blue" касательно получения возмещения налога на представленную стоимость. Определены основные причины отказов АО «Правекс Банк» в возмещении налога на добавленную стоимость по услуге Tax Free в разрезе критериев.

Ключевые слова: услуга, товар, возврат налога на добавленную стоимость, Tax Free, НДС.

In the countries of the European Union there is a Tax Free service, it a service that provides a refund of value added tax on goods purchased by foreign nationals. The value added tax refund service for goods purchased by foreign nationals, or the Tax Free service, is becoming increasingly popular, both among wealthy people and the middle class. This service is actively used by students who receive a second education in European countries, or simply travel. The article examines the peculiarities of the organization of the Tax Free service and analyzes the methods of refunding value added tax (VAT) when making purchases abroad. The advantages and disadvantages of value added tax refund are identified, as well as areas for improvement of this service. The analysis of features of value added tax refund, terms of refund of Tax Free and features of application of this service on the example of such countries as Austria, Great Britain, Italy, Spain, Germany, Poland, Slovenia, Hungary, Slovakia, France, Czech Republic is carried out. Our study presents the amount of value added tax declared by a particular country and the minimum purchase amount that a customer must make to receive a refund; these requirements vary significantly from country to country. The peculiarities of the activity of Global Blue – the only company that has points for obtaining a refund of value added tax in Ukraine – are studied. The activities of Pravex Bank JSC, within the partnership with Global Blue, to obtain a refund of the tax on the submitted value are outlined. The main reasons for the refusal of Pravex Bank JSC to reimburse the value added tax for the Tax Free service in terms of criteria have been identified. In practice, when paying for goods abroad for 100 euros, the buyer can return about 10 euros at a value added tax rate of twenty percent, as half of the compensation the company receives for providing its own services, which is the main source of income of such companies. All of the above proves that this service is beneficial for both customers and buyers of goods, and for commercial companies engaged in the provision of such services as Tax Free.

Key words: service, goods, value added tax refund, Tax Free, VAT.

Постановка проблеми. У країнах Європейського Союзу існує послуга Tax Free, тобто послуга, яка передбачає повернення суми ПДВ з товарів, куплених іноземними громадянами. Така послуга повернення діє в багатьох країнах світу й дає можливість повернути від 4% до 27% від суми придбання залежно від величини ПДВ у країні, де була зроблена покупка. Водночас багато хто не використовує цю послугу, вважаючи її складною та довгою процедурою. Варто зазначити, що сьогодні відсутні комплексні дослідження щодо особливостей відшкодування податку на додану вартість через надання послуги Tax Free в провідних країнах світу та в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині серед науковців фактично не розглядаються особливості відшкодування податку на додану

вартість через надання послуги Tax Free в Україні. Постійні зміни, що відбуваються у сфері оподаткування, які пов'язані з трансформаційними процесами, роблять необхідними дослідження методів та прийомів відшкодування ПДВ через надання послуги Tax Free.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей відшкодування податку на додану вартість через надання послуги Tax Free в Україні з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до законодавства Європейського Союзу, якщо товар був куплений на території Європейського Союзу та був вивезений за його межі, покупець має право на повернення податку на додану вартість (ПДВ). Нині це нормальна

практика, яка користується все більшою популярністю серед туристів. Як правило, ПДВ нараховується всередині країни, а під час реалізації товарів за межами країни (експорт) застосовується ціна нетто, тобто ціна без ПДВ.

Таку послугу пропонують лише офіційні магазини. При цьому більшість магазинів працює з комерційними компаніями, які безпосередньо повертають клієнтам податок на додану вартість, що називається послугою Tax free (такс-фрі), що в перекладі з англійської означає «без збору». До таких комерційних компаній належать «Global Blue», «Premier Tax Free», «Innova», «Eurorefund» тощо. За супроводження повернення ПДВ покупцю такі компанії отримують певну маржу, тобто відсоток від суми повернення цього податку. Однак є незначна кількість магазинів, в яких покупець може повернути ПДВ самостійно, без супроводження професійними гравцями ринку, для чого покупець має повернутись у країну покупки із задекларованим документом на вивіз купленого товару. Щодо компаній, які надають послугу повернення ПДВ, то покупець може його повернути, не повертаючись у країну покупки, а звернувшись у пункти повернення, наприклад, в Україні компанія «Global Blue» має офіційного партнера – АТ «Правекс Банк», де клієнти можуть отримати відшкодування ПДВ. Варто зазначити, що це єдина компанія, яка має пункти отримання в Україні. Щодо інших компаній, то покупець може заповнену форму Tax Free, яку потрібно отримати в магазині під час купівлі товару, задекларовану на митниці, відправити поштою, бажано рекомендованим листом, до компанії. Зауважимо, що кожна форма залежно від країни покупки та компанії має свій обмежений термін повернення. Щодо компанії «Global Blue», то терміни повернення за найпопулярнішими для українських туристів країнами наведені в табл. 1.

Також у табл. 1 представлено розмір податку на додану вартість, який декларує певна країна, та мінімальну суму покупки, яку має зробити клієнт для отримання відшкодування.

Отже, як видно з табл. 1, вимоги в різних країнах значно різняться, і це лише в компанії «Global Blue». На офіційних сайтах інших компаній можна ознайомитись з їх вимогами.

Покупці можуть відшкодувати ПДВ як готівкою, так і в безготівковій формі, тобто на платіжну картку. Коли клієнт здійснює відшкодування готівкою, покупець отримує ПДВ в пункті відшкодування в день звернення до пункту. Якщо ж клієнт повертає відшкодування на платіжну картку, то, згідно з регламентом компанії «Global Blue», відшкодування відбувається впродовж 10–15 робочих днів [2].

За такої різниці в термінах відшкодування варто зазначити, що все ж таки відшкодування на платіжну картку для клієнта є більш вигідним, оскільки під час отримання ПДВ у євро на картку в

євро клієнт не втрачає кошти на зайвих конвертаціях за умови, що біп-картки теж у євро. Біп-картки (Bank Identification Number) – це перші шість цифр на пластиковій картці, за якими можна визначити приналежність карти тій чи іншій країні та банку, а також тип і категорію карти. Перша цифра завжди вказує на платіжну систему, до якої належить карта. Наприклад, 4 – VISA, 5 – Master Card, 3 – American Express, 9 – Простір.

Далі йдуть цифри, що вказують на банкомітента, тип карти (кредитна або дебетова), статус карти (Classic, Gold, Platinum) [3].

Згідно із законодавством України, під час отримання відшкодування готівкою клієнт отримує його в еквіваленті у гривні. При цьому якщо клієнт відшкодовує ПДВ з покупок в Італії, то він отримує Tax Free в гривнях по курсу покупки банком євро у клієнта. Якщо ж клієнт повертає відшкодування з покупок, наприклад, у Польщі, то він втрачає одразу на двох конвертаціях. Перша – це конвертація польських злотих у євро по курсу компанії «Global Blue», а друга – це знову ж таки конвертація євро в гривні по курсу покупки банком. На практиці клієнти, які часто подорожують, повертають відшкодування на картку, потім витрачають кошти на нові покупки за кордоном. В такому разі клієнт не має необхідності перед черговою поїздкою купувати євро та втрачати маржу між різницею покупки та продажу євро.

Одним з методів повернення податку на додану вартість, які пропонують компанії «Global Blue», «Premier Tax Free» тощо, є відшкодування за допомогою такого інструменту, як іменний чек. Однак звертаємо увагу на те, що з 1 квітня 2016 року банківські установи в Україні не працюють з іменними чеками, тому під час отримання відшкодування за цим методом покупець має або перевести кошти в готівку за кордоном, або звернутись письмово в компанію з проханням змінити форму оплати.

За даними компанії «Global Blue» ми проаналізували 17% глобального повернення ПДВ, отже, дійшли таких висновків [4]:

- 1) 0,5% від проаналізованої кількості складають елітні покупки;
- 2) елітні покупки витрачають в середньому 55 000 євро на рік за 12 транзакцій, подорожуючи не менше 3 разів на рік;
- 3) Європа є кращим місцем для елітних покупців (рис. 1); при цьому варто відзначити, що Японія посідає 1 місце в Азії, охоплюючи 21% ринку, а за нею йде Сінгапур, маючи 16%;
- 4) 74% покупок елітні покупки проводять в магазинах у центрі міст, 24% припадають на універмаги, а решта 2% – на торгові точки;
- 5) серед міжнародних елітних покупців 80% припадають на 5 національностей:
 - Великий Китай (40%);
 - Південно-Східна Азія (15%);
 - Країни Перської затоки (14%);

Терміни повернення коштів по Tax Free в окремих країнах світу та особливості застосування цієї послуги

Країна	Термін дії форми Tax Free (за наявності печатки митниці)	Мінімальна сума покупки	Розмір податку
Австрія	3 роки з дати випуску	75,01 євро в один день. До однієї форми Tax Free можуть бути додані декілька чеків різних магазинів, якщо вони були оформлені в один день	10% (харчування, книги), 13% (антикваріат, рослини та насіння, тварини, корм), 20% (інші товари)
Велика Британія	Необмежений	30 GBP на одну форму	20%
Італія	3 місяці з дати випуску	154,95 євро	4% (відшкодування завжди становить 2% від суми покупки), 5% (відшкодування завжди складає 3% від загальної суми покупки), 10% (відшкодування завжди становить 6% від суми покупки), 22% (різні таблиці відшкодування).
Іспанія	4 роки з дати випуску	Відсутня	4% (ліки/фармацевтичні товари, книги, журнали, деякі продукти харчування); 10% (продукти харчування, деякі оптичні товари); 21% (загальні товари)
Німеччина	4 роки з дати випуску	50,01 євро	7% (їжа, книги, карти, старовини, слухові апарати), 19% (товари загального призначення)
Польща	8 місяців з дати покупки	200 PLN	5% (сільськогосподарські товари, товари ремісничого виробництва), 8% (деякі продукти харчування), 23% (інші товари)
Словенія	6 місяців з дати випуску	50,01 євро	22% (загальна ставка ПДВ), відшкодування ПДВ не поширюється на покупку алкоголю, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, бензину, нафтопродуктів та послуг
Словаччина	5 місяців з дати випуску	100,01 євро	10% (діоптричні лінзи), 20% (усі товари)
Угорщина	1 рік з дати експорту	Мінімальна сума покупки на одну форму до 31 грудня 2019 року становить 57 '001 HUF; мінімальна сума покупки на одну форму після 1 січня 2020 року становить 59 '001 HUF	27% (товари загального призначення), 18% (деякі основні продукти харчування), 5% (медикаменти, книги)
Франція	3 електронною печаткою Pablo немає обмеження за терміном; з фізичною печаткою митниці термін становить 6 місяців з дати випуску форми	175,01 євро	20%, 10% (продукти харчування, мультимедіа, книги), 5,5% (продукти харчування)
Чехія	6 місяців з дати випуску форми	2 '001 CZK	21% (загальні товари), 15% (корекційні окуляри), 10% (книги, ліки). Тютюнові вироби, продукти харчування та алкогольні напої не відшкодовуються

Джерело: створено на основі даних з офіційного сайту компанії "Global Blue"

- США (6%);
- Росія (6%);

6) на 10% найбагатших покупців припадають 36% відшкодування ПДВ; вони витрачають понад 100 тисяч євро на рік.

Проаналізуємо основні особливості діяльності компанії "Global Blue". Ця компанія існує понад 40 років. Завдяки постійним інноваціям компанія стала провідним стратегічним партнером з технологій та платежів, що дає змогу постійно збіль-

шувати обсяги покупок туристами за кордоном. Група об'єднує всі зацікавлені сторони, що беруть участь у міжнародній торговій екосистемі, допомагаючи в такому:

- понад 29 мільйонів міжнародних покупців отримали досвід персоналізованих покупок, що дає їм змогу повертати ПДВ на придбані за кордоном товари;

- отримувати відшкодування в понад 300 тисячах торгових точок продажу, включаючи провідні універмаги та розкішні брендові магазини;

- понад 50 еквайерів в більш ніж 150 тисяч торгових точках надають додаткові послуги мандрівникам, такі як динамічна конвертація валюти та інші рішення для оплати з доданою вартістю;

- митницям та органам влади в більш ніж 40 країнах збільшувати привабливість країни та забезпечувати безпечну схему податкової торгівлі.

У фінансовому році, що закінчився 31 березня 2019 року, "Global Blue" обробила 36 мільйонів транзакцій загальною вартістю 18,2 мільярдів євро продажів у магазинах та 28 мільйонів платежів із доданою вартістю. Відшкодовано податку загальною вартістю 4,4 млрд євро з продажів у магазинах [5].

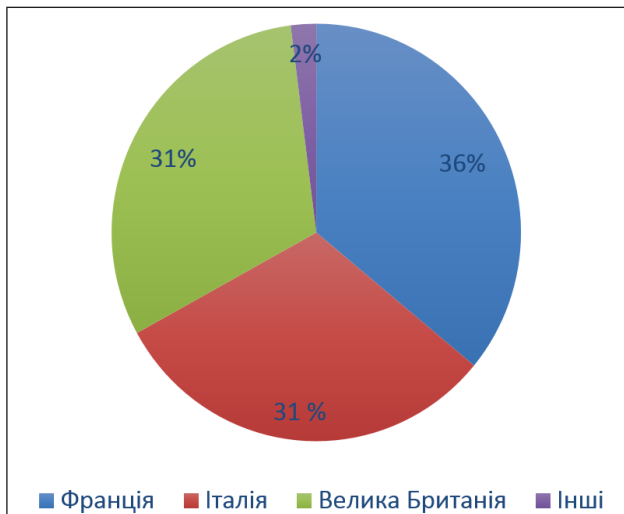

Рис. 1. Найбільш популярні країни Європи для здійснення покупок елітними покупцями за даними "PR Elite Corporate"

Джерело: складено на основі даних "PR Elite Corporate 2019 09 12 v 2019 12 12" [4]

"Global Blue" має власні представництва у 50 країнах. В Україні офіційним партнером компанії є АТ «Правекс Банк». В 11 відділеннях банку клієнти можуть отримати відшкодування, решта мережі відділень допомагає клієнтам оформити дистанційне відшкодування. Відділення, які працюють з послугою Tax Free, представлені в таких містах: Київ, Харків, Львів, Одеса, Ужгород, Дніпро та Івано-Франківськ.

Оскільки АТ «Правекс Банк» не є представництвом компанії, а є офіційним партнером, в банку існують правила, за яких клієнт може отримати відмову у відшкодуванні; ця інформація зазначена на офіційному сайті банку. Отже, основними причинами відмов у відшкодуванні є такі [2]:

- 1) не мають права на отримання відшкодування клієнти, які є резидентами та проживають у країнах, де є торгові точки з можливістю отримання відшкодування через компанію "Global Blue", детальний перелік представлений на офіційному сайті АТ «Правекс Банк»;

- 2) не здійснюється виплата відшкодування за формами, на яких проставлено румунський штамп митниці;

- 3) не здійснюється відшкодування за формами, які потребують додаткової перевірки або під час оформлення яких не були дотримані всі вимоги країни-емітента форми Tax Free;

- 4) відсутня печатка митниці на формі Tax Free;

- 5) наявні виправлення в чеках Tax Free/фіскальних чеках/рахунках-фактурах магазину;

- 6) чек Tax Free/фіскальний чек/рахунок-фактура магазину пошкоджений або порваний, надірваний тощо;

- 7) відсутній фіскальний чек або рахунок-фактура до чека Tax Free, надання копії зазначених документів замість оригіналів; сліп про розрахунок платіжною картою не є підтвердженням покупки і, відповідно, не може служити заміною фіскального чека або рахунку-фактури магазину;

- 8) у фіскальному чеку/рахунку-фактурі магазину не зазначені найменування куплених товарів, а є тільки їхні артикули, або зазначена лише загальна сума покупки;

- 9) печатка митниці не читається, не реагує на спеціальні пристрої для перевірки печаток митниці;

- 10) товар був вивезений несвоєчасно; клієнт зобов'язаний експортувати товар протягом 3 місяців з дати покупки;

- 11) чек Tax Free виписаний на товари, за якими виплати відшкодування не проводяться (в деяких країнах це алкоголь, тютюнові вироби тощо);

- 12) клієнт звернувся в банк за відшкодуванням чеку, термін дії якого минув або минає менше, ніж через 3 тижні; однак коли термін дії чеку ще не вийшов, то клієнт має право надіслати його поштою в компанію "Global Blue".

Висновки з проведеного дослідження. Послуга повернення податку на додану вартість з товарів, куплених іноземними громадянами, або послуга Tax Free, стає все більш популярною як серед заможних людей, так і серед населення середнього класу. Цією послугою активно користуються студенти, які отримують другу освіту в європейських країнах або просто подорожують. На практиці під час здійснення розрахунків за

товари за кордоном на 100 євро покупець може повернути близько 10 євро за ставки ПДВ 20%, оскільки половину відшкодування компанія отримує за надання власних послуг, що є основною статтею доходів подібних компаній. Все вищезазначене доводить, що ця послуга є вигідною як для клієнтів-покупців товарів, так і для комерційних компаній, що займаються наданням такої послуги, як Tax Free.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Правила покупок та відшкодування ПДВ з офіційного сайту компанії Global Blue. URL: <https://www.globalblue.ru/tax-free-shopping/#allTFS> (дата звернення: 27.07.2020).
2. Послуга Tax Free // Офіційний сайт АТ Правекс Банк. URL: <https://www.pravex.com.ua/chastnym-licam/vsi-poslugi/tax-free> (дата звернення: 01.08.2020).
3. Сервіс визначення банку за номером картки. URL: <https://psm7.com/uk/bin-card> (дата звернення: 27.07.2020).
4. The top 0.5% of world's wealthiest shoppers account for 17% of global tax free spend. URL:

https://www.globalblue.com/corporate/media/press/article934222.ece/binary/Press_Release_Global_Blue_Elite_Study_2019_09_12.pdf (дата звернення: 02.08.2020).

5. About Us. GlobalBlue. URL: <http://www.globalblue.com/corporate> (дата звернення: 01.08.2020).

REFERENCES:

1. Pravy'la pokupok ta vidshkoduvannya PDV z oficijnogo sajtu kompaniyi GlobalBlue. Retrieved from: <https://www.globalblue.ru/tax-free-shopping/#allTFS> (accessed 27.07.2020).
2. Posluga Tax Free. Oficijny'j sajt AT Praveks Bank. Retrieved from: <https://www.pravex.com.ua/chastnym-licam/vsi-poslugi/tax-free> (accessed 01.08.2020).
3. Servis vy'znachennya banku za nomerom kartky'. Retrieved from: <https://psm7.com/uk/bin-card> (accessed 27.07.2020).
4. The top 0.5% of world's wealthiest shoppers account for 17% of global tax free spend. Retrieved from: https://www.globalblue.com/corporate/media/press/article934222.ece/binary/Press_Release_Global_Blue_Elite_Study_2019_09_12.pdf (accessed 02.08.2020).
5. About Us. Global Blue. Retrieved from: <http://www.globalblue.com/corporate> (accessed 01.08.2020).

АНАТОМІЯ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У ФІНАНСАХ

ANATOMY OF TRANSDISCIPLINARY APPROACH IN FINANCE

УДК 336.018

<https://doi.org/10.32843/bses.55-29>**Крупей О.М.**

к.е.н., асистент кафедри
фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Семенюк В.О.

к.е.н., асистент кафедри
фінансів і кредиту
економічного факультету
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Krupей Oleksii

Yuri Fedkovych Chernivtsi
National University

Semenyuk Vitalii

Yuri Fedkovych Chernivtsi
National University

У статті розглянуто процес пізнання фінансів за допомогою феномена трансдисциплінарності. Розкрито детермінанти «нооекономіка» та «планетарне суспільство». Наголошено на новачасних трансформаціях економічного простору і переорієнтації його з площини "homo economicus" в поле "homo sociologicus". Окреслено проблему методологічного дослідження сучасного світу за допомогою системного підходу. Обґрунтовано визначальний напрям розвитку науки, що базується на використанні трансдисциплінарного методу. Виявлено, що в процесі трансформації суспільства формується його новий вид, де на першому плані перебуває людина з її духовно-моральними та культурними цінностями. Узагальнено фактори, які мають визначальний вплив на вектор розвитку фінансів та формують нову площину дослідження. Окреслено можливість застосовувати трансдисциплінарний підхід до вивчення фінансів та сформульовано визначення, що описує процес наукового вивчення за допомогою синтезу різноманітних знань сучасних наук.

Ключові слова: нооекономіка, планетарне суспільство, людина соціальна, теорія самоорганізації, синергетика, трансдисциплінарність.

В статье рассмотрен процесс познания финансов с помощью феномена транс-

дисциплинарности. Раскрыты детерминанты «нооэкономика» и «планетарное общество». Сделан акцент на современных трансформациях экономического пространства и переориентации его из плоскости "homo economicus" в поле "homo sociologicus". Определены проблемы методологического исследования современного мира с помощью системного подхода. Обосновано определяющее направление развития науки, базирующееся на использовании трансдисциплинарного метода. Обнаружено, что в процессе трансформации общества формируется его новый вид, где на первом плане находится человек с его духовно-нравственными и культурными ценностями. Обобщены факторы, которые оказывают решающее влияние на вектор развития финансов и формируют новую плоскость исследования. Очерчена возможность применять трансдисциплинарной подход к изучению финансов и сформулировано определение, описывающее процесс научного изучения с помощью синтеза различных знаний современных наук.

Ключевые слова: нооэкономика, планетарное общество, человек социальный, теория самоорганизации, синергетика, трансдисциплинарность.

The article considers the phenomena on of transdisciplinary in the process of conducting research in modern finance. The logic of the ontological basis of today's society, which is built on anthropocentrism, is outlined. It is important to emphasize that the current world is formed on the basis of nonlinear development and is full of chaos of the economy and finance in general. The search for new methodologies in the direction of the study of global society has formed a plane in which the "theory of self-organization" has taken the dominant place. Constructive studies of the logic of modern finance have shown that a methodology based on a disciplinary approach may not fully explain the evolutionary shifts in countries in the 21st century. It is known that the modern vector of financial development is defined by anthropocentrism. That is why, under the conditions of the described transformations, in the modern methodology of financial science there is a search for methods that are based on the relationship of scientific postulates of different sciences. In the conditions of the formation of an unstructured society, where the field of research is focused on the "social man", the transdisciplinary method of cognition becomes relevant as the basis of the "theory of self-organization". It is worth noting that it is with its help it is advisable to study complex systems, one of which is today's finance. After all, parts of the spiritual and cultural spheres have penetrated the financial system, which is permeated by the disparities of the real sector of the economy. Therefore, qualitatively – a new method of research is transdisciplinary. The main postulates of which are: equality of different scientific concepts in the process of analysis of complex systems; the phenomenon of intellectual development of man; the existence of independent scientific positions that complement each other. Based on the described basic principles, it is established that transdisciplinary is a process of forming a new type of knowledge, the quintessence of which is the blurring of lines of disciplinary research. As a result, the scientific dogma crystallized, permeated with knowledge of various disciplines and synthesized on the basis of their ideological postulates. It is concluded that it is advisable to pay more attention to transdisciplinary in the study of modern finance.

Key words: nooeconomics, planetary society, social man, theory of self-organization, synergetic, transdisciplinary.

Постановка проблеми. Головними викликами нової хвилі цивілізаційних трансформацій стали радикальні зміни структури сучасних фінансів. Найбільш дискусійною залишається проблема людини на тлі зростання хаотичності економіки. Це пояснюється ситуацією, що має невизначений порядок, адже невідомими залишаються межі нової економічної цивілізації. Важливим акцентом, який викристалізується сьогодні, є формування нового типу людини, що вже охрестили "homo sociologicus". Саме тому увага починає зосереджуватись на оновленні предмета та методу дослідження фінансів. Логіка анатомії теоретичних постулатів фінансів у сучасній економіці дає підстави констатувати, що фокус

проблем фінансової науки розширюється та переходить на багатовекторний рівень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми пов'язані з фінансами що формуються у сучасній економіці питання новітнього суспільства у тісному взаємозв'язку з фінансовими системами. Це розглядають Д. Белл [2], Ф. Фукуяма [12], В. Базилович [1], А. Гальчинський [3], В. Льїн [1], Н. Кравчук [6], П. Нікіфоров [9], С. Юрій [11] та інші науковці. Однак прикладні аспекти нової методології та теоретичні підвалини фінансів у трансформаційній економіці залишаються неповністю розкритими. Теоретична база наявних конструкцій свідчить про те, що проблема фінансів, суспільства та економіки вийшла на нову

стадію становлення, тому потребують подальших досліджень вихідні постулати та догматичні методологічні принципи.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретичних засад фінансів у площині формування новітньої парадигми економіки. Для реалізації поставленої мети нами були визначені такі завдання: висвітлити генезис нооекономіки та планетарного суспільства; поглибити теоретичні засади теорії самоорганізації, окреслити її специфіку для фінансової науки; систематизувати знання щодо трансдисциплінарності та описати їх у площині фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модерний світ своєю квінтесенцією збагатив догми фінансової науки. Разом з теоретичною конструкцією нової смислової природи набула методологія пізнання. Еволюційний розвиток світу став причиною переосмислення «початку» у філософії насамперед та науках загалом. Теоретичні та практичні знання, набуті у фінансах, під впливом трансформаційних процесів набули ознак нових відмінних форм, які унеможливають подальший аналіз фінансів, що характеризується значним колом теоретичних знань нооекономіки. Її основоположною характеристикою є процес визначення місця людини в економіці, де індивід є основною метою економічного процесу та поєднує одночасно об'єкт та суб'єкт економічних відносин. Неоднозначний розвиток фінансів у подальшому, наявність суперечливих концепцій, складнощі, що виникають у формуванні тактичних моделей та прийнятті стратегічних рішень, зумовлюють необхідність переосмислення наукових засад.

Знання певних наук, які у ХХ ст. можна було позиціонувати як незалежні й такі, що виокремилися та мають власні об'єкти дослідження, стало характеризуватися новими ознаками, серед яких основною виявилась уніфікація. Передбачається ситуація, за якої інтенсивний розвиток технологій у сучасному інформаційному суспільстві може сформувати умови до появи так званої гіпертрофованої спеціалізації. В результаті цього відбуватимуться подальший поділ знань та формування вузькоспеціалізованих галузей наук.

Сьогоднішні реалії продукують новий вимір, у якому світ та людина протиставляють екзистенційну проблему цілій планеті. Йдеться про питання так званого планетарного суспільства. «Біля джерел такого суспільства стоїть планетарний Розум, носієм якого в теоретичній системі ноогенези виступає Людство в його соціальній цілісності» [3, с. 14]. Проблема розуміння світу як одного цілого посилює роль існування планетарного підходу. Звідси випливають питання еволюційної епістемології фінансів сьогодення.

Процес пошуку загальної доктрини, яка б мала змогу описати сучасний економічний світ та мала

універсальний характер, ускладнюється. Глобалізаційні процеси у фінансах масштабують сферу науково-дослідної роботи, яка базується на підвалинах теорії самоорганізації. Фаза сучасного розвитку людини неабиякою мірою вплинула на прогрес у фінансовій науці. Доцільно зауважити, що однією з ознак нового завжди є невизначеність. Вона продукує поняття нестабільності та страх перед майбутнім. Це ситуації, коли процес створення антропоцентризму перебуває в дисипативному стані. Саме тому явними стають обставини, за яких доцільно концентрувати увагу на процесах, які не тільки відбуваються у фінансах, але й стосуються суспільства загалом та держави зокрема. Отже, поступово починає застосовуватися синергетичний підхід, який ставить собі за мету формування нового «цілого» та координацію дії частин такого цілого як єдиного узгодженого механізму. Наведені узагальнення інформують нас про те, що саме синергетичний підхід стає новочасною методологією, яка дає можливість по-новому переглянути складні системи суспільних трансформацій, адже саме він окреслює перспективи та вирішення суперечностей у фінансах ХХІ ст. Відбувається процес синтезу позитивних сфер «окремих механізмів» у новій фінансовій філософії.

За будь-яких умов важливими факторами розвитку фінансів зокрема та економіки загалом залишаються пошук нових методів дослідження та оновлення методологічних принципів фінансової науки. На нашу думку, основним параметром, який лежить в площині дослідження, є антропоцентризм. В силу вступає процес метаморфоз у темноутворювальних траєкторіях, які по-новому окреслюють значущість індивідууму особистості. «У новій системі відносин людина перестає бути часткою економіки, всього лише її функціональною «цеглинкою». Навпаки – економіку конститує людина. Така економіка за своєю суттю вже не є економікою, що виробляє товари; вона трансформується в економіку людини» [3, с. 15]. Як наслідок, як економічна, так і фінансова платформи наукових знань поступово розширюються, набувають нових ознак людиноцентризму. Саме такий розвиток фінансової науки починає формувати модерне бачення фінансів.

Виклики сучасності, які характеризуються динамічністю та хаотичністю систем, посилюють роль самоорганізаційних процесів. Формуються умови, за яких відкриті системи починають упорядковуватися та створювати єдину всеохоплюючу структуру з людиною на першому плані. Сучасна реальність створила дві парадигми фінансів. У першій фінанси, як і всі науки, гіперспеціалізуються та концентрують свою увагу на вивченні проблем, пов'язаних зі створенням та використанням грошових фондів, що виникають під дією розподілу й перерозподілу валового внутрішнього

продукту. Зауважимо, що за таких умов фінанси й надалі вивчаються як явище, що тісно пов'язане з людською життєдіяльністю. Друга модель передбачає становлення людиноцентристських фінансів, які виступають новою варіацією фінансів та економіки. «Людиноцентрична спрямованість господарського розвитку детермінує потребу розробки належної системи економіко-теоретичних знань, починаючи з вихідного світоглядно-метафізичного, філософсько-методологічного рівня ЕТ і завершуючи її нормативною площиною та реалізацією економічної політики» [10, с. 54].

Деформація суспільно-історичної епохи, передбачає зміну принципів фінансів, їх концептуального оновлення. Накопичення знань про соціум XXI ст. дає можливість нового переосмислення цінностей людини. Разом з економічними мотивами, які описують традиційні фінанси, кристалізуються духовно-моральні цінності, що визначають «нову людину» та її місце у сучасних фінансах. «Саме тому обґрунтованою є необхідність відходу від традиційного розуміння людини як біологічно-соціальної істоти та переходу до усвідомлення духовно-біологічно-соціальної природи людини, в якій саме духовний вимір є визначальним» [10, с. 55]. Нинішні фінанси не можуть існувати окремо від новацій у методологічному просторі, оскільки вони є невід'ємною часткою суспільствознавства. Фінанси починають переорієнтовуватися з класичної форми, де першоосновою була «людина економічна», до концепції «людини соціальної».

Для якісного розкриття логіки сучасних фінансів доцільно окреслити вектори розвитку наукового середовища та стан фінансів у глобальному світі. Традиційні методи дослідження, які сформува-лися впродовж минулих періодів, зазвичай мають суб'єктивний характер та зорієнтовані на основні засади розвитку фінансів. У цьому сенсі людина діє в рамках конкуренції та пристосовується до засад ринкової економіки. Однак періодичність еволюції суспільства та економіки загалом створює нові умови розвитку, де фінансова система проявляє себе як складний нерівноважний лад з динамічним ступенем існування, який має хаотичний характер. При цьому спостерігаються тісні взаємозалежні зв'язки між елементами фінансової системи, які тяжіють до самоорганізації. Водночас вони починають набувати рис рівноважної системи, в якій спостерігається узгодженість широкого кола інтересів людини та суспільства в економічній, політичній, соціальній та інших сферах. У відповідній методологічній конструкції передбачається, що планетарне суспільство як об'єкт нової формації є високорозвиненим. При цьому економіка якісно «працює» на людину та максимально задовольняє загальний рівень потреб як окремого індивіда так і суспільства загалом. Йдеться про економічну стабільність та фінансову достатність,

коли населення впевнене в майбутньому. За таких умов у людини залишається достатньо часу для задоволення своїх духовних потреб.

У зазначеній конструкції новітньої фінансової системи стрижневим елементом є морально-етичні цінності, які визначають вектори розвитку духовного світу особистості. За таких умов формується площина, яка досліджує її буття не тільки крізь призму фінансових відносин. Новою архітектурою постає методологія, що визначає теоретичне начало самодостатності людини на основі суспільних відносин. Отже, питання матеріальних можливостей виробничого процесу вирішуються, а на перший план виходять питання соціокультурного характеру. З огляду на таку проблематику можна говорити про те, що в сучасному світі спостерігаються формування та розвиток складних фінансових систем, які набувають свого поступального розвитку на тлі різнобічного світогляду людської духовності, що представлена феноменами моралі, етики, релігії і традицій.

В процесі аналізу визначальних чинників методології фінансів в умовах функціонування нооекономіки все частіше починає застосовуватися філософська площина, яка створює нові та вдосконалює наявні методи аналізу фінансів. Симбіоз філософії та фінансів спричинений існуванням суперечностей у певних теоретичних конструкціях, які неповністю можуть описати фінансову сферу сучасного виміру. З урахуванням вищезазначеного можна стверджувати, що використання інструментів філософії у фінансових сферах є доцільним, оскільки дає можливість розширити коло економічних знань та поглибити процес фінансового аналізу.

Актуалізація нових постулатів фінансів XXI ст. посилюється теорією самоорганізації. При цьому доцільно наголосити на тому, що дослідження процесів у фінансах не відмежовується від теоретичного арсеналу, який сформувався сьогодні. Однак, попри це, він проводиться в площині парадигми синергетики, оскільки, як свідчить практика, комплекс наукових знань, які мають свої об'єкти дослідження, неповністю можуть відображати проблеми життєвого характеру суспільства. Як показує набутий досвід, формування цілісної системи знань зазнає певних труднощів. Весь інтеграційний хід окремих наук в одну уніфіковану ускладнюється. Це пов'язане з формуванням «штучного об'єднання» знань. «Таке ущільнення, концентрація знань не ліквідує проблеми фрагментарності, не дає змогу поглянути на проблему у множині її вимірів, оскільки не враховує, нівелує при цьому інші характеристики та варіанти зміни, розвитку розглянутої проблеми» [4, с. 63]. Як видно з вищевикладеного, системний підхід, що ставить собі за мету розкрити квінтесенцію складного об'єкта, відобразити типи його зв'язків і згенерувати монолітну архітектуру, має певні недоліки. Переважно

вони проявляються через те, що досліджуються лише окремі взаємозв'язки елементів складного об'єкта, які в подальшому інтегруються для відображення цілого. При цьому, дослідження відбуваються за принципом причинно-наслідкових закономірностей, які можуть передбачити поведінку системи в майбутньому. Водночас таке вирішення проблеми не дає змоги відобразити цілісне знання про складний об'єкт, адже логіка існування сучасного світу ґрунтується на дисбалансі та асиметричності. Вона передбачає, що на певному етапі створення складної фінансової (чи іншої) системи відбувається зменшення кількості так званих ступенів свободи, зростають хаотичність та ступінь залежності від інших чинників.

Як бачимо, об'єкт починає розвиватися за нелінійною логікою, внаслідок чого системний підхід неповністю відображає подальший вектор розвитку. Максимально врахувати всі зв'язки (особливо ті, які мають нелінійний характер, характеризуються дисипативністю та хаотичністю), у яких втрачається логіка причинно-наслідкової природи, може синергетичний підхід. Його фундаментальним базисом є розгляд складних об'єктів у постійно еволюційному стані разом з деструктивними елементами цілої системи. За допомогою такого підходу відображаються межі дії окремих систем та відкриваються можливості для їх якісного опису й теоретичного розуміння у зв'язку з нооекономікою та формуванні планетарного суспільства. У цьому сенсі принципово залишається позиція, що перехід науки на вищий рівень характеризувався застосуванням єдиної універсальної теорії, так званої інтегрованої теорії, метою якої було висвітлення проблем науки та людини у прагматичному вимірі. Площина філософії з її абстрактним уявленням не розглядалась. «У сутнісній єдності загальних особливостей і специфічних рис, що розглядають народження, розвиток і загибель об'єктів та процесів, виникла синергетика як новий загальнонауковий напрям» [8, с. 173].

Окреслюючи контури синергетики, маємо зауважити, що її понятійний арсенал постійно еволюціонує та зростає. Попри невизначеності та багатогранності її трактування, відбуваються метаморфози деяких категорій. В процесі еволюційного пізнання виокремився термін «міждисциплінарність», який дає змогу охарактеризувати теорію самоорганізації та синергетичний підхід. Як уже зазначалося, йдеться про дослідження на основі горизонтальних зв'язків, які мають можливість максимально описати ту цивілізаційну кризу, в якій перебуває людство сьогодні. Розуміння феномена міждисциплінарності проходить через площину синтезу природничих та гуманітарних наук.

У вимірі фундаментальних основ теорії самоорганізації разом з детермінантою міждисциплінарності зароджується дефініція трансдисциплі-

нарності. Основною її ознакою є вихід за межі досліджуваних дисциплін. У науковому світі часто можна спостерігати ототожнення міждисциплінарності та трансдисциплінарності. У зазначеному контексті доцільно зосередити увагу на суттєвому антагонізмі цих категорій. Трансдисциплінарність описує, як складні питання вирішуються за допомогою інтегрованих наукових постулатів. При цьому доцільно наголосити на тому, що коло проблем є розширеним та виходить за площину дослідження певних дисциплін. Йдеться про те, що відбувається аналіз ситуацій, які не лише мають фінансовий характер, але й перебувають у філософсько-світоглядному полі, яке пронизано цілою гамою проблем соціуму, індивіда та місця й значення духовного та культурного світу людини в сучасному вимірі.

Фінансові системи сьогодення, які характеризуються дисбалансами, що стали звичним явищем, тісно взаємодіють з іншими системами. Поступово відбувається посилення зв'язків між фінансами та людиною. Аналізуючи теоретичну конструкцію фінансів, маємо наголосити на тому, що така категорія є досить складною, тому розкрити їхні ознаки, форми прояву, функції в сучасному вимірі досить складно. «З огляду на такий контекст методологічним підходам до дослідження сутності фінансів може бути присвячено окреме ґрунтовне логічно завершене наукове дослідження, оскільки досі в цьому питанні залишається безліч дискусійних моментів, які навряд чи коли-небудь зникнуть, оскільки постійно еволюціонують економічна система і фінансова практика» [6, с. 300].

У площині нашого дослідження виникає необхідність відображення тісноти кореспонденції фінансів та людини за допомогою трансдисциплінарних зв'язків. Поняття трансдисциплінарності було вжите в науковій практиці вперше швейцарським філософом та психіатром Ж. Піаже. «Цим поняттям він позначив рівень міждисциплінарних відносин, що символізують подолання чітких дисциплінарних меж знання задля опису перспектив дослідження, яке являє собою відкриту та нелінійну взаємодію наукових дискурсів, не визначену певними угодами чи умовностями» [4 с. 64].

Говорячи про трансдисциплінарність як методологічний концепт у контексті консолідації нооекономіки та фінансів, зауважуємо, що ця детермінанта перебуває на стадії еволюціонування. У науковому світі вона ще є новою та не має чітко завершеного формулювання. Однак з огляду на окреслені проблеми у зрізі соціокультурного розвитку, створення планетарного суспільства та розкриття ролі фінансів ми констатуємо, що трансдисциплінарність є досить важливою рисою як методологічний аспект нового пізнання.

Важливо зазначити, що описана нами композиція наукового пізнання синергетики продукується

на основі дуалістичного розвитку світу. З одного боку, до уваги беруться реальний стан та проблеми фінансів, з іншого боку, до уваги беруться вектори еволюційної спрямованості соціальної сфери. Нова конструкція окреслює зміни, що мають місце у духовному й культурному житті людини, адже саме за такої логіки існує нооекономіка та формується планетарне суспільство. Задля визначення сутності трансдисциплінарності доцільно описати позиції, які дають початкове уявлення про новітній метод аналізу. Підвалини світосприйняття досліджуваного нами поняття ґрунтуються на таких позиціях:

- наукові концепції, що покладені в основу дослідження об'єктів світу, є рівноправними; розглядаються різні наукові погляди з позиції толерантності й такі, що мають право на існування; за допомогою трансдисциплінарності викристалізуються нові ідеї, які визначають вектор подальшого розвитку системи;

- феномен інтелектуального розвитку індивіда; йдеться про здатність особистості використовувати методи вирішення проблем однієї сфери в іншій;

- плюралізм наукових позицій на проблему, що вже сформувалась; за цією логікою до питання, яке аналізується, застосовуються різні підходи, які в подальшому формують загальне бачення та шляхи вирішення дилеми.

Представлені нами позиції дослідження виходять за межі сформованих чітко визначених стереотипів щодо фінансів. Однак новий етап цивілізаційного злому людства створив таку картину, де на перший план виходить людина з її духовним та культурним світом, рівнями їхнього розвитку. Нова економічна система, що вивчає планетарне суспільство, поглиблює симбіоз соціуму та природи, людини та економічної системи (ми розглядаємо фінанси як багатогранну категорію, яка уособлює всі сфери буття особистості).

За цією логікою трансдисциплінарність позиціонується як процес формування нового типу знань. Оскільки відбувається розмиття меж у сфері дисциплінарних досліджень, наукові кола з окремих питань розширюються, збагачуються знаннями з інших дисциплін. За таких умов існування досліджуваних нами предмет фінансової науки зазнає постійних змін та наповнення нових ідеологічних постулатів. Інтенсивний дослідницький процес пізнання щодо риторики трансдисциплінарності окреслює глибину переосмислення методологічного інструментарію звичних дисциплінарних підходів.

Гетерогенний вектор розвитку фінансів у XXI ст. почав змінюватися. Складною стала структура фінансових відносин (як всередині країни, так і за її межами), посилилися дисбаланси фінансів, поглибилися диспропорції реального сектору економіки. Разом з такими проблемами почався дека-

данс наукового пізнання. Підвалини трансдисциплінарності у фінансах починають формуватися на основі людиноцентризму та психокультурної поведінки індивіда. За таких обставин вони починають адаптуватися до процесу співіснування з іншими науками. Починає втрачатися принцип дисциплінарності, з'являється нова площина наукового пізнання, де фінанси розвиваються в межах буття з іншими науками.

Функціональна багатоаспектність трансдисциплінарності ускладнює завершене наукове формування такої методології. Спираючись на перспективність теорії самоорганізації, полеміки щодо методології наукового пізнання, виходячи з арсеналу догм, що існують сьогодні, та враховуючи напрям розвитку фінансової системи, хочемо повернути увагу читача до місця та значення трансдисциплінарності у фінансах. «Ми говоримо про зростаючу значимість суб'єктивних основ економіки, прогресуючу гуманізацію (олюднення) економічного простору, зрештою, про формування нового типу економічної реальності – соціоцентристської економіки, у якій соціальний та економічний простір не просто зумовлюють один одного, а стають нероздільною системоутворювальною цілісністю» [3, с. 17].

Визначальні акценти тези А. Гальчинського про формування економіки, де відбувається доповнення двох просторів, які працюють в одному векторі розвитку, спостерігаємо в логіці сучасних фінансів. Водночас пропонуємо визначення, яке можна застосовувати до архітекtonіки концептуальних начал трансдисциплінарності, у площині генерування сучасної системи економічних знань. Трансдисциплінарність у фінансах – це модус всебічного наукового пізнання фінансів, що ґрунтується на основі поєднання багатоманітних знань, та перебуває у площині загальноцивілізаційних альтернатив, які окреслюються логікою людиноцентризму.

Відразу зауважимо, що запропоноване визначення досліджуваного явища у фінансах виходить з феномена сучасної людини та її місця у фінансовій системі. Відображена позиція розширює філософію новітніх фінансів у площині глобалізаційних зрушень. Однак ми (автори) не претендуємо на першочергове та фундаментальне визначення, а тільки популяризуємо та намагаємося здійснити узагальнення проблем сучасного буття фінансової науки в тісному граничному співіснуванні з позицією людиноцентризму.

Висновки з проведеного дослідження. Глобальні трансформації сучасного світу, які ознаменувалися соціокультурними рисами, наповнені новими ідеями. Мейнстримною серед них є логіка розвитку духовного світу людини та її культурного світогляду в площині створення планетарного суспільства. В такій структурі великого зна-

чення набуває вектор розвитку сучасних фінансів. Постає питання про те, за допомогою якої методології слід здійснювати дослідження нового цивілізаційного формування, де зникають межі окремих наук (йдеться про фінанси та соціальну сферу) та формується нове бачення символу глобалізації.

Аналізуючи фундаментальні основи дослідження, ми дійшли висновку, що набуті методології дисциплінарного підходу не дають можливості максимально описати «новий цивілізаційний порядок». Проходячи крізь призму глобальних перетворень ідейно-теоретичної бази, модифікуються методи дослідження. Соціально економічні трансформації породжують нову теорію самоорганізації, де одним з вагомих аспектів дослідження виступає трансдисциплінарність. Її квінтесенція розкривається через дослідження сучасного світоустрою за допомогою використання методів з різних дисциплін. Ідейно-теоретичною основою останньої є формування наукового напрямку на основі агрегації різних знань, які будуть характеризуватися новими якостями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В., Ильин В. Метафизика экономики. 2-е изд., испр. и доп. Киев : Знання ; Москва : Рыбари, 2010. 925 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ., под. ред. В. Иноземцева. Москва : Академия, 1999. 956 с.
3. Гальчинський А. Політична нооекономіка: початок оновленої парадигми економічних знань. Київ : Либідь, 2013. 472 с.
4. Ганаба С. Методологічний потенціал трансдисциплінарного підходу в організації змісту навчання. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філософія. 2014. Вип. 15. С. 62–67.*
5. Гегель Г.В.Ф. Наука логики : в 3 т. Т. 1. Москва : Мысль, 1970. 501 с.
6. Кравчук Н. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ : Знання, 2012. 782 с.
7. Кушнір О. Теоретичні аспекти дослідження природи та сутності трансдисциплінарності в сучасній філософії науки. *Релігія та соціум. 2017. №3–4(27–28). С. 159–165.*
8. Мірошніченко А. Філософські аспекти теорії самоорганізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, соціологія, політологія. 2010. Т. 1. № 20 (1). С. 172–178.*
9. Нікіфоров П. Форми організації фінансової науки та фінансової практики: теоретична концептуалізація фінансового знання та способи його реалізації. *Науковий вісник Чернівецького університету. 2014. Вип. 694–695. Економіка. С. 3–9.*
10. Уманців Ю. Економічна теорія у новітньому методологічному дискурсі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2019. № 2 (124). С. 51–63.*

11. Фінанси : підручник / за ред. С. Юрія, В. Федосова. Київ : Знання, 2008. 611 с.

12. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. М. Левина. Москва : АСТ, 2004. 592 с.

REFERENCES:

1. Bazylevych V., Il'in V. (2010) *Metafizika ekonomiki*. [Metaphysics of Economics]. Kyiv : Knowledge (in Ukrainian); Moscow : Rybari (in Russian).
2. Bell D. (1999) *Gryadushcheye postindustrial'noye obshchestvo. Opyt sotsial'nogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society. Social forecasting experience]. Moscow : Academy (in Russian).
3. Halchynskiy A. (2013) *Politychna noekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan* [Political noeconomics: the beginnings of a renewed paradigm of economic knowledge]. Kyiv : Lybid. (in Ukrainian).
4. Hanaba S. (2014) *Metodolohichniy potentsial transdystyplinarnoho pidkhodu v orhanizatsii zmistu navchannia* [Methodological potential of transdisciplinary approach in the organization of learning content]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philosophy, vol. 15, pp. 62–67.*
5. Hehel, Heorh Vylhelm Frydrykh (1970) *Nauka lohyky* [Science of logic]. Moscow : Thought (in Russian).
6. Kravchuk N. (2012) *Dyverhentsiia hlobalnoho rozvytku: suchasna paradyhma formuvannia heofinansovoho prostoru* [Divergence of global development: a modern paradigm of geofinancial space formation]. Kyiv : Knowledge (in Ukrainian).
7. Kushnir O. (2017) *Teoretychni aspekty doslidzhenia pryrody ta sutnosti transdystyplinarnosti v suchasniy filosofii nauky* [Theoretical aspects of the study of the nature and essence of transdisciplinarity in modern philosophy of science]. *Religion and Society. International magazine. Chernivtsi. Chernivtsi National University, vol. 3–4 (27–28), pp. 159–165.*
8. Miroshnychenko A. (2010) *Filosofski aspekty teorii samoorganizatsii* [Philosophical aspects of the theory of self-organization]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: philosophy, sociology, political science, vol. 20 (1), pp. 172–178.*
9. Nikiforov P. (2014) *Formy orhanizatsii finansovoi nauky ta Finansovoi praktyky: teoretychna kontseptualizatsiia finansovoho znannia ta sposoby yoho realizatsii* [Forms of organization of financial science and financial practice: theoretical conceptualization of financial knowledge and ways of its realization]. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University, vol. 694–695, pp. 3–9.*
10. Umantsiv Yu. (2019) *Ekonomichna teoriia u vovitnomu metodolohichnomu dyskursi* [Economic theory in the latest methodological discourse]. *Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics, vol. 2 (124), pp. 51–63.*
11. Yurii S., Fedosof V. (2008) *Finansy* [Finances]. Kyiv : Knowledge (in Ukrainian).
12. Fukuiama F. (2004) *Konets istorii i posledniy che-lovek* [The End of history and the last man]. Moscow : AST (in Russian).

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ЧАСОВИХ РЯДІВ

FORECASTING OF TAX REVENUES OF THE CONSOLIDATED BUDGET OF UKRAINE BASED ON TIME SERIES ANALYSIS

У статті досліджено питання прогнозування податкових надходжень зведеного бюджету України на основі аналізу часових рядів. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, а також методи економіко-математичного моделювання з використанням програмного середовища R Studio. Використовуючи підхід Бокса-Дженкінса для розроблення авторегресійної інтегрованої моделі ковзної середньої було обґрунтовано, що зміна темпу приросту податкових надходжень описується моделлю ковзної середньої із сезонною компонентою – ARIMA (0,0,1)(0,1,0)₁₂. Для перевірки моделі було розраховано прогнозні значення приросту податкових надходжень у січні – травні 2020 року та зіставлено їх із фактичними значеннями у цьому періоді. На основі цієї моделі було розраховано прогнозні значення приросту податкових надходжень у червні – грудні 2020 р.

Ключові слова: зведений бюджет, моделювання, податкові надходження, прогнозування, часові ряди.

В статті досліджені питання прогнозування податкових надходжень зведеного бюджету України на основі аналізу часових рядів. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, а також методи економіко-математичного моделювання з використанням програмного середовища R Studio. Використовуючи підхід Бокса-Дженкінса для розроблення авторегресійної інтегрованої моделі ковзної середньої було обґрунтовано, що зміна темпу приросту податкових надходжень описується моделлю ковзної середньої із сезонною компонентою – ARIMA (0,0,1)(0,1,0)₁₂. Для перевірки моделі було розраховано прогнозні значення приросту податкових надходжень у січні – травні 2020 року та зіставлено їх із фактичними значеннями у цьому періоді. На основі цієї моделі було розраховано прогнозні значення приросту податкових надходжень у червні – грудні 2020 р.

Ключевые слова: сводный бюджет, моделирование, налоговые поступления, прогнозирование, временные ряды.

УДК 336.22

<https://doi.org/10.32843/bses.55-30>

Полчанов А.Ю.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри
фінансів і кредиту
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Polchanov Andrii

Zhytomyr Polytechnic State University

The article examines the issues of forecasting tax revenues of the consolidated budget of Ukraine based on the time series analysis. The purpose of the article is to identify patterns of changes in tax revenues of the consolidated budget of Ukraine and the formation of the corresponding forecast. The methodological basis of the study was general and special research methods, in particular methods of theoretical generalization, analysis, synthesis, as well as methods of economic and mathematical modeling using the software environment R Studio. The information base of the study was the monthly data on the implementation of state and local budgets in terms of tax revenues during January 2011 – June 2020 from State Treasury Service of Ukraine database. It is determined that during 2011–2019 total revenues of the consolidated budget of Ukraine have increased from UAH 398.6 billion to UAH 41289.8 billion, or nearly 3 times, and tax revenues accounted for more than 80% of the consolidated budget revenues of Ukraine, in particular through the payment of personal income tax, corporate profit tax, value added tax and excise tax. Using the Box-Jenkins approach to develop an autoregressive integrated moving average model, it was substantiated that the change in the growth rate of tax revenues is described by the moving average model with a seasonal component – ARIMA (0,0,1)(0,1,0)₁₂. The existence of seasonality in the change of tax revenues was found, in particular, a decrease in the growth rate of tax revenues during December-January and their growth in August. To test the model, the forecast values of the growth of tax revenues in January-May 2020 were calculated and compared with their actual values in this period. Based on this model, the forecast values of the growth of tax revenues in June-December 2020 were calculated and it was established that by the end of 2020 the volume of tax revenues in the consolidated budget of Ukraine will amount to about UAH 1,000.539 billion. The practical value of this study is to be able to predict the changes in tax revenues of the consolidated budget of Ukraine in the short run for improving the financial policy of the government and local authorities.

Key words: consolidated budget, modeling, tax revenues, forecasts, time series.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку сфери публічних фінансів свідчить про вагомий роль податків у забезпеченні виконання державної своєї функції. Саме податкові надходження як основна складова доходів державного та місцевих бюджетів формують основу фінансового потенціалу держави. Особливо гострою проблема ефективного управління публічними фінансами є в умовах боротьби з поширенням коронавірусу COVID-19 та триваючого воєнного конфлікту. З огляду на це питання прогнозування зміни обсягу податкових надходжень в Україні є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У закордонних публікаціях питання прогнозування податкових надходжень було розглянуто у дослідженнях таких вчених як Е. Сабай та М. Кахвеці [4], М. Кітхуре, А. Шаїті та А. Шанїоя [1], Ш. Ліу та Х. Шанг [3], Д. Стреїмікієне, Р. Рахеем Ахмед, Й. Ввейнхардт, С. Гхаурі та С. Захід [5], Т.-Х. Лее та С. Кшак [2], Й. Уррутіа, Ф. Мінго, Ц. Балмацеда [6] на прикладі таких країн як Албанія, Кенія, Китай, Пакситан, Південна Корея, Філіппіни відповідно.

Щодо прогнозування податкових надходжень в Україні, то слід відмітити здобутки О.В. Зварича [7], І.Г. Лукяненко та О. Ветренко [8] щодо розвитку методології прогнозування, розроблені групою дослідників з Науково-дослідного інституту фінансового права прогнози бюджетних показників [10], а також дослідження Офісу з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України щодо прогнозування окремих податків [9]. В той же час при

побудові прогнозів використовувались, як правило, річні або кварталні дані, про те в умовах складної епідеміологічної та військово-політичної ситуації для оперативного реагування на виклики національної безпеки необхідним є використання місячних даних.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення закономірностей зміни податкових надходжень до зведеного бюджету України та формування відповідного прогнозу до кінця 2020 року.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, а також методи економіко-математичного моделювання. Основною при розробці авторегресійної інтегрованої моделі ковзної середньої (ARIMA) з урахуванням сезонної компоненти для прогнозування податкових надходжень було використано підхід Бокса-Дженкінса для ідентифікації, оцінки та перевірки моделі. Для проведення розрахунків було використано програмне середовище R Studio.

Інформаційною базою дослідження стали щомісячні дані про виконання державного та місцевих бюджетів в частині податкових надходжень протягом січня 2011 р. – червня 2020 р. Наявні дані було поділено на навчальну та тестову вибірку, що включають дані за січень 2011 р. – грудень 2019 р. та за січень – травень місяці 2020 р. відповідно.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами аналізу динаміки доходів зведеного бюджету України протягом 2011–2019 рр.

(табл. 1) можна стверджувати, загальні доходи зросли на 891,3 млрд. грн. – з 398,6 млрд. грн. у 2011 р. до 1289,8 млрд. грн. у 2019 р., тобто на 224%. Серед складників доходів бюджету найбільш помітною була динаміка зміни обсягу податкових надходжень, що зросли на 735,0 млрд. грн, тобто в 3,2 раза (з 334,7 млрд. грн. до 1070,3 млрд. грн.), та неподаткових надходжень, що зросли на 152,9 млрд. грн., тобто в 3,5 раза (з 60,0 млрд. грн. до 212,9 млрд. грн.).

При цьому слід зазначити, що серед податкових надходжень найбільш помітним було зростання надходжень від податків та зборів на доходи фізичних осіб (на 215,2 млрд. грн., тобто в 4,5 раза) та акцизного податку (на 96,8 млрд. грн., тобто в 2,9 раза). Виходячи зі структури доходів зведеного бюджету (табл. 2), можна зробити висновок про незначне скорочення частки податкових надходжень на 1 в.п. із 84,0% у 2011 р. до 83,0% у 2019 р., у тому числі за рахунок скорочення податку на прибуток підприємств (на 4,7 в.п. з 13,8% до 9,1%) та податку на додану вартість (на 3,3 в.п. з 32,6% до 29,4%).

При цьому протягом 10 років дві третини усіх доходів зведеного бюджету забезпечували лише 4 податки – податок із доходів із фізичних осіб та податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний податок. Частка неподаткових надходжень зросла на 1,4 в.п. з 15,1% у 2011 р. до 16,5% у 2019 р. Частка інших складників доходів бюджету залишалася незначною і суттєвих змін не зазнала.

Таблиця 1

Динаміка доходів зведеного бюджету України у 2011–2019 рр., млрд. грн.

№ з/п	Складник доходів	Роки									приріст 2019 р. до 2011 р.	
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	абс.	відн.
1	Податкові надходження, в т. ч.:	334,7	360,6	354,0	367,5	507,6	650,8	828,2	986,3	1070,3	735,6	220%
1.1	податок та збір на доходи фізичних осіб	60,2	68,1	72,2	75,2	100,0	138,8	185,7	229,9	275,5	215,2	357%
1.2	податок на прибуток підприємств	55,1	55,8	55,0	40,2	39,1	60,2	73,4	106,2	117,3	62,2	113%
1.3	податок на додану вартість (з урахуванням відшкодування)	130,1	138,8	128,3	139,0	178,5	235,5	314,0	374,5	378,7	248,6	191%
1.4	акцизний податок	33,9	38,4	36,7	45,1	63,1	90,1	115,4	126,8	130,8	96,8	285%
2	Неподаткові надходження	60,0	80,9	85,0	80,6	140,2	125,5	154,6	192,7	212,9	152,9	255%
3	Доходи від операцій з капіталом	2,3	3,0	1,6	2,0	1,8	1,6	2,2	2,8	3,1	0,8	33%
4	Цільові фонди	1,0	0,8	0,7	0,5	0,6	0,8	30,5	0,9	2,4	1,3	131%
5	Разом доходів	398,6	445,5	442,8	456,1	652,0	782,9	1017,0	1184,3	1289,8	891,3	224%

Примітка: доходи без урахування міжбюджетних трансфертів

Джерело: дані Державної казначейської служби України

Таблиця 2

Структура доходів зведеного бюджету України у 2011–2019 рр., млрд. грн.

№ з/п	Складова доходів	Роки									Зміна 2019 р. до 2011 р., п.с.
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1	Податкові надходження, в т. ч.:	84,0	80,9	79,9	80,6	77,9	83,1	81,4	83,3	83,0	-1,0
1.1	податок та збір на доходи фізичних осіб	15,1	15,3	16,3	16,5	15,3	17,7	18,3	19,4	21,4	+6,2
1.2	податок на прибуток підприємств	13,8	12,5	12,4	8,8	6,0	7,7	7,2	9,0	9,1	-4,7
1.3	податок на додану вартість (з урахуванням відшкодування)	32,6	31,2	29,0	30,5	27,4	30,1	30,9	31,6	29,4	-3,3
1.4	акцизний податок	8,5	8,6	8,3	9,9	9,7	11,5	11,4	10,7	10,1	+1,6
2	Неподаткові надходження	15,1	18,2	19,2	17,7	21,5	16,0	15,2	16,3	16,5	+1,4
3	Доходи від операцій з капіталом	0,6	0,7	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,3
4	Цільові фонди	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	3,0	0,1	0,2	-0,1
5	Разом доходів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Примітка: доходи без урахування міжбюджетних трансфертів

Джерело: дані Державної казначейської служби України

Візуальний аналіз місячних даних про податкові надходження до зведеного бюджету України протягом січня 2011 р. – грудня 2020 р. (навчальна вибірка) дає підстави стверджувати, що представлений часовий ряд не є стаціонарним (рис. 1). Крім того, було додатково проведено розширений тест Дікі-Фуллера, результати якого свідчать про неможливість відхилення гіпотези про нестационарність часового ряду ($ADF = -1,579$, p -значення = $0,7513$).

З огляду на це, ми використали дані про ланцюгові темпи приросту податкових надходжень у відповідному періоді. Результати тесту Дікі-Фуллера, результати якого свідчать про можливість відхилення гіпотези про нестационарність часового

ряду ($ADF = -7,2535$, p -значення = $0,01$). Графіки цього часового ряду та його автокореляційних функцій наведені на рис. 2 та 3.

Візуалізація декомпозиції часового ряду на тренд, сезонний складник та шум наведено на рис. 4. Зокрема, виявлено, що найбільш вагомим є скорочення податкових надходжень у січні (в середньому на 25,5% порівняно з попереднім місяцем), а найбільш вагомим є зростання у серпні (в середньому на 24,5% порівняно з попереднім місяцем), що виходить із циклічності ділової активності в економіці України.

Результати підбору параметрів моделі дали підстави стверджувати, що часовий ряд опису-

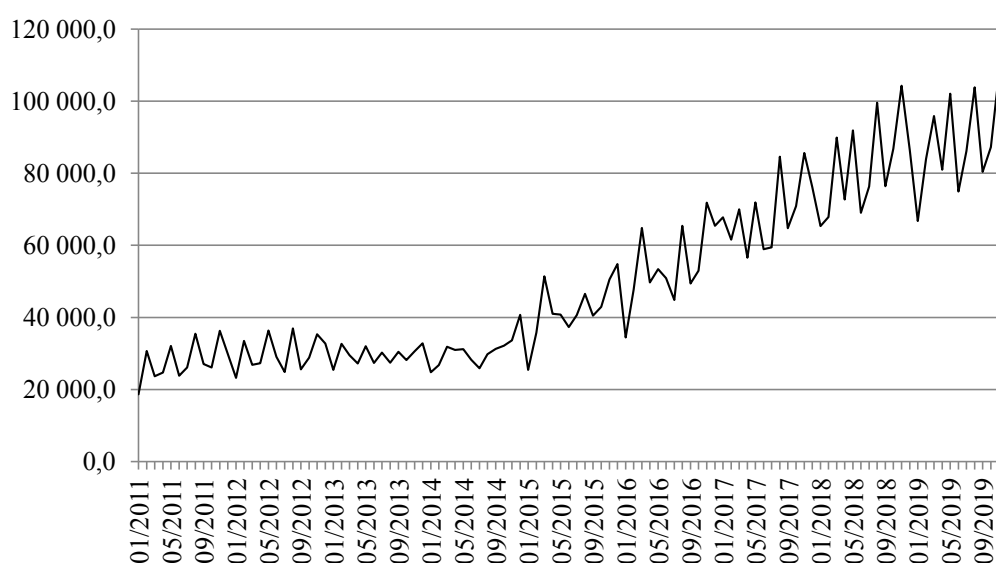

Рис. 1. Місячні податкові надходження до зведеного бюджету України протягом січня 2011 р. – грудня 2019 р., млн. грн.

Джерело: дані Державної казначейської служби України

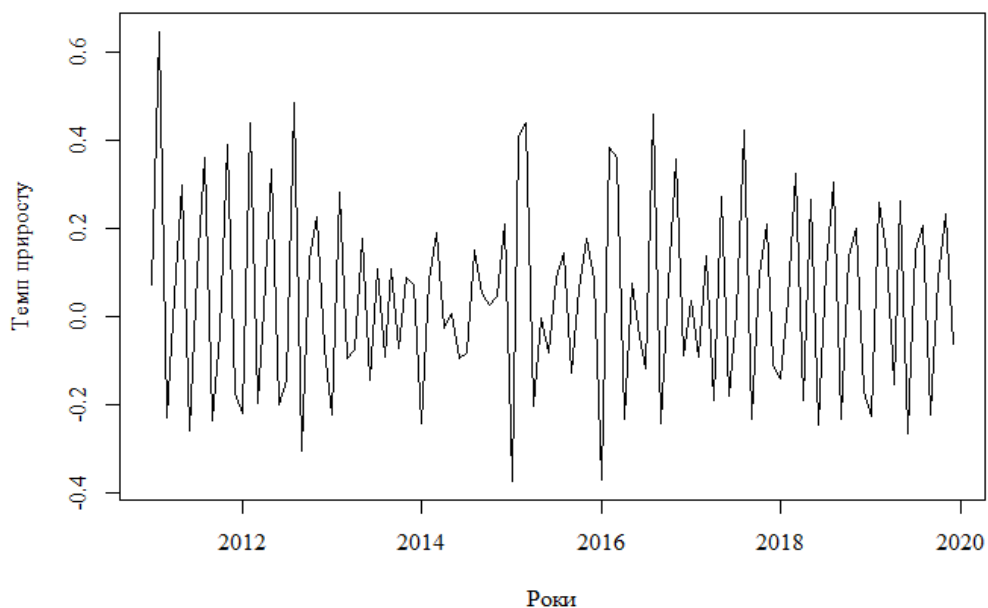

Рис. 2. Темп приросту податкових надходжень до зведеного бюджету України у 2011–2019 рр., місяць до місяця

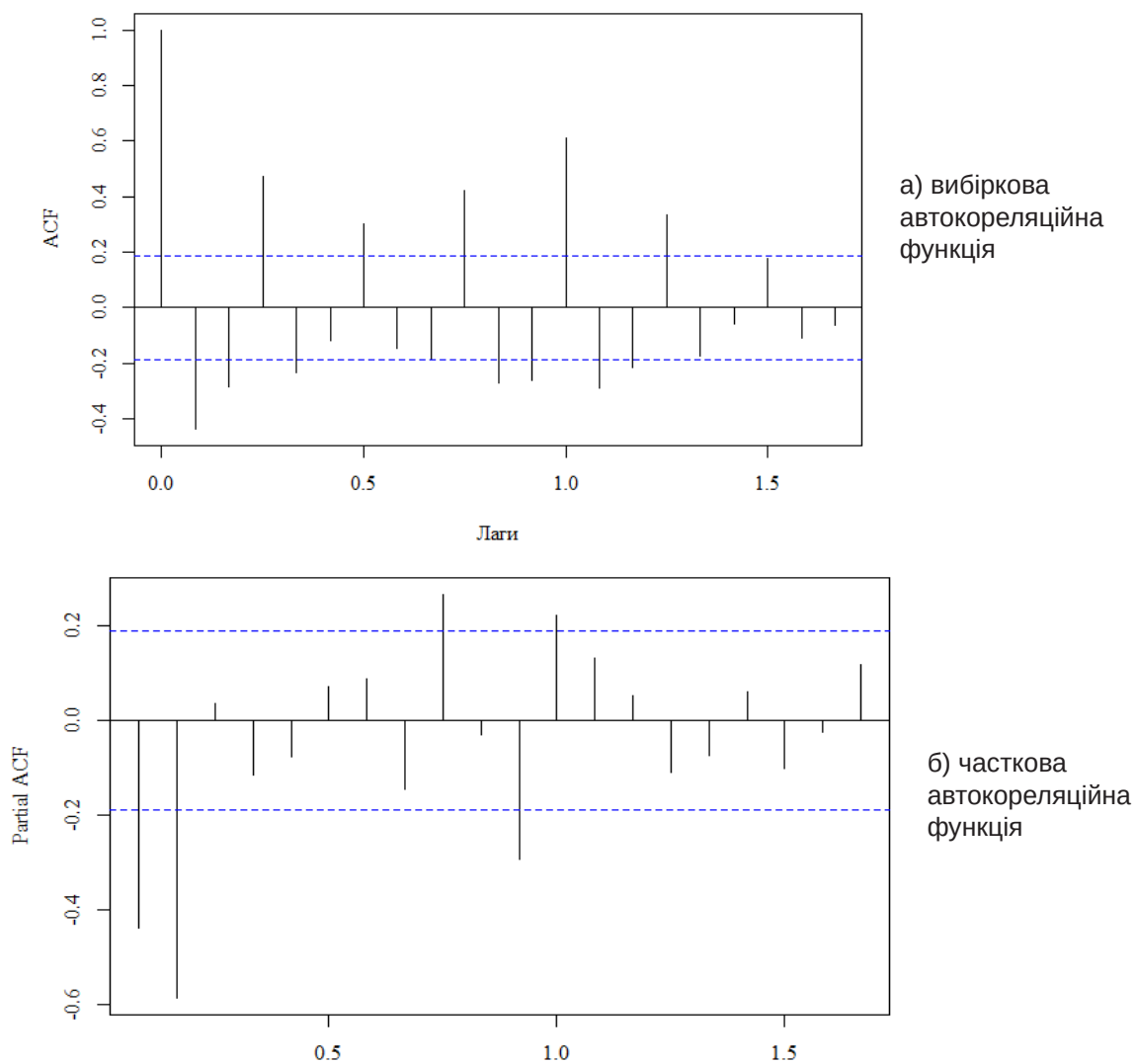

Рис. 3. Авторегресійні функції часового ряду

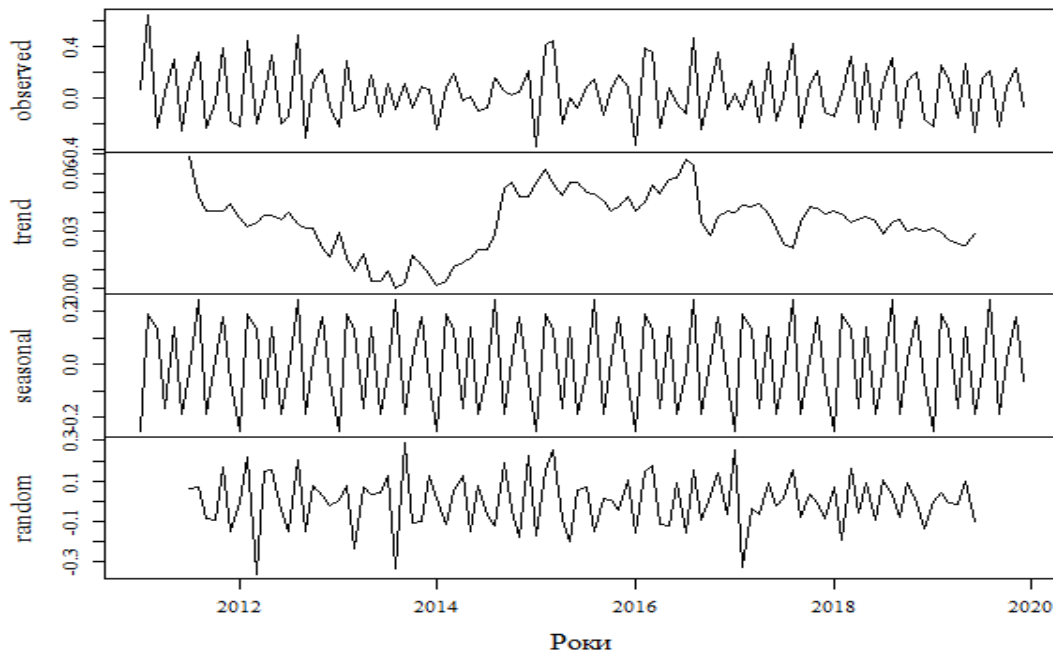

Рис. 4. Декомпозиція часового ряду

ється моделлю ковзної середньої із сезонною компонентою – ARIMA(0,0,1)(0,1,0)¹². Результати тесту Льюнга-Бокса свідчать про те, що залишки моделі є статистично незалежними ($\chi^2 = 0,019255$, р-значення = 0,8896).

За результатами зіставлення прогнозних даних із фактичними (табл. 3) можна стверджувати, що, незважаючи на вплив заходів із запобігання поширенню на території України COVID-19 у березні – травні 2020 р. динаміка зміни податкових надходжень залишилася незмінною.

Наступним кроком нашого дослідження було уточнення параметрів моделі з урахуванням даних за січень – травень 2020 р. Прогнозні значення місячних темпів приросту податкових надходжень на червень – грудень 2020 р. наведені в таблиці 4. Графічна візуалізація прогнозу наведена на рис. 5.

Таким чином, можна очікувати, що найбільшими податкові надходження будуть у листопаді місяці (на рівні 98,373 млрд грн), а найменшими – в червні (на рівні 68,549 млрд грн). Загалом за підсумками 2020 року загальна сума доходів зведеного

Таблиця 3

Прогнозні та фактичні значення приросту податкових надходжень у січні – травні 2020 р.

Період	Прогнозні значення	Довірчий 95% інтервал		Фактичні значення
		нижня межа	верхня межа	
Січень 2020	-28,41%	-56,76%	-0,07%	-35,63%
Лютий 2020	25,78%	-6,44%	58,00%	37,05%
Березень 2020	14,29%	-17,93%	46,51%	14,16%
Квітень 2020	-15,58%	-47,80%	16,64%	-31,13%
Травень 2020	26,08%	-6,14%	58,29%	27,67%

Таблиця 4

Прогнозні значення приросту податкових надходжень у червні – грудні 2020 р.

Період	Прогнозні значення	Довірчий 95% інтервал		Прогноз податкових надходжень, млн грн
		нижня межа	верхня межа	
Червень 2020	-23,18%	-50,02%	3,67%	68 549,44
Липень 2020	14,95%	-15,94%	45,85%	78 799,48
Серпень 2020	20,50%	-10,40%	51,39%	94 952,62
Вересень 2020	-22,54%	-53,43%	8,35%	73 549,87
Жовтень 2020	8,48%	-22,42%	39,37%	79 784,29
Листопад 2020	23,30%	-7,60%	54,19%	98 373,39
Грудень 2020	-6,31%	-37,20%	24,59%	92 168,24

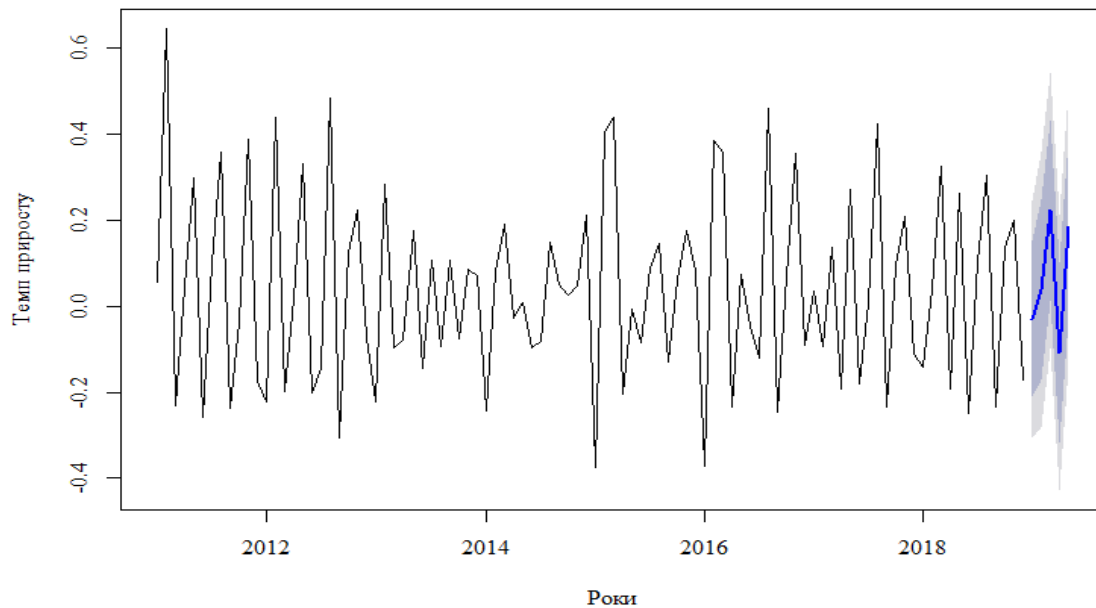

Рис. 5. Прогноз зміни темпу приросту податкових надходжень до зведеного бюджету України у червні – грудні 2020 р.

бюджету становитиме близько 1000,539 млрд грн, що менше за відповідні значення цього показника за підсумками 2017–2019 рр.

Одержані результати можуть бути використані для оперативного прийняття рішень щодо збалансування державного та місцевого бюджетів. У таких умовах особливої актуальності набуває питання боротьби з ухиленням від сплати податків та неефективним використання коштів платників податків.

Висновки. За результатами аналізу офіційних даних про виконання державного та місцевого бюджетів у 2011–2019 рр. встановлено, що податкові надходження забезпечують формування більше 80% доходів зведеного бюджету. При цьому основну частину податкових надходжень забезпечують податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний податок. Використовуючи інструментарій економіко-математичного моделювання було побудовано модель ковзної середньої із сезонною компонентою – ARIMA(0,0,1)(0,1,0)₁₂. На основі цього було розраховано прогнозні значення місячної зміни обсягів податкових надходжень до зведеного бюджету у червні – грудні 2020 р.

Перспективним напрямом подальших досліджень є виявлення закономірностей зміни податкових надходжень на рівні окремих територіально-адміністративних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kithure M.E., Waititu A., Wanjoya A. Modelling and Forecasting Volatility of Value Added Tax Revenue in Kenya. *Science Journal of Applied Mathematics and Statistics*. 2019. Т. 7. №. 1. С. 1–7. doi: 10.11648/j.sjams.20190701.11

2. Lee T.H., Kwak S. Revenue volatility and forecast errors: evidence from Korean local governments. *Local Government Studies*. 2019. С. 1–16. doi:10.1080/03003930.2019.1708726

3. Liu Q. et al. Research on the forecast and development of China's public fiscal revenue based on ARIMA model. *Theoretical Economics Letters*. 2015. Т. 5. №. 04. С. 482–493. doi:10.4236/TEL.2015.54057

4. Sabaj E., Kahveci M. Forecasting tax revenues in an emerging economy: The case of Albania. 2018. URL: https://mpr.a.uni-muenchen.de/84404/1/MPRA_paper_84404.pdf

5. Streimikiene D., Raheem Ahmed R., Vveinhardt J., Ghauri S.P., Zahid S. Forecasting tax revenues using time series techniques—a case of Pakistan. *Economic research-Ekonomska istraživanja*. 2018. № 31 (1). №. С. 722–754. doi:10.1080/1331677x.2018.1442236

6. Urrutia J.D., Mingo F.L.T., Balmaceda C.N.M. Forecasting Income Tax Revenue of the Philippines Using Autoregressive Integrated Moving Average (Arima) Modeling: a Time Series Analysis. *Am. Res. Thoughts*. 2015. Т. 1. № 9. С. 1938–1992.

7. Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 444 с.

8. Лук'яненко І.Г., Ветренко О. Культура народів Причорномор'я. 2005. № 73. С. 103–108.

9. Податки і збори: сучасні тенденції та перспективи / Вдовиченко А.М., Козоріз Л.О., Паскалова А.Г., Пірнікоза П.В., Серебрянський Д.М., Сибірянська Ю.В., Стадник М.В.; [за заг. ред. В.М. Мазярчука]. Київ: «ФОП Лопатіна О.О.», 2019. 392 с.

10. Практичне застосування методів прогнозування доходів бюджету на прикладі України. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. 32 с.

REFERENCES:

1. Kithure, M.E., Waititu, A., & Wanjoya, A. (2019) Modelling and Forecasting Volatility of Value Added Tax Revenue in Kenya. *Science Journal of Applied Mathematics and Statistics*, vol. 7, no. 1, pp. 1–7. doi: 10.11648/j.sjams.20190701.11
2. Lee, T.-H., & Kwak, S. (2019) Revenue volatility and forecast errors: evidence from Korean local governments. *Local Government Studies*, pp. 1–16. doi:10.1080/03003930.2019.1708726
3. Liu, Q., & Wang, H. (2015) Research on the forecast and development of China's public fiscal revenue based on ARIMA model. *Theoretical Economics Letters*, vol. 5, no. 04, pp. 482–493. doi: 10.4236/tel.2015.54057
4. Sabaj, E., & Kahveci, M. (2018) Forecasting tax revenues in an emerging economy: *The case of Albania*. Available at: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/84404/1/MPPRA_paper_84404.pdf
5. Streimikiene, D., Raheem Ahmed, R., Vveinhardt, J., Ghauri, S. P., & Zahid, S. (2018) Forecasting tax revenues using time series techniques – a case of Pakistan. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, vol. 31, no.01, pp.722–754. doi:10.1080/1331677x.2018.1442236
6. Urrutia, J.D., Mingo, F.L.T., & Balmaceda, C.N.M. (2015) Forecasting Income Tax Revenue of the Philippines Using Autoregressive Integrated Moving Average (Arima) Modeling: a Time Series Analysis. *Am. Res. Thoughts*, vol. 1, no. 9, pp. 1938–1992.
7. Zvarych, O.V. (2013) Podatkovi nadhodzhenja: metodologija prognozuvannja : monografija [Tax revenues: forecasting methodology: monograph]. Kyiv National University of Trade and Economics. (in Ukrainian)
8. Luk'janenko I.G., Vetrenko, O. (2005) Osoblyvosti krotkostrokovogo prognozuvannja bjudzhetnyh pokaznykiv na osnovi nekazual'nyh ekonometrychnyh metodiv [Features of short-term forecasting of budget indicators on the basis of non-casual econometric methods]. *Culture of the peoples of the Black Sea region*, no. 73, pp. 103–108. (in Ukrainian)
9. Vdovychenko A.M., Kozoriz L.O., Paskalova AG., Pirnykoza P.V., Serebrjans'kyj D.M., Sybirjans'ka Ju.V., Stadnyk M.V.; [za zag. red. V.M. Mazjarchuka] (2019) Podatky i zbory: suchasni tendencii' ta perspektyvy [Taxes and fees: current trends and prospects]. Kyiv, FOP Lopatina O.O. (in Ukrainian)
10. Research Institute of Financial Law (2014) Praktychne zastosuvannja metodiv prognozuvannja dohodiv bjudzhetu na prykladi Ukrai'ny [Practical application of methods of forecasting budget revenues on the example of Ukraine], Irpin', Research Institute of Financial Law (in Ukrainian)

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У ФОРМУВАННІ ПЕНСІЙНИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

THE ROLE OF NON-STATE PENSION FUNDS IN THE FORMATION OF PENSION SAVINGS OF CITIZENS OF UKRAINE

У статті обґрунтовано необхідність розвитку недержавного пенсійного забезпечення задля підвищення добробуту громадян після виходу на пенсію, а також розкрито роль недержавних пенсійних фондів (НПФ) у формуванні пенсійних заощаджень. Встановлено, що у 2014–2019 рр. скоротилась кількість фондів, практично не зростали кількість учасників НПФ та сума пенсійних внесків, а основними напрямками інвестування пенсійних активів НПФ були державні цінні папери та банківські депозити. За допомогою кореляційного та регресійного аналізу досліджено вплив окремих чинників на вартість активів НПФ, зокрема встановлено, що інфляція та зростання обсягу банківських депозитів призводять до її зниження, а збільшення доходів населення та видатків державного бюджету на соціальний захист, навпаки, сприяє її зростанню. До основних проблем, що перешкоджають збільшенню популярності послуг НПФ для формування пенсійних заощаджень громадян, відносно політичну та макроекономічну нестабільність у країні; відсутність державної роз'яснювальної кампанії про необхідність та переваги формування додаткових пенсійних заощаджень; низький рівень інвестиційного доходу НПФ; високу вартість послуг НПФ; відсутність механізму державного гарантування збереження пенсійних заощаджень громадян.

Ключові слова: пенсійні заощадження, недержавне пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, пенсійні внески, пенсійні активи, пенсійні виплати.

В статті обґрунтовано необхідність розвитку недержавного пенсійного

обеспечения с целью повышения благосостояния граждан после выхода на пенсию, а также раскрыта роль негосударственных пенсионных фондов (НПФ) в формировании пенсионных сбережений. Установлено, что в 2014–2019 гг. сократилось количество фондов, практически не росли количество участников НПФ и сумма пенсионных взносов, а основными направлениями инвестирования пенсионных активов НПФ были государственные ценные бумаги и банковские депозиты. С помощью корреляционного и регрессионного анализа исследовано влияние отдельных факторов на стоимость активов НПФ, в частности установлено, что инфляция и рост объема банковских депозитов приводят к ее сокращению, а увеличение доходов населения и расходов государственного бюджета на социальную защиту, наоборот, способствует ее повышению. К основным проблемам, которые препятствуют увеличению популярности услуг НПФ для формирования пенсионных сбережений граждан, относим политическую и макроэкономическую нестабильность в стране; отсутствие государственной разъяснительной кампании о необходимости и преимуществах формирования дополнительных пенсионных сбережений; низкий уровень инвестиционного дохода НПФ; высокую стоимость услуг НПФ; отсутствие механизма государственного гарантирования сохранности пенсионных сбережений граждан.

Ключевые слова: пенсионные сбережения, негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственный пенсионный фонд, пенсионные взносы, пенсионные активы, пенсионные выплаты.

УДК 369.542 (477)

<https://doi.org/10.32843/bses.55-31>

Приймак І.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Мацькова В.В.

магістрант
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Przymak Iryna

Ivan Franko National University of Lviv

Matskova Vladyslava

Ivan Franko National University of Lviv

According to world experience, one of the most effective ways of social protection of the population after retirement is the construction of multi-level pension systems, which combine a joint pension, a mandatory funded pension and a private supplementary pension. However, for more than 15 years, Ukraine has been failing to carry out the planned pension reform and to achieve the development of private pension provision. The purpose of the article is to assess the activities of PPFs in the field of pension savings of citizens of Ukraine, outline the main problems of the PPF and analyze the factors that most affect their activities in modern conditions. The article substantiates the need to develop private pension provision to improve the welfare of citizens after retirement, as well as reveals the role of private pension funds (PPF) in the formation of pension savings. It was found that Ukrainians are unlikely to use the services of PPFs due to low incomes and lack of information about their benefits. The paper analyzes the activities of PPF in Ukraine in 2014–2019, and as a result of this analysis it was established: there was a reduction in the number of funds; there is practically no tendency to increase the number of PPF participants; low increase in pension contributions, the main payers of which are legal entities; the main areas of investment in pension assets of NPFs are government securities (46%) and bank deposits (39%). Correlation and regression analysis examined the impact of individual factors on the value of PPF assets, in particular, it was found that inflation and growth of bank deposits lead to its reduction, and increasing household incomes and state budget expenditures on social protection on the contrary contribute to its increase. The main problems hindering the growing popularity of PPF services for the formation of pension savings of citizens include: political and macroeconomic instability in the country; the low popularity of pension reform and the lack of a state awareness campaign on the need and benefits of additional pension savings; low level of investment income received by PPFs; high cost of PPF services; irregular payment of pension contributions, as well as the lack of a mechanism for state guarantee of preservation of pension savings of citizens.

Key words: pension savings, private pension provision; private pension fund; pension contributions, pension assets, pension benefits.

Постановка проблеми. Завдання кожної пенсійної системи полягає у забезпеченні громадянам, які досягли пенсійного віку, такого рівня доходів, який дасть змогу запобігти бідності та зберегти гідний рівень життя. Світова практика свідчить про те, що найефективнішими є багаторівневі пенсійні системи, які поєднують солідарну та обов'язкову

або добровільну додаткову пенсію. Сьогодні в Україні понад 11,3 млн. пенсіонерів отримують тільки солідарну пенсію, середній розмір якої станом на 1 січня 2020 р. складає 3 082,98 грн., або 130 дол. Цієї суми зовсім недостатньо для того, щоб гідно жити після виходу на пенсію. Водночас на рівень солідарних пенсійних виплат суттєво

впливають демографічна ситуація (зростання кількості пенсіонерів та скорочення економічно активного населення), економічна ситуація в країні та значний дефіцит бюджету Пенсійного фонду.

Ситуацію мала змінити пенсійна реформа, що стартувала ще у 2004 р., яка передбачала запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Вона ж мала дати поштовх до розвитку недержавного пенсійного забезпечення як основного механізму формування пенсійних заощаджень громадянами нашої країни, однак суттєвих зрушень у цій сфері так і не відбулося. Українці зазвичай або не знають про недержавне пенсійне забезпечення, або не мають достатнього рівня доходів, щоб формувати додаткові пенсійні заощадження. Попри всі недоліки та за умов зваженої соціальної політики держави недержавне пенсійне забезпечення у багатьох країнах світу є ефективним інструментом для одержання додаткової пенсії. Для пошуку шляхів виходу з цієї ситуації необхідно з'ясувати причини низької ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) у системі недержавного пенсійного забезпечення та провести аналіз чинників, які впливають на їхній розвиток в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми функціонування недержавних пенсійних фондів, результативність та ефективність їхньої роботи, особливості інвестиційної діяльності фондів широко досліджували вітчизняні науковці та практики. Зокрема, серед останніх досліджень у цій сфері варто виділити аналіз теоретичних підходів до визначення сутності поняття «недержавний пенсійний фонд» та його функцій, проведений М. Ріппою та Я. Шимком [1]; оцінювання особливостей функціонування системи НПФ у сучасних умовах, здійснене М. Дзямуличем та Н. Чиж [2]; окреслення Н. Ткаченко основних векторів і ризиків інвестиційної діяльності НПФ в Україні [3]. Заслужують на увагу також рекомендації, надані за результатами дослідження компанії "DAI Global LLC" в рамках проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору» щодо перезавантаження недержавного пенсійного забезпечення в Україні [4]. Попри низку ґрунтовних праць у цій сфері питання підвищення ефективності НПФ як інструменту формування пенсійних заощаджень населенням України потребує подальших наукових пошуків.

Постановка завдання. Метою статті є оцінювання діяльності НПФ у сфері формування пенсійних заощаджень громадянами України, окреслення основних проблем функціонування НПФ та аналіз чинників, які найбільше впливають на їхню діяльність у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення, що є третім рівнем пенсійної системи України, має виключно добровільний характер та

передбачає накопичення фізичними і юридичними особами фінансових ресурсів у спеціальних установах задля одержання додаткових коштів, є:

- недержавні пенсійні фонди;
- страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків [5].

Основними фінансовими установами, які формують пенсійні заощадження громадян, мали би бути недержавні пенсійні фонди. Однак українці, формуючи заощадження, віддають перевагу банкам, адже така фінансова послуга, як банківський депозит, є більш простою та зрозумілою. Щодо інших можливостей формування пенсійних заощаджень, то пересічні громадяни нашої країни або взагалі не знають про них, або не розуміють їх. Динаміку внесків громадян України до основних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення наведено на рис. 1.

Варто зауважити, що банки не публікують статистику щодо кількості та обсягів укладених пенсійних депозитів, тому наведена динаміка депозитів терміном понад 2 роки ілюструє лише загальну схильність та спроможність українців до формування довгострокових заощаджень. Попри це, можемо відзначити загальну тенденцію до скорочення довгострокових заощаджень населення після 2015 року та незначне покращення ситуації у 2018–2019 рр. Вважаємо, що саме НПФ мають стати головними фінансовими інститутами, які акумулюватимуть додаткові пенсійні заощадження громадян України за умови успішної пенсійної реформи.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це неприбуткова установа, яка функціонує за рахунок внесків її учасників задля їхнього розподілу в майбутньому [5]. Мета діяльності такої організації полягає у захисті пенсійних заощаджень учасників фонду від інфляційного знецінення шляхом інвестування їх у різні фінансові інструменти та проведення виплат усім членам фонду в майбутньому. НПФ, на відміну від страхових компаній і банків, спеціалізуються виключно на збереженні фінансових ресурсів та здійсненні пенсійних виплат громадянам [10]. Така зосередженість на збереженні коштів разом із продуманою та ефективною інвестиційною діяльністю задля зниження інфляційного впливу може сприяти популярності НПФ на ринку заощадження коштів населення. Однак сьогодні ми не спостерігаємо великого попиту на фінансові послуги НПФ серед населення. Про це свідчать і динаміка кількості НПФ в Україні, і основні показники їхньої діяльності (табл. 1).

Через політичну та економічну кризу в Україні, різке знецінення гривні, високий рівень інфляції, зростання безробіття та низький рівень довіри

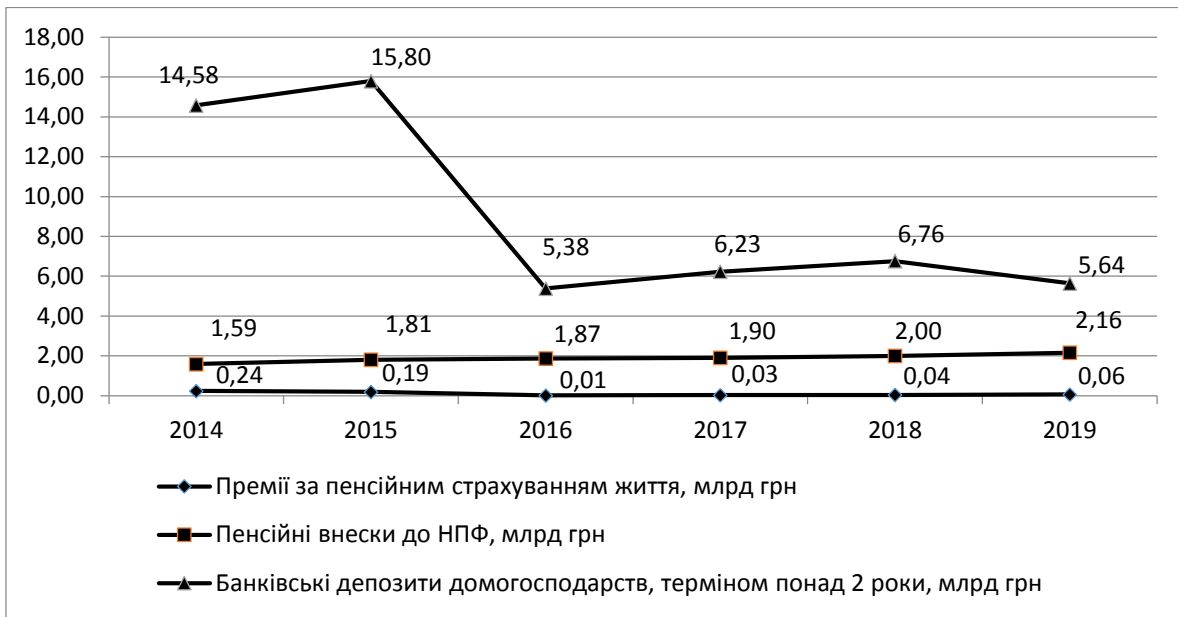

Рис. 1. Динаміка внесків громадян України для формування пенсійних заощаджень

Джерело: побудовано за джерелами [6; 7; 8; 9]

Таблиця 1

Основні показники діяльності НПФ в Україні у 2014–2019 рр.

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Кількість НПФ	76	72	64	64	62	65
Кількість адміністраторів НПФ	24	23	22	22	22	22
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	61,4	55,1	59,7	58,7	68,8	77,1
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	840,6	833,7	836,7	840,8	855,3	874,6
Пенсійні внески, млн. грн.	1 587,5	1 808,2	1 886,8	1 897,3	2 000,5	2 160,8
- від фізичних осіб	66,5	71,4	80,3	124,3	172,1	222,7
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
- від юридичних осіб	1 520,5	1 736,1	1 806,3	1 772,3	1 827,7	1 937,3
Пенсійні виплати, млн. грн.	300,2	421,4	557,1	696,3	809,9	947,4
Кількість учасників, що отримують пенсійні виплати, тис. осіб	69,0	75,6	82,2	78,8	81,3	83,9

Джерело: сформовано за джерелами [6; 7]

населення до НПФ відбулося суттєве скорочення їхньої кількості у 2014–2016 рр. Впродовж останніх років кількість НПФ не скорочувалась, але й не відбулося зростання ринку недержавного пенсійного забезпечення.

Після 2014 р. спостерігаємо скорочення кількості пенсійних контрактів, укладених з НПФ, і тільки з 2018 р. намітилась позитивна динаміка. У 2019 р. темпи приросту цього показника порівняно з 2014 р. склали 20,3%.

Скромними залишаються також темпи приросту кількості учасників НПФ. Так, у 2019 р. цей показник становив 874,6 тис. осіб, що лише на 4% більше, ніж у 2014 р., що свідчить про низьку популярність та відсутність довіри населення до послуг НПФ як способу формування пенсійних заощаджень. Це підтверджують також результати опиту-

вання громадської думки, проведеного Проєктом USAID «Трансформація фінансового сектору» у 2017 р. щодо пенсійної реформи та ставлення до пенсій в Україні, відповідно до якого 53% респондентів нічого не знають про недержавне пенсійне забезпечення, а 57% не мають можливості заощаджувати на пенсію [4, с. 21].

Розмір пенсійних внесків до НПФ за останнішість років збільшився тільки на 573,3 млн. грн. 89,6% пенсійних внесків становлять кошти юридичних осіб, 10,3% – фізичних осіб, а решта 0,1% – фізичних осіб-підприємців. Така структура пенсійних внесків свідчить про низьку культуру формування пенсійних заощаджень в українському суспільстві та відсутність державної політики у цій сфері.

Ще меншими є суми пенсійних виплат, але така ситуація обумовлена тим, що більше половини

учасників, а саме 57,2%, складають особи віком від 25 до 50 років, які тільки вкладають кошти й не потребують цих виплат відповідно до свого віку, а 16,1% вкладників складають люди старше 60 років, які, відповідно, отримують пенсійні виплати [6].

Задля забезпечення пенсійних накопичень та отримання стабільного інвестиційного доходу НПФ розміщують пенсійні активи у різні фінансові інструменти, враховуючи встановлені законодавством обмеження, макроекономічну ситуацію, стан фондових ринків. Структуру інвестованих активів НПФ наведено на рис. 2. Лівову частку пенсійних активів інвестовано у державні цінні папери (46%)

та розміщено на банківських депозитах (39%), менш популярними для отримання інвестиційного доходу серед НПФ є облігації українських підприємств (9%), об'єкти нерухомості (3%) та акції українських емітентів (1%).

Як бачимо, наявні в Україні фінансові інструменти жорстко обмежують змогу одержання інвестиційного доходу, вищого за рівень інфляції, та можливість диверсифікації ризиків, що ставить під сумнів здатність вітчизняних НПФ захистити пенсійні заощадження громадян від інфляційного впливу.

Для оцінювання впливу інфляції на формування пенсійних активів НПФ під час дослідження

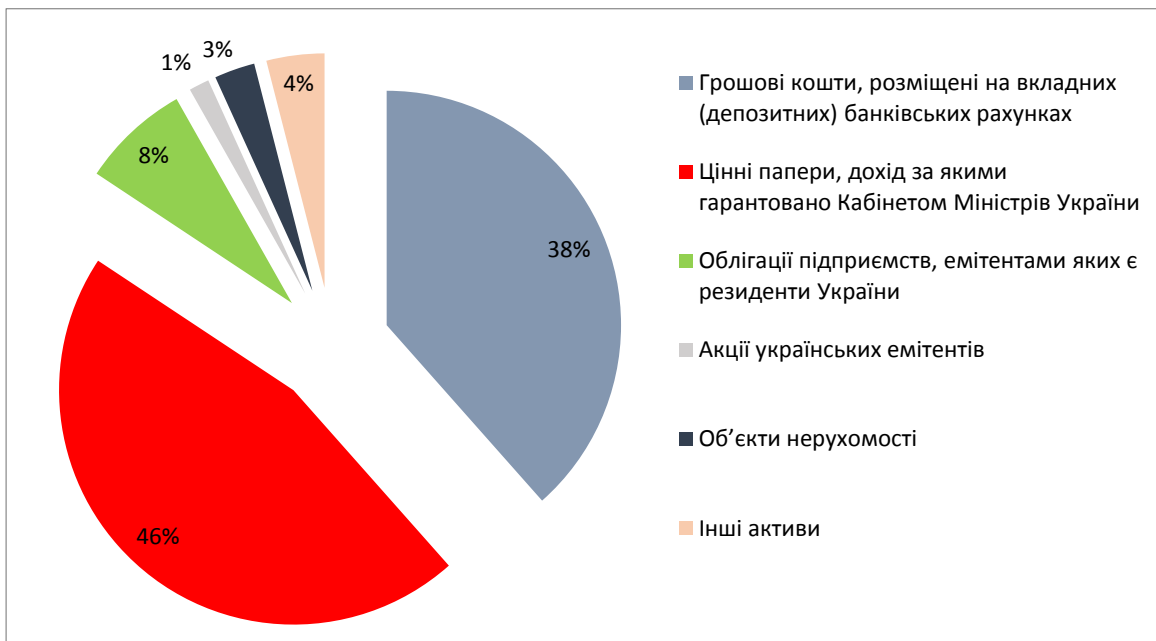

Рис. 2. Структура інвестованих пенсійних активів НПФ станом на 31 грудня 2019 р.

Джерело: побудовано за джерелом [6]

Рис. 3. Динаміка показників індексу споживчих цін та темпу приросту загальної вартості активів НПФ у 2014–2020 рр.

Джерело: побудовано за джерелами [6; 7; 12]

розраховано коефіцієнт кореляції Пірсона між двома змінними, а саме індексом споживчих цін та темпом приросту загальної вартості активів НПФ (рис. 3). Отриманий результат ($R=-0,73538$) свідчить про те, що між двома змінними існує значний зв'язок, а від'ємне значення вказує на протилежний вплив, тобто чим вище значення показника інфляції, тим менше темп приросту загальної вартості активів НПФ, і навпаки.

Зростання рівня інфляції приводить до збільшення вартості товарів і послуг, що суттєво знижує можливість громадян формувати заощадження, зокрема за допомогою НПФ, а також знецінює активи НПФ. Треба зауважити, що негативно на вартість активів НПФ впливає зростання обсягу банківських депозитів фізичних осіб. Для оцінювання інтенсивності такого впливу було використано коефіцієнт Фехнера. Отримане значення ($K_f=-0,33$) означає, що між цими двома змінними існує достатній зворотній зв'язок, тобто, зростання суми вкладів у банківських установах приводить до зменшення активів НПФ, і навпаки. Зазвичай громадяни не думають про диверсифікацію ризиків щодо вкладених коштів і вибирають лише одну фінансову установу, якій довіряють та в яку інвестують свої кошти, а порівняно з банківським депозитом пенсійний контракт з НПФ для громадян є незрозумілою фінансовою послугою, тому під час конкуренції за клієнтів НПФ часто програють банкам.

Важливим чинником зростання обсягу активів НПФ є збільшення доходів населення. Кореляційний аналіз цих показників ($K_f=0,67$) свідчить про досить сильний та прямий зв'язок. Це означає, що зростання середнього доходу на душу населення в країні сприяє збільшенню обсягу активів НПФ (рис. 4).

Позитивний вплив на вартість активів НПФ також має зростання видатків на соціальне забезпечення з державного бюджету України. Розрахунки показали, що для цих показників $K_f=0,71$. Отже, зростання чи зменшення видатків на соціальне забезпечення прямо пропорційно впливає на суму загальної вартості активів НПФ. Зазвичай видатки на соціальне забезпечення зростають, коли економічна ситуація в країні покращується, отже, зростають добробут громадян та їхня готовність до формування заощаджень (рис. 5).

До основних проблем, які перешкоджають розвитку НПФ в Україні, варто віднести низький рівень доходів населення, що не дає змогу формувати пенсійні заощадження; слабкий розвиток фінансових ринків; відсутність державної кампанії щодо популяризації приватних пенсійних схем; неспроможність НПФ досягнути довгострокового чистого інвестиційного доходу; великі витрати НПФ, що негативно впливають на вартість пенсійних активів у довгостроковому періоді.

Висновки з проведеного дослідження. Попри розроблену концепцію пенсійної реформи, в Україні досі працює лише солідарна пенсійна система, фінансовий потенціал якої не дає змогу забезпечити гідний рівень життя пенсіонерам. У майбутньому з огляду на демографічну ситуацію без невідкладних та рішучих заходів пенсійної кризи не уникнути. Натомість розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, яка доповнює загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, може стати тим механізмом, що дасть змогу забезпечити гідний рівень життя після виходу на пенсію.

Нині роль НПФ у формуванні пенсійних заощаджень громадян є мізерною, їхні послуги є надто

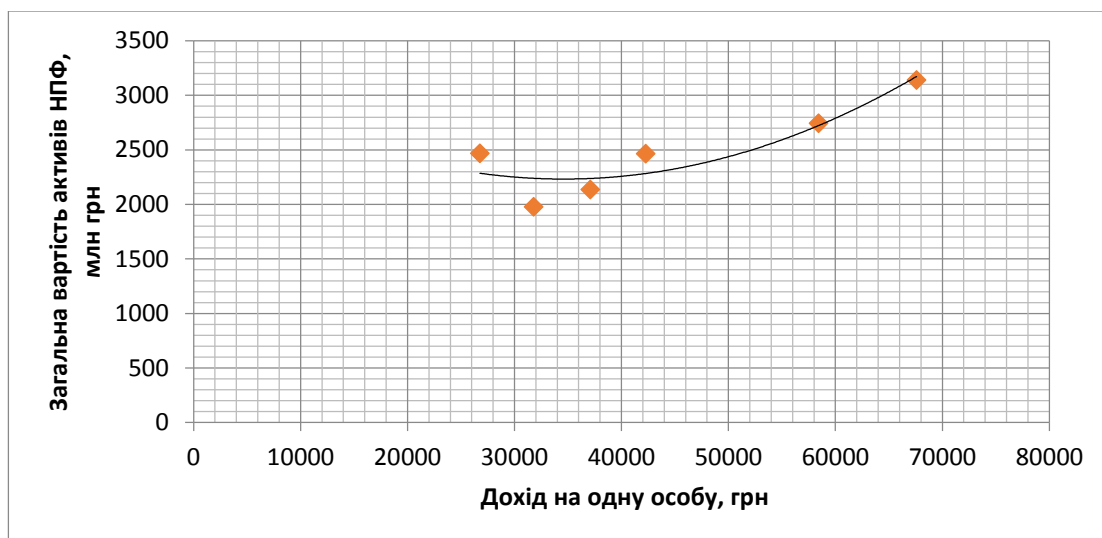

Рис. 4. Кореляційний зв'язок між вартістю активів НПФ та доходом на одну особу

Джерело: побудовано за джерелами [6; 7; 13]

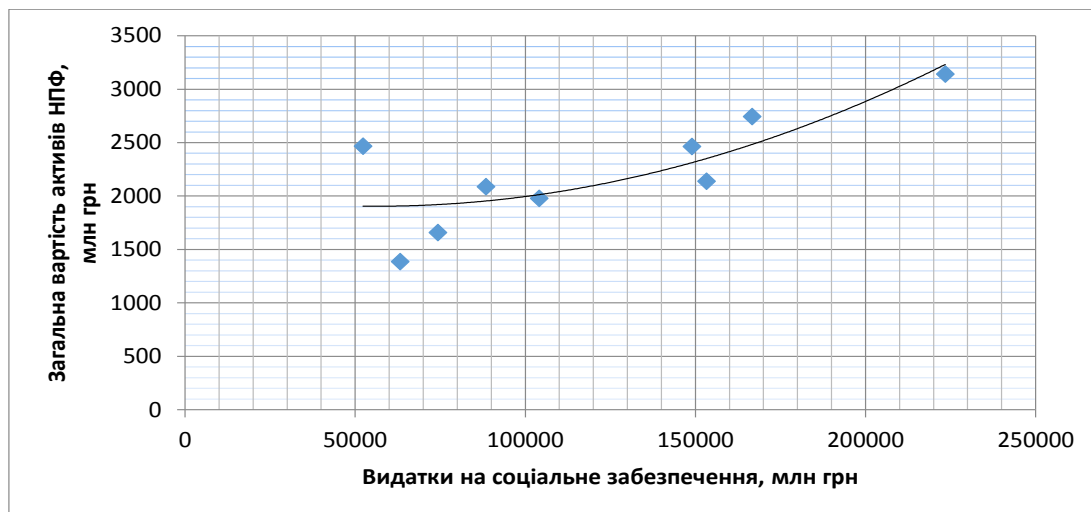

Рис. 5. Кореляційний зв'язок між загальною вартістю активів НПФ та видатками на соціальне забезпечення з державного бюджету

Джерело: побудовано за джерелами [6; 7; 14]

дорогими, а здатність забезпечити належний інвестиційний дохід – сумнівною. Отже, довіра більшості громадян до НПФ та системи недержавного пенсійного забезпечення загалом невисока.

Для стимулювання розвитку НПФ необхідно осучаснити законодавчу базу, забезпечити макроекономічну стабілізацію, сприяти розвитку фінансових ринків, провести масштабну інформаційну кампанію задля підвищення обізнаності громадян у сфері фінансового добробуту та пенсій, удосконалити систему фінансових стимулів участі населення у приватних пенсійних схемах та вдосконалення системи контролю за витратами на оплату послуг НПФ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ріппа М., Шимко Я. Економічна природа недержавних пенсійних фондів. *Економічний вісник університету*. 2019. № 41. С. 162–170. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170>.
2. Дзямулич М., Чиж Н. Особливості функціонування системи недержавних страхових пенсійних фондів в Україні. *Економічний форум*. 2020. № 1. С. 135–140. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-1-19>.
3. Ткаченко Н. Вектори розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 200–206 URL: <https://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/567.pdf>.
4. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. Звіт проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору», липень, 2019. 58 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf.
5. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

6. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31 грудня 2019 р. / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv_2019.doc.

7. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31 грудня 2016 р. / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.

8. Рейтинг страхових компаній України. Пенсійне страхування життя за 2014–2019 рр. URL: <https://forinsurer.com/ratings/life>.

9. Грошово-кредитна статистика / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#1ms>.

10. Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 3. С. 121–138. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/download/1250/1253>.

11. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31 березня 2020 р. / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf.

12. Зведена таблиця індексів споживчих цін з 2000 по 2020 рр. / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation>.

13. Доходи населення по регіонах України / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2013_u.html.

14. Річні звіти про виконання державного бюджету України за 2014–2019 роки / Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

REFERENCES:

1. Rippa M., Shymko Ya. (2019) Ekonomichna pryroda nederzhavnykh pensiiynykh fondiv [Economic nature of private pension funds]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu. Economic Bulletin of the University*, 41, pp. 162–170. Available at: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170>.
2. Dziamulych M., Chizh N. (2020) Osoblyvosti funkcionuvannya systemy nederzhavnykh strakhovykh pensiiynykh fondiv v Ukraini [Peculiarities of functioning of the system of non-state insurance pension funds in Ukraine]. *Ekonomichnyy forum 2020 – Economic Forum 2020*, 1, pp. 135–140. Available at: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-1-19>.
3. Tkachenko N. (2019) Vektory rozvytku investytsiynoyi diyal'nosti nederzhavnykh pensiiynykh fondiv v Ukraini [The vectors of development of private pension funds investment activities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya. – Problems and prospects of economics and management*, 1 (17), pp. 200–206. Available at: <https://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/567.pdf>.
4. Nederzhavne pensiyne zabezpechennya v Ukraini: otsinka ta rekomendatsiyi. Zvit proektu USAID “Transformatsiya finansovoho sektoru” [Non-state pension provision in Ukraine: assessment and recommendations. *USAID Financial Sector Transformation Project Report*]. (2019, July). p. 58. Available at: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf.
5. Pro nederzhavne pensiyne zabezpechennya: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 roku No 1057-IV [On Non-State Pension Provision: The Law of Ukraine] (2003, November, 4). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
6. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiiynoho zabezpechennia stanom na 31.12.2019 [Results of the development of the system of nonstate pension provision dated December 31, 2019]. Available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv_2019.doc.
7. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiiynoho zabezpechennia stanom na 31.12.2016 [Results of the development of the system of nonstate pension provision dated December 31, 2016]. Available at: https://nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf.
8. Reytnynh strakhovykh kompaniy Ukrainy. Pensiyne strakhuvannya zhyttya za 2014–2019 rr. [Rating of insurance companies of Ukraine. Pension life insurance for 2014–2019]. Available at: <https://forinsurer.com/ratings/life>.
9. Hroshovo-kredytna statystyka. Natsional'nyy bank Ukrainy [Monetary statistics. National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#1ms>.
10. Pryimak I., Vyshyvana B. (2019) Nederzhavne pensiyne zabezpechennia v systemi sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy [Non-state pension provision in the system of social protection of the Ukrainian population] *Svit finansiv. World of finance*, 3 (60), pp. 121–138. Available at: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/download/1250/1253>.
11. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiiynoho zabezpechennia stanom na 31.12.2020 [Results of the development of the system of nonstate pension provision dated December 31, 2020]. Available at: https://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_I_kv%202020.pdf.
12. Zvedena tablytsya indeksiv spozhyvchyykh tsin z 2000 po 2020 rr. [Summary table of consumer price indices from 2000 to 2020]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. – Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation>.
13. Dokhody naselennya po rehionakh Ukrainy [Income of the population by regions of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2013_u.html.
14. Richni zvity pro vykonannya derzhavnoho byudzhetu Ukrainy za 2014–2019 roky [Annual reports on the implementation of the state budget of Ukraine for 2014–2019]. Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrainy – State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Статтю присвячено обґрунтуванню організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. На основі результатів всеукраїнського експертного опитування (анкетування) визначено експертну думку щодо організаційного забезпечення обліково-аналітичного гарантування економічної безпеки підприємств. Запропоновано створення служби економічної безпеки (СЕБ) як окремого структурного підрозділу підприємства, діяльність якого пов'язана зі зміцненням економічної безпеки, захистом облікової інформації, поліпшенням фінансово-господарської дисципліни та зміцненням потенціалу підприємства в конкурентному середовищі аграрного бізнесу. Розроблено блок-схему реалізації функцій СЕБ, функціональна спрямованість якої базується на синхронізації кадрового, організаційного, інформаційного та нормативно-правового забезпечення й сфокусована на формуванні безпекової облікової політики та фінансової звітності.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, економічна безпека, аграрні підприємства, служба економічної безпеки, організаційний регламент, організаційне забезпечення.

Стаття посвячена обґрунтуванню організаційних основ учетно-аналітичного

обеспечения экономической безопасности аграрных предприятий. На основе результатов всеукраинского экспертного опроса (анкетирования) определено экспертное мнение по организационному обеспечению учетно-аналитического гарантирования экономической безопасности предприятий. Предложено создание службы экономической безопасности (СЭБ) как отдельного структурного подразделения предприятия, деятельность которого связана с укреплением экономической безопасности, защитой учетной информации, улучшением финансово-хозяйственной дисциплины и укреплением потенциала предприятия в конкурентной среде аграрного бизнеса. Разработана блок-схема реализации функций СЭБ, функциональная направленность которой базируется на синхронизации кадрового, организационного, информационного и нормативно-правового обеспечения и сфокусирована на формировании безопасной учетной политики и финансовой отчетности.

Ключевые слова: учетно-аналитическое обеспечение, экономическая безопасность, аграрные предприятия, служба экономической безопасности, организационный регламент, организационное обеспечение.

УДК 657.1:338.30

<https://doi.org/10.32843/bses.55-32>

Василишин С.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
бухгалтерського обліку і аудиту
Харківський національний
аграрний університет
імені В.В. Докучаєва

Vasylyshyn Stanislav

Kharkiv National Agrarian University
named after V.V. Dokuchaiev

The significance of the problem of the organization of accounting is closely connected with the formation of the agricultural enterprises economic security system, which allows making effective management decisions and providing protection from negative influences from external and internal users. In view of this, it is important to establish the organizational principles of accounting and analytical support of agricultural economic security. The article is devoted to substantiation of organizational bases of accounting and analytical support of economic security of agricultural enterprises. It was found that during considering the organizational principles of economic security management the most important stage is the choice of organizational model with the establishment of specific functional organizational regulations and ensuring control over their implementation. Based on the results of the all-Ukrainian expert survey of accounting staff, scientists and graduates, an expert opinion on the organizational support of accounting and analytical guarantee of economic security of enterprises is analyzed. It is proposed to create an economic security service (SES) as a separate structural unit of the enterprise, whose activities are related to strengthening economic security, protection of accounting information, improving financial and economic discipline and strengthening the potential of the enterprise in a competitive agribusiness environment. A block diagram of the implementation of SES functions has been developed, the functional orientation of which is based on synchronization of personnel, organizational, informational and regulatory support and focused on the formation of security accounting policy and financial reporting, strengthening cyber security, reliability of cloud storage services, organization of competitive intelligence, prevention of economic espionage, protection of trade secrets and development of the compliance system. Further research should be aimed at substantiating the competencies of the accounting guarantor of economic security and the features of security reconstruction of primary, analytical and synthetic accounting in agricultural enterprises.

Key words: accounting and analytical support, economic security, agricultural enterprises, economic security service, organizational regulations, organizational support.

Постановка проблеми. Безпекова трансформація спроможності інституту бухгалтерського обліку має базуватись на створенні та ефективному функціонуванні адаптивних організаційних механізмів, які поєднують нормативно-методичне, кадрове, соціальне, інформаційне та комунікаційне забезпечення.

Значущість проблеми організації бухгалтерського обліку тісно пов'язана з формуванням сис-

теми економічної безпеки аграрних підприємств, що дає змогу приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати захист від негативного впливу з боку зовнішніх та внутрішніх користувачів. З огляду на це актуальним є встановлення організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика вдосконалення обліково-аналі-

тичного забезпечення та організації економічної безпеки є предметом наукових дискусій багатьох учених, таких як Т. Бочуля [1], П. Гайдуцький [2], В. Дерій [3], В. Жук [4], Т. Камінська [5], С. Легенчук [6], В. Немченко [7], Є. Овчаренко [8], В. Ортинський [9], Н. Правдюк [10], Л. Титенко [11]. Вона набуває нових рис із посиленням процесів цифровізації економіки. Наукові праці дослідників є потужною теоретичною й практичною базою, проте розгляд організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення саме в контексті економічної безпеки обумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час розгляду організаційних засад управління економічною безпекою найважливішим етапом є вибір організаційної моделі з установленням конкретних функціональних організаційних регламентів і забезпеченням контролю за їх виконанням. Щодо зміцнення економічної безпеки головним завданням організаційного етапу є забезпечення функціональної структури та організаційних взаємовідносин, які максимально сприятимуть досягненню мети щодо протидії ризикам і загрозам економічної безпеки на основі раціонально побудованого обліково-аналітичного забезпечення.

В. Немченко вважає, що «питання про створення служби безпеки повинно виникати в момент прийняття рішення про організацію фірми залежно від вибраного виду діяльності, обсягу передбачуваної до виробництва продукції, розміру річного обігу та прибутку, використання секретів виробництва, кількості працівників тощо. Засновники повинні заздалегідь передбачити необхідність створення служби безпеки [7, с. 12].

Науковці на чолі з Є. Овчаренком пропонують створення оперативної безпекової групи, під якою розуміють тимчасове організаційне утворення, засноване на підставі нормативно-правових актів, що складається з фахівців постійних відділів служби економічної безпеки й фахівців інших департаментів, служб та відділів підприємства. Групу очолює призначений керівник, який скеровує роботу всіх учасників, спрямовану на нейтралізацію загроз економічній діяльності підприємства [8].

Разом із безперечно високою якістю послуг аудиторських чи консалтингових компаній досвід великих західних корпорацій свідчить про найбільшу дієвість саме внутрішніх підрозділів зі зміцнення економічної безпеки. Крім того, в умовах обмеженості фінансових ресурсів для малих та середніх аграрних товаровиробників доцільнішою також є організація власного підрозділу з економічної безпеки.

Це підтверджує більшість респондентів всеукраїнського експертного опитування, а саме

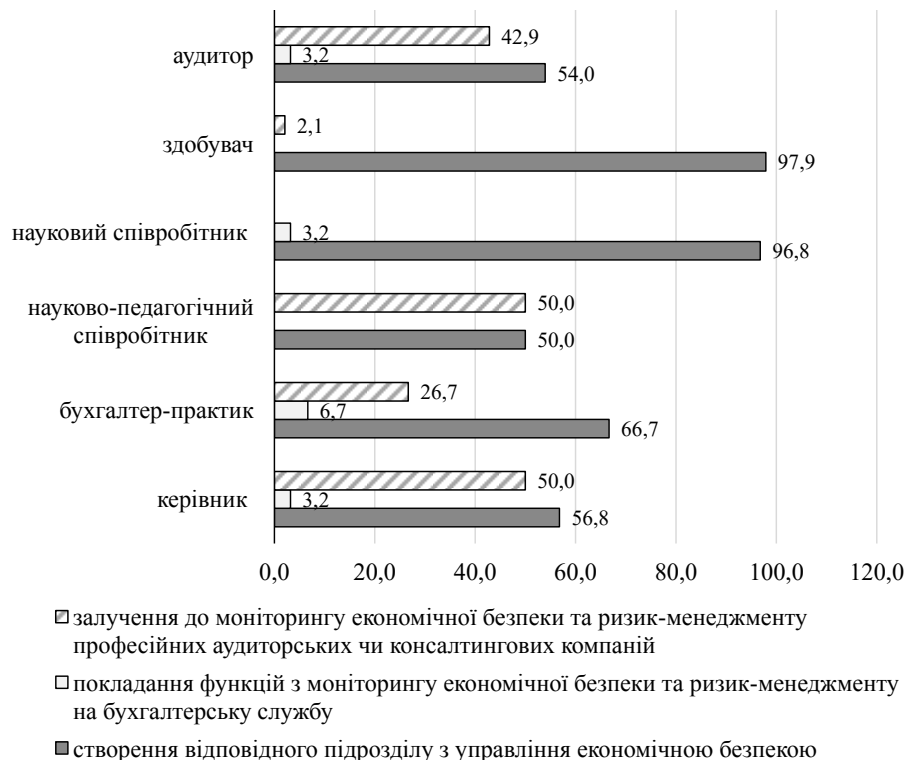

Рис. 1. Експертна думка щодо організаційного забезпечення обліково-аналітичного гарантування економічної безпеки підприємств

Джерело: побудовано за результатами всеукраїнського експертного опитування

анкетування працівників бухгалтерських служб, науковців та здобувачів освітніх ступенів «Місце економічної безпеки в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами і трансформація бухгалтерської професії в цифровому світі» (2019–2020 рр.), які вважають, що найдоречнішим заходом зміцнення економічної безпеки підприємства є створення відповідного підрозділу (рис. 1).

Перевагами створення власного організаційного підрозділу зі зміцнення економічної безпеки є економія фінансових та матеріальних ресурсів, замкненість інформаційних потоків всередині підприємства, розширення можливостей для внутрішнього контролю та ефективної взаємодії структурних підрозділів.

Зважаючи на ці позиції, пропонуємо створити службу економічної безпеки (СЕБ) як окремий структурний підрозділ підприємства, створений задля зміцнення економічної безпеки, захисту облікової інформації, поліпшення фінансово-господарської дисципліни та зміцнення потенціалу підприємства в конкурентному середовищі аграрного бізнесу (рис. 2).

Вибір тієї чи іншої моделі взаємозв'язку функціональних обов'язків облікового гаранта економічної безпеки й головного бухгалтера передусім залежить від розмірів підприємства, обсягів облікової інформації та фінансових ресурсів.

Основними функціями облікового гаранта економічної безпеки як провідного фахівця СЕБ пропонуємо вважати такі:

– задоволення інформаційних запитів внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів процесу зміцнення економічної безпеки;

- формування цілісної архітектури обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки та контроль за зміцненням її рівня;
- розроблення безпекового фрагмента Положення про облікову політику та інших організаційних обліково-звітних регламентів;
- виявлення, вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення, зберігання інформації щодо стану та ризиків економічної безпеки;
- забезпечення безпекового подання аграрного бізнесу у фінансовій та нефінансовій звітності;
- формування критеріально-оцінювальної системи та інформаційних джерел аналізу економічної безпеки;
- діагностика стану економічної безпеки на основі оброблення даних, моніторингу факторів негативного впливу на неї та резервів зміцнення її рівня;
- стратегічне позиціонування рівня економічної безпеки підприємства, інтерпретація результатів аналізу та запровадження технологій безпекового контролінгу;
- формування оптимальних показників платоспроможності й запобігання ймовірності банкрутства;
- збереження ресурсного потенціалу підприємства й мобілізація матеріальних, фінансових, трудових та підприємницьких ресурсів у процесі розроблення заходів щодо протидії ризикам та загрозам підприємницької діяльності;
- верифікація надійності контрагентів та інших суб'єктів прямого та опосередкованого впливу на бізнес-середовище підприємства;
- організація заходів щодо захисту комерційної таємниці;

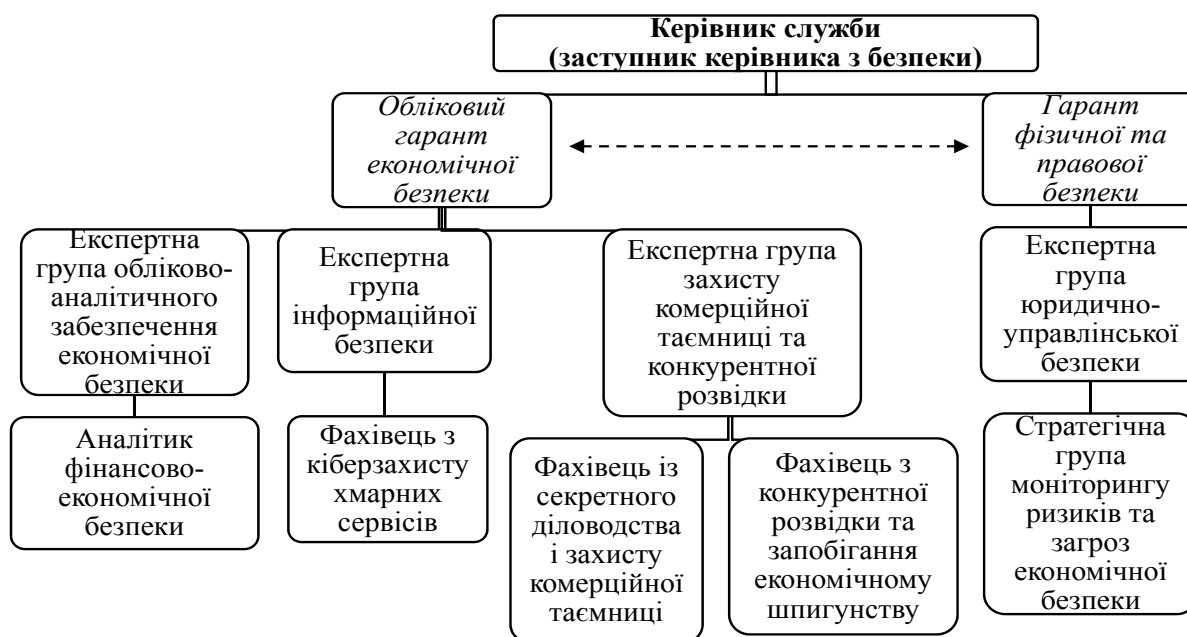

Рис. 2. Орієнтовна структура служби економічної безпеки підприємства (СЕБ)

Джерело: авторська розробка

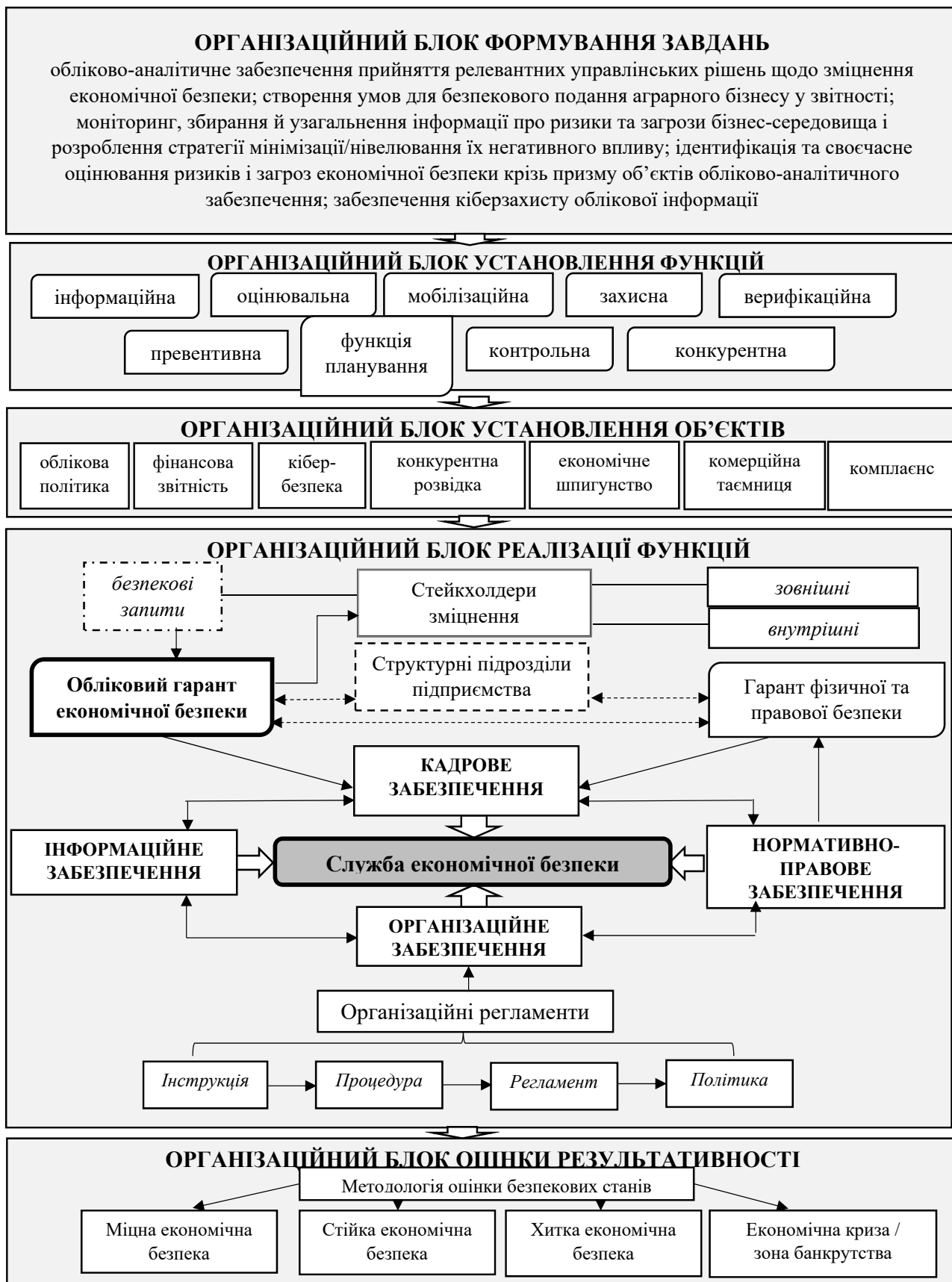

Рис. 3. Блок-схема організаційного забезпечення управління економічною безпекою в конкурентному середовищі аграрного бізнесу

Джерело: авторська розробка

– виконання доручень керівництва підприємства, що входять до компетенції служби.

На рис. 3 наведено блок-схему організаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємств у конкурентному середовищі аграрного бізнесу.

Підкреслимо, що важливою складовою частиною організаційного забезпечення СЕБ є наявність розроблених організаційних регламентів, серед яких виокремлюємо інструкції, процедури, регламенти й політику (рис. 4).

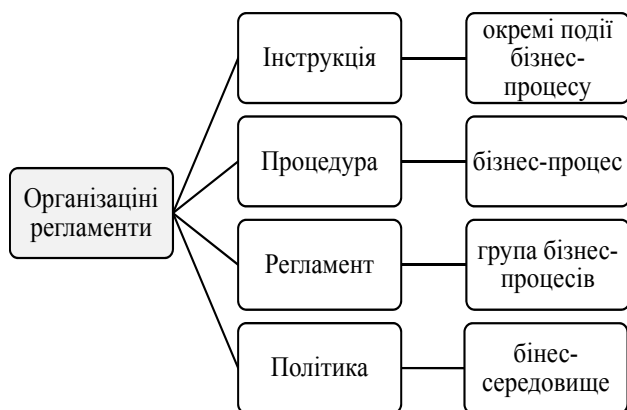

Рис. 4. Ієрархія організаційних регламентів діяльності СЕБ

Джерело: авторська розробка

Наведений методичний підхід разом з наявними базується на синхронізації кадрового, організаційного, інформаційного та нормативно-правового забезпечення й сфокусований на формуванні безпекової облікової політики та безпекового розкриття агробізнесу у фінансовій звітності.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано, що побудова чіткої моделі безпекової трансформації обліково-аналітичного забезпечення прямо залежить від належного рівня її організаційного забезпечення. У зв'язку з цим запропоновано виокремити службу економічної безпеки (СЕБ) як структурний підрозділ підприємства з виділенням у ній облікового гаранта економічної фізичної та правової безпеки, експертних груп з інформаційної безпеки й експертної групи захисту комерційної таємниці, конкурентної розвідки та комплаєнса.

Вважаємо, що поступова імплементація запропонованих організаційних блоків щодо реалізації функцій СЕБ максимально точно відповідає безпековим запитам і забезпечує адекватність політики управління аграрними підприємствами в умовах жорсткої конкуренції та вразливості інформаційного середовища до кібератак. Доведено, що максимальний ефект від діяльності цього підрозділу з удосконалення обліково-аналі-

тичного забезпечення можливий на основі встановлення ієрархії організаційних регламентів. Це дає змогу оптимізувати розподіл бізнес-процесів і досягти їх максимальної кореляції з черговістю етапів та змістом запитів ризик-менеджменту аграрного підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бочуля Т. Облікова складова інформаційного потенціалу підприємства. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2013. № 1 (6). С. 35–42.
2. Гайдуцький П., Жук В. Роль бухгалтерського обліку в попередженні економічних криз. *Економіка України*. 2012. № 12. С. 72–82.
3. Дерій В., Мельничук І. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит у системі управління витратами на економічну безпеку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 1. С. 197–208.
4. Жук В. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
5. Камінська Т. та ін. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту на сільськогосподарських підприємствах: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2013. 338 с.
6. Легенчук С. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 652 с.
7. Немченко В., Малішевська В. Забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 3 (15). С. 10–13.
8. Овчаренко Є. Система економічної безпеки підприємства: ознаки та принципи функціонування. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2012. № 24 (II). С. 133–143.
9. Ортинський В., Керницький І., Живко З. та ін. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 542 с.
10. Правдюк Н., Мулик Т., Мулик Я. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 224 с.
11. Tytenko L. Economic security as an element of strategic management system: accounting and analytical aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 3. Vol. 4. P. 309–318.

REFERENCES:

1. Bochulya T. (2013) Oblikova skladova informacijnogho potencialu pidpryjemstva [Accounting component of the information potential of the enterprise]. *Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, no. 1 (6), pp. 35–42.
2. Ghajducyjkyj P., Zhuk V. (2012) Rolj bukhghaltersjko-ggho obliku v poperedzhenni ekonomichnykh kryz [The role of accounting in preventing economic crises]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 72–82.
3. Derij V., Meljnuchuk I. (2019) Bukhghaltersjkyj oblik, analiz i audyt u systemi upravlinnja vytratamy na ekonomichnu bezpeku [Accounting, analysis and audit in the management system of economic security costs].

Bulletin of Ternopil National Economic University, vol. 1, pp. 197–208.

4. Zhuk V. (2018) Rozvytok teorii bukhhaltersjogho obliku: instytucionalnyj aspekt [Development of accounting theory: institutional aspect]. Kyiv: NNC "IAE" (in Ukrainian).

5. Kaminsjka T. (2013) Oblikovo-analitychne zabezpechennja finansovogho menedzhmentu na siljskog-hospodarsjkykh pidpryjemstvakh [Accounting and analytical support of financial management in agricultural enterprises]. Kyiv: CP Kompynt" (in Ukrainian).

6. Leghenchuk S. (2010). Teorija i metodologhija bukhhaltersjogho obliku v umovakh postindustriajnoji ekonomiky [Theory and methodology of accounting in a post-industrial economy]. Zhytomyr: ZhDTU (in Ukrainian).

7. Nemchenko V., Malishevsjka V. (2012) Zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva [Ensuring the economic security of the enterprise]. *Economics of the food industry*, no. 3, pp. 10–13.

8. Ovcharenko Je. (2012) Systema ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva: oznaky ta pryncypy funkcionuvannja [The system of economic security of the enterprise: signs and principles of functioning]. *Economy. Management. Entrepreneurship*, no. 24, pp. 133–143.

9. Ortyns'kyj V., Kernys'kyj I., Zhyvko Z. ta in. (2009) Ekonomichna bezpeka pidpryjemstv, orhanizatsij ta ustanov [Economic security of enterprises, organizations and institutions]. Kyiv: Pravova iednist' (in Ukrainian).

10. Pravdjuk N., Mulyk T., Mulyk Ja. (2019) Upravlinnja finansovoju bezpekoju pidpryjemstv: oblikovo-analitychnyj aspekt [Management of financial security of enterprises: accounting and analytical aspect]. Kyjiv: "Centr uchbovoji literatury" (in Ukrainian).

11. Tytenko L. (2018). Economic security as an element of strategic management system: accounting and analytical aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*, no. 3, vol. 4, pp. 309–318.

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБЛІКОВОЇ ТА ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

NATIONAL AND INTERNATIONAL FEATURES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ACCOUNTING AND TAX POLICIES OF ENTERPRISES

УДК 657:330.34

<https://doi.org/10.32843/bses.55-33>

Ізмайлов Я.О.

д.е.н., професор кафедри податкової політики
Університет державної фінансової служби України

Єгорова І.Г.

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки
Державний університет економіки і технологій

Izmaylov Yaroslav

University of State Fiscal Service
of Ukraine

Yegorova Iryna

State University of Economics
and Technology

У статті розглянуто взаємозв'язок облікової та податкової політики підприємств. На основі аналізу національних та міжнародних наукових праць запропоновано авторське визначення облікової та податкової політики підприємств. Обґрунтовано рекомендації щодо організаційно-методичних засад формування облікової та податкової політики для підвищення ефективності управління діяльністю підприємства. Проведено порівняльний аналіз особливостей формування облікової політики в Україні та в зарубіжних країнах. Визначено основні позитивні та негативні мега-, макро- та мікроекономічні фактори впливу на облікову та податкову політику із синергетичними ефектами їх взаємного впливу на прийняття управлінських рішень менеджерами підприємств. На основі позитивного досвіду країн світу запропоновані шляхи формування, удосконалення і розвитку взаємопов'язаної облікової та податкової політики підприємств в Україні.

Ключові слова: бухгалтерський облік, облікова політика, податкова політика, податки, глобалізація, управлінські рішення.

В статье рассмотрена взаимосвязь учетной и налоговой политики предприятий. На основе анализа национальных и международных научных трудов предложено авторское определение учетной и налоговой политики предприятий. Обоснованы рекомендации по организационно-методическим основам формирования учетной и налоговой политики для повышения эффективности управления деятельностью предприятия. Проведен сравнительный анализ особенностей формирования учетной политики в Украине и в зарубежных странах. Определены основные положительные и отрицательные мега-, макро- и микроэкономические факторы влияния на учетную и налоговую политику с синергетическим эффектом их взаимного влияния на принятие управленческих решений менеджерами предприятий. На основе положительного опыта стран мира предложены пути формирования, совершенствования и развития взаимосвязанной учетной и налоговой политики предприятий в Украине.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, учетная политика, налоговая политика, налоги, глобализация, управленческие решения.

The article considers the relationship between accounting and tax policy of enterprises. It is proved that scientists define accounting and tax policy of enterprises in different ways. Based on the analysis of national and international scientific works, the author's definition of accounting and tax policy of enterprises is proposed. It is substantiated that the accounting policy should be understood as a set of accounting principles, methods, procedures and measures to provide external and internal users of accounting information. It is recommended to understand the tax policy of the enterprise as a combination of principles, methods and stages used by the organization to optimize the tax burden, the formation and submission of tax returns. Recommendations on organizational and methodological bases of formation of accounting and tax policy for increase of efficiency of management of activity of the enterprise are substantiated. It is determined that the result of the chosen accounting policy should be the choice of accounting methods for a particular entity to prepare reports that meet the qualitative characteristics, including information on social, innovative and environmental development. It is proved that the correct formation of accounting policy and its system organization depends on accounting as an important source of information for enterprise management and external users. The comparative analysis of features of formation of accounting policy in Ukraine and in foreign countries is carried out. The directions of improvement of the system of interrelation of accounting and tax policy of business entities for making effective management decisions and optimization of the tax burden are identified. The main positive and negative mega-, macro- and microeconomic factors influencing the accounting and tax policy with synergetic effects of their mutual influence on management decisions by managers of enterprises are identified. Based on the positive experience of the world, the ways of formation, improvement and development of interconnected accounting and tax policy of enterprises in Ukraine are proposed.

Key words: accounting, accounting policy, tax policy, taxes, globalization, management decisions.

Постановка проблеми. Український бізнес функціонує у вкрай нестабільних мега- та макро-економічних умовах, які виникли через кризову ситуацію у світі, спричинену COVID-19. Доповнюють негативний вплив недосконалість податкової системи України та загальна нерозвиненість інфраструктури економіки.

Податки, що сплачуються підприємствами, відіграють велику роль у формуванні дохідної і видаткової частин бюджету та стратегічному управлінні господарською діяльністю підприємства в ринкових умовах сьогодення. Завданням системи бухгалтерського обліку є подання інформації про фінансово-господарську діяльність підприємств та сплату ними податкових зборів на користь держави, завдяки чому відбувається перерозподіл благ у суспільстві.

В умовах переосмислення традиційної методології ведення обліку та подання фінансової звітності потрібно застосовувати сучасні методи організації бухгалтерського обліку на українських підприємствах. Одним із напрямів удосконалення організації бухгалтерського та податкового обліку господарської діяльності підприємств є розроблення чіткої та структурованої облікової та податкової політики. Від облікової та податкової політики підприємства мають пряму залежність показники прибутковості, собівартості продукції, податків на прибуток, на додану вартість, а також показники фінансового стану.

Постійно змінювані конкурентні умови ринку вимагають відповідального підходу до розроблення облікової та податкової політики, яка повинна бути складником економічної політики і страте-

гії підприємства, відповідаючи специфіці роботи такого підприємства.

Актуальність цієї теми полягає в необхідності розв'язання питань формування узгодженої облікової та податкової політики для оптимізації податкового навантаження та підвищення ефективності управління діяльністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методично-організаційні питання облікової політики досить широко і ґрунтовно висвітлені у працях багатьох українських та зарубіжних учених. Зокрема, вагомий внесок до методики організації формування облікової політики підприємств зробили М.І. Бондар [1], Л.М. Васильєва [2], С.Ф. Голов, В.М. Костюченко [3], Д.О. Грицишен [4], В.М. Диба [5], Я.О. Ізмайлов [7], М.В. Кужельний, С.О. Левицька [8], Ю.А. Кузьмінський [9], С.Ф. Легенчук [11], Л.Г. Ловінська, І.Б. Стефанюк [12], М.С. Пушкар [14], В.В. Сопко [16], Т.М. Сторожук [17] тощо. Серед зарубіжних авторів заслуговують на увагу праці Х. Андерсона, Г. Александера, С. Барнеса, Дж. Бебінгтона [19], Г. Бірмана, Г. Велша, В. Ковальова, Д. Колдуелла, М. Кутера, М. Гурської [10], М. Медведєва, Б. Нідлза, Я. Соколова, О. Супрунної [20], М. Фрідмана, М. Холла [21], Е. Хендріксена, Ван Бреди [18], Р. Холта, У. Шарпа, С. Шмідта та інших, у яких висвітлено різні аспекти формування та застосування облікової політики на підприємствах. Водночас залишається багато не вирішених питань та проблем, які стосуються теоретичних та методичних аспектів взаємозв'язку облікової та податкової політики для оптимізації податкового навантаження і підвищення ефективності господарської діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення теоретико-методичних, організаційних і практичних засад формування взаємопов'язаної облікової та податкової політики для оптимізації податкового навантаження і підвищення ефективності господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як інструмент організації бухгалтерського обліку облікова політика повинна забезпечити надання облікової інформації, необхідної для управління підприємством і підготовки звітності для внутрішніх користувачів, відповідність організації обліку умовам діяльності суб'єкта господарювання.

Від правильного формування облікової політики та її системної організації залежить ведення бухгалтерського обліку як важливого інформаційного джерела для управління підприємством та зовнішніх користувачів. Виникнення терміна «облікова політика» пов'язане з реформуванням бухгалтерського обліку відповідно до ринкових відносин та міжнародних стандартів. Відповідно до Закону України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що

використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [6]. Облікова політика надала на законодавчому рівні альтернативні варіанти обліку, а роль бухгалтера на підприємстві змінилася від простого обліковця господарських операцій до активного учасника їх здійснення.

У Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики зміни в облікових оцінках та помилки» міститься поняття «облікові політики», що визначаються як конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання під час складання та подання фінансової звітності [13]. Поняття вживається у множині через те, що за міжнародними правилами облікова політика, встановлена щодо конкретного об'єкта обліку, вважається окремою обліковою політикою. За національним законодавством, єдину облікову політику підприємства становить саме сукупність таких облікових політик.

С.В. Свірко стверджує, що «облікова політика – це сукупність облікових принципів, методів, процедур та заходів для забезпечення якісного, безперервного проходження інформації від етапу первинного спостереження до узагальнюючого складання звітності» [15, с. 26].

Л.Г. Ловінська та І.Б. Стефанюк у спільній монографії зазначають, що облікова політика є сукупністю принципів, методів і процедур для ведення поточного обліку, складання та подання фінансової звітності в межах, визначених нормативно-правовими документами, що погоджені з Міністерством фінансів [12, с. 63].

На думку М.С. Пушкаря, облікова політика є конституцією підприємства, яка передбачає права й обов'язки системи обліку з приводу формування інформаційних ресурсів для менеджерів [14, с. 10].

Результатом вибраної облікової політики повинен бути вибір для конкретного суб'єкта господарювання методів обліку для складання звітності, яка відповідатиме якісним характеристикам, включаючи інформацію про соціальний, інноваційний та екологічний розвиток. Політика господарської діяльності підприємства у сфері економічних відносин, розвитку, фінансів та податків знаходить відображення в обліковій політиці. На думку М.І. Кутера, учасники господарського процесу, переслідуючи власні інтереси, ставлять перед обліком визначені цілі, які досягаються (або не досягаються) шляхом вибору облікової політики [10].

Отже, на думку авторів статті, облікова політика – це сукупність облікових принципів, методів, процедур та заходів для забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів обліково-звітною інформацією. Результатом вибраної облікової політики повинен бути вибір для конкретного суб'єкта господарювання методів обліку для складання звітності, яка відповідатиме якісним характеристикам,

включаючи інформацію про соціальний, інноваційний та екологічний розвиток.

У результаті аналізу нормативно-законодавчої бази та досліджень науковців зроблено висновок, що, відповідно до вимог міжнародних документів, облікова політика як один з основних документів, що уособлює в собі комплекс взаємопов'язаних стандартів чинного законодавства та набір методів і принципів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності завжди буде слугувати базисом для ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. У глобалізаційних умовах гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності облікова політика виконує початкову роль у процесі створення уніфікованої (єдиної) системи обліку. Принципи облікової політики згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) надають можливість скласти фінансову звітність із відповідною та правдивою інформацією про ті операції, які відбулися. Згідно з вимогами МСБО, облікова політика затверджується наказом (положенням) про облікову політику підприємства. Розроблена облікова політика повинна регламентувати відповідність фінансової звітності підприємства вимогам кожного МСБО/МСФЗ, що застосовується.

Основною метою облікової політики на підприємстві, відповідно до призначення, є формування:

- повної об'єктивної та достовірної інформації, яка максимально правильно розкриває його діяльність для зацікавлених осіб;
- правил використання прийомів первинного обліку;
- положень з обліку майна, зобов'язань, основних засобів, фінансових інвестицій, запасів;
- обліку витрат та обчислення собівартості продукції та обсягів незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів і джерел забезпечення наступних витрат; доходів від продажу продукції, робіт, послуг та ін. [2]

Формування облікової політики здійснюється на трьох рівнях:

- 1) міждержавному – розроблення правил і принципів функціонування бухгалтерського обліку в межах об'єднання держав;
- 2) державному – встановлення загальних правил, стандартів ведення бухгалтерського обліку;
- 3) підприємства – сукупність способів і прийомів ведення бухгалтерського обліку, що прийняті на підприємстві та відповідають особливостям його діяльності.

Облікова політика підприємства – це симбіоз державного регулювання та власної ініціативи підприємства в питаннях організації та ведення бухгалтерського обліку.

Державна облікова політика виконує функцію нормативно-правового регулювання організації та методики фінансового обліку і складання фінансової звітності у межах країни.

Мета державної облікової політики полягає у зменшенні (стиранні) відмінностей у способах відображення, оцінки, методів подання фінансової інформації та звітів фірм, а також у скороченні коливань кількості та якості інформації в опублікованих фінансових звітах.

Формування власної облікової політики на підприємстві відбувається згідно з вимогами першого і другого рівнів, де враховують конкретну сферу його діяльності. Закони, положення, постанови та інші нормативні документи, які містять варіанти вибору здійснення облікових процедур, обмежують ступінь свободи цієї організації у розробленні облікової політики.

Під час складання облікової політики обов'язково потрібно керуватися чинною нормативно-законодавчою базою та професійним мисленням. Під час визначення пріоритетних напрямів побудови бухгалтерського обліку виникають проблеми вже на початку роботи над обліковою політикою, тому що керівник підприємства може мати на меті реалізацію різних цілей, які впливатимуть на розроблення цього документа.

У табл. 1 узагальнено різницю між обліковими політиками суб'єктів господарювання в США та країн пострадянського простору.

Податковий облік як складник облікової політики чітко не регламентується державними інституціями та нормативно-правовими актами, а має несистематизований порядок, що призводить до ухилення від сплати податків та порушення законів суб'єктами господарювання. Запорукою успішного функціонування на вітчизняному і закордонному ринках будь-якої організації є правильно та грамотно складений податковий облік як важливий складник облікової політики підприємства. Взаємопов'язана облікова та податкова політики підприємства дозволять і фінансовому, і податковому обліку бути прозорими, чіткими, правдивими, не порушуючи національне законодавство.

Правовий та організаційно-економічний статус компанії впливає на формування облікової політики. Це необхідно брати до уваги, щоби знайти найвигідніші варіанти для цього підприємства з метою мінімізації податкового тягаря згідно з нормативними актами, які регулюють бухгалтерський і податковий облік. Також під час створення взаємопов'язаної облікової та податкової політик підприємства повинні враховувати свою організаційну структуру, правову форму утворення та специфіку діяльності.

Взаємопов'язана та структурована облікова і податкова політика підприємства, що спрямована на налагодження оптимальної системи оподаткування, сприятиме спрощенню бухгалтерських операцій щодо податкових розрахунків із державою та контрагентами, їхній прозорості та достовірності.

Порівняльна характеристика облікової політики суб'єктів господарювання США та пострадянських країн

Характеристики облікової політики	США	Україна, Російська Федерація, Республіка Білорусь, Молдова
Сфера дії	Складання та подання звітності	Організація обліку, ведення обліку, складання звітності
Відповідальні	Адміністрація підприємства	Власники, керівництво підприємства та головний бухгалтер
Документальне оформлення	Не оформлюється, розкривається у звітності	Наказ (положення) про облікову політику з відповідними додатками
Терміни формування	Доводиться до відома користувачів в кінці року шляхом розкриття в річній фінансовій звітності	Складається та оголошується шляхом видання наказу на початку нового звітного року
Інструменти	Політика вибору звітної дати Політика прибутку Політика інформаційного забезпечення Дивідендна політика Політика оцінки Амортизаційна політика	Елементи організаційної, методичної та технічної складової (серед яких форма організації бухгалтерського обліку, методи оцінки запасів, методи нарахування амортизації, робочий план рахунків, інвентаризація тощо)
Розкриття	Розкриваються тільки ті методи обліку, що суттєво впливають на фінансові результати, представлені в звітності, і можуть вплинути на рішення користувачів, прийняті на основі цієї інформації. Сам порядок ведення обліку не важливий, якщо він стійко приводить до правильних результатів у звітності і піддається перевірці	Розкриваються усі свої рішення по обліку, якщо воно мало вибір різних облікових методів, навіть якщо це чи не впливає незначно на звітність, що представляється

На думку авторів, податкова політика підприємства – це об'єднання принципів, методів і етапів, що застосовуються організацією для оптимізації податкового навантаження, формування та подання податкової звітності. Підприємство повинно саме визначати відповідні методики, форми і техніки ведення податкового обліку, базуючись на нормах чинного законодавства та напрямі його діяльності. Податкову політику підприємства доцільно зробити важливою частиною облікової політики, але можливо формувати її окремо від облікової, з умовою чіткого взаємозв'язку та координації цих політик між собою.

На облікову політику підприємства впливають як позитивні, так і негативні мега-, макро- та мікро-економічні фактори. Продумана облікова політика підприємства через синергію впливу на підсистеми обліку, аналізу, контролю, прийняття рішень, регулювання та координації спричиняє досягнення синергетичних ефектів, які в результаті приводять до розвитку суб'єкта господарювання та економіки України загалом (рис. 1).

Побудована на рис. 1 структурна схема впливу облікової та податкової політики шляхом упорядкування техніки та технології облікового процесу, зумовить підвищення ефективності функціонування системи бухгалтерського обліку, оподаткування, аналізу, контролю, прийняття рішень, регулювання та координації, з отриманням синергетичних ефектів, які впливають на розвиток суб'єкта господарювання та економіки країни.

Для формування, удосконалення і розвитку взаємопов'язаної облікової та податкової політики підприємств в Україні з урахуванням позитивного досвіду країн світу рекомендовано забезпечити:

1. Формування на базі міжнародних та національних стандартів концепції бухгалтерського обліку в Україні, представлені як трьохрівнева структура, до якої входять на:

- мікроекономічному рівні – виробничі системи (фірми, господарські товариства, підприємства тощо);
- макроекономічному рівні – національно-господарські галузеві системи, фінансово-промислові системи;
- глобальному рівні – міжнародні транснаціональні господарські, фінансові та фінансово-промислові системи.

Єдині правила фінансового та податкового обліку на міжнародних та державних рівнях надають можливість комбінувати державне регулювання на ринкових економічних засадах.

2. Здійснення ліберального вибору менеджерів та бухгалтерів щодо можливостей реалізації декількох альтернативних способів організації бухгалтерського та податкового обліку у низці галузей господарської діяльності.

3. Зміну підходів до визначення складу та логіки ведення рахунків бухгалтерського обліку, методів оцінки активів та відображення їх у калькуляції витрат для усунення перепон у процедурах зіставлення та інтерпретації фінансової та податкової звітності.

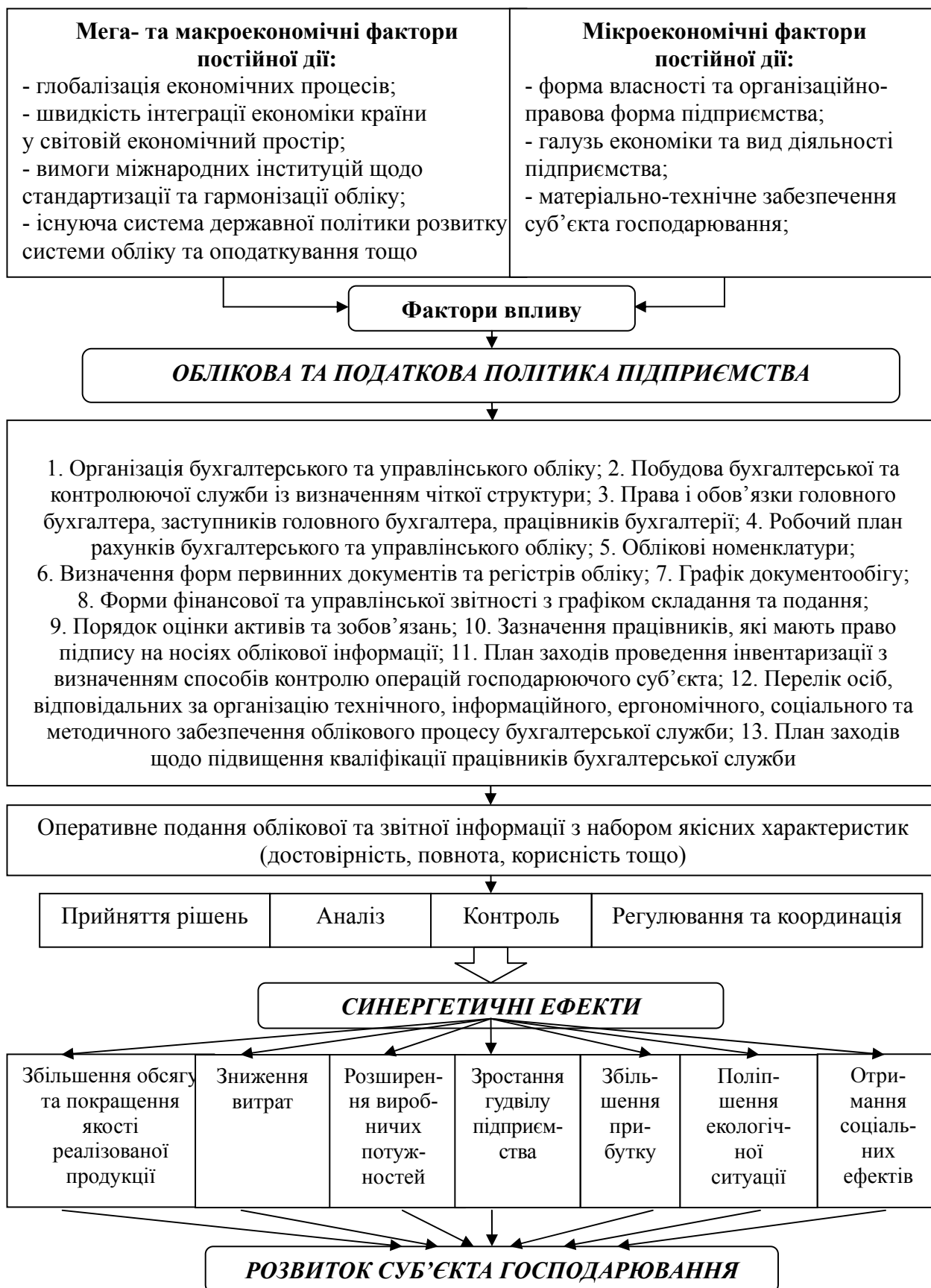

Рис. 1. Вплив облікової та податкової політики на розвиток суб'єктів господарювання

Джерело: сформовано авторами

4. Спрямування облікової та податкової політики на управління конкурентоспроможністю, підвищення потенціалу, розвиток ділової співпраці підприємства тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

У результаті проведеного дослідження доведено, що науковці по-різному визначають облікову та податкову політику підприємств.

Обґрунтовано, що під обліковою політикою необхідно розуміти сукупність облікових принципів, методів, процедур та заходів для забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів обліково-звітною інформацією.

Визначено, що результатом вибраної облікової політики повинен бути вибір для конкретного суб'єкта господарювання методів обліку для складання звітності, яка відповідатиме якісним характеристикам, включаючи інформацію про соціальний, інноваційний та екологічний розвиток.

Доведено, що від правильного формування облікової політики та її системної організації залежить ведення бухгалтерського обліку як важливого інформаційного джерела для управління підприємством та зовнішніх користувачів.

Узагальнено різницю між обліковими політиками суб'єктів господарювання в США та країн пострадянського простору.

На основі аналізу літератури під податковою політикою підприємства рекомендовано розуміти об'єднання принципів, методів і етапів, що застосовуються організацією для оптимізації податкового навантаження, формування та подання податкової звітності. Податкову політику підприємства рекомендовано зробити важливою частиною облікової політики, але можливо формувати й окремо від облікової, з умовою чіткого взаємозв'язку та координації цих політик між собою.

Представлені та згруповані позитивні та негативні мега-, макро- та мікроекономічні фактори впливу на облікову та податкову політику підприємств. Обґрунтовано синергетичний вплив облікової політики на розвиток суб'єктів господарювання.

На основі позитивного досвіду країн світу запропоновані шляхи формування, удосконалення і розвитку взаємопов'язаної облікової та податкової політики підприємств в Україні.

У подальших наукових дослідженнях слід удосконалити методологію формування наказу про облікову та податкову політику суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар М.І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю : монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 256 с.
 2. Васильєва Л.М. Сутність облікової політики, її значення і вимоги, які до неї пред'являються. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2131&p=1> (дата звернення: 16.07.2020).

3. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами : навч.-практ. посіб. К.: Лібра, 2004. 880 с.

4. Грицишен Д.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління економіко-екологічною безпекою підприємств : монографія. Житомир: ЖДТУ, 2015. 450 с.

5. Діба В.М. Облік та аналіз необоротних активів: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 228 с.

6. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-ХІУ із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 16.07.2020).

7. Ізмайлов Я.О. Бухгалтерський облік та аналіз господарської діяльності підприємств в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України: дис. ... докт. екон. наук : 08.00.09. Житомир, 2018. 555 с.

8. Кужельний М.В., Левицька С.О. Організація обліку: підручник. Київ, Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

9. Кузьмінський Ю.А. Обліково-аналітичні можливості системи бухгалтерського (фінансового) обліку в забезпеченні управління ризиками. Київ, КНЕУ, 2017. С. 30–33.

10. М. І. Кутер, М. М. Гурська Основні напрямки вивчення історії виникнення й розвитку бухгалтерського обліку. *Незалежний аудитор*. 2014. № 10. С. 14–29.

11. Легенчук С.Ф. Розвиток бухгалтерського обліку на основі концепції методологічного анархізму П. Фейєрабенда: pro et contra. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 2(3). С. 88–91.

12. Л.Г. Ловінська, І.Б. Стефанюк. Організація бухгалтерського обліку та фінансового контролю в сучасних умовах господарювання в Україні: монографія. К., 2006. 237 с.

13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 8 «Облікові політики, зміни в облікових політиках та помилки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text (дата звернення: 16.07.2020)

14. Пушкар М., Семанюк В. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2017. Випуск 1–2. С. 7–20.

15. Свірко С.В. Бухгалтерський облік в бюджетних установах: методологія і організація : монографія. К.: КНЕУ, 2006. 244 с.

16. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2000. 578 с.

17. Сторожук Т.М. Облікова політика підприємства. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2015. 240 с.

18. Хэндриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учёта: пер. с англ. М.: Финансы и статистика, 1997. 576 с.

19. Bebbington, J., Russell, & S., Thomson, I. (2017) Accounting and sustainable development: Reflections and propositions. *Critical Perspectives on Accounting*. Vol. 48. Pp. 21–34. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.002> (accessed 16.07.2020)

20. Suprunova, E. (2018) Transformation of new types accounting in the context of globalization and digitalization of the economy. *International Accounting*. Vol. 21 issue 8. Pp. 870–886. URL: <https://doi.org/10.24891/ia.21.8.870> (accessed 16.07.2020)

21. Hall, M. & O'Dwyer, B. (2017). Accounting, non-governmental organizations and civil society: *The importance of nonprofit organizations to understanding accounting, organizations and society*. Vol. 63. Pp. 1–5. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.11.001> (accessed 16.07.2020)

REFERENCES:

1. Bondar, M.I. (2008) Investycijna diyalnist: metoda ta organizaciya obliku i kontrolyu [Investment activity: accounting and control methodology and organization: monograph]. Kyiv. KNEU. 256 p. (in Ukrainian).

2. Vasylyeva L.M. (2013) Sutnist oblikovoyi polityky, yiyi znachennya i vymogy, yaki do neyi predyavlyayutsya [The essence of the accounting policy, its meaning and requirements for it] *Efektivna ekonomika*. No. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2131&p=1> (accessed 16 July 2020) (in Ukrainian).

3. Golov, S.F., Kostyuchenko, V.M. (2004) Buxgalterskyj oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy [Accounting and Financial Reporting by International Standards: Study-Practice. tool]. Kyiv : Libra. 880 p. (in Ukrainian).

4. Grycysheh, D.O. (2015) Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya ekonomiko-ekologichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv [Accounting and analytical support of economic and environmental safety of enterprises: monograph]. Zhytomyr. ZhDTU. 450. (in Ukrainian).

5. Dyba, V.M. (2008) Oblik ta analiz neoborotnykh aktyviv [Accounting and analysis of fixed assets: monograph]. Kyiv. KNEU. 228 p. (in Ukrainian).

6. Zakon Ukrainy „Pro buhgalterskyj oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini” No 996-HIV vid 16.07.1999 r. [The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" No. 996-XIV of 16.07.1999]. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed 16 July 2020).

7. Izmaylov, Ya.O. (2018) Buxgalterskyj oblik ta analiz gospodarskoyi diyalnosti pidpryyemstv v umovax investycijno-innovacijnogo rozvytku ekonomiky Ukrainy [Accounting and analysis of economic activity of enterprises in terms of investment and innovation development of the economy of Ukraine] dissertation DSc. 08.00.09. Zhytomyr. ZhDTU. 555 p. (in Ukrainian).

8. Kuzhelnyj, M.V., Levyczka, S.O. (2010) Organizaciya obliku [Accounting organization: a textbook] Kyiv. Centr uchbovoyi literatury – Center for Educational Literature. 352p. (in Ukrainian).

9. Kuzjaminskyj, Jurij (2017) Oblikovo-analitychni mozhlivosti systemy bukhghaltersjkogho (finansovogho) obliku v zabezpechenni upravlinnja ryzykamy [Accounting and analytical capabilities of the system of accounting (financial) accounting in the provision of risk management]. Kyjiv, KNEU, 2017. Pp. 30–33. (in Ukrainian).

10. Kuter, M.I., Gurska, M.M. (2014) Osnovni napryamky vyvchennya istoriyi vynyknennya j rozvytku buxgalterskogo obliku [The main directions of studying the history of the origin and development of accounting] *Nezalezhnyj audytor*. No. 10. pp. 14–29. (in Ukrainian).

11. Lehenchuk S.F. (2012) Rozvytok bukhghalter-skoho obliku na osnovi kontseptsii metodolohichnoho anarkhizmu P. Feierabenda: pro et contra. [Development of accounting based on the concept of methodological anarchism by P. Feyerabend: pro et contra] *Ekonomika: realii chasu*. No. 2(3). pp. 88–91. (in Ukrainian).

12. Lovinska, L.G., Stefanyuk, I.B. (2006) Organizaciya buxgalterskogo obliku ta finansovogo kontrolyu v suchasnyx umovax gospodaryvannya v Ukrayini [Organization of accounting and financial control in modern business conditions in Ukraine: monograph]. K. 237 p. (in Ukrainian).

13. International Accounting Standard (IAS) 8 “Accounting Policies, Changes in Accounting Policies and Errors”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text (accessed 16 July 2020)

14. Pushkar M., Semanjuk V. (2017) Aktualnistj rozrobky suchasnoji paradyghmy obliku. [The relevance of developing a modern accounting paradigm] *Instytut bukhghaltersjkogho obliku, kontrolj ta analiz v umovakh globalizaciji*. No.1–2. pp. 7–20. (in Ukrainian)

15. Svirko, S.V. (2006) Buxgalterskyj oblik v byudzhetnyx ustanovax: metodologiya i organizaciya [Accounting in budgetary institutions: methodology and organization: monograph]. Kyiv. KNEU. 244 p. (in Ukrainian)

16. Sopko, Vasylj (2000) Bukhghalterskyj oblik: Navch. posibnyk [Accounting: Teaching manual] Kyjiv, KNEU. 578 p. (in Ukrainian).

17. Storozhuk, T.M. (2015). Oblikova politika pidpryyemstva [Company accounting policy]. Irpin: Nacjonalnij universitet DPS Ukrayini. 240p. (in Ukrainian).

18. Hendricksen E. & Van Breda M. (1997) Accounting Theory. Moscow: Finance and Statistics, 576 p. (in Rus.)

19. Bebbington, J., Russell, & S., Thomson, I. (2017) Accounting and sustainable development: Reflections and propositions. *Critical Perspectives on Accounting*. Vol. 48. pp. 21–34. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.002> (accessed 16 July 2020) (in Eng.).

20. Suprunova, E. (2018) Transformation of new types accounting in the context of globalization and digitalization of the economy. *International Accounting*. Vol. 21, issue 8. pp. 870–886. URL: <https://doi.org/10.24891/ia.21.8.870> (accessed 16 July 2020) (in Eng.).

21. Hall, M. & O'Dwyer, B. (2017) Accounting, non-governmental organizations and civil society: The importance of nonprofit organizations to understanding accounting, organizations and society. Vol. 63. pp. 1–5. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.11.001> (accessed 16 July 2020) (in Eng.).

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ АНАЛІТИЧНОГО ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ЗА ВИПЛАТАМИ ПРАЦІВНИКАМ

PECULIARITIES OF CONSTRUCTION OF THE SYSTEM OF ANALYTICAL ACCOUNTING OF CALCULATIONS FOR PAYMENTS TO EMPLOYEES

У статті розглянуто підходи до організації аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам. Ідентифіковано сукупність видів виплат та масив супутніх даних, що визначаються нормативно-правовим забезпеченням облікового відображення розрахунків за виплатами працівникам. Запропоновано до застосування модель організації аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам, яка передбачає ідентифікацію релевантних аналітичних розрізів (за типами трудових відносин; за функціями, що виконуються працівниками; у розрізі працівників; за видами виплат відносно фондів оплати праці; за видами виплат), що забезпечують формування в межах облікового процесу показників фінансової, статистичної, податкової та спеціальної звітності, а також дають змогу посилити виконання обліковою системою контрольних та аналітичних функцій під час обчислення виплат за невідпрацьований час, нарахувань на виплати працівникам, утримань із них та інформаційних функцій під час управління персоналом тощо.

Ключові слова: аналітичні рахунки, виплати працівникам, звітність, розрахунки за виплатами працівникам, фонд оплати праці.

В статье рассмотрены подходы к организации аналитического учета расчетов по выплатам работникам. Идентифицирована совокупность видов выплат и массив сопутствующих данных, которые определяются нормативно-правовым обеспечением учетного отражения расчетов по выплатам работникам. Предложена к применению модель организации аналитического учета расчетов по выплатам работникам, которая предусматривает идентификацию релевантных аналитических разрезов (по типам трудовых отношений; за функциями, которые выполняются работниками; в разрезе работников; по видам выплат относительно фондов оплаты труда; по видам выплат), которые обеспечивают формирование в пределах учетного процесса показателей финансовой, статистической, налоговой и специальной отчетности, а также позволяют усилить выполнение учетной системой контрольных и аналитических функций при вычислении выплат за неотработанное время, начислений на выплаты работникам, удержаний из них и информационных функций при управлении персоналом и т. д.

Ключевые слова: аналитические счета, выплаты работникам, отчетность, расчеты по выплатам работникам, фонд оплаты труда.

УДК 657.1

<https://doi.org/10.32843/bses.55-34>

Кузь В.І.

к.е.н., доцент, асистент кафедри обліку і оподаткування Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Kuz Vasyi

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

The article considers the approaches to the organization of analytical accounting of payments to employees. It is established that the performance of accounting, calculation-analytical and informational tasks be the subject of accounting requires a large-scale division of payments to employees into types according to different criteria and features, which complicates the construction of an effective system of analytical accounting of payments to employees. The meet of types of payments and the array of related data which is determined are the regulatory and legal support of the accounting reflection of payments to employees is identified. It is established that the legislative regulation provides identification of payments that differ in content of occurrence and purpose, payments for which there are potentially different rules of recognition and evaluation, priority (basic) payments, which are then used for calculation other staff payouts, payments that characterize the directions of disclosure information in order to inform external users, determination tax liabilities and state social insurance obligation, conducting state statistical observations, etc. A model of organization of analytical accounting of payments to employees is proposed, which provides for the identification of relevant analytical sections (by types of labour relations; by functions which are performed by employees; by employees; by types of payments in relation to wage funds; by types involved in the calculation of tax and other liabilities; by types of payments), that provide formation, within the accounting process, indicators of financial, statistical, tax and special statements and also allow strengthening performance by the accounting system control and analytical functions in calculation of payments for overtime, accruals for payments to employees, deductions from them and information functions in staff management, etc. Application of the proposed system of analytical accounts, in terms of using specialized software for accounting, doesn't increase the complexity of accounting operations.

Key words: analytical accounts, payments to employees, statements, calculations for employee benefits, wage fund.

Постановка проблеми. Розрахунки за виплатами персоналу є одними з активних управлінських об'єктів, які набувають додаткової ваги в умовах становлення знань, вмінь та навичок як фактору виробництва. Розширення меж інформаційних запитів управлінців щодо розрахункових операцій з персоналом базується на твердженнях, які мають економічний, соціальний, мотиваційний та управлінський характер. Зокрема, релевантною є необхідність поділу виплат персоналу за виконання ним основних та додаткових завдань, функцій, які забезпечують покращення результатів діяльності тощо. Крім цього, під час розмежування виплат на види слід врахувати виплати, що отримуються як соціальні гарантії, або такий поділ визначений національною

політикою проведення статистичних спостережень.

Одним з основних підходів до поділу виплат персоналу є їх розмежування на основну заробітну плату, додаткову заробітну плату та інші заохочувальні й компенсаційні виплати. На національному рівні структура цих виплат природно передбачає домінування фонду основної заробітної плати (~59%). Питома вага фонду додаткової заробітної плати становить приблизно 36%, інших заохочувальних та компенсаційних виплат – 5% [1]. Наведений поділ є релевантним, адже зазначені виплати різняться за змістом підстав для їх нарахування. Визначений у ході статистичних спостережень розмір середньої заробітної плати не дає змоги достовірно говорити про розміри доходів

домогосподарств, набагато ціннішою є інформація про частки персоналу, що ранжуються за розмірами нарахованих їм виплат. У 2020 р. найбільшу питому вагу мають виплати, що не перевищують 6 000,00 грн. [2]. Такий стан речей свідчить про те, що для значної кількості працівників виконання заробітною платою покладених на неї функцій є проблематичним. Наведена інформація є релевантною для державних інституцій під час перегляду розмірів мінімальної заробітної плати та інших соціальних гарантій.

Використання зарубіжних моделей управління персоналом та формування іміджу соціально відповідального суб'єкта бізнесу потребують ідентифікації нетрадиційних для системи обліку виплат персоналу, додаткових виплат, визначених на основі оцінювання результатів роботи кожного працівника, їх групи, виплат, що мають компенсаційний та заохочувальний характер, які слід виокремлювати з усієї сукупності виплат для звітування перед внутрішніми та зовнішніми користувачами.

Таким чином, посилений інформаційний інтерес до розрахунків за виплатами персоналу з боку зовнішніх та внутрішніх користувачів потребує ідентифікації видів (груп) виплат, отже, вдосконалення аналітичного обліку досліджуваних об'єктів та процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання організації та ведення аналітичного обліку розрахунків за виплатами персоналу є предметом дослідження багатьох науковців та практиків, зокрема П. Атамаса [18], Н. Каткової [16], М. Корягіна [22], Л. Мельянкової [20], Н. Петренко [17], Т. Плахтій [19], О. Покатаєвої [21], В. Попової [23]. Їхні пропозиції щодо підвищення аналітичності обліку досліджуваних об'єктів та процесів мають на меті задоволення інформаційних потреб користувачів через ідентифікацію аналітичних даних про нараховані види виплат персоналу. Найчастіше такими видами є виплати за виконуваними працівниками функціями [23]; виплати, що відповідають переліку фондів основної та додаткової заробітної плати [20; 21; 22]; виплати компенсаційного та заохочувального характеру [19; 21]; виплати, які визначені положеннями нормативних актів [18; 19; 21; 22]. Система рахунків аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам має базуватись на ідентифікованих інформаційних запитах користувачів. Їх пріоритетність визначається на основі потреб системи управління в даних, які характеризують зміст процесу прийняття управлінських рішень. Крім цього, система аналітичних рахунків обліку розрахунків за виплатами працівникам зобов'язана забезпечити пряме, тобто без додаткового оброблення облікових даних, формування показників звітності, зокрема статистичної, податкової та спеціальної.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в необхідності розроблення організацій-

них та методичних підходів до побудови системи аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам, визначенні її основних аналітичних розрізів відповідно до нормативних вимог та інформаційних потреб користувачів, ідентифікації пріоритетності кожного з них.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поділ виплат персоналу на види необхідний для виконання зовнішніми та внутрішніми користувачами низки управлінських, облікових, аналітичних, контрольних завдань тощо. Зокрема, ідентифікація окремих виплат за змістовими критеріями потрібна для формування статистичних звітів, податкової звітності, для достовірного обчислення відпускних та допомоги з тимчасової втрати працездатності, бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб, для формування інформаційного забезпечення управління персоналом тощо.

Перш за все слід розглянути вимоги щодо поділу виплат персоналу, які задекларовані в нормативних актах бухгалтерського та суміжного з ним законодавства. Наведені правила/вимоги передбачають ідентифікацію виплат, що різняться за змістом виникнення та призначенням, щодо яких потенційно існують окремі правила визнання та оцінювання першочергових (базових) виплат, які в подальшому використовуються для обчислення інших виплат персоналу, виплат, які характеризують напрями розкриття інформації задля інформування зовнішніх користувачів, визначення податкових зобов'язань та зобов'язань із державного соціального страхування, проведення державних статистичних спостережень тощо.

Нормами П(С)БО 26 «Виплати працівникам» передбачено, що виплати працівникам включають «поточні виплати, виплати при звільненні, виплати по закінченні трудової діяльності, виплати інструментами власного капіталу підприємства, інші довгострокові виплати» [3]. Облікова ідентифікація наведених виплат працівникам не тільки вказує на передумови нарахування, але й виокремлює виплати за способом визнання зобов'язань, а саме виплати, які відповідають безпосередньому віднесенню до зобов'язань, зокрема поточних; виплати, що визнаються зобов'язаннями через створення забезпечень; виплати, що здійснюються інструментами власного капіталу та визнаються одночасно з визнанням фінансового активу й фінансового зобов'язання. Крім цього, з огляду на особливості методології облікового відображення зобов'язань виплати працівникам можуть мати довгостроковий та короткостроковий характер. Така аналітична інформація має інтерес для користувачів, зокрема для управлінського персоналу, який застосовує складні моделі управління персоналом під час визначення впливу мотиваційних політик на продуктивність праці та показники діяльності.

Розкриття інформації про нараховані виплати працівникам у форматі фінансової звітності не потребує масштабної системи аналітичних рахунків. У Балансі (Звіті про фінансовий стан) зобов'язання перед працівниками по нарахованих виплатах відображаються за допомогою показника «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці» (код рядка 1630). Виплати працівникам, що визнаються зобов'язаннями через створення забезпечень наводяться, у статтях «Довгострокові забезпечення» (код рядка 1520), «Поточні забезпечення» (код рядка 1660). Розширене інформування про досліджувані виплати є можливим за умови застосування додаткових статей фінансової звітності, таких як «Пенсійні забезпечення» (код рядка 1505) «Довгострокові забезпечення витрат персоналу» (код рядка 1521) [4]. Ці статті використовуються для відображення сум довгострокових зобов'язань, пов'язаних з виплатами по закінченні трудової діяльності, з виплатами працівникам під час їх звільнення, майбутніх витрат на оплату відпусток. У Примітках до річної фінансової звітності деталізується тільки інформація про забезпечення на виплату відпусток та забезпечення подальших витрат на додаткове пенсійне забезпечення [5]. Інші форми фінансової звітності містять інформацію про загальні витрати на оплату праці та витрачання грошових коштів на оплату праці. Отже, з огляду на потреби використання узагальненої облікової інформації для формування показників фінансової звітності, які характеризують розрахунки з працівниками, нівелюється потреба в аналітичних даних, що засвідчує прийнятність рекомендованого на національному рівні синтетичного рахунку «Розрахунки за виплатами працівникам» з відповідними субрахунками [6] для процесу звітування в межах системи фінансового обліку.

Задля проведення статистичних спостережень на національному рівні [7] суб'єктами господарювання подається інформація про кількість штатних працівників, витрати робочого часу штатних працівників, склад їх фонду оплати праці, розподіл працівників за розмірами заробітної плати, кількість і фонд оплати праці окремих категорій працівників, кількість укладених колективних договорів тощо. На основі наведених приписів щодо змісту показників статистичного звіту підсистема обліку розрахунків за виплатами працівникам має продукувати аналітичні дані про нараховані виплати штатним працівникам, виплати за гендерною ознакою, розрахунки із зовнішніми сумісниками та працівниками, які працюють за цивільно-правовими договорами, кількість працівників, заробітна плата яких відповідає певному вартісному лагу.

Для зменшення трудомісткості формування статистичної звітності з праці аналітичний облік розрахунків за виплатами працівникам має бути

організований та вестися за табельними номерами, які б давали змогу ідентифікувати штатних та позаштатних працівників, розміри нарахованих їм виплат. Також доцільним є розмежування фонду оплати праці штатних працівників на види виплат (фонд основної та додаткової заробітної плати, заохочувальні та компенсаційні виплати), що передбачені Інструкцією зі статистики заробітної плати [8]. Наведений поділ з відповідним присвоєнням шифрів рахунків аналітичного обліку забезпечить оперативне формування розділу III «Склад фонду оплати праці штатних працівників» Звіту із праці [7].

Виплати працівникам є базою для нарахування низки інших зобов'язань, пов'язаних із загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та оподаткуванням доходів фізичних осіб. Відповідно до положень Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [9], до бази нарахування єдиного соціального внеску входять не тільки виплати фонду основної та додаткової заробітної плати, компенсаційні та заохочувальні виплати, але й низка нарахувань, які не належать до фонду оплати праці (оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами тощо), що вимагає виділення їх в окрему аналітичну групу виплат працівникам задля правильного визначення зобов'язань з єдиного соціального внеску. Крім цього, формування відповідної спеціальної звітності передбачає розмежування виплат працівникам на такі групи: заробітна плата, заробітна плата, нарахована працюючим особам з інвалідністю, винагороди за договорами цивільно-правового характеру, допомога з тимчасової втрати працездатності за перші 5 днів, допомога з тимчасової втрати працездатності за рахунок фонду соціального страхування, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами [10]. Наведена аналітика характеризує можливість поділу виплат персоналу за типами здійснюваних суб'єктом господарювання трудових відносин.

Щодо застосування облікової інформації про розрахунки з працівниками під час визначення зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб доцільним є аналітичне розмежування нарахованих виплат, які включаються та не включаються до оподаткованого доходу [11]. Під час формування показників Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку [12] існує потреба в інформації, яка становить базу оподаткування в розрізі кожного з працівників, що підкреслює вагомість ведення аналітичного обліку розрахунків з працівниками за їхніми табельними номерами. Аналітична інформація про нараховані виплати працівникам та розра-

хунки з ними необхідна для достовірного визначення розміру оплати за невідпрацьований час (відпускних та лікарняних). У контексті вирішення наведених завдань релевантною буде аналітична інформація про виплати працівникам, які беруться до розрахунку середньої заробітної плати [13; 14].

Застосування поділу виплат працівникам, що передбачений нормами Інструкції зі статистики заробітної плати [8], дає змогу ідентифікувати інші аналітичні розрізи, які не виокремлені в окремий показник статистичної, податкової, спеціальної звітності, проте мають інформаційний інтерес для користувачів (доплати за виконання професійних обов'язків тимчасово відсутніх працівників, інтенсивність праці, робота в нічний час, знання та використання в роботі іноземної мови, винагороди за підсумками роботи за рік, одноразові заохочування, не пов'язані з конкретними результатами праці, оплата путівок на відпочинок чи оздоровлення тощо).

Організація аналітичного обліку будь-якого об'єкта передбачає дотримання принципів аналогічності та системності. «Використання аналогії під час організації бухгалтерського обліку на підприємстві дає змогу вести облік неоднорідних об'єктів за критерієм логісмографічності (формувані споріднені аналітичні розрізи), що підвищить інформаційну цінність обліку в процесі прийняття та виконання управлінських рішень» [15, с. 16]. Згідно з наведеними принципами акумулювання даних про види та суми виплат працівникам можна також здійснювати за допомогою бухгалтерських рахунків, призначених для систематизації інформації про витрати. Наведений підхід до організації аналітичного обліку витрат з оплати праці дасть змогу систематизувати інформацію не тільки в розрізі виплат, але й у розрізі груп працівників, які виконують однорідні за змістом функції, дасть можливість отримати й порівняти дані про види виплат, що нараховані та виплачені працівникам управління, робітникам, працівникам інших служб суб'єкта господарювання, а також дасть змогу зменшити змістове та понятійне навантаження на систему рахунків аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам.

Рекомендований до застосування синтетичний рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» з відповідними субрахунками, які характеризують розрахунки за заробітною платою та іншими виплатами працівникам, а також розрахунки за депонованою заробітною платою, що не відповідають реальним потребам облікової практики та процесу звітування перед користувачами. Наведений стан речей потребує не тільки розроблення ефективної системи аналітичного обліку, але й удосконалення чинних рахунків (субрахунків) синтетичного обліку розрахунків з працівниками.

Н. Каткова і К. Маслова дотримуються думки про те, що «удосконалення аналітичного обліку

полягає в конкретизації рахунку для групування інформації щодо сум нарахованої заробітної плати в розрізі її видів та форм оплати праці та подальшій деталізації рахунків у розрізі субрахунків третього порядку, яку підприємство повинно здійснювати, виходячи з власних потреб» [16, с. 764]. Як уже неодноразово підкреслювалось, інформаційні потреби внутрішніх користувачів слід поділяти на дві основні групи, такі як потреби в аналітичній інформації для виконання облікових функцій, пов'язаних з обчисленням виплат персоналу та підготовки фінансових, податкових, статистичних і спеціальних звітів; потреби в релевантній інформації про розрахунки з працівниками для прийняття ефективних управлінських рішень. Також обов'язково слід передбачати можливість системою обліку продукувати дані про нараховані виплати в розрізі кожного з працівників, що забезпечить можливість виконання контрольних функцій та формування окремих видів звітності. У контексті наведеної інформації слушною є думка Н. Петренко та Л. Войчак про те, що для «удосконалення обліку розрахунків з оплати праці обов'язковим є застосування табельних номерів, які оптимізують введення облікової інформації щодо кожного працівника у систему <...> кожний компонент табельного номера несе певне аналітичне навантаження та дає змогу згрупувати зарплату за напрямками» [17, с. 1014].

Складність організації аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам полягає у необхідності визначення пріоритетності видів виплат, ідентифікованих за певними ознаками з відповідним присвоєнням шифрів аналітичних рахунків і подальшим узгодженням прийнятності та відповідності аналітичних рахунків між порядками у структурі бухгалтерського рахунку.

Серед науковців відсутня єдина позиція щодо оптимальності того чи іншого підходу до формування системи рахунків аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам. П. Атамас, К. Таус [18], Т. Плахтій, В. Калашник [19] пропонують вести аналітичний облік розрахунків за заробітною платою шляхом наведення таких аналітичних рахунків до субрахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою», як 6611 «Розрахунки за основною заробітною платою» / «Основна заробітна плата»; 6612 «Розрахунки за виплатами при звільненні» / «Виплати при звільненні»; 6613 «Розрахунки за виплатами після закінчення трудової діяльності» / «Виплати після закінчення трудової діяльності»; 6614 «Розрахунки за виплатами відпускних». На нашу думку, наведена деталізація виплат працівникам не відповідає їх поділу на виплати, що включаються до фонду основної чи додаткової заробітної плати, до складу компенсаційних та заохочувальних виплат або ж взагалі не входять до фонду оплати праці. Крім цього, одно-

рідні за змістом виплати, згідно з пропозиціями авторів, обліковуватимуться на різних субрахунках, таких як 661 «Розрахунки за основною заробітною платою» та 663 «Розрахунки за іншими виплатами». Також пропозиції науковців щодо практичного використання субрахунків 662 «Розрахунки з депонентами», 664 «Розрахунки за виплатами заробітної плати в натуральній формі» не відповідають практичним реаліям здійснення розрахунків з працівниками, адже частка суб'єктів господарювання, які для виплати заробітної плати використовують банківські платіжно-розрахункові програми, невпинно зростає, тоді як виплата винагород працівникам у натуральній формі характеризується поодинокими випадками.

З огляду на наведені факти пропозиції Л. Мельянкової [20] щодо удосконалення системи субрахунків до синтетичного рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», а саме ведення в практику додаткових субрахунків 664 «Розрахунки за виплатами заробітної плати в форматі натуроплати», 665 «Розрахунки з депонентами при натуральній формі оплати праці», не слід розглядати як такі, що приведуть до значного покращення інформування користувачів про розрахунки з оплати праці, інших виплат, а також як ті, що забезпечать підвищення оперативності виконання облікових функцій під час формування різних видів звітності.

На засадах дотримання поділу виплат працівникам відповідно до їх розмежування, що передбачене Інструкцією зі статистики заробітної плати [8] та нормами П(С)БО 26 «Виплати працівникам» [3], побудовані пропозиції з удосконалення обліку розрахунків за виплатами працівникам таких авторів, як О. Покатаєва, Г. Кошулинська [21]. Дослідниці пропонують відкривати такі аналітичні рахунки до субрахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою», як 6611 «Розрахунки за нарахованими виплатами» (66111 «Поточні виплати»; 66112 «Заробітна плата за окладами і тарифами»; 66113 «Інші нараховання з оплати праці»; 66114 «Виплати за невідпрацьований час»; 66115 «Премії та інші заохочувальні виплати»); 6612 «Виплати при звільненні»; 6613 «Виплати після закінчення трудової діяльності»; 6614 «Розрахунки за виплатою відпускних». Слід відзначити наявність термінологічних суперечностей у назвах субрахунків та аналітичних рахунків, зокрема в субрахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою» та аналітичному рахунку 6611 «Розрахунки за нарахованими виплатами», адже змістове наповнення поняття «заробітна плата» є меншим, ніж поняття «виплати працівникам», що робить некоректними назви запропонованих аналітичних рахунків. Крім цього, існують проблеми альтернативності, пов'язані з відображенням на окремих аналітичних рахунках виплат за невід-

працьований час, оскільки їх можна обліковувати на 66114 «Виплати за невідпрацьований час» та 6614 «Розрахунки за виплатою відпускних».

М. Корягін та О. Попкова [22] пропонують у системі рахунків з обліку розрахунків за виплатами працівникам ідентифікувати субрахунок 661 «Розрахунки з оплати праці» з такими аналітичними рахунками, як 6611 «Основна заробітна плата»; 6612 «Додаткова заробітна плата»; 6613 «Премія та інші заохочувальні виплати»; 6614 «Компенсаційні виплати». Під зауваженнями до наведеної системи аналітичних рахунків слід вбачати наявність альтернативних підходів для облікового відображення нарахованих працівникам премій. Із наведених пропозицій їх можна обліковувати і на аналітичному рахунку 6612 «Додаткова заробітна плата», і на аналітичному рахунку 6613 «Премія та інші заохочувальні виплати».

Пропозиції В. Попової та Ю. Колотило [23] характеризують не розмежування видів виплат працівникам, а їх поділ за виконуваними персоналом функціями та професійними компетенціями: 661 «Розрахунки за виплатами робітникам»; 662 «Розрахунки за виплатами менеджерам»; 663 «Розрахунки за виплатами працівникам відділу збуту»; 664 «Розрахунки за виплатами іншим працівникам». Хоча наведений підхід до організації аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам забезпечує релевантною інформацією користувачів про витрати на оплату праці окремих груп працівників, першочергове призначення синтетичного рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» та аналітичних рахунків до нього полягає в наданні аналітичних даних про нараховані види виплат. Інформація про наведену аналітику витрат на оплату праці акумулюється на відповідних рахунках обліку витрат. Потреба в ідентифікації витрат на оплату праці за групами працівників слід розглядати як неосновну мету під час організації аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам.

Ефективність системи аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам досягається за умови забезпечення максимальної ідентифікації видів виплат, що дає змогу не тільки зменшити трудомісткість виконання облікових операцій під час формування різних форм звітності та посилити контрольні функції, що покладені на суб'єкта організації та ведення обліку, але й забезпечити можливість надання релевантної інформації користувачам для прийняття раціональних управлінських рішень. «Релевантна облікова інформація – основа прийняття рішення, природним є бажання домагатися її максимальної точності і відповідності управлінській проблемі (запиту)» [24, с. 25]. Ієрархічна побудова системи аналітичного обліку потребує визначення аналітичних розрізів, які становлять інформаційний інтерес, встановлення їх

пріоритетності та виділення взаємозв'язків між порядками рахунків аналітичного обліку.

Запропонована модель аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам перш за все базується на необхідності виконання облікових функцій, пов'язаних із достовірним визнанням та оцінкою зобов'язань з оплати праці та інших виплат працівникам, систематизацією та узагальненням даних у фінансовій звітності. Оскільки бухгалтерський облік є інтегрованою системою, пріоритетними завданнями системи аналітичного обліку досліджуваного виду розрахунків також є достовірне визначення зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб, єдиного соціального внеску, надання неупередженої інформації для проведення статистичних спостережень тощо.

Поділ виплат у розрізі працівників, з якими здійснюються різні типи трудових відносин, дає

зможу акумулювати дані, що відповідають окремим статтям статистичної та спеціальної звітності. Також така інформація є релевантною для вирішення низки управлінських завдань, а саме для визначення сукупних витрат на формування людського, інтелектуального чи організаційного капіталу суб'єкта господарювання. На субрахунку 663 «Розрахунки з працівниками за іншими типами трудових відносин» доцільно обліковувати розрахунки з працівниками, що виконують професійні обов'язки на умовах договорів аутсорсингу, аутстафінгу тощо.

Аналітичні рахунки 1-го порядку виконують функції інформаційного забезпечення системи управління щодо акумулювання загальних даних про виплати працівникам, які об'єднанні в групи за компетенціями чи професійними функціями. Априорі така інформація може бути систематизована

Рис. 1. Система аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам

та згрупована на рахунках з обліку витрат, проте вона буде обмежена, оскільки не будуть враховані розрахунки з працівниками, які не приводять до облікового відображення витрат. Суб'єкт організації обліку може деталізувати цей аналітичний розріз одиницями, які характеризують вид діяльності чи продукції, виробничі програми, господарські чи географічні сегменти, в яких задіяні працівники.

Задля контролю, правильності нарахування виплат за невідпрацьований час, обчислення зобов'язань, де базою нарахування є здійснені нарахування на користь працівників, заповнення окремих розділів форм податкової та спеціальної звітності, інформацію про нараховані виплати слід подавати в розрізі працівників. Застосування запропонованих аналітичних рахунків 2-го порядку дає змогу виконати це завдання, а задля узгодження облікової інформації з кадровими даними шифрами аналітичних рахунків можуть бути табельні номери працівників.

Аналітичні рахунки 3-го порядку відповідають поділу виплат працівникам згідно з методикою, що наведена в Інструкції зі статистики заробітної плати [8]. Систематизована інформація за допомогою наведених аналітичних рахунків дає змогу визначити ефективність вибраних до застосування форм і систем оплати праці, мотиваційних моделей та підходів до управління персоналом загалом.

Під час ідентифікації аналітичних рахунків 4-го порядку слід визначити перелік виплат, які характерні для діяльності суб'єкта господарювання та мають інформаційну цінність для управління. Доречним є виділення аналітичних рахунків, які характеризуватимуть виплати, що відповідають конкретним показникам звітності, виплати, що не включаються до бази нарахування єдиного соціального внеску, бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб, не беруть участь в обчисленні виплат за невідпрацьований час. Такий підхід забезпечить оперативність та достовірність виконання розрахунково-аналітичних операцій, що супроводжують обліковий процес щодо розрахунків за виплатами працівникам.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований підхід до організації аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам передбачає ідентифікацію актуальних аналітичних розрізів, які забезпечують формування в межах облікового процесу показників фінансової, статистичної, податкової та спеціальної звітності, а також дають змогу посилити виконання обліковою системою контрольних та аналітичних функцій під час обчислення виплат за невідпрацьований час, нарахувань на виплати працівників та утримань із них тощо. Крім цього, наведена система рахунків аналітичного обліку є джерелом даних для формування релевантного інформаційного забезпечення управління персоналом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Структура фонду оплати праці штатних працівників за видами економічної діяльності за квартал / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/sfop/sfop_ek/sfop_ek_u.htm (дата звернення: 3.07.2020).
2. Розподіл кількості штатних працівників за розмірами нарахованої їм заробітної плати, за видами економічної діяльності / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/rkpzp/rkpzp_ed/arh_rkpzp_ed_u.htm (дата звернення: 3.07.2020).
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» : Наказ Міністерства фінансів України від 28 жовтня 2003 р. № 601. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03> (дата звернення: 15.07.2020).
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 22.07.2020).
5. Про Примітки до річної фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 2000 р. № 302. URL: <http://www.minfin.gov.ua/302> (дата звернення: 17.05.2020).
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України 30 листопада 1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 15.07.2020).
7. Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 1-ПВ (квартальна) «Звіт із праці»: Наказ Державної служби статистики України від 26 липня 2018 р. № 90. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2018/134/134_2018.htm (дата звернення: 22.07.2020).
8. Інструкція зі статистики заробітної плати : Наказ Державного комітету статистики України від 13 січня 2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04> (дата звернення: 14.07.2020).
9. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (дата звернення: 22.07.2020).
10. Порядок формування та подання страховальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Наказ Міністерства фінансів України від 14 квітня 2015 р. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-15#Text> (дата звернення: 22.07.2020).
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2756-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.07.2020).
12. Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку (форма № 1ДФ) та Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку : Наказ Міністерства фінансів України від 13 січня 2015 р.

№4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-15> (дата звернення: 22.07.2020).

13. Про обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р. № 1266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF> (дата звернення: 22.07.2020).

14. Порядок обчислення середньої заробітної плати : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF> (дата звернення: 22.07.2020).

15. Кузь В. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2019. 224 с.

16. Каткова Н., Маслова К. Особливості обліку оплати праці в сучасних умовах та шляхи його удосконалення. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 762–767.

17. Петренко Н., Войчак Л. Удосконалення організації обліку заробітної плати та величина мінімальної заробітної плати. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2017. № 20. С. 1010–1015.

18. Атамас П., Таус К. Удосконалюємо облік оплати праці на підприємстві. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 6 (17). С. 360–364.

19. Плахтій Т., Калашник В. Удосконалення моделі аналітичного обліку розрахунків за виплатами працівникам. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 1 (2). С. 239–247.

20. Мельянюкова Л. Удосконалення обліку натуральної оплати праці. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 112–116.

21. Покатаєва О., Кошулинська Г. Шляхи вдосконалення системи оплати праці на підприємстві. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 3. С. 139–141.

22. Корягін М., Попкова О. Аспекти ведення бухгалтерського обліку інших заохочувальних та компенсаційних виплат персоналу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21.6. С. 211–215.

23. Попова В., Колотило Ю. Облік оплати праці: проблеми та напрями удосконалення облікового забезпечення управління персоналом. *Молодий вчений*. 2019. № 10. С. 714–721.

24. Лаговська О., Легенчук С., Кузь В., Кучер С. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 418 с.

REFERENCES:

1. Struktura fondu oplaty pratsi shtatnykh pracivnykiv za vydamy ekonomichnoi diialnosti za kvartal [The structure of the payroll of full-time employees by type of economic activity for the quarter]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/sfop/sfop_ek/sfop_ek_u.htm (accessed: 3 July 2020) (in Ukrainian).

2. Rozpodil kiljkosti shtatnykh pracivnykiv za rozmiramy narakhovanoji jim zarobitnoji platy, za vydamy ekonomichnoji diialnosti. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Distribution of the number of full-time employees by the size of their accrued wages, by type of economic activity. State Statistics Service of Ukraine]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/rkpzp/rkpzp_ed/arh_rkpzp_ed_u.htm (accessed: 3 July 2020) (in Ukrainian).

3. Polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku 26 "Vyplaty pracivnykam" [Standard of Accounting 26 "Employee Payments"]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28 zhovtnja 2003 r. № 601. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03> (accessed: 15 July 2020) (in Ukrainian).

4. Nacionaljne polozhennja (standart) bukhghaltersjkogho obliku 1 "Zaghaljni vymoghy do finansovoji zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Reporting"]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 7 ljutogho 2013 r. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

5. Pro Prymitky do richnoji finansovoji zvitnosti [On Notes to the Annual Financial Statements]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29 lystopada 2000 r. № 302. URL: <http://www.minfin.gov.ua/302> (accessed: 17 July 2020) (in Ukrainian).

6. Instrukcija pro zastosuvannja Planu rakhunkiv bukhghaltersjkogho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'jazanj i ghospodarskykh operacij pidpryjemstv i orghanizacij [Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy 30 lystopada 1999 r. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (accessed: 15 July 2020) (in Ukrainian).

7. Pro zatverdzhennja formy derzhavnogho statystychnogho sposterezhennja № 1-PV (kvartaljna) "Zvit iz praci" [On approval of the form of state statistical observation № 1-PV (quarterly) "Labor Report"]: Nakaz Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy vid 26 lypnja 2018 r. № 90. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2018/134/134_2018.htm (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

8. Instrukcija zi statystyky zarobitnoji platy [Instruction on Wage Statistics]: Nakaz Derzhavnogho komitetu statystyky Ukrainy vid 13 sichnja 2004 r. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04> (accessed: 14 July 2020) (in Ukrainian).

9. Pro zbir ta oblik jedynogho vnesku na zaghaljnoobov'jazkove derzhavne socialjne strakhuvannja [On the collection and accounting of a single contribution to the obligatory state social insurance]: Zakon Ukrainy vid 8 lypnja 2010 r. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

10. Porjadok formuvannja ta podannja strakhuvajnykamy zvituv shhodo sum narakhovanogho jedynogho vnesku na zaghaljnoobov'jazkove derzhavne socialjne strakhuvannja [Procedure for forming and submitting by insurers a report on the amounts of the accrued single contribution to the obligatory state social insurance]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid

14 kvitnja 2015 r. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-15#Text> (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

11. Podatkovyj Kodeks Ukrajiny [Tax Code of Ukraine] vid 2 ghrudnja 2010 r. № 2756-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed: 23 July 2020) (in Ukrainian).

12. Pro zatverdzhennja formy Podatkovogho rozrakhunku sum dokhodu, narakhovanogho (splachenogho) na korystj fizychnykh osib, i sum utrymanogho z nykh podatku (forma № 1DF) ta Porjadku zapovnennja ta podannja podatkovyvy aghentamy Podatkovogho rozrakhunku sum dokhodu, narakhovanogho (splachenogho) na korystj fizychnykh osib, i sum utrymanogho z nykh podatku [On approval of the form of Tax calculation of amounts of income accrued (paid) in favor of individuals and amounts of tax withheld from them (form № 1DF) and the Procedure for filling in and submitting by tax agents Tax calculation of amounts of income accrued (paid) in favor of individuals, and amounts of tax withheld from them]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrajiny vid 13 sichnja 2015 r. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-15> (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

13. Pro obchyslennja serednjoji zarobitnoji platy (dokhodu, ghroshovogho zabezpechennja) dlja rozrakhunku vyplat za zaghaljnoobov'jazkovym derzhavnym socialnym strakhuvannjam [On the calculation of the average wage (income, cash benefits) for the calculation of payments for compulsory state social insurance]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 26 veresnja 2001 r. № 1266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1266-2001-%D0%BF> (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

14. Porjadok obchyslennja serednjoji zarobitnoji platy [Procedure for calculating the average salary]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 8 ljutogho 1995 r. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF> (accessed: 22 July 2020) (in Ukrainian).

15. Kuzj V. (2019). Orghanizacija bukhghaltersjogho obliku [Organization of accounting]: navchalnyj posibnyk. Chernivci: Chernivec'kyj nac. un-t imeni Jurija Fedjkovycha, 224 s. (in Ukrainian).

16. Katkova N., Maslova K. (2017). Osoblyvosti obliku oplaty praci v suchasnykh umovakh ta shljakhy jogho udoskonalennja [Features of payroll accounting in modern conditions and ways to improve it]. *Ekonomika ta suspiljstvo*. № 8. S. 762–767 (in Ukrainian).

17. Petrenko N., Vojchak L. (2017). Udoskonalennja orghanizaciji obliku zarobitnoji platy ta velychyna minimalnoji zarobitnoji platy [Improving the organization of wage accounting and the value of the minimum wage]. *Visnyk Mykolajivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'kogho*. № 20. S. 1010–1015 (in Ukrainian).

18. Atamas P., Taus K. (2019). Udoskonaljemo oblik oplaty praci na pidpryjemstvi [We are improving the accounting of wages at the enterprise]. *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*. Vyp. 6 (17). S. 360–364 (in Ukrainian).

19. Plakhtij T., Kalashnyk V. (2013). Udoskonalennja modeli analitychnogho obliku rozrakhunkiv za vyplatamy pracivnykam [Improving the model of analytical accounting of payments to employees]. *Zbirnyk naukovykh pracj Tavrijskogho derzhavnogho aghrotekhnologichnogho universytetu (ekonomichni nauky)*. № 1 (2). S. 239–247 (in Ukrainian).

20. Meljankova L. (2011). Udoskonalennja obliku naturalnoji oplaty praci [Improving the accounting of in-kind wages]. *Ekonomika APK*. № 5. S. 112–116 (in Ukrainian).

21. Pokatajeva O., Koshulyns'ka Gh. (2010). Shljakhy vdoskonalennja systemy oplaty praci na pidpryjemstvi [Ways to improve the system of remuneration at the enterprise]. *Derzhava ta rehiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnyctvo*. № 3. S. 139–141 (in Ukrainian).

22. Korjaghin M., Popkova O. (2011). Aspekty vedennja bukhghaltersjogho obliku inshykh zaokhochuvalnykh ta kompensacijnykh vyplat personalu [Aspects of accounting for other incentive and compensation payments to staff]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*. № 21.6. S. 211–215 (in Ukrainian).

23. Popova V., Kolotylo Ju. (2019). Oblik oplaty praci: problemy ta naprjamy udoskonalennja oblikovogho zabezpechennja upravlinnja personalom [Payroll accounting: problems and areas of improvement of accounting support for personnel management]. *Molodyj vchenyj*. № 10. S. 714–721 (in Ukrainian).

24. Laghovs'ka O., Leghenchuk S., Kuzj V., Kucher S. (2018). Bukhghalters'kyj oblik v upravlinni pidpryjemstvom: navchalnyj posibnyk [Accounting in enterprise management]. Kyiv : Vydavnychyj dim "Kondor", 418 s. (in Ukrainian).

АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

ANALYSIS OF KEY FACTORS OF INFLUENCE ON THE QUALITY OF AUDIT SERVICES: DOMESTIC EXPERIENCE

Метою дослідження є здійснення аналізу ключових чинників впливу на якість аудиторських послуг в умовах вітчизняної практики аудиту. Дослідження проводилося із застосуванням аналізу та узагальнення поглядів учених, Міжнародних стандартів аудиту щодо поняття якості аудиторських послуг та впливу чинників якості на кінцеві результати перевірки. Сформовано власне визначення: якість аудиторських послуг – це категорія, яка поєднує, з одного боку, відповідність наданої послуги вимогам чинного законодавства, професійним стандартам аудиторської діяльності, а з іншого – здатність її забезпечити потреби зацікавлених користувачів. Розглянуто, що на якість аудиту впливають фактори, які поділяються на: вхідні чинники; чинники процесу; вихідні чинники; ключові аспекти взаємодії в ланцюгу фінансового звітування; контекстуальні чинники. Розроблена модель впливу ставлення тих, хто наділений найвищими повноваженнями, на якість аудиту.

Ключові слова: аудит, якість аудиту, ключові чинники якості аудиту, Міжнародні стандарти аудиту, професійні організації аудиторів.

на качество аудиторских услуг в условиях отечественной практики аудита. Исследование проводилось с применением анализа и обобщения взглядов ученых, Международных стандартов аудита относительно понятия качества аудиторских услуг и влияния факторов качества на конечные результаты проверки. Сформировано собственное определение: качество аудиторских услуг – это категория, которая объединяет, с одной стороны, соответствие оказанной услуги требованиям действующего законодательства, профессиональным стандартам аудиторской деятельности, а с другой – способность ее обеспечить потребности заинтересованных пользователей. Рассмотрено, что на качество аудита влияют факторы, которые подразделяются на: входные факторы; факторы процесса; выходные факторы; ключевые аспекты взаимодействия в цепи финансовой отчетности; контекстуальные факторы. Разработана модель влияния отношения тех, кто наделен высокими полномочиями на качество аудита.

Ключевые слова: аудит, качество аудита, ключевые факторы качества аудита, Международные стандарты аудита, профессиональные организации аудиторів.

УДК 657.6

<https://doi.org/10.32843/bses.55-35>

Фабіянська В.Ю.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри
аудиту та державного контролю
Вінницький національний
аграрний університет

Fabiianska Victoria

Vynnytsia National Agrarian University

Целью исследования является проведение анализа ключевых факторов влияния

The purpose of the study is to analyze the key factors influencing the quality of audit services in the domestic audit practice. The study was conducted using the analysis and generalization of the views of scientists, International Standards on Auditing on the concept of quality of audit services and the impact of quality factors on the final results of the audit. The research formed its own definition: the quality of audit services is a category that combines, on the one hand, the compliance of the service with the requirements of current legislation, professional standards of auditing, and on the other, its ability to meet the needs of interested users. The quality of the audit is influenced by factors (factors), which are divided into: input factors; process factors; initial factors; key aspects of interaction in the financial reporting chain; contextual factors. The impact of such factors on the quality of the audit is considered from the standpoint of systematic audit, which involves the entry, audit process and exit from the system to obtain audit results, the quality of which, in fact, is influenced by the studied elements. However, given the fact that audit is an open system, the formation of its quality indicators is also influenced by contextual elements. The author developed a model of the impact of the attitude of those with the highest authority on audit quality, which will improve the understanding and perception of the audit by the client in order to develop adequate relationships during the audit, which help the auditor to perform audit planning based on assessed risks audit evidence. In connection with the strengthening of the role and importance of professional auditing organizations in the implementation of self-regulation of auditing and professional development of auditors, which occurred with the adoption of the Law of Ukraine "On Auditing Financial Statements and Auditing", the author highlights a separate «factor professional organizations». Prospects for further research are the study of the essence of a qualitative approach and its impact on the development of domestic auditing.

Key words: audit, audit quality, key audit quality factors, International auditing standards, professional organizations of auditors.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що аудиторські фірми є комерційними організаціями, діяльність яких спрямована на отримання прибутку, історично склалося так, що незалежний аудит розвивався як форма контролю, розрахована на захист не лише інтересів власників, а й інтересів громадськості. Тому кожна аудиторська фірма, яка прагне успішно працювати та розвиватися, повинна дотримуватися в роботі підходу, який спрямований на одночасне досягнення комерційних цілей, при цьому забезпечуючи належну якість аудиторських послуг для потреб суспільства.

В умовах сьогодення, коли суспільство функціонує в умовах недостатності довіри у всіх її провагах, особливо актуальним питанням є забезпе-

чення аудитором захисту інтересів зацікавлених користувачів фінансової інформації, що забезпечується за допомогою підтвердження аудитором достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання.

Однак для формування довіри до підприємства, фінансова звітність якого була перевірена аудитором, з боку зацікавлених сторін аудитор як професіонал у галузі бухгалтерського обліку та аудиту повинен гарантувати високу якість наданих послуг. Лише за умов дотримання високої якості послуг інститут незалежного аудиту може займати ту значущу позицію у сучасному суспільстві, яка базується як на необхідності аудиту, так і на престижі професії аудитора взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями якості аудиторських послуг, розробленням заходів щодо їх покращення, дослідженням процедур контролю якості в аудиті займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: О.Р. Антонюк [1], В.П. Бондар, Ю.В. Бондар [2], М.М. Василюк [3], В.В. Головач [4], Л.Ю. Книжник [5], О.Е. Лубенченко [6], О.А. Петрик, В.О. Зотов, Б.В. Кудрицький [7], Н.М. Проскуріна, В.П. Коваленко [8], О.О. Разборська, Х.О. Пудкалюк [9], О.Ю. Редько [10], В.В. Рядська [11], Н.С. Шалімова [12] та інші.

О.А. Петрик зазначила, що «досвід роботи вітчизняних аудиторів (аудиторських фірм) свідчить про наявність значних проблем, пов'язаних із низькою якістю виконуваних робіт» [7, с. 84]. Науковець пов'язує таку ситуацію із «недостатньою кваліфікацією аудиторів, низьким рівнем знань і професійної компетентності щодо складності питань, які перед ними сформулював замовник, незначним практичним досвідом, а іноді недбалим ставленням до виконання своїх обов'язків» [7, с. 85].

Дослідження категоріального апарату визначення якості аудиторських послуг, проведені О.Р. Антонюк, дали змогу «виділити дві групи впливу на якість аудиторських послуг: фактори та умови. Фактори впливають на якість, умови забезпечують якість» [1, с. 190].

В.В. Рядська вважає за доречне для оцінки «якості продукту аудиторської діяльності використовувати такі показники, як: трудомісткість окремого завдання, загальна трудомісткість виконаних однорідних завдань, середня трудомісткість завдання по групі, середня трудомісткість послуги загалом [11, с. 242]

В.П. Бондар, Ю.В. Бондар пропонують «уз метою посилення контролю якості аудиторської діяльності та окремих аудиторських перевірок формалізувати критерії якості та змістити акцент на аналіз чинників, що забезпечують якість аудиту» [2, с. 46].

М.М. Василюк розглядає «формування системи управління якістю аудиторських послуг як сукупність системно пов'язаних між собою елементів, які відповідно до власної цілі поєднуються для вирішення конкретних завдань і досягнення означених орієнтирів у формуванні конкурентних переваг аудиторських фірм, елімінації впливу деструктивних факторів зовнішнього середовища» [3, с. 21].

Л.Ю. Книжник рекомендує «застосувати досвід європейських країн щодо посилення контролю за якістю проведеного аудиту та сертифікації аудиторів за міжнародними стандартами» [5]. Науковець також пов'язує підвищення якості аудиторських послуг і з міжнародним визнанням українських аудиторів та новими для них перспективами.

О.Е. Лубенченко в результаті проведеного дослідження визначила «групи чинників, що впли-

вають на якість аудиторських послуг, а саме: етичні чинники, що попереджають загрози незалежності аудитора; чинники, пов'язані з кадровим забезпеченням аудиторської фірми та кваліфікацією персоналу; чинники щодо співпраці з клієнтом» [6, с. 87].

Н.М. Проскуріна, В.П. Коваленко пропонують «розглядати систему контролю якості аудиту крізь призму її об'єктів. При цьому складниками структурно-функціональної моделі системи контролю якості аудиту мають бути: суб'єкти контролю якості аудиту; види контролю; етапи аудиту, які контролюються; рівні контролю якості аудиту та елементи системи контролю якості аудиту» [8, с. 57].

Н.С. Шалімова вважає, що «якість аудиту слід розглядати як комплексне поняття, яке включає такі елементи, як: якість процесу аудиту, якість сформованої думки аудитора, якість проміжного та кінцевого результатів аудиту, якість інформування користувачів про процес і результати аудиту» [12, с. 339].

О.О. Разборська, Х.О. Пудкалюк визначають «якість аудиторської послуги як характеристику аудиторської діяльності, що виявляється в сукупності теоретичних, методологічних та організаційних властивостей аудиторської послуги, які здатні задовольняти потреби зацікавлених користувачів і підвищувати довіру до аудитора» [9, с. 73].

Однак, незважаючи численні напрацювання науковців, слідуючи твердженню науковця і практика вітчизняного аудиту О.Ю. Редько, який вважає, що «якість аудиторських послуг є категорією, що перманентно змінюється, залежно від рівня суспільних відносин та господарської практики країни» [10, с. 181], тому актуальним є дослідження чинників впливу на якість аудиторських послуг у контексті реформування аудиторської діяльності в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення аналізу ключових чинників впливу на якість аудиторських послуг в умовах вітчизняної практики аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою аудиту фінансової звітності є формування аудитором думки щодо фінансової звітності на основі отриманих прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі щодо того, чи не містить фінансова звітність суттєвих викривлень, та надання ним звіту відповідно до результатів своєї роботи [13, с. 14].

У Концептуальній основі якості аудиту зазначено, що якісного аудиту може досягти команда із завдання, яка дотримується таких вимог (рис. 1).

Незважаючи на усталене твердження відносно того, що якість аудиту фінансової звітності залежить виключно від аудитора, оскільки він несе відповідальність за рівень якості виконаного завдання, однак у Концептуальній основі якості

Рис. 1. Вимоги до команди із завдання для забезпечення якісного аудиту

Джерело: сформовано автором на основі [13, с. 14]

аудиту наведено таке твердження: «якість аудиту найкраще досягається в середовищі, де є підтримка та відповідна взаємодія між всіма учасниками ланцюга фінансового звітування» [13, с. 14].

Тобто якість аудиту залежить не тільки від аудитора, який виконує перевірку фінансової звітності, але і від управлінського персоналу, який здійснював ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності, від особливостей взаємодії команди із завдання з аудиторським комітетом, власниками компанії під час виконання завдання з аудиту, від зовнішнього середовища

Концептуальна основа якості аудиту виділяє такі елементи (рис. 2), які у сукупності впливають на якість аудиту на рівні аудиторської фірми та на національному рівні для аудитів фінансової звітності.

Аудитор для забезпечення якості аудиту має дотримуватися не лише Концептуальної основи якості аудиту, а й інших нормативних документів, зокрема: Міжнародного стандарту контролю якості 1 (МСКЯ 1); Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (МСА); Кодексу етики професійних бухгалтерів, виданого Радою з Міжнародних стандартів етики для бухгалтерів (Кодекс РМСЕБ); а також норм національних законодавчих та нормативних актів.

Вхідні чинники, які можуть мати вплив на якість аудиту, зокрема, цінності, етика та ставлення аудиторів, поділяються на три рівні: рівень завдання з аудиту; рівень аудиторської фірми; національний рівень (табл. 1).

Кодекс етики професійних бухгалтерів, виданий Радою з Міжнародних стандартів етики для бухгалтерів (Кодекс РМСЕБ), ідентифікує п'ять фундаментальних принципів професійної етики для

професійних бухгалтерів: чесність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність і професійна поведінка [14].

Цінності, на яких ґрунтується діяльність аудитора, повинні бути спрямовані на прагнення кожного члена аудиторської фірми досягати високої якості аудиту, підтримання та збереження доброї репутації аудиторської професії, зокрема забезпечення незалежності, конфіденційності, чесності, об'єктивності, професійної компетентності та належної ретельності а також професійного скептицизму.

Професійний скептицизм має особливе значення для забезпечення аудитором критеріїв якості та означає, що професіонал має критичний підхід до інформації, отриманої в якості аудиторських доказів під час перевірки.

О.Ю. Редько зазначає, що професійний скептицизм – це не заперечення, а сумнів. При цьому науковець робить наголос на тому, що це є сумнів не в істині, а в критеріях істини [15].

У ст. 9 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» зазначено: «аудитори та суб'єкти аудиторської діяльності при наданні аудиторських послуг зобов'язані дотримуватися принципу професійного скептицизму, що передбачає допущення можливості суттєвого викривлення інформації, яка розкрита у фінансовій звітності, внаслідок виявлених при проведенні аудиту фактів чи поведінки, що вказують на порушення, у тому числі шахрайство або помилку, незважаючи на попередній досвід аудитора та суб'єкта аудиторської діяльності щодо чесності та порядності посадових осіб юридичної особи, фінансова звітність якої перевіряється» [16].

Важливість дотримання професійного скептицизму для аудитора як професіонала полягає

Вхідні чинники: цінності, етика та ставлення аудиторів, що впливають на якість аудиту

Рівень завдання з аудиту	Рівень аудиторської фірми	Національний рівень
1. Визнання командою із завдання того, що аудит виконується в інтересах широкої громадськості, та важливості дотримання вимог етики. 2. Демонстрація командою із завдання об'єктивності та чесності. 3. Незалежність команди із завдання. 4. Демонстрація командою із завдання професійної компетентності та належної ретельності. 5. Демонстрація командою із завдання професійного скептицизму	1. Встановлення відповідного «ставлення зверху», яке, поміж іншого, спрямовано на гарантування незалежності фірми. 2. Стимулювання необхідних особистих характеристик завдяки системам оцінювання та винагородження, які підтримують якість аудиту. 3. Фінансові аспекти не впливають на дії та рішення, які погіршують якість аудиту. 4. Підкреслення фірмою важливості забезпечення партнерів і персоналу можливостями продовження професійного розвитку та надання їм доступу до високоякісної технічної підтримки. 5. Підтримка фірмою культури консультування зі складних питань. 6. Існування надійних систем прийняття рішень щодо прийняття клієнтів та продовження співпраці з ними	1. Оприлюднення вимог етики, які роз'яснюють як основні принципи етики, так і застосовні конкретні вимоги. 2. Активність регуляторних органів, розробників національних стандартів і професійних бухгалтерських організацій у забезпеченні зрозумілості принципів етики та постійного застосування відповідних вимог. 3. Обмін інформацією, доречною для прийняття рішень щодо прийняття клієнтів, між аудиторськими фірмами

Джерело: сформовано автором на основі [13, с. 18–19]

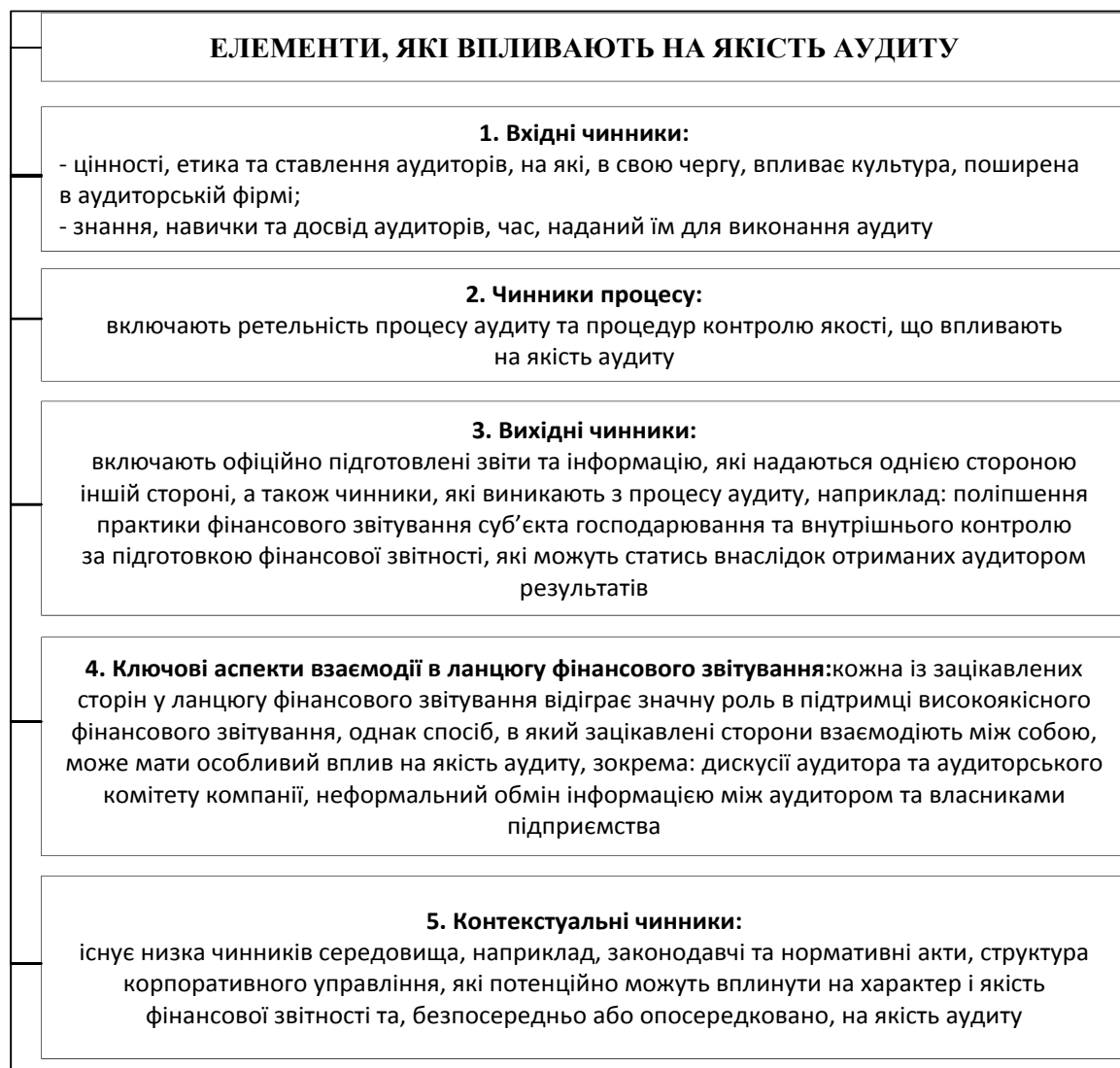

Рис. 2. Елементи, які впливають на якість аудиту

Джерело: сформовано автором на основі [13, с. 16–17]

у тому, що він завжди повинен мати сумнів щодо достовірності інформації, наданої йому управлінським персоналом, і саме такий факт стимулює його бути більш обачним, встановлюючи рівень суттєвості, оцінюючи аудиторський ризик, плануючи аудиторські процедури, здійснюючи аудит статей фінансової звітності та формуючи аудиторські висновки на основі отриманих доказів.

У Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» йдеться про те, що «аудитор та суб'єкт аудиторської діяльності повинні критично та із сумнівом підходити до застосованих юридичною особою оцінок справедливої вартості, зменшення (відновлення) корисності активів, забезпечень (резервів) та майбутнього руху грошових коштів, що впливають на оцінку здатності юридичної особи продовжувати свою діяльність на безперервній основі» [16].

Отже усі судження аудитора, здійснені під час перевірки, мають ґрунтуватися на достатніх та прийнятних аудиторських доказах. При цьому, оцінюючи докази на предмет їх достатності та прийнятності, аудитор зобов'язаний дотримуватися професійного скептицизму, незважаючи на його досвід та судження щодо чесності управлінського персоналу, тобто аудитор повинен володіти скептичним складом розуму.

Вхідні чинники, які можуть мати вплив на якість аудиту, зокрема, знання, навички, досвід та час виконання, поділяються на три рівні: рівень завдання з аудиту; рівень аудиторської фірми; національний рівень (табл. 2).

Якщо розглядати знання, навички, досвід, час виконання як чинники, що впливають на якість

аудиту на рівні завдання з аудиту, то зрозуміло, що найбільший наголос робиться по-перше, на професійні якості кожного індивідуально взятого аудитора, по-друге, на вміння працювати в команді та поєднувати професійні характеристики кожного з метою досягнення синергетичного ефекту від спільної роботи у групі із виконання завдання.

На рівні аудиторської фірми знання, навички, досвід та час виконання, що впливають на якість аудиту, розглядаються із позиції ступеня розвитку внутрішньофірмового регулювання та підтримки у виконанні завдань, прийняття спільних рішень у разі виникнення складних, нестандартних ситуацій, надання можливості отримання консультацій, проходження тренінгів, підвищення кваліфікації за сприяння керівництва аудиторської фірми.

Національний рівень передбачає вплив законодавчого та нормативного регулювання на аудиторську діяльність, що проявляється у встановленні професійних вимог до аудиторів, зокрема порядку атестації аудиторів та їх безперервного навчання, стажування а також ліцензування аудиторської діяльності. Вимоги національного законодавства щодо рівня знань, навичок та досвіду аудитора відображені у Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» а також у проектах наказів Міністерства фінансів України: «Про затвердження Порядку складання іспитів при атестації аудиторів», «Про затвердження Порядку проходження стажування», «Про затвердження Порядку безперервного професійного навчання аудиторів», «Про затвердження Порядку зарахування теоретичних знань», що нині перебувають на етапі затвердження.

Таблиця 2

Вхідні чинники: знання, навички, досвід та час виконання, що впливають на якість аудиту

Рівень завдання з аудиту	Рівень аудиторської фірми	Національний рівень
1. Наявність необхідної компетентності у партнерів та персоналу. 2. Розуміння партнерами та персоналом бізнесу суб'єкта господарювання. 3. Використання обґрунтованих суджень партнерами та персоналом. 4. Активна участь партнера із завдання в оцінці ризиків, плануванні, нагляді та перевірці виконаної роботи. 5. Наявність у персоналу, який виконує детальну роботу «на місці», достатнього досвіду. При цьому робота такого персоналу в належний спосіб спрямовується, керується та перевіряється, причому існує обґрунтований ступінь наступництва персоналу. 6. Наявність у партнерів та персоналу достатнього часу для ефективного виконання аудиту. 7. Можливість доступу управлінського персоналу та тих, кого наділено найвищими повноваженнями, до партнера із завдання з аудиту та інших членів команди із завдання	1. Достатність часу для партнерів та персоналу для розгляду складних питань під час їх виникнення. 2. Належна структурованість команд із завдання. 3. Своєчасне надання партнерами та іншим керівним персоналом аналізу і доречної практичної підготовки або тренування. 4. Забезпечення партнерів з аудиту та персоналу достатньою підготовкою з питань аудиту, обліку та, якщо це доречно, щодо спеціалізованих питань галузі	1. Існування суворих вимог до ліцензування аудиторських фірм/індивідуальних аудиторів. 2. Чітке визначення вимог до освіти та забезпечення наявності адекватних ресурсів для ефективної підготовки. 3. Існування заходів для ознайомлення аудиторів з поточними питаннями та забезпечення їх підготовки з нових вимог обліку, аудиту або вимог нормативних актів. 4. Правильне позиціонування аудиторської професії для залучення й утримання осіб з відповідними якостями

Джерело: сформовано автором на основі [13, с. 20–21]

Розглянемо тепер чинники процесу, які мають вплив на якість аудиту. У Концептуальній основі якості аудиту зазначено, що якісний аудит включає аудиторів, які застосовують суворе дотримання процесу аудиту та процедури контролю якості, що відповідають вимогам законодавчих і нормативних актів, а також застосовних стандартів [13, с. 21].

Суворе дотримання процесу аудиту означає, що аудитор дотримується стандартів аудиту (МСА) під час виконання завдання а також процедур контролю якості аудиторської фірми відповідно до МСКЯ 1. Дотримання кожним аудитором зазначених нормативних документів створює основу для якісного підходу щодо встановлення суттєвості, оцінювання ризиків, планування та

виконання аудиторських процедур та, як підсумок, висловлення незалежної аудиторської думки.

На рівні аудиторської фірми чинники процесу, що впливають на якість аудиту, полягають у такому:

- 1) адаптація методології аудиту до нових стандартів аудиту та результатів внутрішніх оглядів контролю якості й зовнішніх перевірок;
- 2) заохочення методологією аудиту членів команди із завдання до застосування професійного скептицизму та відповідного професійного судження;
- 3) методологічна вимога ефективного нагляду та перевірки аудиторської роботи;
- 4) методологічна вимога ведення відповідної аудиторської документації;

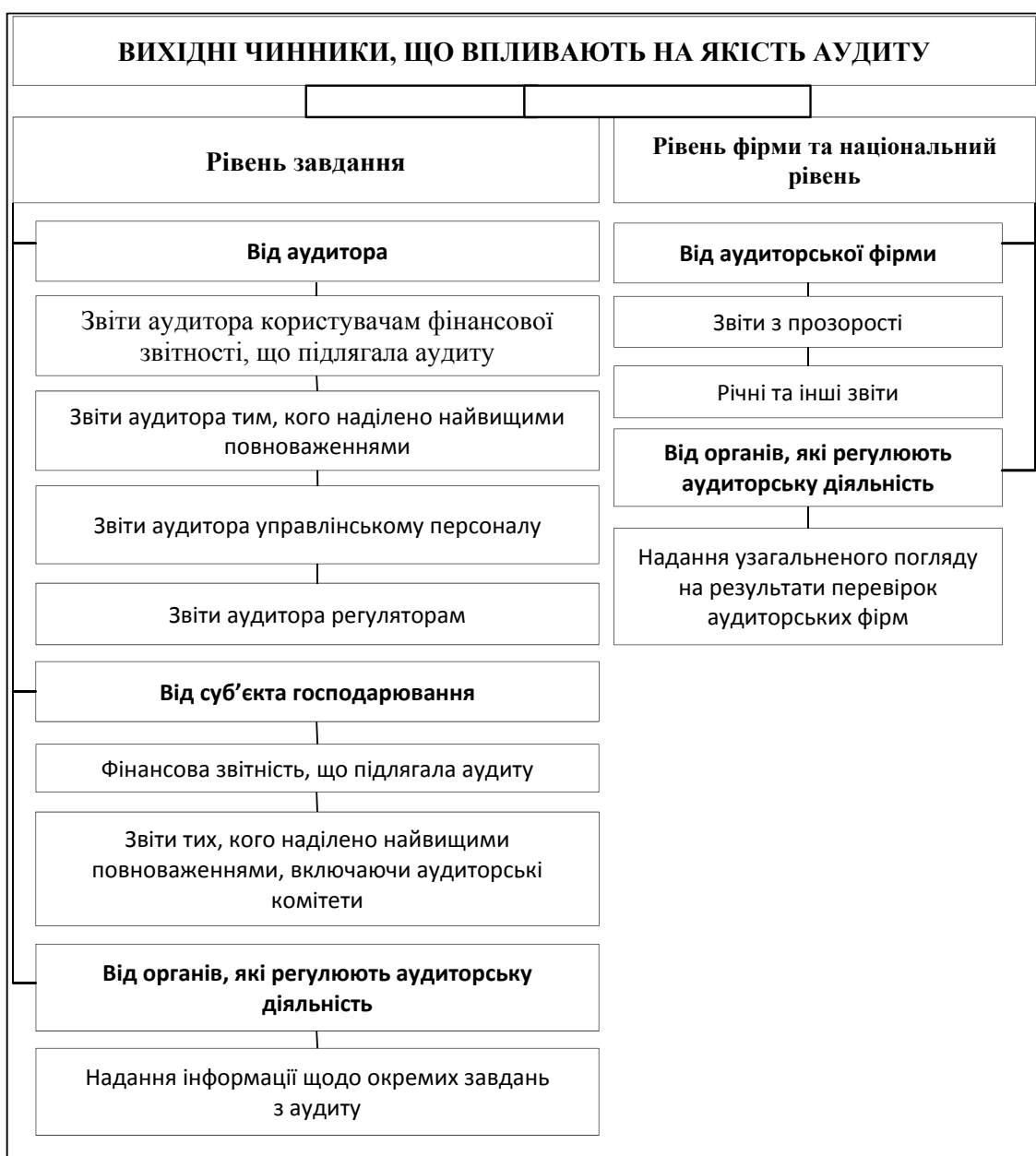

Рис. 3. Вихідні чинники, що впливають на якість аудиту

Джерело: сформовано автором на основі [13, с. 23]

5) встановлення суворих процедур контролю якості з моніторингом якості аудиту та виконанням відповідних дій, які логічно впливають з цього;

6) за потреби виконання ефективних оглядів контролю якості завдання [13, с. 22].

На рівні країни чинники аудиторського процесу, що впливають на якість аудиту, можна характеризувати як:

1) діяльність регуляторних органів (Міністерства фінансів України, Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю) із розробки стандартів, які встановлюють вимоги до проведення аудиту;

2) контроль якості аудиторських послуг шляхом проведення перевірки якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності щодо дотримання ними міжнародних стандартів аудиту, принципу незалежності, ефективності внутрішньої системи контролю якості аудиторських послуг, дотримання вимог Закону з боку Інспекції із забезпечення якості Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю (ОСНАД) та Комітету з контролю якості аудиторських послуг Аудиторської палати України;

3) розроблення систем визначення наявності професійних проступків в роботі аудиторів та застосування відповідних дисциплінарних заходів, що використовуються за необхідності до аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності.

У результаті надання аудиторських послуг зацікавлені сторони отримують підсумкові результати аудиту, які відповідно до Концептуальної основи якості аудиту трактуються як вихідні чинники. Це можуть бути різноманітні чинники, і їх якість та кількість зазвичай оцінюються з позиції індивідуальної потреби кожного користувача результатів аудиту. Крім того, рівень отриманої користі одних користувачів фінансової інформації від результатів проведеного аудиту не є ідентичною величиною користі інших зацікавлених сторін. Це пов'язано із наявністю різних, часом протилежних інтересів, які присутні у кожного із користувачів фінансової звітності.

У Концептуальній основі якості аудиту вихідні чинники, що впливають на якість аудиту, класифіковано таким чином (рис. 3).

Так, усі користувачі результатів аудиту отримують впевненість у достовірності фінансової звітності та запевнення, висловлені аудитором, щодо безперервності діяльності суб'єкта. Особливо цінною є така інформація у разі, якщо аудиторська думка є немодифікована. Крім того, для зовнішніх користувачів фінансової звітності важливими чинниками, які впливають на цінність результатів аудиту, є ділова репутація аудиторської фірми, що набувається в результаті постійного надання якісних послуг.

Внутрішні користувачі результатів аудиту можуть отримати, окрім стандартизованого звіту

незалежного аудитора, що призначений для широкого загалу, інші додаткові чинники, які збільшують цінність аудиту, наприклад рекомендації аудитора щодо покращення практики фінансового звітування, удосконалення системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, що надаються управлінському персоналу під час звітування аудитора. Однак, незважаючи на те, що такі чинники якості, на перший погляд, становлять цінність лише для суб'єкта господарювання, насправді підвищення якості фінансового звітування надає впевненість та підвищує довіру з боку зовнішніх користувачів фінансової інформації.

Такий факт можна пояснити тим, що у процесі аудиту управлінський персонал за рекомендаціями аудиторів може внести кількісні та якісні зміни до фінансової звітності, яка перевіряється аудитором, удосконалити систему внутрішнього контролю та облікову політику, внаслідок чого така фінансова інформація буде більш цінною як для власників підприємства та управлінського персоналу, так і для зовнішніх користувачів.

Норми Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» досить детально врегульовують особливості узагальнення аудитором результатів обов'язкового аудиту підприємств, що становлять суспільний інтерес. Порівняно зі звітуванням за результатами обов'язкового аудиту, звітність аудитора, який проводить обов'язковий аудит підприємств, що становлять суспільний інтерес, є значно розширена і містить поряд зі стандартним звітом незалежного аудитора, що формується відповідно до МСА 700 (переглянутий) «Формування думки та складання звіту щодо фінансової звітності», кілька додаткових звітних форм: Звіт з надання впевненості щодо іншої інформації (у складі Звіту незалежного аудитора (для підприємств, що подають додаткову інформацію на вимогу регулятора)); Додатковий звіт для аудиторського комітету; Звіт (інформація) для органів нагляду; Звіт про прозорість; Інформація для Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю.

Додаткові звіти за результатами проведення обов'язкового аудиту підприємств, які становлять суспільний інтерес, є сукупністю документів, які подаються до аудиторського комітету, органів нагляду, а також оприлюднюються на веб-сайті суб'єкта аудиторської діяльності, головним призначенням яких є: характеристика аудиторської фірми як ділового партнера, здатного забезпечити довіру користувачів фінансової звітності завдяки підтриманню доброї репутації аудиторської професії, а також надання аудиторських послуг високої якості; розкриття інформації щодо дотримання аудиторами принципів професійної етики, особливо в частині дотримання незалежності; забезпечення впровадження та підтримання на належ-

ному рівні системи контролю якості аудиторської фірми, здатної запобігти порушенню законодавства у сфері незалежного аудиту [17].

Тому вихідні чинники, зокрема звітування аудитора, будуть суттєво залежати від особливостей бізнесу суб'єкта господарювання, зокрема форми власності: колективна, приватна чи державна.

У багатьох країнах органи регулювання аудиторської діяльності щорічно надають звіт за результатами перевірки аудиторської діяльності. Рівень деталізації в таких звітах може бути різним [13, с. 29].

В Україні Аудиторська палата України (АПУ) готує Інформацію про стан аудиторської діяльності в Україні за рік, який минув і оприлюднює такі дані у вигляді звіту на сайті АПУ. Інформація є загальнодоступною, формується на основі звітів, які подаються кожним суб'єктом аудиторської діяльності за результатами роботи за рік і містить узагальнені дані про факти та цифри, що дають змогу здійснити аналітичну оцінку стану аудиторської діяльності в Україні взагалі, без конкретизації в розрізі аудиторських фірм.

Варто зазначити, що на якість аудиту здійснюють вплив усі особи, які тим чи іншим чином задіяні у фінансовому звітуванні, оскільки усі вони перебувають у взаємодії, пов'язаній з підготовкою фінансової інформації, проведенням аудиту та подальшим використанням результатів, наданих аудитором. На рис. 4 відображені особи, які перебувають у взаємодії, що безпосередньо впливає на якість аудиту.

Аналізуючи рис. 3, варто зазначити, що усі органи та особи перебувають у тій чи іншій взаємодії із

аудитором, що впливає на якість аудиту, однак ступінь їхнього впливу залежить від функціональних обов'язків та повноважень, якими вони наділені.

Аудит як основний напрям аудиторської діяльності в реальній дійсності виступає у вигляді досить складного суспільного відношення, що включає в себе співпрацю багатьох індивідів з їх стосунками до навколишнього середовища й один до одного. В аудиті як суспільному відношенні основними суб'єктами, а відповідно, і сторонами соціального протиріччя є аудитори, адміністрація підприємства, установи чи організації, що складає фінансову звітність, замовники аудиту та інші користувачі фінансової звітності в тому числі суспільство як найбільш зацікавлений користувач фінансової звітності. Між зазначеними групами суб'єктів існують нерозривні зв'язки і взаємозалежність стосовно фінансової звітності, її достовірності, повноти і відповідності законодавству. Основою таких соціальних зв'язків є обмін інформацією в процесі перевірки фінансової звітності аудитором. Обмін інформацією об'єднує зазначених суб'єктів у цілісну систему аудиторської діяльності як галузь суспільно-корисної праці, що має вагоме суспільне значення [4, с. 6].

Так, управлінський персонал займається веденням бухгалтерського обліку та формуванням звітності, і на нього покладена відповідальність за ефективну систему внутрішнього контролю, здатну забезпечити достовірність інформації, на основі якої відбувається узагальнення даних фінансової звітності. Під час проведення аудиту між аудитором та управлінським персоналом від-

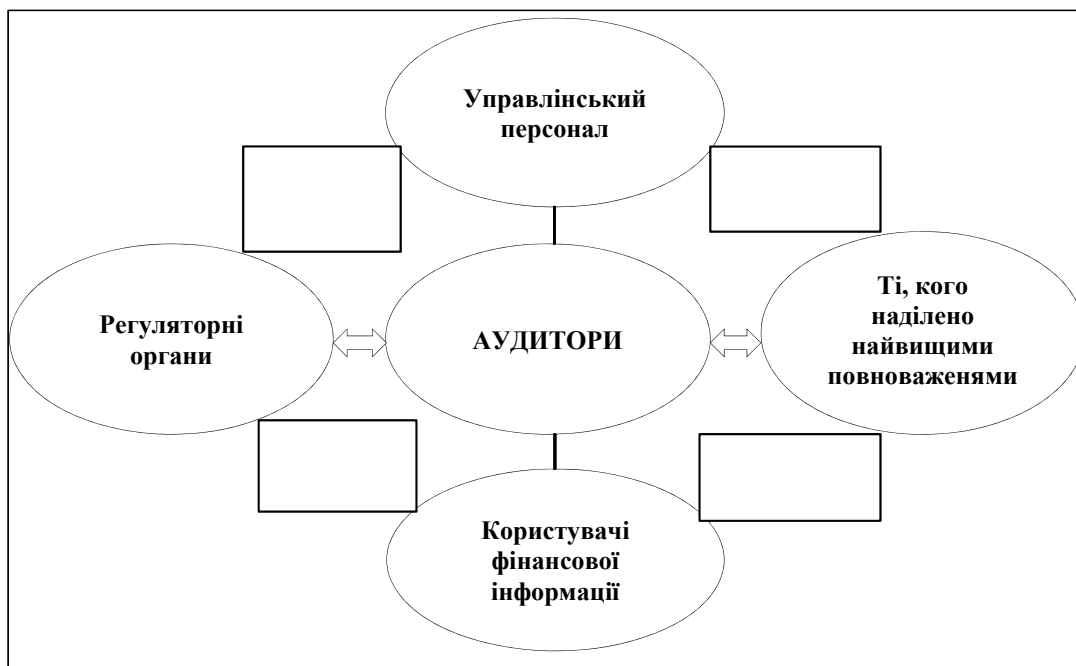

Рис. 4. Особи, які перебувають у взаємодії, що впливає на якість аудиту

Джерело: [13, с. 30]

бувається постійна взаємодія, яка полягає у необхідності створення інформаційного забезпечення для оцінки ризиків, планування аудиту, збору аудиторських доказів. Крім того, така взаємодія є необхідною для обміну інформацією, яка є цінною для підприємства, адже внаслідок проведених аудиторських процедур управлінський персонал може отримати рекомендації аудитора для покращення практики фінансового звітування та врахування нових законодавчих вимог, удосконалення системи внутрішнього контролю, перспективи розвитку у даній галузі та поліпшення показників фінансового стану.

Однак, незважаючи на корисність тісної взаємодії між управлінським персоналом та аудитором, відкриті ділові стосунки не мають переходити до рівня близьких стосунків, оскільки за таких обставин аудитор втрачає здатність бути скептичним та об'єктивним, що унеможлиблює надання якісних аудиторських послуг.

Аудитори взаємодіють із тими, кого наділено найвищими повноваженнями шляхом двостороннього обміну інформацією, в результаті чого останні мають можливість отримати користь від суджень аудитора стосовно покращення якості фінансового звітування та управління. При цьому від аудитора вимагається звітування перед тими, кого наділено найвищими повноваженнями (це може бути аудиторський комітет) щодо основних аспектів планування та результатів аудиту.

Тому ті, хто володіє найвищими повноваженнями, впливають на якість аудиту через: висловлювання думок щодо ризиків фінансового звітування та тих аспектів бізнесу, які потребують особливої уваги під час аудиту; розгляд, чи було виділено на аудит достатні для його ефективного виконання ресурси та чи справедливо це відображає гононар за аудит; розгляд питань щодо незалежності та оцінку їх вирішення; оцінку того, як дії управлінського персоналу розглядалися аудитором під час виконання завдання, особливо щодо оцінювання ризиків шахрайства, щодо управлінських оцінок та припущень управлінського персоналу, щодо вибору ним облікових політик; створення середовища, в якому управлінський персонал не чинить спротив діям аудиторів та не займає занадто захисну позицію під час обговорень складних або неоднозначних питань [13, с. 32].

Користувачі фінансової інформації зацікавлені в отриманні достовірної інформації, наданої аудитором у результаті проведеної перевірки. Тому акціонери можуть також мати право на загальних зборах звертатися до аудитора з питаннями щодо будь-яких значущих питань, які стосуються аудиту. Така взаємодія може дати аудиторам додаткову мотивацію виконувати якісний аудит [13, с. 33].

Існує значна кількість органів в Україні, які чинять регуляторний вплив на аудиторську діяль-

ність, зокрема це органи, які регулюють: фінансові ринки та дії їх учасників: Національний банк України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; фінансове звітування: Міністерство фінансів України; діяльність деяких суб'єктів господарювання, фінансова звітність яких підлягає обов'язковому аудиту (наприклад, банки і страхові компанії): Національний банк України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; безпосередньо аудиторську діяльність: Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю; Аудиторська палата України.

В Україні проведена реформа в сфері аудиторської діяльності, що пов'язана з необхідністю приведення вітчизняного законодавства у сфері незалежного аудиту у відповідність із законодавством Європейського Союзу. Сутність проведеної реформи знайшла відображення у Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 № 2258-VIII. У Законі унормовано збалансовану модель суспільного нагляду та саморегулювання аудиторської діяльності в Україні, провідна роль у якій належить регулятору: Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю (далі – ОСНАД).

Регулятори впливають на якість аудиту завдяки встановленню вимог до суб'єктів господарювання, які в обов'язковому порядку зобов'язані проходити аудит фінансової звітності, а також шляхом встановлення вимог до діяльності аудиторських фірм, професійних вимог до аудиторів (освіти, складання кваліфікаційних іспитів, здобуття практичного досвіду, підвищення кваліфікації), здійснення зовнішнього контролю якості аудиторських послуг. Все це у сукупності стимулює суб'єктів аудиторської діяльності розвиватися, удосконалювати свою професійну компетентність з метою надання якісних аудиторських послуг та створення позитивного іміджу аудиторської фірми.

Крім того, деякі регулятори, наприклад Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – Нацкомфінпослуг) установлює, що суб'єкт аудиторської діяльності зобов'язаний подавати до Нацкомфінпослуг додаткову інформацію відповідно до затверджених рішенням [18] форм в електронному вигляді не пізніше закінчення третього робочого дня після дати виявлення таких фактів. Така інформація стосується: порушення законодавства з питань, що належать до компетенції Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; суттєвої загрози або сумнівів щодо можливості підприємства продовжувати діяльність на безперервній основі; відмови суб'єкта аудиторської діяльності від висловлення думки із зазначенням питань, описаних у розділі

«Основа для відмови від висловлення думки»; надання суб'єктом аудиторської діяльності негативної думки із зазначенням питань, описаних у розділі «Основа для негативної думки»; надання суб'єктом аудиторської діяльності модифікованої думки із зазначенням питань, описаних у розділі «Основа для думки із застереженням».

Контекстуальні чинники, або чинники середовища, безпосередньо або опосередковано впливають на якість аудиту, оскільки вони включають: застосовну концептуальну основу фінансового звітування; корпоративне управління; інформаційні системи; культурні чинники; строки подання фінансової звітності; привабливість для талановитих осіб; правосудне середовище; регулювання аудиту; ділову практику та господарське законодавство; законодавчі та регулятивні акти щодо фінансового звітування [13, с. 38].

Усі ці чинники у сукупності впливають на характер фінансового звітування, на оцінку аудиторського ризику і процедури отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів, а відтак і на якість аудиту.

Ставлення найвищого керівництва до незалежного аудиту, яке впливає на якість аудиту, може бути двояким. Оскільки власники деяких суб'єктів господарювання вважають, що аудит – це лише вимога законодавства, а тому підходять до цього процесу формалізовано, не вбачаючи додаткової користі для підприємства, яка виникає в результаті проведення аудиту, тому їхні прагнення зводяться до мінімізації вартості та скорочення термінів аудиту, що ніяк не може впливати на покращення якості аудиторських послуг.

Однак інша частина власників компаній сприймають аудитора як лікаря бізнесу, оскільки вони є свідомими того, що внаслідок проведеного аудиту отримують не лише впевненість у достовірності фінансової звітності, але й рекомендації висококваліфікованих фахівців щодо ризиків бізнесу, удосконалення системи внутрішнього контролю а також практики фінансового звітування. Таке розуміння та сприйняття аудиту сприяє розвитку таких взаємовідносин під час перевірки, які допомагають аудитору на основі оцінених ризиків виконати адекватне планування аудиту, спрямоване на отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів. Таке судження можна пояснити тим, що якщо найвище керівництво зацікавлене максимізувати якість аудиту, а не економити кошти, то, відповідно, аудитор може розраховувати на достатній час та ресурси для проведення перевірки. Вплив ставлення тих, хто наділений найвищими повноваженнями на якість аудиту, відображено на рис. 5.

Варто зазначити, що зовнішні перевірки якості аудиторських послуг із наступним оприлюдненням їх результатів стимулюють до усвідомлення користувачами питань якості аудиту. Крім того, дисци-

плінарні стягнення, застосовані до аудиторів за результатами виявлених порушень, заохочують аудиторські фірми до дотримання стандартів аудиту та вимог незалежності у подальшій діяльності а також посилюють довіру до результатів аудиту з боку користувачів фінансової інформації.

Підбір персоналу необхідної якості в аудиторську професію є суттєво важливим для якості аудиту, оскільки аудит – це інтелектуальна діяльність, яка ставить багато вимог та потребує застосування обґрунтованого судження, допитливості розуму та наявності значних спеціальних знань у сферах бізнесу, фінансового звітування та аудиту [13, с. 49].

Однак можливість залучення талановитої молоді до аудиторської професії залежить як від престижу професії, так і від співвідношення рівня винагороди та величини необхідних зусиль для якісного виконання роботи.

Вважаємо, що підбір талановитої молоді для професії необхідно здійснювати ще під час навчання у вищих навчальних закладах, співпрацюючи із вишами шляхом організації олімпіад, залучення студентів до участі в проектах, організовуючи співпрацю із закладами вищої освіти у межах проходження виробничої практики та стажування в аудиторських фірмах із можливістю подальшого працевлаштування студентів, які мають відповідні здібності для їх успішної реалізації в аудиті.

Серед пріоритетних напрямів діяльності, визначених Аудиторською палатою України в Стратегії розвитку АПУ до 2023 року в частині розроблення інформаційної політики, спрямованої на створення позитивного іміджу професії аудитора в суспільстві, зазначено такі: своєчасне розміщення інформації в Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності; створення регіональних відділень АПУ як інформаційних та ділових професійних центрів аудиторів; співробітництво з вищими навчальними закладами з метою популяризації професії аудитора серед молоді; співробітництво з бізнес-асоціаціями України з метою проведення спільних заходів щодо ролі та необхідності аудиту для підвищення інвестиційної привабливості підприємств та розвитку вітчизняної економіки загалом; спільне проведення круглих столів, конференцій, семінарів з іншими професійними організаціями бухгалтерів та аудиторів для розвитку професії; розроблення заходів з поліпшення взаємовідносин аудиторів та клієнтів аудиторських послуг; моніторинг джерел інформації про АПУ у засобах масової інформації, мережі Інтернет тощо; постійне поліпшення актуальності та інформативності сайту АПУ, створення системи електронних розсилок новин, прес-релізів, оголошень для членів АПУ [19].

Вважаємо, що реалізація зазначених завдань сприятиме підвищенню престижу і статусу

Рис. 5. Модель впливу ставлення тих, хто наділений найвищими повноваженнями, на якість аудиту

Джерело: сформовано автором

професії аудитора в суспільстві, залученню талановитої молоді до аудиту, що сприятиме його розвитку, популяризації, підвищенню значущості, виходу вітчизняних аудиторських фірм на міжнародні ринки.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, аудит – це послуга нематеріального характеру, яка не передбачає створення матеріальних благ, вона ґрунтується на оцінці аудитором фінансової інформації, наданої управлінським персоналом замовника, на предмет її достовірності та відповідності. Цінність аудиту полягає в наданні впевненості, яку отримують зацікавлені користувачі. Однак аудиторська послуга не може бути цінною у разі відсутності якості. Якість аудиторських послуг – це категорія, яка поєднує, з одного боку, відповідність наданої послуги вимогам чинного законодавства, професійним стандартам аудиторської діяльності, а з іншого – здатність її забезпечити потреби зацікавлених користувачів.

На якість аудиту впливають фактори (чинники), які поділяються на: вхідні чинники; чинники процесу; вихідні чинники; ключові аспекти взаємодії в ланцюгу фінансового звітування; контекстуальні

чинники. Вплив таких чинників на якість аудиту розглядається із позиції системності аудиту, який передбачає вхід, процес аудиту та вихід із системи із отриманням результатів аудиту, на якість яких, власне і чинять вплив досліджувані елементи. Однак, враховуючи те, що аудит є відкритою системою, то на формування його якісних показників чинять вплив також контекстуальні елементи.

Автором розроблена модель впливу ставлення тих, хто наділений найвищими повноваженнями на якість аудиту, що дасть змогу покращити розуміння та сприйняття аудиту замовником з метою розвитку адекватних відносин під час перевірки, які допомагають аудитору на основі оцінених ризиків виконати планування аудиту, спрямоване на отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів.

У зв'язку з посиленням ролі та значущості аудиторських професійних організацій у здійсненні саморегулювання аудиторської діяльності та професійного розвитку аудиторів, що відбулося із прийняттям Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», доцільним є виділення окремого чинника впливу на якість

аудиторських послуг, що має назву «вплив професійних організацій».

Перспективами подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження сутності якісного підходу та його впливу на розвиток аудиторської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк О.Р. Сутність поняття «якість аудиторських послуг» у дослідженнях учених. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 187–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_25_41 (дата звернення: 21.07.2020).

2. Бондар В.П., Бондар Ю.В. Якість в аудиті та деякі аспекти в управлінні якістю. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 1. С. 36–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2015_1_5 (дата звернення: 21.07.2020).

3. Василіук М.М. Системний підхід як ефективний інструмент удосконалення управління якістю аудиторських послуг. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2015. № 1. С. 20–26. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2015_1\(14\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2015_1(14)_5) (дата звернення: 21.07.2020).

4. Головач В.В. Концептуальні засади аудиторської діяльності: світовий досвід та вітчизняна практика. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. №2. С. 3–19.

5. Книжник Л.Ю. Якість аудиторських послуг в Україні: реалії та перспективи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_11_6 (дата звернення: 21.07.2020).

6. Лубенченко О. Е. Якість аудиторських послуг, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. *Статистика України*. 2017. № 2. С. 79–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2017_2_12 (дата звернення: 21.07.2020).

7. Аудит: підручник / О.А. Петрик, В.О. Зотов, Б.В. Кудрицький та ін.; заг. ред. проф. О.А. Петрик. Київ: КНЕУ, 2015. 498 с.

8. Проскуріна Н.М., Коваленко В.П. Якість аудиторських послуг в Україні: реалії та перспективи. *Економічний часопис-XXI*. 2010. №9–10. С. 53–57. URL: <http://soskin.info/ea/2010/9-10/201017.html> (дата звернення: 21.07.2020).

9. Разборська О.О., Пудкалюк Х.О. Якість аудиторських послуг в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28(4). С. 67–75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28\(4\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28(4)_11) (дата звернення: 21.07.2020).

10. Редько О.Ю. Аудит в Україні. Морфологія: монографія. К.: ДП "Інформ–аналіт. агенство". 2008. 493 с.

11. Рядська В. В. Аналіз взаємозв'язку між ціною та якістю аудиторських послуг. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. № 2. С. 236–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_2_35 (дата звернення: 21.07.2020).

12. Шалімова Н. С. Якість аудиту як ключовий критерій оцінки його результативності в системі соціально-економічних відносин. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 335–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_59 (дата звернення: 21.07.2020).

13. Додаток до міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016–2017 рр. Част. III. Пер. з англ. Київ: Міжнародна федерація бухгалтерів; Аудиторська палата України, 2017, 121 с. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/2016-2017-IAASB-Handbook-Volume-3%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf> (дата звернення: 21.07.2020).

14. Кодекс етики професійних бухгалтерів (редакція 2012 року). Міжнародна федерація бухгалтерів. Пер. з англ. К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2014. 136 с.

15. Редько О.Ю. Професійний скептицизм: вебінар. URL: <https://www.apu.com.ua/2020/06/23/відбувся-вебінар-професійний-скепт/> (дата звернення: 21.07.2020).

16. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.

17. Фабіянська В.Ю., Гуцаленко О.О. Нормативно-правове забезпечення незалежного аудиту в Україні. *The scientific heritage*. 2020. Vol 5. № 45. P. 35–45. URL: <http://tsh-journal.com/ru/archive/> (дата звернення: 21.07.2020).

18. Про подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації суб'єктом аудиторської діяльності, який надає послуги з обов'язкового аудиту фінансової звітності підприємству, що становить суспільний інтерес, нагляд за яким здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14.11.2019 № 694. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-20#Text> (дата звернення: 21.07.2020).

19. Стратегія розвитку Аудиторської палати України до 2023 року: затв. рішенням чергового з'їзду аудиторів України від 18 травня 2019 року № 1/13. URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/Стратегія-розвитку-Аудиторської-палати-України-до-2023-року.pdf> (дата звернення: 21.07.2020).

REFERENCES:

1. Antoniuk, O.R. (2018). Sutnist poniattia «iakist audytorskykh posluh» u doslidzhenniakh uchenykh [The essence of the concept of "quality of audit services" in the research of scientists]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 25, 187–191. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_25_41 (accessed 21 July 2020).

2. Bondar V. P., & Bondar Yu. V. (2015). Yakist v audyti ta deiaki aspekty upravlinnia yakistiu [The quality in audit and some aspects of quality management], *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 1 (31), P. 36–64.

3. Vasyliuk, M.M. (2015). Systemnyi pidkhid yak efektyvnyi instrument udoskonalennia upravlinnia yakistiu audytorskykh posluh [System approach as an effective tool for improving the quality management of audit services]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii – Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organiza*

tion, 1, 20–26. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2015_1\(14\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2015_1(14)_5) (accessed 21 July 2020).

4. Holovach, V.V. (2015). Kontseptualni zasady audytorskoï diïalnosti: svitovyi dosvid ta vitchyzniana praktyka [Conceptual principles of auditing: world experience and domestic practice]. *Ekonomika. Finansy. Pravo. – Economy. Finances. Right.*, 2, 3–19 [in Ukrainian].

5. Knyzhnyk, L.Iu. (2017). Yakist audytorskykh posluh v Ukraini: realii ta perspektyvy [Quality of audit services in Ukraine: realities and prospects]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_11_6 (accessed 21 July 2020).

6. Lubenchenko, O.E. (2017). Yakist audytorskykh posluh, shcho nadaiutsia subiektam zovnishnoekonomichnoi diïalnosti [Quality of audit services provided to foreign economic entities]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 79–89. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2017_2_12 [in Ukrainian] (accessed 21 July 2020).

7. Petryk O.A., Zotov V.O., Kudrytskyi B.V. et al. (2015) *Audyt: pidruchnyk [Audit: a textbook]*. K.: KNEU [in Ukrainian].

8. Proskurina N. M., & Kovalenko V. P. (2010) . Yakist audytorskykh posluh v Ukraini: realii ta perspektyvy [The quality of audit services in Ukraine: realities and prospects], *Ekonomichnyi chasopys – XXI – Economic journal – XXI*, 9–10, 53–57 [in Ukrainian].

9. Razborska, O.O. & Pudkaliuk, Kh.O. (2018). Yakist audytorskykh posluh v Ukraini [Quality of audit services in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 28(4), 67–75. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28\(4\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28(4)_11) (accessed 21 July 2020).

10. Redko, O .Yu .(2008) . *Audyt v Ukraini. Morfolohiia [Audit in Ukraine. Morphology]*. Kyiv: DP Informatsiino-analitychne ahentstvo [in Ukrainian].

11. Riadska, V.V. (2014). Analiz vzaiemozviazku mizh tsinioiu ta yakistiu audytorskykh posluh [Analysis of the relationship between price and quality of audit services]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky. – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, 2, 236–242. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_2_35 (accessed 21 July 2020).

12. Shalimova, N. S. (2014). Yakist audytu yak kliuchovi kryterii otsinky yoho rezultatyvnosti v systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn [Audit quality as a key criterion for assessing its effectiveness in the system of socio-economic relations]. *Biznes Inform – Business Inform*, 4, 335–340. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_59 (accessed 21 July 2020).

13. International Standards on Quality Control, Audit, Review, Other Assurance and Related Services.

(2016–2017). International Federation of Accountants (IFAC). Edition in 3 parts. Part 3. Kyiv: International Federation of Accountants, Audit Chamber of Ukraine. Retrieved from <https://mof.gov.ua/storage/files/2016-2017-IAASB-Handbook-Volume-3%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf> (accessed 21 July 2020).

14. Kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv [Codex of Ethics for Professional Accountants]. (2012) Kyiv [in Ukrainian]

15. Redko, O.Iu. (2020) *Profesiinyi skeptyzm: vebinar [Professional skepticism: webinar]*. (n.d.). apu.com.ua. Retrieved from: <https://www.apu.com.ua/2020/06/23/vidbuvsya-vebinar-profesiinyi-skept/> (accessed 21 July 2020).

16. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diïalnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. № 2258-VIII [About the audit of financial reporting and audit activity: Law of Ukraine dated December 21, 2017, № 2258-VIII]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (accessed 21 July 2020).

17. Fabiianska, V.Iu. & Hutsalenko, O.O. (2020). Normatyvno-pravove zabezpechennia nezalezhnogo audytu v Ukraini [Regulatory and legal support of independent audit in Ukraine]. *The scientific heritage*, Vol. 5, 45, 35–45. Retrieved from <http://tsh-journal.com/ru/archive/> (accessed 21 July 2020).

18. Pro podannia do Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku informatsii subiektom audytorskoï diïalnosti, yakyi nadaie posluhy z oboviazkovoho audytu finansovoi zvitnosti pidpriumstvu, shcho stanovyt suspilnyi interes, nahliad za yakym zdiisniuie Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku: Rishennia Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku vid 14.11.2019 № 694 [On submission to the National Securities and Stock Market Commission of information by an auditing entity that provides services for mandatory audit of financial statements to a public interest entity supervised by the National Securities and Stock Market Commission: Decision of the National Securities and Stock Market Commission dated 14.11.2019 № 694]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-20#Text> (accessed 21 July 2020).

19. Stratehiia rozvytku Audytorskoï palaty Ukrainy do 2023 roku: zatv. rishenniam cherhovoho zizdu audytoriv Ukrainy vid 18 travnia 2019 roku № 1/13 [Development strategy of the Audit Chamber of Ukraine until 2023: approved. by the decision of the regular congress of auditors of Ukraine dated May 18, 2019 № 1/13.]. (n.d.). apu.com.ua. Retrieved from <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/Стратегія-розвитку-Аудиторської-палати-України-до-2023-року.pdf> (accessed 21 July 2020).

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

ACCOUNTING OF ENVIRONMENTAL COSTS IN THE CONTEXT OF SOCIALLY RESPONSIBLE BUSINESS

УДК 349.6(477):657.471

<https://doi.org/10.32843/bses.55-36>**Фатенок-Ткачук А.О.**к.е.н., доцент кафедри
обліку і аудиту
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки**Дем'янець Д.О.**студентка
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки**Fatenko-Tkachuk Alla**Eastern European Lesya Ukrainka
National University**Demianets Diana**Eastern European Lesya Ukrainka
National University

У статті розглянуто проблеми облікового забезпечення як окремого напрямку соціально відповідального бізнесу. Висвітлено основні теоретичні аспекти соціально відповідального бізнесу та екологічних витрат, моделі поведінки організації щодо соціальної відповідальності підприємства, розглянуто бухгалтерське відображення екологічних витрат. На підставі дослідження праць науковців щодо екологічного обліку розглянуто різні класифікації екологічних витрат. Виявлено характерні ознаки основних нефінансових звітів щодо екологічних витрат в Україні. Проаналізовано стан та структуру надходжень екологічного податку на рівні країни та регіонів, в результаті чого виявлено, що деякі підприємства здійснюють свою діяльність без відповідних дозвільних документів та уникають сплати екологічного податку, а також відбувається неефективне, непрозоре використання коштів, що надійшли від їх сплати. Розглянуто іноземний досвід ведення соціально відповідального бізнесу. Запропоновано шляхи покращення ведення екологічного обліку.

Ключові слова: соціально відповідальність, екологічний облік, екологічні витрати, фінансова звітність, екологічний податок.

В статье рассмотрены проблемы учетного обеспечения как отдельного направления

социально ответственного бизнеса. Освещены основные теоретические аспекты социально ответственного бизнеса и экологических расходов, модели поведения организации по социальной ответственности предприятия, рассмотрено бухгалтерское отражение экологических затрат. На основе исследования трудов ученых касательно экологического учета рассмотрены различные классификации экологических затрат. Выявлены характерные признаки основных нефинансовых отчетов об экологических затратах в Украине. Проанализированы состояние и структура поступлений экологического налога на уровне страны и регионов, в результате обнаружено, что некоторые предприятия осуществляют свою деятельность без соответствующих разрешительных документов и избегают уплаты экологического налога, а также происходит неэффективное, непрозрачное использование средств, поступивших от их уплаты. Рассмотрен иностранный опыт ведения социально ответственного бизнеса. Предложены пути улучшения ведения экологического учета.

Ключевые слова: социальная ответственность, экологический учет, экологические расходы, финансовая отчетность, экологический налог.

The article analyzes the problems of accounting as a separate area of socially responsible business. The basic theoretical aspects of socially responsible business and ecological expenses, models of behavior of the organization concerning social responsibility of the enterprise are covered; the accounting reflection of ecological expenses is reflected. Based on the study of scientists' work on environmental accounting, various classifications of environmental costs are considered. Characteristic features of the main non-financial reports on environmental expenditures in Ukraine have been identified. The state and structure of environmental tax revenues at the country and regional levels were analyzed, as a result it was found that some enterprises operate without proper permits and avoid paying environmental tax, and inefficient, non-transparent use of funds received from their payment. Foreign experience of conducting socially responsible business is considered. We need to use the experience of foreign countries and encourage companies to carry out eco-modernization, increase the number of treatment plants, use treatment filters, because the successful solution of these problems depends on human health and productivity. Ways to improve environmental accounting are proposed. Businesses need to focus on reducing the negative impact on the environment, assess the environmental impact and reflect this impact through accounting. Management will stimulate and disseminate environmental activities, and the company will receive not only a convenient way to keep records and documentation of economic assets, but also the opportunity to increase the effectiveness and efficiency of its own activities. An important problem in the organization of environmental accounting and reporting is the use of most natural capital as free goods. Publication of environmental reports by enterprises will allow the state to control the state of the environment. Orientation of domestic accounting and reporting to international standards. All funds from the payment of the eco-tax should go to a special fund and have a special purpose, and the environmental tax should be increased, but while guaranteeing the return of part of the funds to enterprises for eco-modernization projects.

Key words: social responsibility, environmental accounting, environmental costs, environmental tax.

Постановка проблеми. В Україні щороку стрімкими темпами погіршується навколишнє середовище. Наша держава має найвищий у Європі рівень розораності сільськогосподарських угідь, споживання водних ресурсів, вирубки лісів. Підприємства ігнорують питання щодо збереження довкілля, а також відсутні необхідні очисні споруди та обладнання на них. Згідно з проведеними опитуваннями, у Німеччині 30,5% респондентів вважають, що основними мотивами діяльності підприємства щодо захисту довкілля є екологічна/соціальна відповідальність. Відсутність нормативно-правового забезпечення та методичних рекомендацій у напрямі екологічного обліку при-

зводить до спотворення інформації або її відсутності у фінансовій звітності підприємств зокрема та реального стану екології в Україні загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені різних країн провели ґрунтовні дослідження, пов'язані з введенням соціально відповідального бізнесу, визначенням змісту цього поняття, залученням все більшої кількості підприємств до його введення. Зокрема, такі аспекти висвітлені у працях таких науковців, як О. Охріменко, Т. Іванова, М. Фрідман, Н. Волосковець, Ю. Абакумова.

Питання визначення необхідності та доцільності ведення екологічного обліку, проблеми впровадження та шляхи його вирішення досліджу-

ються в роботах таких учених, як Р. Берлінг, В. Гавран, В. Лень, О. Колівешко, Л. Максимів, Б. Сміт. Незважаючи на значні доробки вітчизняних та іноземних учених, у наукових працях не приділено достатньо уваги питанням облікового забезпечення екологічних витрат як напряду соціально відповідального бізнесу.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація проблем облікового забезпечення екологічних витрат, встановлення основних напрямів розвитку соціально відповідального бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна відповідальність – це соціальне явище, що є добровільним та свідомим виконанням, використанням і дотриманням суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а за їхнього порушення – застосуванням до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами [1].

М. Фрідмен вважає, що відповідальність бізнесу перед суспільством безпосередньо пов'язана з дотриманням законодавства, а опосередковано – із забезпеченням зайнятості та інноваціями [2].

Не для всіх наших підприємств характерне ведення відповідального бізнесу, цьому слугують введення «чорної» бухгалтерії, систематичне недотримання законодавства, через що більшість малих підприємств залишається в тіні, але існує зворотна тенденція.

Посилення соціальної відповідальності бізнесу, заохочення до соціальної активності підприємців є необхідними умовами створення соціально солідарності в країні. В Україні працює центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності», куди входять такі компанії, як «Watsons Україна», «Coca-Cola», «Нова пошта», «Lifecell», «Nestle». Разом вони розробляють стратегію корпоративно-соціальної відповідальності на державному рівні.

Можна виділити такі чотири моделі поведінки організації щодо соціальної відповідальності:

- модель протидії (заперечення необхідності застосування соціально відповідальних підходів до ведення бізнесу);

- модель оборони (оголошення боротьби з вимогами соціально відповідальної поведінки);

- модель пристосування (прийняття соціальної відповідальності під тиском обставин);

- модель сприйняття (прояв ініціативи для реалізації соціально відповідальної поведінки організації у ринковому середовищі її функціонування) [3].

Нині все більше українських підприємств переходять від моделі протидії до сприйняття соціальної відповідальності. Соціально відповідальне ведення бізнесу допомагає привабити іноземних інвесторів, отже, підприємці можуть заощаджувати до 40% витрат на просування своїх товарів чи послуг. Загалом, за висновками агенції «Conference Board», у соціально відповідального бізнесу дохід на інвестований капітал вище на

9,8%, дохід з активів – на 3,55%, з продажів – на 2,79%, а прибуток більше на 63,5% [4].

Одним з принципів соціально відповідального бізнесу є принцип підзвітності. Головною метою соціальної звітності є поєднання інформації про фінанси, вплив оточуючого середовища на діяльність підприємства та соціальні аспекти в один чіткий формат. Досвід соціального звітування українських підприємств ґрунтується переважно на наданні нестандартизованих звітів, що не вимагають підтвердження їх достовірності.

Екологічний облік – це процес розпізнавання, оцінювання й передачі екологічної інформації, що дає можливість користувачам такої інформації компетентно приймати рішення й формувати судження. Ця категорія охоплює формування облікової (бухгалтерської) та необлікової інформації про стан, динаміку зовнішнього природного середовища та вплив на нього природних факторів і всієї діяльності людини на глобальному, національному та регіональному рівнях [5, с. 228].

Важливим об'єктом обліку екологічної діяльності підприємства є екологічні витрати, оскільки екологічна діяльність спрямована на захист навколишнього середовища, що передбачає витрачання матеріальних та грошових ресурсів фірми.

Екологічні витрати – це витрати на покриття негативних зовнішніх ефектів, які виникають внаслідок добровільних чи обов'язкових природоохоронних заходів задля запобігання навантаженням на довкілля, їх усунення чи зменшення, а також внаслідок втрат продуктивності та незворотних втрат сировини, матеріалів, енергії [6, с. 19].

Існує чимало класифікацій екологічних витрат. Так, Ю. Штик до них відносить поточні екологічні витрати; капітальні екологічні витрати; фінансові екологічні витрати [7]. Р. Берлінг та В. Гавран вважають доцільним розділяти всі екологічні витрати на активні й пасивні [8], О. Кондратюк пропонує групувати екологічні витрати на операційні екологічні витрати; інвестиційні екологічні витрати; екологічні зобов'язання [9].

За Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, окремий облік екологічних витрат не передбачений, але нині існує відмежоване та безсистемне ведення обліку окремих складових частин екологічних витрат за Чинним законодавством (Податковий кодекс [10], П(С)БО 9 [11], 11 [12], 16 [13]).

Для бухгалтерського відображення екологічних витрат різні автори, такі як І. Замула, М. Совик, І. Вигівська, О. Савченко, Ю. Кулій-Дем'янюк, виділяють свої підходи, найбільш доцільним серед яких вважають підхід використання рахунків 66, 65 для витрат з оплати праці персоналу, для обліку екологічних інвестиційних витрат – 15, списання суми

екологічних витрат на рахунок 92, 91 «Загально-виробничі витрати», які розподіляються між рахунками 23 «Виробництво» і 90 «Собівартість реалізації» (табл. 1).

Для обліку та контролю екологічних витрат підприємства використовується екологічна звітність підприємств, що є видом нефінансової звітності.

Держстатом України затверджено п'ять форм екологічної звітності. Ми виділили характерні особливості цієї звітності (табл. 2).

Одним з інструментів охорони навколишнього середовища є екологічний податок. Екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 р. [18].

Всупереч вимогам Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», нині в Україні екологічний податок має виключно фіскальну спрямованість та не використовується державою як економічний захід із забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Найбільшим платником екоподатків є ДП «НАЕК «ЕНЕРГОАТОМ»», який сплатив за 9 місяців 2019 р. 846 588 347 грн. Найбільше до зведеного бюджету України надходить коштів від екоподатків за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а саме 1 881 302 103 грн. За місцем реєстрації платників, які сплачують найбільше екоподатків, лідирує місто Київ, маючи 2 077 543 818 грн [19].

Розглянемо структуру надходжень екоподатків у Волинській області за 2016–2019 рр. (рис. 1).

Згідно з рис. 1, з кожним роком сума надходжень зростає, що є позитивною тенденцією, найбільше сплатили за 2019 р. КП «Луцькводоканал», а саме 1 452 360 грн., ДКП «Луцьктепло», а саме 1 380 410 грн. Якщо розглядати за класи-

Таблиця 1

Бухгалтерський облік екологічних витрат

№	Зміст господарських операцій	Дт	Кт
1	Оприбутковано безповоротні відходи (металева стружка, макулатура, скло тощо)	209	23
2	Списана вартість безповоротних відходів	94	209
3	Відображено вивезення (утилізацію) побутового сміття сторонньою організацією	92	685
4	Оприбутковано зворотні відходи з виробництва	201, 22	23
5	Списано вартість зіпсованих запасів у межах норм природного убутку	23, 91	20, 22, 28
6	Списано вартість зіпсованих запасів понад нормативно допустимі втрати	947	20, 22, 28
7	Проведено утилізацію відходів (спалення, захоронення, вивезення спеціалізованими підприємствами на полігон)	23, 91	20, 66, 65, 68

Джерело: систематизовано авторами на основі джерел [14; 15; 16]

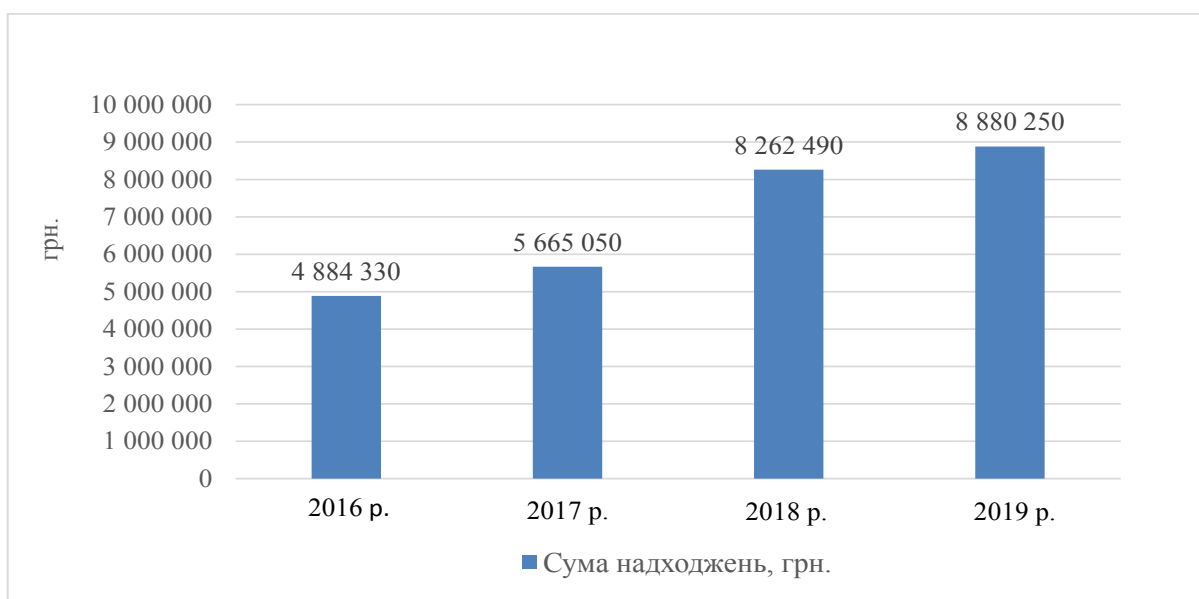

Рис. 1. Структура надходжень екоподатків у Волинській області

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [20]

Характерні особливості форм звітності екологічних витрат

№	Назва звіту	Призначення	Нормативно-правовий акт, що регулює подання звіту	Хто подає	Термін подачі звіту (період звітності)
1	Форма № 2 (тп (повітря)) про викиди в атмосферу забруднюючих речовин і парникових газів від стаціонарних джерел забруднення	Відображення кількості викидів забруднюючих речовин і парникових газів, які надійшли в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб за звітний рік.	Наказ Держстату «Звіт про викиди забруднюючих речовин і парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів» від 6 липня 2018 р. № 124	Юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб, що мають стаціонарні джерела викидів, за переліком, визначеним Держстатом.	Рік
2	Форма № 1 (відходи) про утворення та поводження з відходами	Відображення інформації щодо обсягів утворення, поводження з відходами, розміщення відходів та інформації стосовно об'єктів поводження з відходами.	Наказ Держстату від 19 серпня 2014 р. № 243 із змінами, внесеними Наказом Держстату «Утворення та поводження з відходами за 20__ р.» від 16 листопада 2015 р. № 331	Юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб, діяльність яких пов'язана з утворенням відходів, поводженням із відходами I–IV класів небезпеки.	Рік
3	Форма № 1 (екологічні витрати) про капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього середовища	Отримання даних щодо витрат на охорону навколишнього природного середовища та надання екологічних послуг.	Наказ Держстату «Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі за 20__ р.» від 16 листопада 2015 р. № 331	Юридичні особи, які мають очисні споруди, вживають природоохоронних заходів, сплачують платежі за негативну дію на навколишнє природне середовище, виконують науково-дослідні роботи, надають екологічні послуги, займаються управлінською діяльністю природоохоронного спрямування, за переліком, визначеним органом державної статистики.	Рік
4	Форма № 3 (лг) про ведення лісгосподарської діяльності	Отримання даних щодо результатів діяльності підприємств, що відповідає виду економічної діяльності «Лісове господарство та лісозаготівлі».	Наказ Держстату «Звіт про виробництво та реалізацію продукції лісового господарства, відтворення та захист лісів» від 6 липня 2018 р. № 118	Юридичні особи, яким надано у користування або власність ліси, незалежно від основного виду економічної діяльності та організаційно-правової форми господарювання за переліком, установленим органами державної статистики.	Рік
5	Форма № 2 (тп) (мисливство) про ведення мисливського господарства	Отримання інформації про фактичну кількість основних видів наявних та добутих копитних тварин, хутрових звірів, пернаті дичини на мисливських угіддях, які надані у користування юридичним особам, дані про штучне розведення мисливських тварин у розплідниках.	Наказ Держстату «Звіт про облік, добування та розведення мисливських тварин» від 30 серпня 2017 р. № 239	Підприємства та організації, інші юридичні особи, яким надані в користування мисливські угіддя.	Рік

Джерело: систематизовано авторами на основі джерел [10; 17]

фікацією екологічних податків, то найбільше надходить за викиди в атмосферне повітря, а саме 3 484 610 грн., але порівняно з іншими областями ці надходження є мізерними [20].

Варто зазначити, що частина підприємств, зокрема на Волині, здійснює свою діяльність без відповідних дозвільних документів та уникає сплати екологічного податку. Про це свідчать значні розбіжності обсягів двох сусідніх областей, а саме за 2019 р. надходження від екологічного податку Рівненщини сягають понад 29 мільйонів грн., тоді як на Волині – лише 9 мільйонів грн. [21]. Ця тенденція спостерігається в інших областях, адже проведення відповідної перевірки не відбувається.

Низька соціальна відповідальність щодо повноти сплати екологічних податків може бути наслідком неефективного та непрозорого використання коштів, що надійшли від їх сплати. В європейських країнах, на відміну від України, існує звітування держави щодо використання коштів, що надійшли від платників податків. Наприклад, Швеція як країна Європи зобов'язана захищати довкілля за допомогою технологічних інновацій, соціальної демократії та покращення соціального добробуту. За даними "Bloomberg Business", у Швеції є близько 3 500 компаній "Clean technology", також кошти інвестуються в екологічні дослідження та розробки у низці технологій чистої енергії, включаючи біопаливо, «розумні сітки» та захоплення й зберігання вуглецю [22].

На рівні ЄС немає єдиної звітності, що давала б змогу відстежити використання коштів. Однак, на відміну від України, у ЄС діє налагоджений механізм екологічного субсидування (гранти, податкові знижки, пільгові кредити).

В Японії розробляються все більш досконалі двигуни транспортних засобів, впроваджується електричний громадський та особистий транспорт, укладаються добровільні угоди про контроль забруднень з компаніями, активно розвивається галузь відновлюваних джерел енергії, а електростанція використовує паливо, отримане в результаті переробки пластмасових відходів, відбувається поступове закриття атомних реакторів [23].

Нам потрібно скористатися досвідом іноземних країн та стимулювати підприємства проводити екомодернізацію, збільшити кількість очисних споруд, використовувати очисні фільтри, адже від успішного вирішення цих проблем залежать здоров'я людей та продуктивність їхньої праці. Виконання цього завдання є можливим лише за умови свідомого відображення екологічних витрат, повного відображення їх у нефінансовій звітності, повноти сплати екоподатку кожним суб'єктом господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. Підприємствам потрібно спрямувати увагу на зменшення негативного впливу на довкілля, оцінити

екологічні наслідки та відобразити за допомогою бухгалтерського обліку цей вплив, а налагодження системи екологічного обліку в Україні на підприємствах сприятиме формуванню ефективної системи екологічного аудиту, долучення до якої даватиме підприємствам більше можливостей отримати реальні прибутки, серед керівництва відбудуться стимулювання та поширення природоохоронної діяльності, а підприємство отримає не лише зручний спосіб ведення обліку й документації господарських засобів, але й змогу підвищити результативність та ефективність власної діяльності.

В Плані рахунків необхідним є введення окремих субрахунків для обліку екологічних об'єктів.

Важливою проблемою організації екологічного обліку та формування звітності є використання більшості природного капіталу як безкоштовних благ. Оприлюднення екологічної звітності підприємствами дасть можливість державі контролювати стан навколишнього середовища. Відбудеться орієнтація вітчизняного бухгалтерського обліку та звітності на міжнародні стандарти.

Усі кошти від сплати екоподатку мають надходити до спецфонду та мати цільове призначення, також екологічний податок потрібно підвищувати, але за гарантування повернення частини коштів підприємствам на проекти екомодернізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Охрименко О., Іванова Т. Соціальна відповідальність : навчальний посібник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Київ, 2015. 180 с.
2. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. The New York Times Magazine. 1970. URL: <http://www.umich.edu/~thecore/doc/Friedman.pdf> (дата звернення: 10.06.2020).
3. Волошковець Н. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки. *Економічні науки*. 2010. № 17.
4. Абакумова Ю. Не залишитися осторонь. Бізнес. 2019. URL: <https://business.ua/special/111-spetsproekt-krashchi-proekty-korporativnoi-sotsialnoi-vidpovidalnosti/7081-ne-zalishitsya-ostoron> (дата звернення: 10.06.2020).
5. Лень В., Колівешко О. Екологічний облік: поняття та зміст. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Облік, контроль та аудит: теоретико-методологічний аспект*. 2014. № 2 (74). С. 223.
6. Максимів Л. Тенденції розвитку екологічно орієнтовного бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2005. С. 19–24.
7. Штик Ю. Екологічний облік: об'єкти, методи та світність. *Соціальна економіка*. 2018. № 56.
8. Лапин Е. Экологические издержки в экономике предприятия. *Вісник Сумського державного університету*. 1998. № 3.

9. Кондратюк О. Облік і аналіз екологічних витрат промислових підприємств. 2008. 260 с.

10. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (з наступними змінами і доповненнями).

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси»: Наказ Міністра фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (дата звернення: 10.06.2020).

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністра фінансів України від 31 січня 2000 р. № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 10.06.2020).

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати»: Наказ Міністра фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення: 10.06.2020).

14. Вигівська І. Організація бухгалтерського обліку діяльності факторингової компанії: ризик-орієнтований підхід. 2017. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26014> (дата звернення: 10.06.2020).

15. Замула І., Шигун М. Аналітична модель бухгалтерського обліку екологічної діяльності. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 647. С. 337–343.

16. Совик М. Необхідність упровадження обліку екологічних витрат в умовах здійснення економічної діяльності згідно з концепцією сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 19. С. 61.

17. Статистика навколишнього середовища. Бухгалтер 911. 2020. URL: <https://buhgalter911.com/uk/blanki/statistika/statistika-okruzhayushey-sredu> (дата звернення: 12.06.2020).

18. SaveEcoBot відкрив двері у світ екологічних податків України. Ecobusiness Group. 2019. URL: saveecobot-vidkryv-dveri-u-svit-ekologichnyh-podatkiv-ukrayiny (дата звернення: 12.06.2020).

19. SaveEcoBot відкрив двері у світ екологічних податків України. Ecobusiness Group. 2019. URL: saveecobot-vidkryv-dveri-u-svit-ekologichnyh-podatkiv-ukrayiny (дата звернення: 12.06.2020).

20. Екологічні податки України 2019: Волинська область. SaveEcoBot. 2020. URL: <https://www.saveecobot.com/analytics/ecotaxes/2019/volynska-oblast> (дата звернення: 12.06.2020).

21. На Волині у 2019 році зібрали понад вісім мільярдів гривень податків. Конкурент. 2019. URL: <https://konkurent.in.ua/publication/51093/pa-volini-u-2019-rotsi-zibrali-ponad-visim-milyardiv-griven-podatkiv> (дата звернення: 15.06.2020).

22. Smith B. Sweden: Environmental Issues, Policies and Clean Technology. Azocleantech. 2020. URL: <https://www.azocleantech.com/article.aspx?ArticleID=557> (дата звернення: 15.06.2020).

23. Як Японія вирішує екологічні проблеми. Ecobusiness Group. 2020. URL: <http://ecolog-ua.com/news/yak-yaponiya-vyrishuye-ekologichni-problemy> (дата звернення: 15.06.2020).

REFERENCES:

1. Okhrimenko O., Ivanova T. (2015). *Sotsialna vidpovidalnist [Social responsibility]*. Textbook of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", p. 180.

2. Friedman M. *The Social Responsibility of Business is to Increase Its Profits*. The New York Times Magazine. Available at: <http://www.umich.edu/~thecore/doc/Friedman.pdf> (accessed 10 June 2020).

3. Voloskovets N. (2010). *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist pidpriemstv yak osnova innovatsiinoho rozvytku suchasnoi ekonomiky [Corporate Social Responsibility of Enterprises as a Basis for Innovative Development of the Modern Economy]*. *Economic Sciences*, no. 17.

4. Abakumova Y. *Ne zalyshytysia ostonon [Do not stay away]*. Business. Available at: <https://business.ua/special/111-spetsproekt-krashchi-proekty-korporatyvnoi-sotsialnoi-vidpovidalnosti/7081-ne-zalishytysia-ostonon> (accessed 10 June 2020).

5. Len V., Koliveshko O. (2014). *Ekolohichni oblik: poniattia ta zmist. [Environmental Accounting: Concept and Content]*. *Accounting, Control and Audit*, no. 2 (74), p. 223.

6. Maximov L. (2005). *Tendentsii rozvytku ekolohichno oriientovnoho bukhgalterskoho obliku [Trends of development of environmentally oriented accounting]*. *Accounting and Auditing*, pp. 19–24.

7. Styk Y. (2018). *Ekolohichni oblik: obiekty, metody ta svitnist [Environmental accounting, objects, methods and reporting]*. *Social economy*, no. 56.

8. Lapin E. (1998). *Ekolohycheskye yzderzhky v ekonomyke predpriyatiya [Environmental costs in the economy of the enterprise]*. *Bulletin of Sumy State University*, no. 3.

9. Kondratyuk O. (2008). *Oblik i analiz ekolohichnykh vytrat promyslovykh pidpriemstv [Accounting and analysis of environmental costs of industrial enterprises]*, p. 260.

10. *Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. 2755-VI (z nastupnyimi zminami i dopovnenniamy) [Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 2755-VI (as amended)]*.

11. *Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku № 9 "Zapasy": Nakaz Ministra finansiv Ukrainy vid 20.10.1999 r. № 318 [Accounting Regulations (Standard) no. 9 "Inventories": Order of the Minister of Finance of Ukraine dated October 31, 1999, no. 318]*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (accessed 10 June 2020).

12. *Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku № 11 "Zoboviazannia": Nakaz Ministra finansiv Ukrainy vid 31.01.2000 r. № 20 [Regulation (Standard) of Accounting No. 11 "Liabilities": Order of the Minister of Finance of Ukraine dated January 31, 2000, no. 20]*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (accessed 10 June 2020).

13. *Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku № 16 "Vytraty": Nakaz Ministra finansiv Ukrainy vid 31.12.1999 № 318 [Regulation (standard) of accounting № 16 "Expenditure": Order of the Minister of Finance of Ukraine dated 31.12.1999, no. 318]*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (accessed 10 June 2020).

14. Vygovskaya I. Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku diialnosti faktorynhovoi kompanii: ryzyk-oriientovanyi pidkhd [Organization of accounting of the activity of a factoring company: risk-oriented approach]. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26014> (accessed 10 June 2020).

15. Zamula I., Shigun M. (2009). Analitychna model bukhhalterskoho obliku ekolohichnoi diialnosti [Analytical model of environmental accounting]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, no. 647, pp. 337–343.

16. Sovik M. (2018). Neobkhdnist uprovadzhennia obliku ekolohichnykh vytrat v umovakh zdiisnennia ekonomichnoi diialnosti zghidno z kontsepsiieiu staloho rozvytku [Necessity to introduce environmental costs in the context of economic activity in accordance with the concept of sustainable development]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, no. 19, p. 61.

17. Statystyka navkolyshnoho seredovyshcha [Environmental statistics]. Accountant 911. Available at: <https://buhgalter911.com/en/blanki/statistika/statistika-okruzhayushey-sredy> (accessed 12 June 2020).

18. SaveEcoBot vidkryv dveri u svit ekolohichnykh podatkov Ukrainy [SaveEcoBot has opened the door to the world of environmental taxes in Ukraine]. Ecobusiness Group. Available at: saveecobot-vidkryv-vrata-u-svit-ekologichnyh-dataktiv-ukrainy (accessed 12 June 2020).

19. SaveEcoBot vidkryv dveri u svit ekolohichnykh podatkov Ukrainy [SaveEcoBot opens the door to the world of environmental taxes in Ukraine]. Ecobusiness Group. Available at: saveecobot-vidkryv-vrata-u-svit-ekologichnyh-dataktiv-Ukraine (accessed 12 June 2020).

20. Ekolohichni podatky Ukrainy 2019: Volynska oblast [Ecological taxes of Ukraine 2019: Volyn region]. SaveEcoBot. Available at: <https://www.saveecobot.com/analytics/ecotaxes/2019/volynska-oblast> (accessed 12 June 2020).

21. Na Volyni u 2019 rotsi zibraly ponad visim miliardiv hryven podatkov [More than eight billion hryvnia taxes were collected in Volyn in 2019]. Competitor. Available at: <https://konkurent.in.ua/publication/51093/na-volini-u-2019-rotsi-zibrali-ponad-visim-milyardiv-griven-podatkov> (accessed 15 June 2020).

22. Smith B. Sweden: Environmental Issues, Policies and Clean Technology. Azocleantech. Available at: <https://www.azocleantech.com/article.aspx?ArticleID=557> (accessed 15 June 2020).

23. Iak Yaponiia vyrishuie ekolohichni problem [How Japan Solves Environmental Issues]. Ecobusiness Group. Available at: <http://ecolog-ua.com/news/yak-yaponiya-vyrishuye-ekologichni-problemy> (accessed 15 June 2020).

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

СИСТЕМНО-ДИНАМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

SYSTEM-DYNAMIC MODELING OF THE MAIN INDICATORS OF THE UKRAINIAN LABOR MARKET

УДК 519.8:331.5

<https://doi.org/10.32843/bses.55-37>

Наумова М.А.

к.ф.-м.н., доцент,
доцент кафедри
економічної та управлінської аналітики
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

Гончарук Н.С.

к.е.н., доцент кафедри
права, управління та адміністрування
Філія Донецького національного
університету імені Василя Стуса
«Бізнес-інноваційний центр
«ДонНУ-Поділля»»

Naumova Maryna

Vasyl' Stus Donetsk National University

Honcharuk Nataliia

Branch of Vasyl Stus
Donetsk National University
Business Innovation Center
"DonNU-Podillya"

Важливість всебічного аналізу та прогнозування динаміки основних показників ринку праці України з використанням математичних методів обумовлюється складними епідеміологічними обставинами у світі та країні, зростанням макроекономічної нестабільності, ризиків переходу економіки до кризового стану, внутрішніх та зовнішніх глобальних викликів. Метою статті є дослідження поточного стану ринку праці України, аналіз динаміки його основних показників, побудова системно-динамічної моделі та прогнозування розвитку ринку праці на її основі. У статті показано, що ринок праці України за останні роки характеризується несуттєвим покращенням деяких показників, але загалом продовжує залишатись у кризовому стані. Представлено результати моделювання розвитку сфери зайнятості за допомогою системно-динамічного моделювання. Визначено прогнозні значення основних показників ринку праці на 2021 рік. Запропоновано низку заходів у сфері державного регулювання, які спрямовані на перехід ринку праці України до інноваційного вектору розвитку.

Ключові слова: системно-динамічна модель, ринок праці, соціально-економічна нестабільність, зайнятість, безробіття.

Важность всестороннего анализа и прогнозирования динамики основных пока-

зателей рынка труда Украины с использованием математических методов обуславливается сложными эпидемиологическими обстоятельствами в мире и стране, ростом макроэкономической нестабильности, риском перехода экономики к кризисному состоянию, внутренним и внешним глобальным вызовам. Целью статьи является исследование текущего состояния рынка труда Украины, анализ динамики его основных показателей, построение системно-динамической модели и прогнозирование развития рынка труда на ее основе. В статье показано, что рынок труда Украины за последние годы характеризуется незначительным улучшением некоторых показателей, но в целом продолжает оставаться в кризисном состоянии. Представлены результаты моделирования развития сферы занятости с помощью системно-динамического моделирования. Определены прогнозные значения основных показателей рынка труда на 2021 год. Предложен ряд мер в сфере государственного регулирования, которые направлены на переход рынка труда Украины к инновационному вектору развития.

Ключевые слова: системно-динамическая модель, рынок труда, социально-экономическая нестабильность, занятость, безработица.

Economic and mathematical modeling is one of the key stages in the study of the functioning of complex socio-economic systems. The use of mathematical methods allows simulating the processes of functioning of socio-economic systems, conducting analysis and assessment, identifying the relationships between the elements of the system, predicting the patterns and dynamics of processes, and planning future activities. The main feature of the application of economic and mathematical methods is the ability to describe the socio-economic system using a model, in the construction of which it is possible to take into account the factors of instability of their risks, build strategies, propose management methods, and compare the results of various options for appropriate solutions. The importance of a comprehensive analysis and forecasting of the dynamics of the main indicators of the labor market in Ukraine using mathematical methods is due to complex epidemiological circumstances in the world and in the country, the growth of macroeconomic instability, and the risks of transition of the economy to a crisis state, internal and external global challenges. The purpose of the article is to study the current state of the labor market in Ukraine, analyze the dynamics of its main indicators, build a system-dynamic model and forecast the development of the labor market on its basis. The article shows that the labor market of Ukraine in recent years is characterized by an insignificant improvement in some indicators, but, in general, continues to remain in a crisis state. The paper presents the results of modeling the development of the employment sector using system-dynamic modeling. The forecast values of the main indicators of the labor market for 2021 have been determined: the size of labor force, the size of employed and unemployed population, the coefficients of the turnover of the labor force for hiring and firing, the number of hired and fired the number of vacancies. A number of measures in the field of state regulation are proposed, aimed at increasing the level of socio-economic stability and the transition of the labor market in Ukraine to an innovative vector of development.

Key words: system-dynamic model, labor market, socio-economic instability, employment, unemployment.

Постановка проблеми. Нині ринок праці в Україні зазнає низки негативних тенденції, які підсилюються впливом глобальних змін у світовій економіці, четвертою індустріальною революцією та пандемією Covid-19. Ще більш ускладнює стан ринку праці макроекономічна нестабільність країни, яка обумовлена зростанням дефіциту державного бюджету, нераціональним використанням бюджетних ресурсів, диспропорціями між

отриманою освітою та потребами роботодавців, збільшенням обсягів нерегульованої трудової міграції населення тощо. На фоні загрози погіршення ситуації у сфері соціально-трудова відносин великого значення набувають дослідження, моделювання та прогнозування розвитку ринку праці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем функціонування ринку

праці в Україні викладено в багатьох роботах вітчизняних науковців, таких як Е. Лібанова, Л. Лісогор [1], Ю. Маршавін, А. Колот, Д. Богиня, І. Петрова [2], С. Кожем'якіна, В. Близнюк [3], Я. Юрик [4], С. Мочерний, О. Чернявська, Г. Завиновська, В. Васильченко, П. Буряк, Б. Карпінський, М. Григор'єва, Ю. Харазишвілі, О. Цимбал. Серед зарубіжних учених, праці яких присвячені дослідженню різноманітних аспектів соціально-трудової сфери, слід відзначити Дж. Грейсона, М. Кемпбелла, К. О'Делла, П. Макконнела. Серед проблем, які висвітлюються авторами, можна відзначити дослідження якісних та кількісних показників ринку праці, трансформацію зайнятості під впливом глобальних змін, які притаманні сучасному стану світової та національної економіки, соціальні аспекти праці. Однак в умовах соціально-економічної нестабільності, в яких перебуває економіка України, параметри ринку праці в Україні постійно змінюються, основні процеси, які протікають у сфері соціально-трудових відносин, потребують подальших досліджень та прогнозування.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз динаміки основних показників ринку праці та їх прогнозування за допомогою системно-динамічного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан ринку праці України характеризується низкою негативних наслідків, які пов'язані з дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили та зростанням рівня безробіття. Динаміка рівня безробіття та відповідних інших показників ринку праці наведена на рис. 1.

Згідно з даними Державної служби статистики та Міністерства фінансів України [5; 6], за 2000–2019 роки відбулося істотне скорочення

чисельності населення нашої країни, а саме із 48 923,2 тис. осіб до 41 902,4 тис. осіб, у зв'язку з падінням народжуваності, зростанням міграції, втратою територій внаслідок військового конфлікту на сході країни та анексії Криму. Відповідно, зайняте населення скоротилося з 18 520,7 тис. осіб у 2000 році до 15 894,9 тис. осіб у 2019 році. Однак за останні три роки динаміка змінилась, відбувалось поступове збільшення чисельності зайнятих на 421,9 тис. осіб. Щодо чисельності безробітного населення країни, то аналіз його динаміки демонструє відносно позитивну тенденцію, скорочення з 2 630 тис. осіб до 1 486, 9 тис. осіб у 2019 році, причому за останні три роки відбулося скорочення на 210,3 тис. осіб. Однак якщо подивитись на рівень безробіття, що показує частку чисельності безробітного населення, розрахованого за методологією МОП, у чисельності економічно активного працездатного населення, то досить істотне скорочення відбулось у 2000–2002 рр. (на 2,1%), а за останні 17 років – тільки на 1,7%.

Якщо порівняти рівень безробіття в Україні з країнами Євросоюзу (рис. 2), то можна побачити, що з рівнем безробіття у 7,3% Україна випереджає лише Францію (8,3%), Італію (9,1%) та Іспанію (13,9%), а найкращий показник має Чехія (2,1%). Однак за сукупністю чинників рівень та якість життя в Україні значно нижче, ніж у зазначених країнах, незважаючи на краще значення показника рівня безробіття.

Це підтверджується також порівнянням рівня зайнятості в Україні з країнами ЄС (рис. 3). Україна має низький рівень зайнятості порівняно з іншими країнами ЄС, а саме 52,7%, тоді як Швейцарія має найвищий рівень, а саме 65%, Німеччина має 60,0%, Австрія – 59,1%.

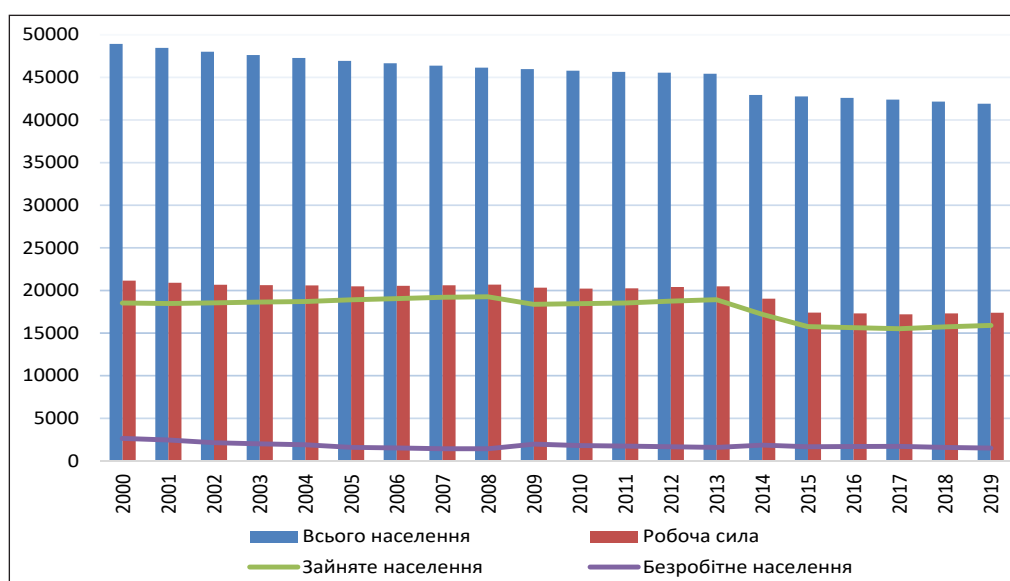

Рис. 1. Динаміка показників ринку праці в Україні за 2000–2019 рр.

Джерело: складено авторами на основі джерел [5; 6]

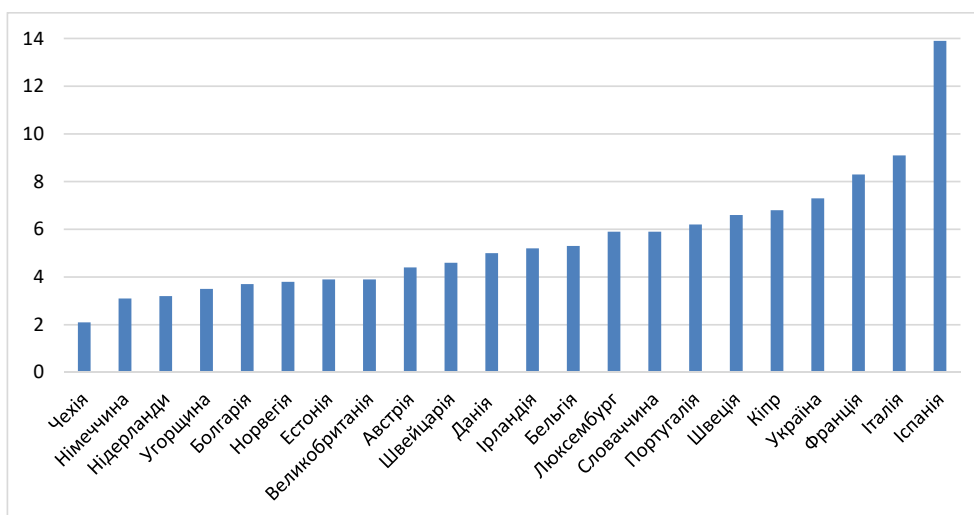

Рис. 2. Рівень безробіття в Україні та в країнах ЄС, %, III квартал 2019 року

Джерело: складено авторами на основі джерел [5; 7; 8]

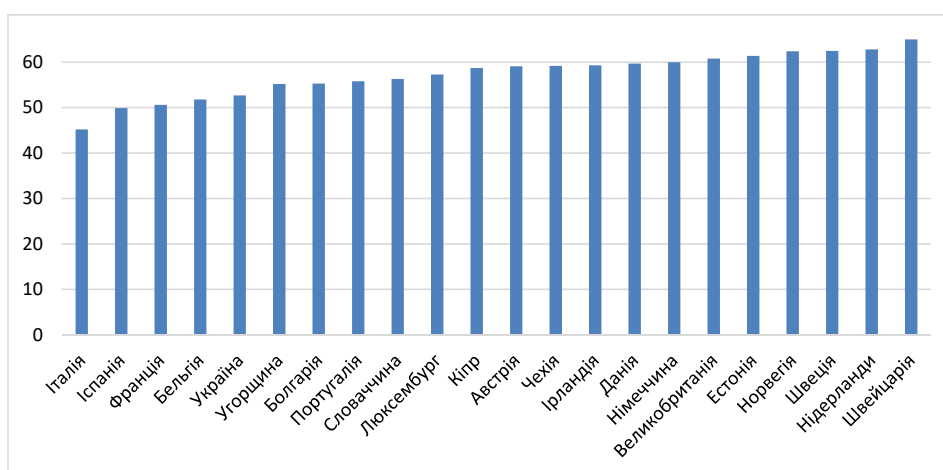

Рис. 3. Рівень зайнятості в Україні та в країнах ЄС, %, III квартал 2019 року

Джерело: складено авторами на основі джерел [5; 7; 8]

Одним з найважливіших показників ринку праці є розмір мінімальної заробітної плати, який, відповідно до Закону України «Про оплату праці», визначається на підставі середньої заробітної плати, величини мінімального споживчого бюджету, економічного стану в країні. Як видно з рис. 4 [6], Україна займає нижчу позицію за показником мінімальної заробітної плати, яка складає з 1 січня 2020 року 4 723 грн. на місяць, що на перерахунок в євро становить 170. Для порівняння, в сусідній Польщі цей показник дорівнює 611 євро, що на 441 євро більше.

Отже, система соціальних гарантій в Україні на прикладі мінімальної заробітної плати, а також основні показники функціонування ринку праці значно відстають від показників ринків праці більшості країн ЄС. До цього додається значна плинність кадрів, що негативно впливає на розвиток економіки країни загалом. Наприклад, у 2018 році

на підприємствах з кількістю зайнятих понад 10 осіб було замінено працівників на 60,8% робочих місцях (у країнах ЄС цей показник становить 30–40%) [5].

Ринок праці України функціонує в умовах соціально-економічної нестабільності та політичної невизначеності, однією з його характеристик є нестійкість по відношенню до зовнішніх факторів. У зв'язку з цим виникає потреба моделювання ринку праці з урахуванням збурень та факторів нестабільності. Як інструмент, що може забезпечити адекватний опис процесу функціонування сфери зайнятості, можна застосовувати методи імітаційного моделювання. Побудова імітаційної моделі дає змогу провести симуляцію поведінки суб'єктів ринку праці в різних ситуаціях невизначеності, оцінити динаміку основних його показників, а також спрогнозувати подальший розвиток соціально-трудої сфери.

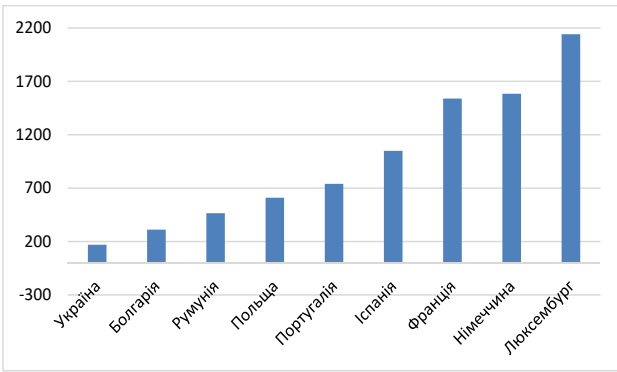

Рис. 4. Мінімальна заробітна плата в Україні та в країнах ЄС, січень 2020 року

Джерело: складено авторами на основі джерел [5; 7; 8]

Для більш детального аналізу й прогнозування основних показників ринку праці в Україні побудуємо системно-динамічну модель в ППП "Powersim" (рис. 5).

Рівняння рівнів, додаткових змінних, констант та темпів наведено на рис. 6.

Для створення імітаційної моделі використано метод Ейлера 1-го порядку, який дає змогу більш точно здійснити прогнозування з використанням початкових даних [9].

На першому кроці визначено значення змінних темпу F в момент часу $t = T$:

$$F_T = f(L_T), \quad (1)$$

де f – функція, яка визначає залежність F_T від L_T .

На другому кроці здійснюється розрахунок змінної рівня L у момент часу $t = T + \Delta t$, що здійснюється на основі початкових змінних рівня та темпу в попередній момент часу:

$$L_{T+\Delta t} = L_T + \Delta t \cdot F_T, \quad (2)$$

де Δt – шаг інтегрування. Таким чином, у методі Ейлера використовується інформація щодо значення змінної темпу (похідної функції L за часом) у початковій точці часового інтервалу $[T, T + \Delta t]$.

Побудована модель дає можливість зробити прогнозування таких важливих показників, як зайнятість населення та чисельність робочої сили України. Отже, згідно з побудованою імітаційною моделлю, чисельність зайнятого населення модель показує збільшення до 16 484 тис. осіб до 2021 року (рис. 7).

Чисельність робочої сили, згідно з отриманою моделлю, буде також зберігати тенденцію поступового зростання. Так, у 2021 році воно збільшиться до 17 969 тис. осіб (рис. 8).

Чисельність безробітного населення, згідно з моделлю, поступово спадає до 1 485 тис. осіб у 2021 році (рис. 9). Серед причин повільного спаду безробіття в Україні варто зазначити економічну та політичну нестабільність країни, низьку заробітну плату та неналежні умови праці, дисбаланс між здобутою освітою та потребами роботодавців, значну трудову міграцію населення до країн ЄС, яка збільшується з кожним роком.

Ця модель дає змогу спрогнозувати коефіцієнт обороту робочої сили по прийому (рис. 10), який

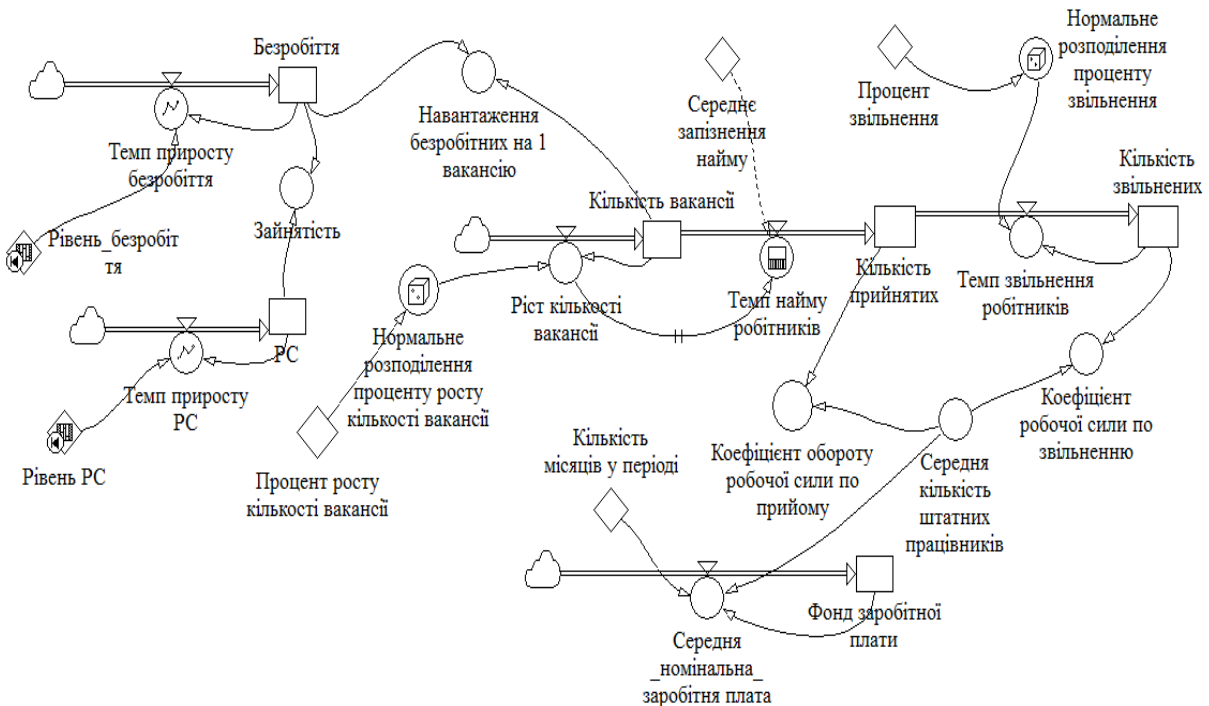

Рис. 5. Системно-динамічна модель прогнозування функціонування ринку праці в Україні

Джерело: побудовано авторами

● Нормальне розподілення проценту	NORMAL('Процент звільнення';0,02)
● Нормальне розподілення проценту	NORMAL('Процент росту кількості вакансій';0,02)
● Зайнятість	PC-Безробіття
◆ Рівень PC	0,0111
● Темп приросту PC	'Рівень PC'*PC
■ PC	17193,2
◆ Рівень_безробіття	-0,0329
● Темп приросту безробіття	Рівень_безробіття*Безробіття
■ Безробіття	1698,0
● Середня_номінальна_заробітна_пл	'Фонд заробітної плати'/('Середня кількість штатних працівників'*К
● Темп звільнення робітників	'Кількість звільнених'*Нормальне розподілення проценту звільнен
■ Кількість прийнятих	7679*0,305
◆ Середнє запізнення найму	40
● Ріст кількості вакансій	'Кількість вакансій'*Нормальне розподілення проценту росту кільк
● Середня кількість штатних працівни	7679
◆ Процент росту кількості вакансій	((58,2-50,4)/50,4)
■ Кількість вакансій	58,4*100
◆ Процент звільнення	((2441,922-2053,548)/2441,922)
◆ Кількість місяців у періоді	12
■ Фонд заробітної плати	654619392
● Темп найму робітників	DELAYPPL('Ріст кількості вакансій;'Середнє запізнення найму';5)
■ Кількість звільнених	7679*0,318
● Навантаження безробітних на 1 вак	Безробіття/'Кількість вакансій'
● Коефіцієнт робочої сили по звільн	'Кількість звільнених'/'Середня кількість штатних працівників'
● Коефіцієнт обороту робочої сили г	'Кількість прийнятих'/'Середня кількість штатних працівників'

Рис. 6. Опис змінних системно-динамічної моделі

Джерело: побудовано авторами

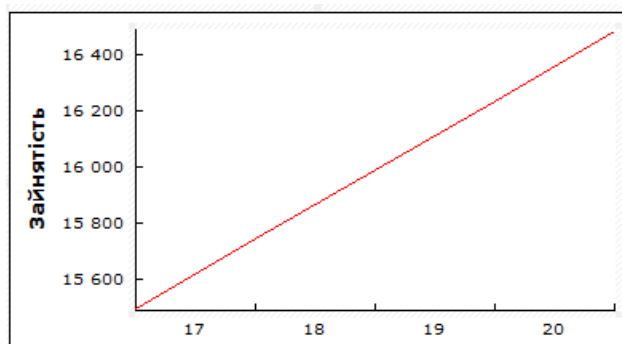

Рис. 7. Прогнозування зайнятості населення

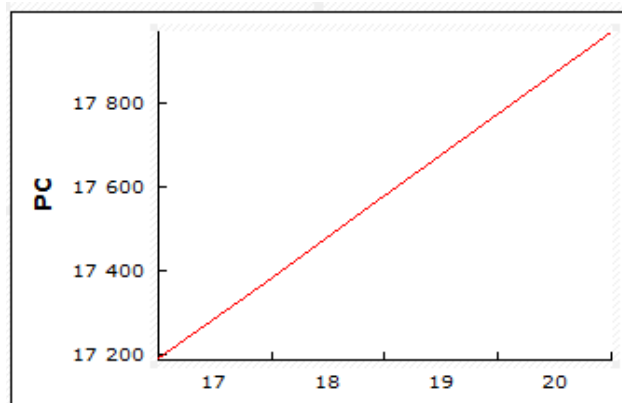

Рис. 8. Прогнозування чисельності робочої сили

буде дорівнювати 0,06 у 2021 році, а коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню складатиме 0,58. Таким чином, низький показник коефіцієнта обороту робочої сили свідчить про кризову ситуацію на ринку праці.

У 2021 році кількість прийнятих зменшиться та буде дорівнювати 343,85 тис. осіб, кількість звільнених – 4 460,17 тис. осіб, кількість вакансій збільшиться до 9 969 тис. осіб (рис. 8).

Таким чином, згідно з проведеним прогнозуванням основних показників ринку праці України, буде спостерігатися незначне покращення таких показників ринку праці, як зайнятість, робоча сила та безробіття. Для покращення ситуації у сфері зайнятості та підвищення стійкості ринку праці до несприятливих внутрішніх та зовнішніх чинників можна запропонувати вжиття таких заходів у сфері державного регулювання [10]:

- залучення та координація дій і заходів органів влади, громадських організацій, роботодавців до розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку ринку праці України;
- підвищення якості законодавчих документів щодо зайнятості населення з урахуванням пріоритетних напрямів зазначеної стратегії;
- проведення інституціональних та соціальних реформ для підтримки бізнесу та соціально незахищених верств населення задля їх найшвидшої адаптації до турбулентних умов економічного розвитку країни.

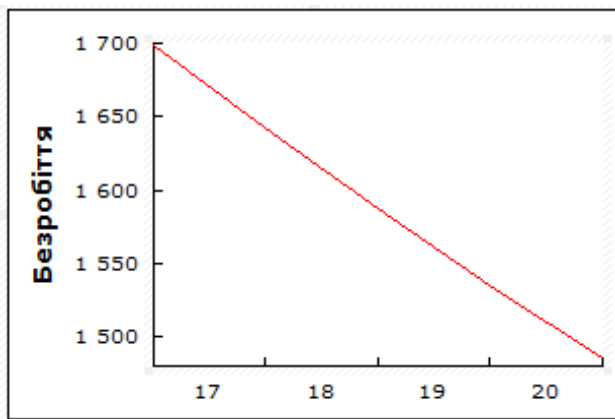

Рис. 9. Прогнозування чисельності безробітного населення

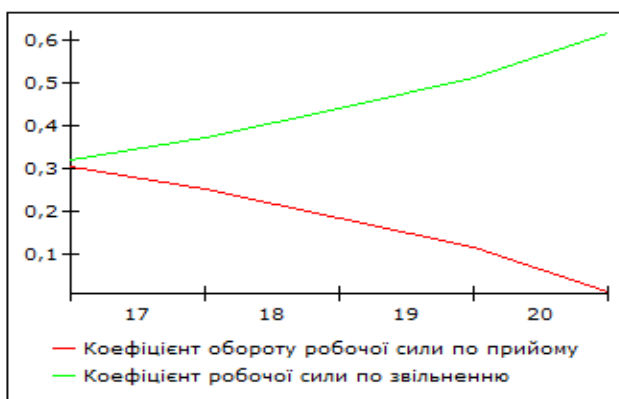

Рис. 10. Прогнозування обороту робочої сили

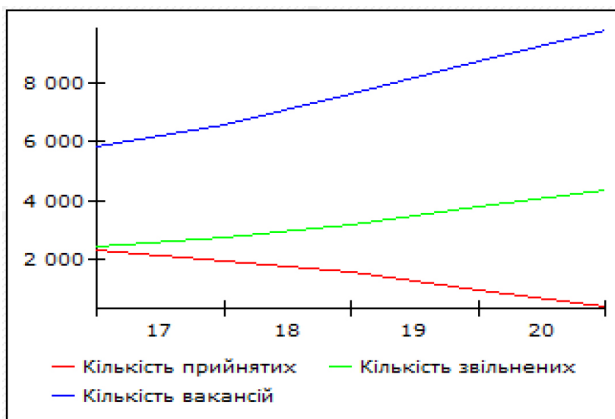

Рис. 11. Прогнозування показників звільнення та прийому робочої сили

Висновки з проведеного дослідження.

У статті запропоновано системно-динамічну модель, яка дає змогу спрогнозувати основні показники ринку праці в Україні на 2021 рік. Відповідно до проведеного дослідження можна відзначити, що ринок праці України залишається в критичному стані, незважаючи на покращення деяких показників за останні роки за результатами

прогнозування. Зокрема, спрогнозовано низький показник коефіцієнту обороту робочої сили на рівні 0,06, що підтверджує гіпотезу про продовження кризи на ринку праці, низький рівень адаптованості соціально-трудої сфери до несприятливого впливу зовнішнього середовища. Таку ситуацію на ринку праці України необхідно негайно вирішувати уряду країни шляхом покращення соціально-економічного життя населення, створювати відповідні умови праці гідною оплатою, надавати соціальну підтримку та нарощувати нові робочі місця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лісогор Л. Європейський досвід прогнозування потреби у робочій силі в контексті формування інноваційних перспектив трансформації зайнятості в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 1. С. 17–20.
2. Петрова І. Інноваційний сегмент ринку праці: оцінка тенденцій та перспектив. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1. С. 166–180.
3. Близнюк В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. *Український соціум*. 2016. № 3 (58). С. 58–71.
4. Юрик Я., Близнюк В. Якість робочої сили як ключовий фактор інноваційного розвитку України. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 1. С. 67–86.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.07.2020).
6. Офіційний сайт Мінфіну України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy> (дата звернення: 27.07.2020).
7. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43f858ca-bfdc-4ea5-843a-b6378ae7a163&title=Min ekonomikiZapochatkovuPublikatsiiuSchokvartalnogoog liaduRinkuPratsi> (дата звернення: 27.07.2020).
8. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu> (дата звернення: 27.07.2020).
9. Сидоренко В. Системно-динамическое моделирование в среде POWERSIM : справочник по интерфейсу. Москва : МАКС-ПРЕСС, 2001. 159 с.
10. Наумова М. Аналіз трансформацій у сфері зайнятості України в умовах соціально-економічної нестабільності. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2018. Т. 23. Вип. 2 (67). С. 82–90.

REFERENCES:

1. Lisohor L. Yevropeiskyi dosvid prohnouzuvannya potreby u robochii syli v konteksti formuvannya innovatsiinykh perspektiv transformatsii zainiatosti v Ukraini [The European experience of workforce demand forecasting in the context of innovative prospects for transformation of employment in Ukraine]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння*. 2016. № 1. S. 17–20.
2. Petrova I. Innovatsiinyi sehment rynku pratsi: otsinka tendentsii ta perspektiv [Innovative seg-

ment of labour market: evaluation of trends and prospects]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. 2018. № 1. S. 166–180.

3. Blyzniuk V. Ukrainskyi rynek pratsi: istorychni vyklyky ta novi zavdannia [Ukrainian labor market: historical challenges and new tasks]. *Ukrainskyi sotsium*. 2016. № 3 (58). S. 58–71.

4. Yuryk Ya., Blyzniuk V. Yakist robochoi syly yak kliuchovyi faktor innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [The quality of the workforce as a key factor of Ukraine's innovative development]. *Ekonomika i prohnozuvannia*. 2014. № 1. S. 67–86.

5. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 27 July 2020).

6. Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy> (accessed 27 July 2020).

7. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43f858ca-bfdc-4ea5-843a-b6378ae7a163&title=Minekonomik+iZapochatkovuPublikatsiiuSchokvartalnoogliaduRinkuPratsi> (accessed 27 July 2020).

8. Eurostat. Available at: <https://ec.europa.eu> (accessed 27 July 2020).

9. Sidorenko V. Sistemno-dinamicheskoe modelirovanie v srede POWERSIM : Spravochnik po interfeysu. M.: MAKS-PRESS. 2001. 159 p.

10. Naumova M. Analiz transformatsii u sferi zainiatosti Ukrainy v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Analysis of transformations in the sphere of employment of Ukraine in the conditions of social-economic instability]. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*. 2018. T. 23. Vyp. 2 (67). S. 82–90.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 55
Частина 2

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Войтюк*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 13,28. Ум. друк. арк. 15,81.

Підписано до друку 31.07.2020. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, Україна, 65101

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.